

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

INSANG THU TENNAU BUAIFI HLAH

2022

(Don't Sweat the Small Stuff with Your Family)

Kum 10 lenglo thimlung lam zimak ihli an hialkhai reto mi cu hi cabu sangah han hmah thechim a lang pompom. Curangah, hi cabu imangon tuhlan kum 20 lai ihli na rak hawl mi kha na humngah thlang ding. Thimawinlonak na nech mi le mi dang thelpi loh thilri na pharh mipaw! cu phan dangzetin a lo savng ding ih, na zum bun lo lungawinak na sarrngah ding.

- *Shawn Achor, bestselling author of The Happiness Advantage*

Richard Carlson ih cabu hi kum ziangzet rei khal sebla, ihu thar vekin hmual a nei ringing ding. Ziangahile, tikeu, hman le ram in a khushkhirh thei lo mi, ziangtiklai khalah, zovok mi khali an tul mi pe theitu cabu a si. Harsatnak dangtang na sawa mipaw! lakah umdan a lo thianter ding ih, na sarr timent thudiamactin na um thei ding.

- *Deepak Chopra*

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah ti cabu hi balpak le mirar nan thlang danglamter theitu cabu tha a si. A sarrtu mi thawng tampi in an khawruahnak le an nun danglam sei ti dabotnak thawn, an firmak le thammak suah in hi cabu ngaita, Dr. Richard Carlson le a nupi Kristine heneah langawithu ka sim.

- *Shanna Shapiro, author of The Art and Science of Mindfulness*

Hi cabu hi lei awta, pakhat hman hechh loia rak sarr tengteng aw. Thupi tak loih kan rak ruah mipaw!, mukhawmmak hrangh an rak thupitza, kan hravhawh nallonak ih kan hravhawh ruangh kan kangkup le mung ih ih thlang theupaw! khal na hmualak ding. Thupi 100 a um ih, thupi tin ah "a vi ngoi," "a dhi rak" ti ding na hma vivo ding.

- *The Nei Khor, Chairman, United Chin Publication Board*

INSANG THU TENNAU BUAIFI HLAH
(Don't Sweat the Small Stuff with Your Family)

INSANG THU TENNAU BUAIFI HLAH

A Nganna
Richard Carlson Ph.D

A Lotta
Rev. Dr. Lal Tin Hte

Rev. Dr. Lal Tin Hte

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

A Sung Thu

Thuhmaithi	i - ii
Thuhmaihruai	1 - 3
1. Minit 10 Duhin	4 - 7
2. Insang Nun, Lilawn Sihnih vekin	8 - 10
3. An Tawntawn Vekih Um Thiam Dingih Zirh	11 - 13
4. “Umhar” le “Nin” Thiam Dingin Nauhak Zirh Aw	14 - 16
5. A Thar na Neih Tikah a Hlun Ziangti’n!	17 - 20
6. Na Nupi/pasal a Lung a Hmui le Lo Bawm a Cak zet Ding	21 - 24
7. Na Falepawl Ziangvek <i>Thucah</i> Na Pe Theu?	25 - 27
8. Thlawlsam lai Dinmun <i>Danglam Zet</i>	28 - 30
9. A Bung Leh Ding ti’n Ruat Cia Aw	31 - 33
10. Mi Dang na Cohlant Vekin na Falepawl Cohlang Aw	34 - 36
11. Fawn A Awn tinten Kai Duh Hlah	37 - 39
12. Na Thutiamkam Hlensuak Aw	40 - 42
13. Thindaihnak Kilhim Tęto Aw	43 - 45
14. Na Thinhengnak Puakkuai Bumbo Hlah Seh	46 - 49
15. Mi Thurel Ngai Khiaukhi Aw	50 - 54
16. Nauhakpawl an Tawhawk Canah Rak Hrawlhaw Ve Hlah	55 - 57
17. Nithlasiarnak ah Tikcu Lawnglak Ret Aw	58 - 62
18. Sungkua Thurelkhawmnak Neih	63 - 68
19. Tui Kan Dinmun parih Lungawi	69 - 72
20. Hlawhsamnak cu Hnihsuah lamih Lakthiam	73 - 75
21. Na Thinlung Hnaihnaaktu a Um Tikah	76 - 77
22. “Ka lo duh” ti Tawgkam Hmang Tam Aw	78 - 81
23. Na Fale cu a Lo Zirhtu na Saza Vekin Ruat Aw	82 - 84
24. Mi dangpawl Hnatuan Theihpi Aw	85 - 88

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

25. Ṭuan Ṭeh ti a Um Thei Lo	89 - 91
26. <i>Reset Button</i> kha Hmet Ṭheu Aw	92 - 95
27. Na Thinlung sung Thu kha Thupitter Aw	96 - 99
28. Mai Duhhrilnak ih Nun Tluangtlam	100 -103
29. Zovekpawl na Can Cemin Na Kawm Ding?	104 - 106
30. <i>Santlailo</i> tiin Nangmah le Nangmah Ngainepaw Hlah	107 - 109
31. Thindaiten Umin, Tuah Aw	110 - 114
32. Thu Ngainuam lo Rel Bansan Aw	115 - 117
33. Zohṭhimtlak Mi Si Tum Aw	118 - 119
34. Mai Hmakhawsial Hmang Si Aw	120 - 123
35. Na Hnaṭuan kha Retṭha lawk Aw	124 - 126
36. Nan Inn cu <i>Duhdawtnak</i> in Thuam Ringring Aw	127 - 129
37. Na Nupi/Pasal Ngaihsak Loin Um Hlah	130 - 133
38. Duhnak cun Cintawk Nei Seh	134 - 137
39. Sum le Pai in na Thin lo Bangter Hlah Seh	138 - 141
40. A tawkfangten Hna Ṭuan Aw	142 - 145
41. Na Hnaṭuan cu Inn lamih Thil Dangdang thawn Thleidang Aw	146 - 148
42. Ni Khat Pumpi Duhdawtnak in Lo Tuam Seh	149 - 151
43. Na Pi/Ni (pizawn/pasal nu) hnenah Lungawithu Sim Aw	152 - 155
44. El Rero Loin Nehnak Pe men Aw	156 - 158
45. Na Tumtah Malter Vivo	159 - 160
46. Mi dangpawl Danglamnak in Lo Hnaihnaawk Hlah Seh	161 - 163
47. Hnaṭuan Tam cu Ṭawngṭhatnak dingah a Si Lo	164 - 166
48. Thinlung Umdan (<i>Mood</i>) ih Thiltitheinak	167 - 169
49. Nan Innhnen thawn Semrem Zet Dingin	170 - 172
50. Nan Sungkua lakih Harsatnak Nei Theihthiampiin, Tuarpi Aw	173 - 175

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

51. Thinkeng Cingih It Lo Dingin	176 - 178
52. Harsatnak ih Cimbuai Ban Lo Na Si Maw?	179 - 180
53. Tuahnak cu Ṭawng Hnakin Hmual a Nei Deuh	181 - 183
54. “Lehnu” cu Thupitter Aw	184 - 187
55. Thawthawt Cante Tal	188 - 190
56. Zangfah Lainatnak Tikcu Neih	191 - 193
57. Mi Dang Siatnak Rel Hrimhrim Hlah	194 - 196
58. Lungawithusim le Cohlansakawk Thiam	197 - 200
59. Ziangkim an Sidan Vekih Hmuh Thiam	201 - 203
60. Khuiah, Ziang na Tuah Ding?	204 - 207
61. Thindaiten Aw	208 - 210
62. Thilthleng Pohpoh Pawm Mai Aw	211 - 213
63. Duhdawnak Ṭawngkam Hmang Tam Aw	214 - 216
64. Dam Thupi, Dam Thupi	217 - 218
65. Sungkuapawl ih Duhdan Thlun Thiam	219 - 221
66. Na Tuah mi parah Thindiriamten Um Aw	222 - 224
67. Zohthuptu na Nei Ringring	225 - 226
68. Kan Nunpi mi, Thinlung ihsi Suak	227 - 229
69. Suangtuahnak Fatete Lawngin Nung Hlah	230 - 232
70. Na Hnaṭuan Luarkaitukin Rel Hlah	233 - 235
71. Nun ih Sunlawizia	236 - 238
72. Tu le Tu Thilsual Tuah Lo Dingin	239 - 241
73. Na Hmuhdan Vekin an Hmu Thluh Ve Lo	242 - 244
74. Na Sungkuapawl cu Mi Dangpawl Tluk hmanin na parah an Ṭha Lo Ding	245 - 247
75. Hramlak ah Riaksuak Aw	248 - 250
76. Thih Tikah Zianghman Ken a Theih Lo	251 - 253
77. Mi Dang thawi Nun Hlawmawk Hmang pawl thawi Naiawtei’ Um Zuam Aw	254 - 256
78. Na Umnak Inn Neitu, lole, nan inn <i>Manager</i> parah Thinsau Aw	257 - 260
79. Taksa Cangvaihnak Tuah ṭheu Aw	261 - 264
80. Ṭhansonak cu Nuamte Thil ti Thei Aw	265 - 267
81. Na Falepawl Duh mi Ziangbik saw?	268 - 270

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

82. Theifiang Hmaisai loin Thuṭhennak 271 - 274
Tuah Lohli Hlah
83. Dimte le Nemten Ṭawng aw 275 - 277
84. Lehpiawk le Terhawk Thiam Aw 278 - 280
85. Thil Diklo na Tuah Mipawl Vun Ruat 281 - 283
Kirsal Ṭheu Aw
86. Lungawinak Tluangtlam Hawl Hrim Aw 284 - 286
87. Reltlak Loih na Ruah Mipawl kha Na ngai 287 - 289
Bik mi ah an Cang Leh Ding
88. Remdaihnak Thu ah Zohṭhimtlak 290 - 291
Si Tum Aw
89. Nan Umnak Inn parah Lungawithu Sim Aw 292 - 293
90. Phunzainak parah Phunzai Bet Hlah 294 - 296
91. Thlengawknak Cohlan Thiam 297 - 299
Zuam Aw
92. Thu Hnaihnaawk cu Hrial Ṭenṭo Tum Aw 300 - 303
93. Mi Dang Zawnruah ruangih Tuarnak 304 - 306
(*Defer Gratification*)
94. Hipawl Khal hi an Liam Thluh Thotho Ding 307 - 310
(*This Too Shall Pass*)
95. Tlunlam Lawnglawng Zoh Hlah 311 - 313
96. Kan Ṭawngkam Hman mi: “Ka” le “Kan” 314 - 317
“Na” le “Nan”
97. Thu Uar Tuk Awkam 318 - 320
98. Mi Tin hi Zirhtu (Saza) Vekin Ruat Aw 321 - 323
99. Milian (Lennak) ti mi Ziangvek A Si? 324 - 326
100. Na Sungkuapawl cu nan Hmuhawk 327 - 329
Netabik Vekin Thlah Hai Aw

^^^^

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

THUHMAIṬHI

Leitlun huapih kan tawn *Covid-19* pulhnat ruangah 2021 July-August sungah kan rinsan mi hruaitu ṭaṭha le rawngbawltu ṭaṭha in mual in liamsan cupco. Cawimawi le sunlawih an phu tuk cingin natnak ṭih le phan ruangah zohman pawnperh ngam loin mai' umhmun ah mitthli thawn kan tuar cuahco a si kha.

Cuvek karlak ah kan tawn mi le ṭih mi pulhnat le ralhrang khal bangaw, tikcu kan neihdan khal bangaw cio cingin kan hman ṭangkaidan lawngte bangaw lo tak a si. Mi tampi beidawng le thinpit hluahhlo ih kan kharhkhumawk cuahco laiah, cui hmun le tikcu can sung thotho ah mi hrekkhat cun ram le miphun hrangih thil ṭha tuahnak le cabu ṭaṭha ngannak can ṭha ah an rak hmang ṭangkai thung a si hi!

Tui ṭum ih Rev. Dr. Lal Tin Hre in, *Insang Thu Tennau Buaipi Hlah* ti mi cabu ṭha le rotling in timlamsak lala hi cu a sunglawi tuk cuang. Ziangahtile, an insang khal *Covid-19* pulhnat in a luhhnawh ih, ṭih le thlaphang cing karlak ih timlam mi a si ruangah a si. A sung thupawl hi insang tin le bulpak tin hrangah ni tin zirlai ih hman ṭha hlir an si. Kan kiangkap le kan insang ih thil cang rero mi parih lungput dik kan neih theinak dingih bawmtu ṭha khumkhawmnak cabu ṭha le pawimawh a si.

Cuihleiah, Lai ṭawng a thiamzia le mi lunglutzawng ṭawngkauseh mawi a hman thiamzia khal kan hmu thei. Na siar vivo asile thupi tuk le pawimawh tukih kan rak ruah mipawl ṭhatei vun ruah cun an rak thupit tuklozia,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

khatlam ah thupi tuk loih kan rak ruah mipawl nunkhawmnak hrangih an rak thupitziapawl na thei thar ding. Kan hrawlhawk tullonak ih kan hrawlhawk ruangih kan kiangkap le insang ih thil thleng theupawl khal na hmusuak ding.

Cun, thil cang rero mi parah a thazawngih kan thlir le kan pawm thiam ruangih nunkhua a nawmzia, a manhlatzia le insang kan nawm phahziapawl na hmusuak sinsin ding. Rampi ukawknak le uktupawl an that cun cui ram cu ram nuam le ram tha a si kan ti theu bangin, leitlun ih cozah fatebik a si nan a pawimawhbik insang khal ukawknak dan a thatih a sung umpawl kan remawk hliahhlo ahcun cui insang cu insang nuam a si mai.

“Calai hi hnam hnuk” a si laiah casiar ding tha kan neih lo ahcun cui thufim cun sullam a nei cuang lo thei. Cuvek thiamthiamin, cabu siar ding tha nei cing le um cingih kan siar lo ahcun miphun hrangah hlawknak a thlen cuang lo ding. Mark Twin ih sim theu mi ka vun mang: “Casiar thiam si ih, siar cuang si lo cu cathiam lo thawn an bangaw,” a ti.

Hi cabu hi lei awla, pakhat hman hrelh loin rak siar tengteng aw. Thupi 100 a um ih, thupi tin ah “*a si ngai,*” “*a dik tuk*” ti ding na hmu vivo ding. Na insang le na nun lamtluan hrangih bawmtu tha le hruaitu tha a si ka beisei.

Upa Tha Nei Khar
Mandalay
October 16, 2021

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

THUHMAIHRUAI

Kum 2020 tir lam ihsi thawkin *Covid-19* pulhnat ruangih thinpit beidawngih kan um lai, 2021 Febuary 1 ihsin ralkap in cozah ding lai, NLD kut ihsin thuneihnak a lawn tikah thin a pitin, bei a dawng curco ih, hmailam khua a pit bepbep. Cui thuneihnak lawn (*military coup*) ih rahsuah cun ram sungah buainak a suaipi men lawng si loin, mi tampi in an nunnak an liam phah. *Covid* pulhnat suar khatnak ah mi malte lawng an thih laiah a suar hnihnak ah cun Pathian hnatuantu telin, mi tampi in mual in liamsan.

Duh vekih suahvah ngam a si lo ruangah thinpit le beidawngin mai insang ih to cuahco men a tul. Hmailam beiseinak khua a thim cutco, um a har ruahro ih, thinlung a nguai cuahco. Culaiah bulpak le insang hrangih thinnawmnak le thinlung zangkhai deuhnak lam hawi cabu ka hawl vivo ih, Dr. Richard Carlson ngan mi, *Don't Sweat the Small Stuff with Your Family: Simple Ways to Keep Daily Responsibilities and Household Chaos from Taking Over Your Life* hi cabu dawr ah a rak um ngelcel. Lai tawng cun, *Na Sungkuapawl thawn Thil Tennau Men Buaipi Hlah: Insang Buainak le na Hnatuan lo Hnaihawktupawl Awlsamtei Neh Theinak Lamzinpawl* tiih leh ding a si hman.

Ka lei veten ka siar ih, i bawmzetin ka thei. Mi dang khalin siar ve hai seh tiin cui cabu cu thumawknak ah hmangin, thupi 100 hi ngansuah a si. A ngan vek cekci-in let loin kan dinhmun thawi remaw dingih herrem a si. Curuangah “Timlamtu” tiih ka retawknak san a si; a bu hmin khal tui’ a hmin hi ka putter mai. Cuitlunah, a sung thu thawi remaw dingin zuk tete khal ret vivo a si.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

A ngantu Richard Carlson (1961-2006) hi nunhlimnak le thinlung phurrit zangkhaaternak lamih thusim le cangan ah leitlun ih mihminthangbik pakhat ih hril a si. Cabu tha le siarhlawh bu 20 a ngan ih, a cangan mipawl cu ram 135 ah an nam ih, *million* 40 tlukin an siar. A nupi, *Khristine Carlson* (*Khris* tiin a ko) thawn fanu pahnih, *Jasmine* le *Kenna* an nei. A cabu pakhat tlangthan dingin San Fransisco ihsin New York ih a zuan laiah a cuap natnak a zual thutthi ih, 2006 December 13 ah a nunnak a cem. Hi cabu ih a laimu bik cu hivek hi a si.

Insang nun hi a nuamin, duh khal a nung. Culaiah, insang ah buainak a um tikah thin a bang, bei a dawng ih, um a nuam thei lo. Insang tin in mai tawgzawn ciarah harsatnak tete kan nei cio. Cui harsatnakpawl cu thupi, hlapa ngaingai hnakin thu tenau an tamdeuh. Thimnakah, fate in nu le pai aw-an thaten an ngai lo tivek, nupi/pasal in in ngaihsak lo, ka hnatuan in theihpi lo tivek, lole, bawmtlak lemlo hna pakhat khat kan tuan laiah tuan ve loih fawn rak tawk men vun mitkem duhnak tivek khal an si thei. Culotalle, inhnem thawi tiaiaawk lo khal a si thei.

Asinan, “a tenaudeuh aw” tiih kan thlahthlam pang ahcun thupipa ah a cang ih, insang nawmlonak le nupa thenawknak tiang a hringsuak thei. Culaiah, thu tenaudeuh le buaipitlak lo khal “a buaizawngih lak hehe” le “uar luan tuk” a um thei ih, cucun zumlopi-in buainak dangdang a hringsuak vivo. Cuti a buai vivonak san cu buainak fatete ihsin a thawidamnak a um ding tiin a hawl kan tum lo ruangah a si. Hi cabu ah hin Richard Carlson in cuvek buainakpawl thawidamdan tampi a ngan. Cui tidanpawl khal cu titheih lo dingih harsa tuito khal an si lo, awlaite lawnglawng an si. Tuah duh ngaingainak thinlung lawngte neih hmaisak a tul ke.

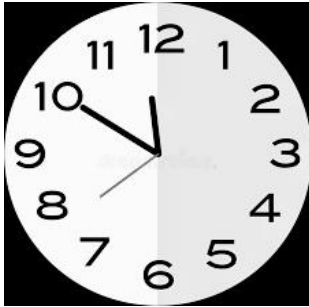
Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Tui nan insang dinhmun ah remcanlonak tete nan nei khal a si thei, na rellang lem lo nan, na thinlung lo kalhkitu tete na nei khal a si thei; hi cabu hi siar tengteng aw. Cuvek harsatnak le thinnawmlonak na nei lo pang khal asile hi cabu hin nan insang a lo nuamter sinsin ding. Hi cabu hi thuanthu ngainuam le nunthuleng vekin, thinlung nuamter dingih siar ding phun a si lo, ni khat, bung khat tlukin simaw, ticetcotei, siar hnuah, ruahsal ding, theihfiang lo mi a um le siarsal ding; cuihnuah ziangtin ka nunpi ding tiih zir ding cabu a si. Hi cabu a suah theinak dingih i ÷uan bawmtu, ka tupa Salai Biak Hre Lal parah lungawithu ka sim.

Hi cabu ka ngan ÷heh hnuah, Lai ÷awng le cangandan lamih ka mirin bik pakhat, tuihlan khalih i duhsaktu Pu Mang Herh in i zohfelsak thluh ih, cangandan lawng si loin a ÷awngkam fehdan tiangin ulukzetin i remsak. I bawmdan ka zoh rero tikah duhsaknak taktak thawn i bawm ti ka hmu ih, a parih ka lungawinak a reh dah lo ding.

Cun, calai lamih tawnteh nei tam, *United Chin Publication Board (UCPB) Director*, Upa Tha Nei Khar, Mandalay in a siarsuak thluh ciamciam hnuah a hmuhdan cekci tarlangin, thuhmai÷hi i ngansak ih, ka lung a awi ngaingai. Ka duhthusam rori, a kawm mawitei i tuahsaktu ka fapa Salai Kennedy Ni Lan Uk hnenah lungawithu ka sim. Hi cabu siartu hmuahhmuah in ziangmawtizawng talih hlawknak an hmuh ahcun *ka di a riam zet ding, buaiipi man ka nei zet ti* khalin ka ruat fawn ding.

Lal Tin Hre
Grace Villa, East Dagon
2021 August 8

Minit 10 Duhin

“Nan sungkua lo hnaihnaawkih, thin nawmlonak lo thlen theutu hi ziangbik ha a si?” tiin mi ziangmawzat hnenah thu ka sut. In leh mi lakih pakhat cu, “Kan tlai pang ke, kan khelh lo pang ke, ti-aw phah rero-ih manhlap hlephlep hi a si,” an ti.

Kan hnatuanpi le kan venghnenpawl in suahni lawmnak, tlawngkai, biakinn feh tivekah kan sungkuain in sawm theu. Cuvek canah *a peicang*, *a tikcu thlen zik teptep*, lole, *tlaideuhih* pawh kan hmang zet. Kan hun pawksuak ngaingai ih, “Kan tlai zo” ti ruatin, “In rak hngak cawk nawn kei maw, kan va thlen cun *program* tam nawn an rak theh man zo ding sisi. Hivekih kan tlai nualno ahcun in hngak cawk nawn lo ding,” tivek ruahnakpawl an ra suak. Ziangmawcan ah cun mawtaw sungah kan elaw phahphah.

Cuisicun khelh lo ding phangin manhlapzetin mawtaw mawn a tul, *steering* cu hngetzetih kaiin, taksapawl khawng thluh zik ko ka tang teitei. Puai hmandan ding lam hnakin “tlai le khelh lo” phannak cun thil tampi a hnawihnih vivo. Manhlap tuk lamah zin kiangkap ih mawtaw dangpawl khal hmufiang cuca thei nawn loin, vanduaainak pakhat khat tawn pang khal thil awlte a si. Tlai phan ruangih thil cang thei ding cu a tha lam hnakin a se lam a tamsawn.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Cuvek thilpawl cang lo dingih ralrin teh a theih lo maw? Vanduainak kan tawn phah sapbai ahcun a pawl zet ding, ziangtinha cuvek si lo dingih kan um ding? Na duh taktak ahcun lamzin tha le awlsamte ka lo khihhmuh ding, thaten siar aw. Inn ihsi nan pawhsuah ding can bikhiah nan buah mi kim hlan “minit 10 duhuh” pawk thei rori dingin zuam uh. Can saupi a si lo, menit 10 duhuh pawh cu ziangtlukin a tha, ziangvek thathnemnak a um tiah in sut men thei.

A thahnem tuk lawlaw. Thimnakah, mawtaw tawh hawl hmuh lohli lo tla, mi pakhat khatin a hnipuan thleng a theh hrih lo thei, lole, nan thil ken ding nan hngilh zik mi nan mangsal, tivek tla a um pang thei. Pawh zikzawngih paisa bawm hawl hmuh lo, fanu pakhat khatih phanat hawl hmuh lo, pabik a mitkharh a hngilh zik, lole, *mask* hngilh pang can khalah thinnuamten kan um thei. Minit 10 sungah cun cu hmuahhmuah cu nan buah theh man tuk ding.

“Kan khelh lo pang ding, kan tlai pang ding” tiih nan khawruahhar khal a tul nawn lo. Lamzin tluanah thinnuamzetin, titinuam rel phahin, nan feh duhnak hmun ah, a tikcu khelin nan thleng ding ih, *program* khal famkimten nan hmang man ding.

Hi mi “minit 10 duhin” tivek men cu a awlsam tuk, a harnak ziangsaw um tiin hmuhsuam pang hlah. Na hun buah taktak ahcun a nawmzia na thei mai ding. Can tawite a si nan, nan sungkua ni khat pumhlum ih nan thinharnak le nan thinbangnakpawl cu thinnawmna le hahdamnak ah a lo canter tengteng ding. Zianghatile, manhlap tēptēp le helhkam hiamhiamih um tul nawn loin tikcucan haidaih na nei zo. Thinlung helhkamnak

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

um nawn loin na fimharh verver ding ih, fimvarten nan tuah duh mi nan tuah thei thlang ding. Manhlap tuk ruangih nan sungkua nan tuahmawhawk sabbai ahcun a pawl sinsin ding. Lole, lamzin tuan be-aw thei nawn lo ko nan boruak a siat ahcun nan puai hman hman a nuam thei nawn lo ding; cupawl hrangih damnak cu “minit 10 duhin” ti hi a si. Hihi sungkua nan suahvah can hrang lawngah a si lo, ziangvek thu khalah hman a theih. Mi dang thaw khalin, nangmahte khalin, hi dan hi na thlun thei. Ziangvek hna na tuan khalah “minit 10 duhin” ti thinlung thawn tuah ringring aw.

Thimnakah, nan zung ah na boss in hnaṭuan a lo fial tikah theh ding a lo ti mi tikcu hnakih tuan, minut 10 duh ah theh dingin zuam hnik aw. Na hun tithei taktak ahcun thinlung nuam le hahdamten na um thei ding. Na tuah mi parah fiangfai hnai lo, a dik deuh lo tivek an um hmanah thindaite le zumawknak neizetin na simfiang thei ding, na remsal man ding.

“Minit 10 duhin” ti cin le dan na hman taktak thei ahcun beidawngnak le tihlephlep nun khal na nei mal vivo ding ih, na thin a sa helhel nawn lo ding. Thinharnak le helhkamnak cu thindaihnak le nun hahdamnak in na thleng ding tinak a si. Hi thu hi ziangruangah hiti’n ka sim thei? Ka lo lehsalnak cu, “Thil dang ruangah a si lo, keimah rori in ka hmang ih, a hlawknak le a rahsua ka sarngah ruangah a si bik.”

Culaiah mi hrekkhat cu tikcu saupi nei cingin an manhlap hlephlep ringring lala. Hi khal hin thinbangnak a thlen thei thotho. Minit 10 hnakih tuanih manhlap hlephlep a ṭullonakpawl cu na fehpi ding mi in hnaṭuan laklawh a nei a si thei, a cangan theh lawlaw a duh khal

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a si thei, zohnuam pakhat khat a cem zikte khal a si thei; culaiih “*ti-hlephlep*” ih na rak veivah ciamco ahcun a nuam lo zet ding. “Ui eksuak vekin, ti ding nei lo tuk” vekih *ti-tep̄tep̄* tuk khal a dik cuang fawn lo, minit 10 duhuh fehsuah hi a tawk ko.

A tawinakin, thurawn ka pekawk duh mi cu “minit 10 duhin” ti hi a si ringring. Hi dan nan thlun thei ahcun thinnawmlonak nan fehsan ding, cangsualnak nan pumpelh thei ding, nan thilri ken ding le nan ʔul mipawl nan keng thluh thei ding. Thinuam le hahdamten nan feh ding ih, mithmai pante thawn nan feh tumnak nan thleng ding. Puai hmun feh ding nan si sinsin ahcun nan va tawn mipawl hnenah nan mithmai a pan siamsi ding ih, nan puai hman khal a nawm phah tengteng ding.

Nahzi parih seken awn keuhko rero khin ban ti a nei dah lo, *battery* a cem lo ahcun! Cucun ziang a langter ti le, tikcucan ti mi cu cawl loin a feh rero tinak a si, kan zate theih a si ko.

Culai ah mi tampi in tikcucan sunlawizia le mankhunzia an thei lo, an thei cing nan thupi ah an ret lo khal a si thei; a lakin an cemter men. Ziangkim hin tikcucan an nei. Puai hmun ih feh can, leh can, casiar can, ih can, hnaʔuan can tivekpawl. Anmah le an tikcucan te hmang thiamtu cu mipitling le mihlawhtling ah an suak ʔheu.

2

**Insang Nun,
Lilawn Sihnih
vekin**

Ka rualpi pakhat,
engineer in vawi

khat ah San Francisco tipi kiangkap ih *Golden Gate Bridge* remsalnak ding thuhla i sim ciamco. Cui lilawnpi cu tiva kau tuk lemlo pakhat tanin, San Francisco Khua le *Marin County* pehzawmtu lilawn a si. A sen rawng hnih mi hridai lilawnpi cu a saulam peng 2.7 le a kauhlam pi 90 a si. Anih cun cui lilawnpi cu kum khat sung hmuahhmuah ni tin sii a hnih.

A hmaisabikah vawi khat sii a hnih thluh, a vawi hnihnak khal a tawthawhin a hnih betsal lala. A ðeh le cuti'n a hnihsal cingcing; lilawn sihnih cu ðeh ti um loin, ni tinte rori a hnih famteh. Cuti a hnih lole lilawnpi cu a tlap ding, a mawi nawn lo ding ih, a netnakah a siat pang ding ti a phang. Hi thu ka theih hnu cun insang nun remthath khal hi lilawnpi sihnih thawn an bangaw ding a si hi ti'n ka ruatsuak. Cuticun thilumdan vun pawm thiamnak le thinhadamnak thuk zet ka neih phah. Hi thuhla hi hiti'n lo simfiang bet ka tum hnik ding.

A hlanah kei khal mi dangpawl vek thotho ka si, insang nun tuahtthat le kilkhawi reronak ah ka bei a rak dawng nasa lawk. Inn sungah thilripawl darhaw phengphengin, an hnawk thluh, lole, pakhat khat a siat tikah thinharnak le thinbangnak an ra suak cingcing. Ziangahtile, a si lo bikah insang ah hin thilri pakhat tal cu rem cingcing tul a um ringring ruangah a si. Pakan khawlhnak *pipe* a pawp ih, kiangkappawl ihsin tidai a zun; tuahtthat

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tengteng a ʈul. Coka zialpawl an kekkuai ih, a thar thleng an ʈul. Inn tlun lamah thilripawl an hnawk lialiai ih, remfel a ʈul. Varanda tlun *siling* a siat, lekʈhik a vang thei nawn lo, lilawn dawnih, thleng a ʈul tivekin remʈhat ding a um vivo. Hnipuan retnak bizu a hnawk ih, remfel a ʈul. Hmuan sungih hrampipawl an rak ʈhang zutzo ih, thlawhfai a ʈul. Aw, ziangtikhmanih cem thei lo ding an si hi! Ziang a si khal le hi hnaʈuan hmuahhmuah cu ni khat khatah cun kan ʈeh thei ko ding. Cutikah thindiriamin hahdamtei um a theih thlang rori tiin ka ruatsal.

Asinan, thungaitei ti ahcun cuvek cun a cang thei ngaingai lo. Ziangahatile, inn remʈhat le kilkhawinak hna cu ziangtikhmanah cem ti a nei dah lo ding. Pakhat hnu pakhat remʈhat a si khal le a dangdang an ra suak thotho ding. Nan hmuan sung hrampi na tan ʈeh khalah na dunghnu thlunin an ra keuhsal mai ding, inn tlunta khan na remfel ʈeh hnu khalah a ra hnawk leh thotho ding.

Pakan khawlnak *pipe*, tidai zunnak tuaʈhat hnu khalah tidai bualnak khanih *pipe* cu tidai a dawk leh lala ding. Falepawl umnak pindan cu nikum ah sihnih mi a si nan, an balter lala ih, sihnih a ʈul lala. Pakhat khat rem ʈeh tinten rem ʈul dangdang an ra rero thotho ding, ziangtikhmanah, cem ti a nei dah lo ding. Rem dingpawl cu catbang loih rem rero ding an si ruangah ni tin *Golden Gate Bridge* Lilawnpi sihnih thawn an thu a bangaw tiin ka relnak a si.

Cu mi sullam ka theihthiam zo ruangah kei cu thinlung hnangamnak thuk zet ka nei thlang. Buah cun inn ah pakhat khat rem ding a um tikah a hlan vekin thinlung buai hehe le a thuptei beidawng nawn loin thindaiten ka

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

um thei thlang. Cuti ka ti ruangah ka insang ah rem ÷ul mi rem÷at, insang kilkhawi le thianfainakpawl ka tuah nawn lo ka tinak a si lamlam lo. Cu mipawl cu ka tuah rero thotho, asinan, cupawl cu a hlan vekin ziangtikah a cem ding ti thinlung seherhnak ka nei nawn lo ka ti duhnak a si.

Nang khalin na insang kilkhawi le rem÷at, lole, a ÷uldan vekih tuah ringring ding hi na thinlung sungah retih, na hman thiam ahcun thinlung hahdamnak le daihnak thuk zet na congah tengteng ding. Cuihleiah hna÷uan zaten ziangtikah a cem ding ti thinlung seherhnak a um nawn lo ding ih, na tuah ÷eh zo mi hna÷uanpawl ruangah thinlung diremnak na ngah ding a si.

Cuvek cu ka ti ding hrimhrim a si tiin ruat mai awla, na hah a dam ding. Nangmah lawngih tuah vek khalin ruataw hlah, na insang mi dang khalin anmah le an zawn ciar an rak tuah rero a si kha! A hahdamzawngih hna na ÷uan lole, na ÷uan tam poh le na bang a luar sinsin ding. Insang nun hi lilawn sihnih vekin ÷uan ÷eh ti um lo, a ÷uldan vekih rem÷at rero ding, cem thei lo hna÷uan a si.

Jaques Arago (1802-1892) cun *Maths* cabu kawm a tuah rero laiah a kiangih *card* pakhat parah, “Tuah bet hrih ko aw, cawlhsan hlah, na tuah phahah na harsatnak cu na neh vivo mai ding. Na tuah bet vivo le khaweng mawite a ra suak ding ih, na fehnak ding lamzin a lo khihhmuh ding,” ti thu ngan a hmu. Cui cangante cu Arago in a nun lamtluan ih a ÷umawknak bik a si. *Maths* thiam lo tuk pa cu arsi le van lamih thil umpawl thuhla thiam zet (*astronomer*) ah a cang. A hna÷uan mi cawlhsan loih a ÷uan peh vivo ruangah!

**An Tawntawn Vekih Um
Thiam
Dingih Nauhak Zirh**

Nan inn ih nan falepawl, lole,
nan innhnen nauhakpawl
khawsakdan le umdan ihsin
“mai tawntawn ih um thiam”
thu kan zirtlang ke.

Nauhakpawl hi an tawntawn ah, an sinak vekin an um
thiam mai theu ti kan hmu cio. An nauhak deuh laiah
cutin an um duh cuang ti a si.

Thinlung hahdam le aipuangzetih um mipawl khi
zingzawi awla, an tawntawnih an um thiam ruangah a si
ti na hmu mai ding. Nauhakpawl cun mizan ah, a liam
zo mi thla, a kum telih rei zo mi thil thlengpawl, lole,
thaisun ah, hmai thla ah, tuihnu kum 5 lamih a ra cang
thei ding mi thuhlapawl buaipei ciamco loin tuican ah
lungawi le aipuangten an um thiam mai.

Thaisun, lole, pinsin lak can hrangah khawkhan cianak
neih a tul lo tinak lam cu a si lo. Na tuah theinak
remcangbik, na thazang cahbik can le na thiltitheinak
thazang sangbik can cu *tui can* hi a si ti ka lo theiher
duh sawn mi a si. Nauhak tamsawn cun an tawntawn ah
an thinlung an ret mai, an kiangkapih um mipawl
lawngah an thinlung an retin, an pe mai. Mai tawntawn
ih um thiam ding hin danglamzetih zuam ciamco khal a
tul lo. Cuhnakin, a hlanih thilcang zo mipawl parih um
ringring nawn loin simaw, lole, hmai lamih thil ra cang
leh ding par khalih thumaw ciamco cuang loin, tui kan

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tawn mi, lole, thil cang rero mi parih thumawk thiam mai ding tinak a si. Cutivekih um thei dingin thinlung *control* thei lawngte a tul. Tui na tawn mi parih umdan na thiam ahcun na tuahtuan mipawl cu a thabik an ra si mai ding. Ziangahtile, duh mi, tul mi, seherhnakpawl thawn thinbua loin tui na tuan mi hnatuan parah na thinlung na pek thei ruangah a si.

Kum nga/ruk hrawng liam zoih ka tawnteh mi lungawiumza thil thleng pakhat ka lo sim duh. Cucu hiti'n a si. Zan khat cu ka nupi thawn pawimawh kan neih ruangah a lengih suah kan tum. Cutikah kan nu cun kan nauhakpawl in kilkhawisak theutu, tleirawlte pakhat hnenah fawn in bawmnak a hei dil. Anih khalin a rat remcang ding thu a rak sim lohli. Cuti'n a ra thlen ding cu hngak phahin kan fanute thaw cun zanthing ih tuah mi bawmte sungah leithenel thunin, kan lekaw phah rero. Kan fanu cu a lung a awiin, a ai a puang zet.

A rei hlanah kan sawm mi nute cu a ra thleng ngaingai ih, cuti'n kan nu thawn fehsoak dingin kan pawk tum. Culaiah kan fanu cu vawileh khatah nasatakin a tap ciamco. Ziangruangah cuti'n a tap ti le, amah thawi a lek rerotu (keimah) ih ka tlansan thutthi zik ruangah si. Phun dangin sim sehla, a lungawinak cemter a sian lo ruangah a si. Cuihleiah amah kiltu dingih kan sawm mi khal a rak duh lo, a duh mi cu keimah lawng ka si. Kei khal cu a lengah lo theih loih feh thotho ding ka si ruangah inn lengah cun ka va suak. Ka fanu ih tap thawm cu thin nuamlozetin ka ngai vivo. Mawtaw retnak lam panin kan nupa in kan feh tohto; a hmun kan thlen tikah mawtaw tawh ka rak hngilh tariai aw. Inn lam panin ka kir vurvo ih, inn sungah cun daiten ka va lut ziahzo. Ka seherhzet mi ka fanu cu a umtui' pindan

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

sungta ka vun bih dekdo. An pahnihin, keimah thawi kan rak leh vekin leithenel puahin an rak lekaw rero ka vun hmu. An nuamtlang nasa, an hni an khek. Ka fanu cun minit panga hrawng rei zoih keimah thawi nuamzetih kan lehtlang lai kha a rak hngilh zo ti ka vun hmu. Anih cun a hlan thuhlapawl mang nawn loin tuican ah a thinlung pe-in, lungawizetin a lek rero men, a man hman i mang nawn lamlam lo.

Kumkim mi dang teh kan fanute vekin a tawntawn ah a lung a awi thei mai kei maw ti ka ruat bet. Cuti um thei cu an mal nasa ding. Lungawinak cang thiam le mai tawntawnih lungkim theipawl cu an um thiam mai ko ding. Kan fanute telin, nauhakpawl cun a liam zo mi thuhlapawl, lole, a ra thleng lai ding mi thuhlapawl cu an thluak sungah ret loin an tawntawn ah, lole, thil cang rero mi parah an thinlung pein, a tha thei bikin an tuah rero sawn khi a si. Hi lamzin thlunin kan tawntawn, kan parih thleng mi parih kan thinlung kan ret thiam ahcun nun danglamnak kan sar tengteng ding.

Tlawngkawmnak vekin kan rel asile, thil cang zo mipawl parih riahasiatnak, hmailam ih ra cang lai ding mipawl hrangih helhkamnakpawl thupitter tuk loin tuican hrang lawngih kan thinlung kan ret thei a si ahcun, nauhakpawl vekin lungawinak le nun hahdamnak kan nei tengteng ding.

Nauhak thuhla zirtupawl cun nauhak mizia le an sinak phun thumin an then phupphi.

- Nauhak virvat tha emem (*extrovert child*)
- Nauhak ngawicawi (*introvert child*)
- Nauhak virvat si lo, ngawicawi fawn si lo (*ambivert child*)

4

**“Umhar” le
“Nin” Thiam
Dingin
Zirh Aw**

Nu le papawl hrangih thintawi ðheunak pakhat cu an falepawl in “ka ning tuk”, lole, “zianghman ti ding ka nei lo ih, ka umhar tuk” ti mi ðawngkampawl an si. An falepawl thathawhnak dingah theihtawp suahih zuampi rerotu nu le papawl hrangah cun thin a tawi duh zet ngai ko ding. Nu le pa hrekkhat tla cun cui ðawngkam an theih ðheu ruangah an bei a dawng zet.

Nauhakpawl in tuah duh mi dangdang an neih tam tuk tikah an tuah lai mi an “ning” ðheu. Ziangtal tuah loin an um thei lo. Ni khat sungah canlawng nei lo ding khawpin tuah ding tampi an nei. Pakhat ðhehin a dang pakhat an tuah, cu mi karlahih can tawite cu an hrangah canlawng umsun a si. Cutivekih um thei ding khalin nu le pa in an tuahsak.

Asinan, cui canlawng sungte cu malte a reiih, zianghman tuah ding a um nawn lo cun an um a har lohli mai, daiten an um thei lo. Nauhak tamsawn cu an kut sungih fawn a um lo cun, asilole, TV an zoh lo cun, lole, *radio* ihsin hla an ngai lo cun, asilole, *computer* an tham lo cun, *video games* an leh lo cun umdan thiam loah an cang lohli. Hi harsatnak rehterdan ding lamzin cu hiti’n a si. Umhar nauhak cu umhar lo dingih tawlrelsak an ðul lo. A san tampi lakih pakhat cu “an tuah dingih na fial

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

mi cu an tuah duhzawng a rak si lo pang ahcun an cohlang cuang lo ding.” Thimnakah, na umhar le cabu siar aw, na pindan thianfaiin, rem aw, tlawngcapawl tuah aw tiih sim cun an tuah lo ding. A pahnihnak cu an umhar ding phanah pakhat hnu pakhat tuahter ringring hin khua a rei tikah an thluak lam a siatsuah thei.

Cuti asile ziangti’n kan tuah ding? Himi tidan na theih cun umharzetih um nauhakpawl cu an mang a bang rori ding. Cucu ziangah na zum? Ka lo sim ke aw! Nauhakpawl in “umhar” timi tawngkam an salsuak asile “a tha tuk, umhar men aw” ti’n let mai aw. Na mang a bang maw? Ka lo capoh men a si lo sokhaw. Nauhak hnenah cui tawngkam khal cu hnihsuak menih tawng ding khal a si lo. Nauhak cun “umhar” ti mi tawngkam a salsuah tinten hi ka lo sim vek hin letsal thotho aw.

Cutikah nauhak an “um a har” tinte i nu le pa in pakhat khat tuahsak an tul ti ruahnak cu malteten a reh vivo mai ding. Cuitlunah, nauhakpawl in nu le pai’ hnenih “umhar” an ti theu mi khal nuamteten a reh vivo mai ding. Cuticun annih cun nu le pa rinsan nawn loin, anmahte an umhar rehnak ding an tawlrel mai ding. Nauhakpawl cu “a tha tuk, umharin um men aw” ti mi tawngkam hman ringring ding ka tinak cu a si cuang lo. Cun, capoh vek menih sim ding khal a si fawn lo. Curuangah, kumthluk-thlacangte lawngih sim dingin ka lo fawrhfial duh.

Cuitlunah, anmahte an umhar reh dingih thil pakhat khat an tawlrelnak ah va tel vivo duh hlah. Ziangah tile, anmah cu nu le pa rinsan loin, anmahte rinsanawk an duh. An thilti ihpiang nu le pa le upa lam va hrawlhawk ringring khi a tha lo, anmahte zalennak an nei; an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

zalennak cu anmai duhdanah an hman a tha. Nu le pa tampi in cuvekih nauhak kan ngaihsak tikah an hlawhtlinnak dingih thapek lam hnakin sawisel le dungsip ding zawngih ngaihsak an si theu. Ziangmawcan ah cun ralthatter lam hnakin an tihhrutternak lam kan buah can khal vawi tampi a um.

Thungaitei tiah cun “umhar” tiih an rel cu buah ding an neih lo ruangah a si lo, an buah pah lo ruangah a sisawn. Curuangah “umhar” ti reltu nauhakpawl cu “si ko, ti ding na theih lo ahcun na umhar men si pei cu” tisan men ding an si ko. Cutiih kan ti tikah anmah kan bawmnak tha zet a si. Ziangah tile, anmahten harsatnakpawl tifel theidan ding kan hawlder ruangah a si, a hawl khal an hawl thei taktak mai ding.

Cun, sekan tin, minit tin rori catfaloin thil pakhat khat tal ruat loih um hi thil sual a si lo ti theithiam dingin zirh hai aw. Nauhakpawl in “umhar” ti le “ka ning tuk” an ti hiauho le thintawi le thinhar vekin um nawn hlah. Umhar timi cu a tha. “OK” si ko tiin hni siamsiten simsal mai aw. Cun, thil pakhat khat an buah zik tinten “kha cu ti hlah, kha cu tham hlah, khatin a si lo” tivekin ti ringring hlah. Cuti na ti asile, na fate cu “mitem cangvai thei” ah na canter ding ih, amahte thil thar le tha ruat thei nawn loin a thluak na fumter lanta pang ding.

An “um a har” ruangah simaw, thil pakhat khat an “nin” ruangah simaw, lole, anmahte lungpuakih thil an buah mi lawm le pawrdan tla hi thiam a thupi zet. Ziang an buah khal asile, a famkim lo ding ti cu theih cia a si nan, lawmnak awkam le thapeknak awkam fah tam a tha.

^ ^ ^ ^ ^

5

**A Thar na Neih
Tikah
a Hlun teh
Ziangti'n?**

Nangmahte um na si le awlten na tuah thei ding. Asinan, nupi/pasal nei zo hrangah cun malte a hardeuh men thei. Nupi/pasal lawng si loin, fa le nau, sungkhat dangpawl thawi umkhawm nan sile a har sinsin thei. Asinan, na insang ah mi ziangzat nan um hmanah na tuah t̄ento ahcun a t̄athnemnak na hmu mai ding.

Hi thil hi insang ih thilri ret le kilkhawinak ih si hramthawk a si. Sumlut ziangzat an neih a si khalle, ziangvek miphun an si khalle, khui khua ih um an si khale, lole, ziangvek biaknak bia an si khalle anmai inn ciarah thilri (a hlun, a thar khal) ret dan an nei cio ko ding. Thilri kan neih tam vivo ruangah inn ah thilripawl an khatin, an tetaw thluh. Thilri a thar lei tinten khuitawkah kan ret ding tiin thluak hmuah a buai thluh t̄heu. Cuitlunah, thilri a tam tuk ruangah umnak a bi tuk ih, beidawngnak ah a cang riangri. Curuangah, thin a tawiin, thinlung a hnawk duh zet t̄heu.

Mi tamsawn cun an thilri cu a remnakih piangah an hnawhkhat thluh. Rel duh mi cu na inn ah hnipuan retnak bizu pahnih khal an pahnih in an khat thluh. Bizu pathum nan neih khal le cuthotho, a lawngnak tinkim ah thilripawl nan benkhat thluh. Cuticun inn ah thilri tharpawl le hman cia mi thilri hlunpawl thawi rawiaw celcelin an khat thluh.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Hitawkah thusuh ding pakhat a um. Thilri thar pakhat khat na lei tikah khuitawkah kan ret theu? Mi tamsawn ih an tuah theu dan cu thilri thar retnak um ding in a hlunpawl cu inn tlunlam ah, mawtaw retnak lamah, mileng khaan ah le cabuai par le ret theihnak hmun tinkim ah an ret thluh. A hrek cun an *compound* sungah inn fate an sak ih, an ret. Cuti lawmlamih retnak ding hmun a harsat ahcun ziangruangah thilri hlunpawl nan ret rero lai? A lehnak cu can khatkhat na kan t̄ul lehsal ding, thilri kilkhawi hi ka cin le dan a si ruangah, thilri hlunpawl ka ngainat ruangah an ti theu. Hi thulehnak hi a dik le dik lo, reilote sung kan vun zoh duak hnik ding.

Cuti h thilri sawhnawngaw tuk cu a tifeldan a um lo maw si? Um tuk e, awlaite a si. Asinan, insang mipawl lungkimtlang lawngih tuah theih ding a si ruangah malte cu rawnawk a t̄ul deuh men thei. Harsa cingtei nan zuam t̄ento ahcun a thathnemnak nan hmu tengteng ding. Asile, ziangtinsaw a tidan ding? Hiti'n a si. Thilri thar pakhat khat na lei tinten a hlun pakhat, asilole, pakhat hnakih tam cu na hmang tuk nawn lo ding ti a fiang. Na hmansal hmanah vawi tam tuk cu na hmang lem lo ding.

Ka tawnteh mi pakhat ihsin tahthimnak pakhat ka run rel ding. Vawi khat cu kum nga mi ka fanu in a suahni ah savawm lem tumpi pahnih laksawng a ngah. A duh zet hai sapbai. A pindan sungah cui savawm lem pahnih a retnak ding ka tuahsak zik. Asinan, a pindan sungah bizu sung hmuahhmuah savawm lem le thil dangdang an rak khat thluh zo. Savawm lem retnak ding hmunlawng a um nawn lo.

Cuticun a tlun lamih ka sim mi tifeldan cu ka hmang thlang. A thilri hrekhatpawl ka thawn lawngah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

savawm lem retnak a um ding tiin ka simfiang. Cucun a theithiam lohli mai. Neta lamah cun thil thar a lei cun a hlunpawl thawn an tul tengteng ding ti a theih ruangah a tul lo ahcun a thar lei bet a tum nawn lo ih, paisa cem khal a mal phah ngaingai.

Tidan dang pakhat leh cu a neih siapawl cu pek mawiih kan theih mi nauhakpawl kan pekteh ahcun a petu khal, a rak dawngtu khal an lung a awitlang ding. Cutizawngin ka fanu cu ka simbet ih, a lung a kim nasa. Hi tidan hi bungraw dangdang, thuamhnaw, pakanpawl le ei in retnak *plastic* dip, khokheng tivek khal a thar kan lei tik khalah hman theih a si. Mi dang pek siang si lo, hlawn siang cuang si lo, hahiau mi pohpoh lei vivo khal inn hnawkhnaitertu an si thei. A tharthar duh vivo ruangih lei le, puhmawh ding hawlih mi dang pek rero khal sumpai in a tuar, sungkua in a tuar ih, thil tha a si cuang lo, ralrin thiam a tha zet.

Culaiah, thilri thar lei tinten hi tidan hi hman tengteng ding tinak a si cuang lo. Bungrua le mai insang tulzat le neih hrih lo mi a thar lei tinten a hlun hman nawn lo ding a si ahcun inn ah buangrua a kim thei dah lo ding. Cuitlunah, nang cun *jean* bawngbi thar pakhat na lei duh, lole, nauhakpawl hrangah lehnak milem pakhat khat leisak na duh ahcun a hlun cu hrial le hlawn a tul hrih lo.

Asinan, thil tumdeuh le thil tamdeuh, a hlunpawl an um lo khalih kan um thei thotho ding ahcun kan sim mi tidan hi hman a remcang kan tinak a si. Cutlunah, thil hlun tulupawl hnenih kan pek ahcun an lung a awi ding ih, an thin a nawm phah ding. Hivek tidan awlsam le fiangfaite hin thilripawl an tet tuk simaw, an tlem nawn

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

lo simaw tikah hman theih mi tidan tha zet pakhat a si. Cun, thil thar lei hi zawngsang a um thei lala. Kan neih hrih lo mi cu kan insang dinhmun zohin kan lei khal le pawmrem a theih ko. Asinan, hahiau mi ihpiang zuan vivo le, a thuah a thipih neih vivo duhnak hi santhar thlemnak pakhat a si.

Ziangahtile, an teh man hlanah kan “ning” cingcing ih, kan thinlung ah “a tharthar” hahiau vivo a si ih, nuamteten, tul hnai loah sungkaw sumpai a rak dawkerero hi a si. Ei-in lam thungah cun “kut sup dukdo cing le sungkua nuam lo ding khawpin” tenren zet vekin kan lang lala nan, hnipuan lei, ceiawnak le thil dangdang ah cun kan supaw thei nawn si lo, hivek hi nundan linglet pakhat a si.

Lamzin sirah mi pathum in ukkhe in inn an rak sak rero. Cui zin ih fehtupawl cun ziangha an tuan tiin thu an sut hai. An lakih pakhat cun, “Inn kan sak rero lai ti na hmuh si!” tiah a sawn. A dang pakhat cun, “Ukkhe kan rem rero lai ti in hmuh ve hi!” tiin a let. A pthumnak pa cun, “In theih ringringnak ding inn mawi zet kan sak rero lai a si hi!” tiin a let thung.

Hnañuan mi bangaw fingfing khal an thil hmuh dan a rak bangaw lo thei nasa. Hi an thil hmuhdan hin an hnañuannak lamah danglamnak a thlen ah na zum maw?

Thlen tuk ding famteh!

^^^

6

**Na Nupi/pasal a
Lung a Hmui le
Lo Bawm a Cak
zet Ding**

Hi thu hi insang
tamsawn in an theih
cia mi a si zo ding ti

ka zum ruangah ngan bet hman a ʔul nawn ke maw ka
rak ti lawk nan, neta lamah ka ruatsal ih, insang
tamsawn in an theih lo pangah ti ruatin, ka ngansalnak
a si. A thuhla cu hiti'n a si.

Insang pakhat ah nupi in a pasal parih lungawithu a
simnak le a lawmnakpawl a theih tikah a pasal a lung a
awi ih, ziangtinkim ah a nupi hnaʔuan le cangvaihnak
bawm a cak zet ʔheu. Cuvekthothoin pasal khalin a nupi
parih a ti ve ahcun a lung a rak awi ve ih, a pasal hnaʔuan
le cangvaihnakpawl ah thathozetin a bawm ʔheu. Cu mi
in fiangtei a langter mi cu lawmawknak hin thinlung ai
a puangter ih, nupa karlak nun le hnaʔuantlangnak ah a
ʔhahnem ngaingai.

Hiti ka sim ruangah nupi lungawiter dingin pasal in
ʔuanvo a nei; cuvekin, pasal lungawiter dingin nupi
khalin ʔuanvo a nei. Lungawi veve ding cun an pahnih
in ʔuanvo an nei veve tinak a si. Kan ruattlang hnik kei
aw! Na pasal, lole, na nupi ih hnaʔuan mipawl parah
vawi ziangzatsaw lungawithu na sim dah? Cucu
nangmah lawngin na thei, mi dangin an lo theihpi lem
lo ding. Ziangruangah hi thusuhnak hi kan tuah tile,
nupi/pasal cu ziangtik hmanih lungawithu simaw dah lo

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

insang tampi ka hmuh ruangah a si. Lungawithu ka sim dah titupawl lak hmanah a sim ringring cu an mal nasa. Nupi/pasal timi cu kan san cem tiang kan kawppi ringring ding mi an si. Curuangah, na kawppi cu na duhdawt bik mi na rualpi tha vekih na ruah a tul. Thungaitei tiah cun cu mi hnak hmanih thuk si thei sinsin sehla a tha. Cutivek teh a um thei cuang ding maw si kan ti men thei. Kan vun zoh bet vivo hnik ding. Duhdawt bik mi rualpi pakhat in, “Ka bang tuk ih, hnaṭuan loin ni malte sung hrawng cawlh ka duh,” a ti asile, ziangti’n na let ding? Mi tamsawn cun hivekin an let ding ti ka zum. “A tha tuk famteh, na bang tuk ngai; cawl hahdam tengteng aw,” tiin.

Asinan, na nupi in cuvekih a run ṭawng tikah mitu ih na duhdawt mi rualpi na sim veki an sim ve thei pei maw? Na nupi a cawlh asile tui na zung hnaṭuan lengah na nupi rawlsuan, hnipuan sawh, le nauhak kilkhawi thawn inn lam hna na ṭuan a tul thlang ding ti na theih veten na thin a nuam nawn lo ding. Curuangah, na nupi cawlh ding cu na lung a kim lo tiin na letsal tla a si men thei. Cuti a si lo hmanah remtilonak mithmai na pu men thei. Hipawl hin na nupi cu na duhdawt bik mi na rualpi dinhmun hman a tluk ban lo ti thawn a bangrep a si lo sawm? Nupi *bang* ding ruat loin nangmai *bangnak* ding lam lawng ruat vekah na cang tinak a si.

Hi thu hi fiangdeuh dingin ka hun relbet hnik ke aw. Ni khat ah rualpi pakhat cu na inn ah ra-in, inn a ra lo thianfaisak. Zanriah a ra lo suansak. Ziangvekin na rak lehrul? Lungawithu tu le tu na sim rero ding a si lo sawm? Cuti a si ahcun cuvek hnaṭuan cu ni khat hman pelh siang loin a lo tuahsak rero ko ding. Anih hman cuti lungawithu na sim ahcun na nupi/pasal cu lungawithu

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

sim a tlak lo maw si? Bangzetih a t̄uanmipawl parah lungawi thusim a phu ve lo maw si? Lungawithu sim tal a hlawh lo ahcun a thinlung ah riahasiatnak a um ve thei lo maw si? Cuvekthothoin nang khal a lenglam ah bangzetin insang hrangih hnaṭuan na si ruangah nupi-ih lawm le lungawithusim cu na co ve duh lo sawm? Cuvek lungawithusim le lawm cu cotlak na si ve lo sawm? Theih ṭul zet pakhat cu nupi khal, pasal khalin mai kawppiih lungawithusim cu a halin, an hal ti hmnsin ding hi a si. Lawm le faknak lam hmuah ui hlerhlerin, sawisel le mawhthluk lam hmuahih manhlap thei zet na si ahcun na kawppi cun nan hnaṭuan lo bawm ding khal a hiar lo nasa ding.

Kei le ka nupi Khrih cu kan tuah mi veve parah lungawithu simawk kan hmang thei zet. Pakhat le pakhat lungawithu kan simaw, kan lawmaw ih, kan tlinlonak zawnah thazang kan pe-aw ringring. Insang kan din ihsin kum 13 kan rei hnu khalah pelhloten kan tuah rero lai. Cutiih kan tuahnak san cu “ka ti lole i ti lo pang ding” tivekin fialawk vek phun si loin, thinlung sung ihsi suak, thungaithlakih kan tuah mi a si. Kan tiawk tam poh le nuam kan ti sinsin, kan zawngsang vivo a si bik.

Na kiangnai ah na hnaṭuan lo bawm a hiar lo asile, nangmahte theithiam mai aw. Sawisel le mawhthluknak awkam hnakin na fak le lawmnak awkam a theih tam ahcun na kiangnaiih um nuam a ti ding ih, na hnaṭuan lo bawm cu a phur zet ding. Cuvekih na rak ti rero zo asile zawngsang vivo dingin ka lo fawrh duh. Na rak tuah hrih lo asile tuisin thawk mai aw, zohman hngah cuahco a ṭul lo. Na thawh lohli le nan nupa karlak boruak a nuam lohli a si mai. Tikcu a tlai hrih lo. Na nupi/pasal

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

in na hrangah thil pakhat khat a lo tuahsak tinten “ka lung a awi” timi tawngkamte thawn lungawithu sim aw. Cucu thil har zetah maw na ruah? Na kaleng vial hman a tawk hrih lo, na thinlung ngaingai in sim aw. Ziangah tile, nupi/pasal cu lungawithu sim an phu, lawm an phu ih, a sinak zawnteih fak hin an lung a awiter. Cui lungawinak cun an thin hah a damter ding ih, an hnaṭuan ziangkim ah thazang an ngah phah tengteng ding.

Mi tampi, nupi/pasal telin, thil pakhat khat kan tuahsakawk tikah “lungawi lam” hnakin “a tuah ding hrimhrim a si” tizawng ih kan ruah ahcun lungawithu simawk a har zet. Cuitlunah, mah hmuah lungawi thusim haheuh zet si, mi dang par hmuahah tawng thei lo vek rori-ih um khal hi thil ṭha lo zet a si. “Mai hmakhawisialnak” phun khat a si thotho. Mi dang ruat loin, mai hmaika lawng kan zohnak hmun ah nawmnak a um thei dah lo.

Pathian thu ih kan hmuh vekin, “Mi in na parah tuah hai seh ti na duh vekin mi dang par khalah tuah ve aw,” ti thinlung thawn pakhat le pakhat lawmawtawnin, kan fakaw ding ih, thazang kan pe-awtawn kei uh. Cuveten kan kawppi (nupi/pasal) cu kan kiang naite ah kan hruai thei mai ding, na kiangih hnaṭuan cu nuam a ti zet ding. Na sawisel le na mawhthluk ringring mipawl na kiangnaih um nuam an ti dah lo kha!

Pathian tumtah mi lakih pawimawhbik le thupibik cu sersiam mi hmuahhmuah anmah le an sidan ih felfaitei an um theinak dingih insang din ding hi a si.

Wandell Karser

^^^

7

**Na Falepawl
Ziangvek
Thucah na Pe
Theu?**

Nauhak
kilkhawidan

lam cabu tamnawn ka siar. Cumi lakah Dr. Wayne Dyer ih *What Do You Really Want for Your Children?* timi cabu cu ka duh nasa. Cui cabu sungah cun cangantu Dyer in nu le papawl cu thil pakhat khat tuah dingin a fawrhfial. Cu mi cu “nu le papawl in an fale cu ziangvek thuhlapawl saw theih lo sungteih an pek rero” timi cu ruatfel hnik uh a ti.

Hi mi lawng si loin thu dang pakhat khal a ngan bet. Cu mi cu nu le papawl in an falepawl cu an hrangih thupi tuk le an nunpi ding mi thu, thimnakah, fimthiamnak, mah le mah rinsanawknak, ralthatnak, thinsaunak, mi dang rinsan loih mahte todelhawk theinak le zangfahnak neih ding tipawl hi nei ve hai seh ti an duhsak. Cuvekin an duhsak nan, anmai thucah kuat mi a rak dik lo pang ahcun nauhakupawl in cuvek thiamnakpawl cu an nei thei cuang lo ding.

Kan thusim mi, kan thucah a dik lo kan ti mi cu ziangvek a si ti ka lo simfiang tum ding. Kannih cun kan falepawl cu daitei umter kan duh. Asinan, cuvekih um dingin a kawkin kan kawk. Nauhakupawl cu anmahte rinsanawknak neihter kan duh. Asinan, an khan sung a hnawk asile kan va thianfai hrim ciamco, kan va remsak theu. Falepawl cu harsatnak pakhat khat an tawn tikah buai lo ding le thindaitei umter kan duh. Asinan,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

kanmah rori in harsatnak kan tawn tikah an zohthim ding tlakin thindaite le hahdamten a relremdan kan hawl lo, kan buaipei ciamco sawn lam. Ziangmawcan ah cun buai tul tuk lo hmanah kan buaiawter ciamco theu. Nauhakpawl cu pawlkawmawknak lungput neihter kan duh. Asinan, nu le papawl kan to-aw rero theu. Anmah, nauhak lala thaw khalin kan rualremaw thei ngaingai lo, kan sungmute ah ngainatawklonak thupte a um thotho. Hi mi hin ziang a khihmuh ti asile, kan falepawl cu cin le dan tha neiin, thil tha tuahter kan duh nan, kanmai pek mi thucah, lole, an mithmuh rori-ih kan tuah mipawl cu an rak linglet nasa. An theihthiam thei lo ding mi, thucah kan pe rero tluk a si. Kan thinlung ih kan duhsakdan le kan ni tin nundan a khitaw thei lo nasa.

Phun dang in kan sim asile, na tuah mi tinte le na tawng mi hmuahhmuah hi na falepawl na pek rero mi, na thucah an si ti thei ringring aw. Thil pakhat khat a can tikah thintawiin maw na leh theu, thinsauten? Thinsauten a tisuat mi parah bawmnak na pe rero maw, lole, zangfahnak nei mal ti theih fahranin na thin tawi bulbo mai ha? Mi dang ih tawng thatei rak ngai theutu maw na si, maw, na duhnak lawng fehpi in, na duh mi tawng puppo mai ha na si?

Na nupi/pasal, fanau, rualpipawl thawi nan biakawk tikah an thusim mipawl teh thaten na ngaisak hai theu maw, lole, an tawng rero laiah na rak bawtcat mai theu ha? Lole, nangmai duhnak lamah na rak lakawi mai theu ha? Na falepawl cu cuvek minung an ra si tikah na mang bang duh hlah. Nangmai' na pek mi na thucah vekin an nung tinak a si mai, an thinlung sungih na thunngah ruangih cuti um an sisawn. Keimah le ka nupi Khris in nauhakpawl cu a tha lamzawng thucah pek tam kan

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

zuam nasa. Kan thucah pakhat cu kanmah pahnih kan duhdawtawkzia langter hi a si. Kan falepawl theih ah duhdawtnak țawngkam hman tam kan zuam. Pakhat le pakhat thinsauin kan ngaidamawaw ih, kan ngaihsakawkzia an hmuh ah langter kan tum. An hnenah duhdawtnak cu tuahnakih langter kan duh, cucu an hrangih kan thucah a si. Kannih cun duhdawtnak nei dingin kan simin, kan nawr ciamco dah lem lo. Culaiah kan nupa in remawk ding pakhat kan nei ve. Cucu thil dang si loin, nauhakpawl an awn-aiin, an au khemkhem canah kan thin a rak tawi zik țheu. Hihi tidan țha lo a si ti kan thei ih, remaw thei dingin kan zuam rero.

Na falepawl na pek rero mi thucah cu thlirsal hnik aw. A hrek cu a țhalem zawng phurtu thucah an si laiah a hrekhat cu siter na duh mi thawi a linglet mi thucah khal an rak si thei. A selam thucah cu remsal a theih ke maw tiin ruatbuaie tuk duh hlah, remsal lohli a theih sokhaw. Ziangti rem ding a si pei? Nauhakpawl cu siter duhdan thawi a kaihaw lo mi thucapawl pe ngah lo dingin ralring mai aw. Na duhsak taktak hai ahcun na ti thei tuk ding. Tui ka rel mi: “Na falepawl cu ziangvek thucah ha na pek rero?” ti mi thusuhnak cu nauhakpawl hmailam hrangah a thupi ngaingai ti cu i lungkimpi ve ding ka zum.

Falepawl ca thiam hai seh kan ti asile nu le papawl țanla ih an thlengawk taktak a țul. Kuam eitui' fale cun kuam an ei tengteng ding. Awngbali ti hmangpawl ih fate cun awngbali ta rori an ngaihtuah ding. Nu le pai' umdan vekin falepawl cu an um mai. Fimthiamnak cu “Hoh” tih pekawk theih a si lo. a lo duhtu in a

**Thlawlsam lai
Dinhmun Danglam Zet**

Tui kan relkhawm dingah hin “dinhmun” ti hi fiangter ka duh cuang. Hi cabu siartupawl lakah kum 20 kiangkap mino pakhat in, “Mi pakhat in thlawlsam (kum hra luan fang) ka si lai vekin ka si ringring a ti ahcun thil cang thei lo a si,” ti’n a rel. Ziangruangah cuti’n a rel ti a simbet tikah, tu-ih a hrangah thupi-ih a ret mi, a hmuhdan le ruahdan ihsin a hmuahmel, a sinak, a khawkhandanpawl cu kum hra luan mino a si lai thawi an bangawk nawn lo ruangah a si a ti; hiti’n a ti:

Ka hmuhdan, ka umdan, ka tawngdanpawl tampi a thlengaw zo. Hivek hi mi hmuahhmuah kan si thluh ko ding. Kannih cu a liam zo mi kan nunkhua kan ruahsal tikah kum hra luan mino timi cu upa zopawl hmuahhmuah ih tawnteh le pahtlang mi dinhmun pakhat a si ti cu ka thei thei mai.

Cuti si cingin ziangahsaw thlawlsam cu upa dinhmun vekih kan ret ringringnak san? A lehnak cu hihi a si: “Kan zaten thil pakhat kan hngilh theu ruangah a si.” Hngilh ruangah teh a pawl sawm ti sehla, a tha lo mi a ra suak thei. Hiti’n a si. Kannihpawl cun thlawlsampawl umtudan tampi cu kan duh lo. Cuitlunah, cui an umtudanpawl thlengaw loin kumkhua rori cuti’n an um lanta pang ding ti tla kan phang. Phun dang in sim sehla, an hmailam hrangah zumnak nei loin, cuti um ta ding vekin kan ruat theu. Cuvek thinlung kan put mi cu

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tlawlsampawl in an theithiam thlang. Nu le papawl in an parih zumnak an neih lo ahcun annih khal an duh dandan ih um an tum, an duhduh tuah an tum ve. Na fate, thlawlsamte an duhduh an um cu nangmai mawh a si ti na thei lem lo men ding; asinan, nu le pa na sinak ihsin tuah thei mi tete na rak nei ve. Cupawl cu kan hun tarlang vivo hnik ke aw.

Keimai' nun lamtluan ah thlawlsam ka si lai ihsin rak hlothlau lole rittheih thil a phunphun rak tham loih ka umnak san cu ka nu le pa in ka parah zumnak an rak neih ruangah a si ding ti'n ka zum. Annih cun thilsual pakhat khat, thimnakah, kuakfawh, tlawngtlan, zan simpil hnuh lenvah tivekpawl ka tuah pang can khalah ka parah theihthiamnak thuk zet an nei. Thlawlsam canah hin thil a phunphun teh duhnak neiin, an ti dingih mawi lo tampi an ti pang theu ti ka nu le ka pa in in theihpi ih, a ziaziaten ka nun in rak kaihruai; curuangah a si ding, cuvekpawl tham pehzawm nawn loih ka um theinak tiin ka ruat.

Thlawlsam dinhmun ka vun lan cun a dik le dik lo thleidan thiamin, lamzin dik ah ka thleng ding tiin ka ruataw. Cuticun ka nu le ka pai' thinlung putdan khal vun theithiampiin, an zum ding tlakin ka um ve. Thlawlsamte ka si laiah ngaithiam theih lo thilsualpawl ka tuahlonak dingah lamzin in rak khihhmuh. Lehnuah, nu le pa le thlawlsampawl nuamtlangzetih an umkhawmnak insangpawl umdan ka zingzawi vivo. Cutikah nu le papawl in an falepawl, ahleicein an thlawlsamtet laiah an parih zumnak an rak neih ruangah a si ti ka hmufiang. "Mi hi zumin, rinsan awla, cuti'n a um ve mai ding" an rak ti theu hi a dik ka ti zet. Hitawkah hin hiti'n na rel duh men thei. "Nauhakpawl

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

cu nu le pa in siter kan duhdan vekih an um ahcun nu le pa khalin an parah zumnak kan nei ve ding sisi,” tiin. Cuti a si ahcun falepawl cu nu le papawl ih siter duhdan ih an um lo ah teh nule papawl in an parah zumnak neih a ʔul lo tinak maw si tiin na sutsal thei. “A ʔul tho tho” tiin ka lo let mai ke. Ziangruangahtile, nangmah le nangmah thu sutaw hnik aw. Thil harsa pakhat na tuah rero. Mi in na tuah rero mi parah “na hlawhtling ding” tiih tha lo pek maw na duh deuh, “na hlawhsam tho tho ding” tiih lo ti? “Na hlawhtling ding” an lo ti mi parah thazang suahih na hlawhtlin ka lo zum deuh. A si ko lo maw?

Cuvek cu a si, thlawlsampawl par khalah zumnak neih, an tuah mi parih theihthiampinak thawn a ʔalam ih thazang pek an si le an hlawhtling ding. Nu le papawl ih theihthiampinak co ban lo, sawisel le ziang an ti poh khalih rinhlelh ih um ringring thlawlsampawl cu an duh dandanin an um mai ding. Nu le papawl in ziangvekih umter le siter an duh, ziangso tuahter an duh ti an ngaihsak nawn lo ding.

Thlawlsampawl kaihhruai hi thil awlte cu a si lo. Asinan, an tuah mi le an umdanpawl na lungkimpil lo a si hmanah, thlawlsamte dinhmun ih ding lai an si ti tal theihpi a ʔha. A rei hlanah cui an dinhmn cu an lan mai ding, tui an tuah rero mi khal an tuah nawn lo mai ding. A ʔha lamah an thlengaw ding tiin zumnak nei taktak aw. Cuti a si ahcun na fate, thlawlsam tetepawl cu beidawngnak an nei mal vivo ding. Na ruahdan le na zumdan vekin an ra um mai ding, rak manhlap tuk hrih hlah. Nangmah khal cuvekin na rak um zo ti vun ruataw ve ʔheu aw, *thlawlsam can hi dinhmun danglamte* a rak singai! Theihthiampiwk ʔul laifang a si.

9

**A Bung Leh Ding
ti'n Ruat Cia Aw**

Hi lamzin hi a hlan kum 20 luan zo ihsi khan ka rak thei zo. Cuisi thawkin hi lamzin hi ka hmang thawk zo ih, hnangam daihna ka neih phah zo. Cucu ziangsaw? Thil dang si hlah e, “Ka nun lamtluan ah thil pakhat khat a cang leh tengteng ding ti rak ruah cia,” ti thu. Hivek ruahna neih hi a rak tha ngaingai. Ziangatile, thil pakhat khat a ra thlen tikah mi dang tawn dah lo mi tawng vek le ti-thutthi ih ra um vekih kan ruah ahcun thinlung putdan a danglam thei zet ding. Kan rak ruahkhawl ahcun an ra thlen taktak tikah a ruahhna kan rak thiam mai theu. Kan ruah cia vekih a ra can ngaingai lo le lungawi lamah ruat sehla.

A fiang theinak dingin tahthimnak pakhat hun rel sehla. Nan zial mawi emem le thiangfai emem parah mi pakhat in kawfi ti a bungter ih, nan kawzaw phah mi tiangin a bal thluh. A bungtertu cu na ngainat tuk lem lo mi a rak si sabbai. Ziangtinha na um ding, vun ruat hnik aw. Na thinlingdan cu na mithmai khalah a lang mai ko ding. Na thin supaw thei loin kawfi bungtertu cu na kawk, na phunzai ciamco ih, a vuak hman na vaw men thei.

Cuti na umnak san cu ziangruang bikah a si? A san cu cuvek zial thiangfai le mawi zet parah kawfi a bung leh ding ti na rak ruat dah lo. Cuvek thleng dah lo ding vekih na ruah ruangah a si. Cuti si loin cuvekin a bung leh ko

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ding, cuhnakih tha lo hman a thleng lai ding, nan innpi rori hman a kangfai thei tiin ruat cia awla cu cuti lawmmam cun na um lo men ding. Hivek thinlung na neih ahcun na neih hlan hnak cun na tuardan a nep rori ding ti ka sim ngam. Thinphannak, thinhengnak le thinsup theilonakpawl an um lo ding ka tinak cu a si lo; a hlan vekih luarkaiin na um lo ding ka tinak a si. Hiti ka lo sim ruangah “ralring loin kawfi cu bungter rero ding ka tinak khal a si fawn lo. A bung pang tikih a rak cohlandan thiam dingih fawrhawknak a sisawn. Kawfi bungter cu can khatkhat ah cun a cang thei, tuini, thaisun, hmaikar, lole, hmai thla ruk hnu khalah a ra cang thei ti mi ruahnak neih cia a si hnu ahcun a ra can ngaingai tikih timlamawknak ah a cang riangri ding.

Hi thu hi kawfi le tidai bungter thu lawng a si lo, insang buaitertu thil tampi an um ko ding. Nan insang ih nan hman mi cet thilri pakhat khat, *TV, Video, remote control, VCD player* tivekpawl, an rak tha nawn lo khal a si thei. Cuvekih remcanlonak a ra um tikah *zawi tisiat simaw, zawi tham ruangih siat simaw, ziangruangah saw* tiin puhmawh ding le a san na hawl ciamco khin a lo buaiter sinsin ding. Sibawi in mina a tuamhlawm tikah a natnak san lamah a buai ciamco lo, a dam theinak dingin a tuamhlawm; a tuldan vekin a umdan ding a simsawn theu.

Ka rel duh bik mi cu “thilri ziangvek khal an siat thei, an hlo thei” tivekih na ruah cianak ruangah a ra can ngaingai tikah pawmdan thiamnak na neih phah ding ti thu a si. Pakhat khat a cang leh ding tiih ruah cia ti mi cu “ra cang seh” tiih thapeknak a si lo. Cun, kan thil hi a siat leh thei ding, kawfi a bung leh ding tiih thinlung helhkamnak neih ringring ding tinak khal a si cuang lo.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Thil pakhat khat a ra can ngaingai tikah thindaitei cohlan kan thiam theinak ding lam a sisawn. Hi lamzin thatzia na thei ih, na thlun thei ahcun na thlun veten na hah a dam lohli a si mai. Keimah vekin thinlung hngam le hahdamten na um thei mai ding. Na thin a heng teitei ruangah le na au khemkhem ruangah kawfi bung zo khal an finaw thei nawn cuang lo. Na thinlung sungten kawfi bungtertu le *pakan* kwaitertu na mitkem ringring ih, *nan thilri hmuaahmuah siatsuah thluhtu* vekih na ruah ruangah zianghman a danglam cuang fawn lo ding. Thinbang tuk le phurrit thawi um teiteitu cu nangmah thotho na si ding. Cuhnakin, thinlung hahdamnak lamzin hi zawh lohli dingin ka lo sawm. Kawfi khal a bung leh ding tiin ruat cia aw.

Bawi Jesuh le a dungthluntupawl zuk suaitu, leitlun ih zuksuai thiam hminthang **Leonardo da Vinci** (1452-1519) khan a nauhak laiah an zial parah zuk a suai. A nu in a hmuh veten a kawc ciamco ih, a tawcawr ah a sit. Vinci cu tap zik teitei in pindan sungih luh a tum laiah a pa in a rak hmu man. “Hi zuk hi zawi suai mi ha, a va thiam ve!” a ti.

Vinci cun tap aw in “Keimah” tiah a sawn. A pa cun, “E, pate, na va suai thiam lawmmawm ve! Na upat ah cun zuk suai thiam hminthang na si leh tengteng ding. Asinan, na suainak hmun hi a dikdeuh lo a si hi,” tiin lawm phahin a sim.

Vinci cun cuisu thawkin zuksuai a phur sinsin ih, leitlun pum huap khalih hminthang rori in zuksuai a thiam phah. A nu vek khan a pa in kawkin, thawi sehla zuksuai thiam hminthang a si lo men ding.

10

**Mi Dang na
Cohlan
Vekin na
Falepawl
Cohlang Ve
Aw**

Ni khat cu ka theih mi, kan inn ra leng nunau pakhat thawi titinuam kan rel rero laiah hiti'n thu i sim. "Richard, nang cu pa pakhat na sinak in na falepawl na kilkhawidan ah na thin a sau zet, na ngaithiam thei zet ti ka lo thei. Asinan, mi dangpawl vek cun na thin a sau lo ke ti ka lo zum. Cucu ka thinlung sungih ka ruahdan vek cekciih ka rel mai mi a si hi," tiin.

A tirah cun cui a ɬawng mi cun ka thinlung i khawih deuh, ka ngaih tuk lem lo. Asinan, a ɬawng mi cu let cuang lem loin ka hni men. A tin hnuah a ɬawng mi cu ɬaten ka ruatsal. Cutikah a ɬawng mi cu a dik ti ka theisal. Ziangruangah a ɬawng mi a dik ti ka lo sim ding. Keimai parih thil cang zo mipawl ka vun ruahsal tikah hiti'n ka hmusuakaw.

Cucu ziang a si ti le, mi tampi in mi dangpawl ɬatlonak, an ɬawngkam na zetzet le duhumlonak, lole, an umtudanpawl cu kan cohlang thei zet nan, kan falepawl in cuvekih an tuah ahcun tuar thei loin, kan thin a tawi mai ɬeu ti ka hmusuakaw. Hi thu hi tahɬhimnak pakhat thawn hiti'n ka hun simfiang tum ke. Innhnen pakhat cu nan inn ah a ra leng. Nang cun lakphak khuat khat na rak do. Anih khalin lungawiten a in. Lakphak a in laiah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

rinlopi'n a bungter pang ih, zial parah lakphak cu an luang duahto. Cutikah, nang cun na tonak ihsin thoin, awka thlumten “a paw lo, a paw lo, ka run hnul hul mai ding” ti phahin puansia in zial cu na hnul vutvo mai. Asinan, na fale pakhat khat in cuvek in lakphak bungter pang bang sehla, na ngaidam thei kei maw? Cuti si loin “nang cu thil na ti le na ralring lo tuk theu, cumco dah; tu rori ah hnul hul thluh lohli aw” tiin na hrang bumbo men thei. Ziangvek a si khalah na fate parih na tidan cu mitute-ih na innleng parih na tidan thawn a bangaw nawn lo ti a fiang. Na duhdawt bik mi na fate par riangri ah mi dangpawl par hnakih na thin na sup thei lo cu mangbangza a si na ti ve lo maw?

Tahthimnak dang pakhat lo sim bet hrih sehla. Rualpi pakhat khat thawn hmaitawnin thunuum nan reltlan laiah na hmaiah a rung khuhngah pang. Ziangtinha na ti ding? Na thin heng loin thinsauten na hmai cu a dangah hawiin, asilole, amah thawn nan thurel cawlin, na tlan lawk kem? Asinan, na fate cu na hmaiah khuh pang bang sehla ziangti'n na ti ding. “Hmun dang ah va khuh aw hen,” asilole, “na khuh le pavua thawn na kaa hup aw ka lo ti si” ti'n na kaw k men ding.

Cuvekthothoin mi dang ih sim mi tawngkam ah tawngkam tha lo le mawi lo a tel pang tikah ziangti hmanin na ti lo ding ti ka zum. Asinan, na fale in cuti an ti ahcun na thin na sup thei lo ding. Hi thu hi thaten ruat sehla, kan duhdawt zet mi kan falepawl parih kan tidan cu mi dang parih kan tidan hnakin a tha lo sawn ti na vun theisuak mai ding ti ka zum. Na innleng le mi dangpawl umtudanpawl le na fatepawl umtudan cu bangrepten na zohin na thei maw? Mi dangpawl ih tuah mi cu na zawi thei zet nan, ziangahsaw na fatepawl ih

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tuah mi a si ruangih na tuar thei lo? Ka zumdan ka hun rel hnik ke. Kannih cun kan fale kan duhdawt tuk ruangah mawhnak pakhat hman nei lo dingih umter kan duh. Mawhnak pakhat hman tuah loter kan duh. Cuvek lungput ruangah kan thin kan sup thei lo. Mi dangpawl tuah mi cu rak dik lo hmansehla, “anmah an thu loziang” ti mi ruahnak ruangah zianghman rel lo le sawisel loih kan umsan mennak a si thei.

Kan duh lo mi tuahngahtu kan falepawl cu mawhnak zianghman neih loter hnakin annih cu *kum no lai an si ruangah thil dik lo an tuah pang* tiih ngaithiamnak thinlungte kan neihsak. Nuncan mawi lo le tawngkam siakha zetzet an hman pang can khalah tuah nawn lo dingin thaten thu kan sim theu. Cuticun nauhakupawl parah na beisei mi a maldeuh ding ih, thinsaunak na nei ti na theiaw vivo mai ding. Cucun annih khalin an lo duhdawt sinsin ding. Hi lamzin hin nu le pa le falepawl karlakih pehtlaihawknak a thangsoter sinsin ding.

Judah-pawl cun an fatepawl cu an sentet lai
ihsin dan lam thu nasazetin an zirh, an nui
pawhteti thawn an dawlhkawpter. Judah
nauhakupawl thinlung sungah dan thuhla
hngetzetih an tuhngah ruangah anmai hmin
rori hman dan hnakin an hngilh awlsawnin
ka thei.

William Barclay

^^^ ^^

11

**Fawn a Awn
Tinten Kai Duh
Hlah**

Inn lam hnaṭuan ah na buai tuk ih, na thakthak hman na kheuhawk man lo laiah fawn a ra awn cingcing dah maw? Hnaṭuan feh zikte ah, lole, nauhakpawl thawi a leng nan suah zikzawngte ah teh fawn a ra awn lala maw? Asilole, pindan sungah daitei thu na ruah laiah, asilole, na duhdawt mi thawn daitei thunuam nan reltlang laiah teh fawn a ra awn cingcing maw?

Cuvek canah cun fawn lain, na kai cingcing maw tiin thu ka lo sut hmisa ke. Mi tamsawn cun “thu pawimawh a um pang ding” tiin fawn a awn tinten an kai ding ti ka zum. Thungaitei tiah cun kaih lo khal a theih. Ziangahtile, tulai ah cun *answering machine* le *voice mail*¹ cetpawl an um thlang ih, in kotu pohpohih aw a rak khum mai. Cucu mai remcan tikah cui cet sungih awthun mi cu ngaisalin, mai fawnsal duh mi hnenih fawnsal a theih.

Kan sim tum mi cu hihi a si. Fawn a rat tintei na kaih thluh man lo hmanah thil pawimawh, lo theihter duh mi a um ahcun na thei leh thotho ding tinak a si. Kan insang ah kan thin buaiter theitu thil pakhat cu kan sung zaten a leng suak dingin inn hmai sangka kan thlen zawngah

¹*Answering Machine* le *Voice Mail* tivek hi kannih cun kan hmang tuk hrih lo. Cangantui umnak (USA) le Ram cangkangpawl in an hmang ih, kan hrangah a thar men thei.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

fawn a ra awn ih, kan fa pakhat va tlanin a va kaih ta theu khi a si. Keimai fawn a si ahcun keimai va biak a tul. Cuticun kan tikcu khiah mi vekin kan fehsuak thei lo ih, ka bei a dawng zik theu; ka thin hman a tawi zik zuakzo. Cu betbet ah tikcu le a lakah a rak cem. Netaah cun ka falei theih lo sungte ah thil pakhat ka tuah. Cumi cu fawn hnuai lamah aw phihnak te ka tuah. Cucu a leng ihsi kan ra tlun hnu lawngah ka awngsal theu. Sungkua a leng kan suahnak ding minit 30 duh ihsin cu mi cu ka phit cia ih, a awn lo lawlaw. A leng kan suah zawngih fawn a rat nawn lo ruangah nauhakpawl khalin manhlapih va kaih duak khal a tul nawn lo. Cuticun leng suah zikzawngih tawn theu mi thinbuaainak cangtertu fawn awn thawn ka hla-aw thlang.

A liam zo mi kum hnih hrawngah keimah le ka rualpi pakhat cu be-aw phahin “insang rawl ei laiah fawn a rat le kaih maw, kaih lo ha tha” timi kan reltlang. Kan pahnih cun a thupi mi fawn ra ding kan ngah can a si loah cun fawn cu kaih lo a tha ti’n kan lung a kim. Kan lungkimnak san cu hiti’n a si. Thimnakah, fawn a rat tinte kaih na tum ringring ahcun nan insang hrangah thatlonak a thlen thei.

Ziang a si tile, kan sungtei nuamzet in thu kan rel rero laiah kan theih mi, zo simaw hnen ihsin fawn a ra awn. Kan sungkaw thurel cu bawtcat in, fawn kan vun lak veten kan sungkaw titinuam cu boruak dang ah in fehpi. Kan sungkua titinuam hnakin cucu thupi ah kan ret sawn tinak tluk a si. Hi thu hi thatei kan ruah ahcun cui *message* cun kan sungkaw boruak nuam zet cu a run thiat ruangah khatlam ah cun tih a nung zet, ralring dingin ka lo duhsak. Inn kan um ih, kan nawm can bik pakhat cu kan falepawl thawi umtlang le cabu siartlang

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

can hi a si. Cuti kan um laifang ah ka kiangih fawn a ra awn. Kei le ka fale cu “ziangtin na ruat?” ti thinlung neiin kan mithmai in thu kan simaw rero. A netnakah, kan zate lungkimnakin fawn cu kai lo dingin kan awnter men. Hi mi in langter ka duh mi cu fawn run hmettu hnakin ka fatepawl cu an thupisawn ti langternak a si. Thungai tiah cun keimah cu hnatuannak hrangah fawn thawn pehtlaihaw rero ka si ruangah fawn vun kaih lo cu a rem thei lo, a cang thiam lo ti cu ka falepawl khalin an theithiam. Curuangah, vun kai suak loin, anmah ka thupitter ruangah ka falepawl cu an lung a awi ngaingai.

Fawn a rat tinten manhlapzetih na kaih can a tam zet ding ti ka zum. Asinan, tuisi thawkin fawn na kaih hlanah nangmah le nangmah hiti'n thu sutaw hmaisa aw. “Hi fawn ra awn hi ka kaih le ka nunkhua a nuamter bet kem?” Asilole, “Fawn ka kaih le ka sungkua hnakin ka thupitter tinak a si kem?” Hi thusuhnakpawl ruangah fawn na rak kai a si hmanah, na duh mi vial sim aw, a san um lo mi tawng tampi thawn na can cemter maimai hlah. A tawizawng ih biak tum tonto aw.

Thungai tiah cun fawn ra na kai ding maw, kai lo ding ti cu nangmai duhhrilnak a si. A dik mi duhhrilnak na tuah asile, nangmai beidawn thupnak tampi a lo sawng ding. Cuitlunah na sungkuapawl khal an lung a awi zet ding. Mai sungkua minungpawl biak hnakin fawn parih mi dang biak nuam na ti tuk sapbai ahcun a dik nawn lo. Cucun na mizia a langter ih, mai kiang minung hnakin mi dang ngaihsak duhnak nei na sinak langtertu a si. Mi dang ti-hlephlepih, mai insang mipawl thinnawmnak ding le nawmnak hawl sawnlotu cu mi ziangvek an si ding? Fawn kaih le biak hi ralrin ding tampi a um ti lo hlawmin, hi thu hi ka cemter ding.

12

**Na Thutiamkam
Hlensuak Aw**

Insang nuam thu thawi pehparin “mai thutiam mi hlensuah thu” malte tal ngan lo cun ka cabu hi a famkim lo ding ti’n ka ruat. *Thutiam hlensuah* cu na duhdawt mipawl thawn kumkhua nan pehtlaihawk theinak dingih lamzin tha zet pakhat a si. Nang khalin thil tha lo na rak tuah theu ve ko ding ti ka zum. Asinan, hi mizia pakhat, *thutiam hlensuak theutu* na si ahcun mi dang thawi nan pehzawmawknak ah thatnak nunpitu pakhat na si ding. Mizahum le rinsantlak a si ti’n an lo hmu ding. Phun dangin sim sehla, mai thutiam hlensuak lo na si ahcun na kiangkap mipawl, na sungkuapawl khal telin, na thusim mipawl cu thupi ah an lo ruatsak nawn lo ding. Cuhnakh besesawn cu na parah zumnak an nei nawn lo ding.

Leitlun minung lakah mawhnak nei lo zohman kan um lo ding. Curuangah, nang khalin thuhla pakhat khat parah na thutiam na hlensuak lo can a um ve ko ding, mi dang khal cuti’n kan um ve ko. Cuti kan umnak san cu thuhla dangdang ruangah kan hngilh pang khal a si thei, asilole, pawimawh dang pakhat khat a um thutthi ruang khalah a si thei. Curuangah, thutiam hlensuak thluh lo cu buainak pipa a si lo ding nan, ziangtiklai khalih pelhsawlh ringring cu a tha lo zet. Curuangah, thu na tiam mi pohpoh cu hlensuak tengteng dingin zuam aw. Hlanlai deuhah khan ka fanui’ tel venak ding tlawng bawhlungsit zuamawknak pakhat ah fehin, tha va pe dingin ka fanu cu ka tiam ta. Zuamawknak ding ni a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thlen zikzawng ah TV kampani pakhat in *fawn* in hnaṭuan pawimawhzet ih tel tengteng dingin in run sawm phuatphi. Cumi cu hi ka cabu, *Don't Sweat the Small Stuff (Thil Tennau Buaipi Hlah)* thawi pehparin, hmaitawn thusuhnak (*interview*) neihpi in duh hi a rak si. Cucu America Ram pumih thlah ding a si. Cui *interview* tuah ding can cu ka fanu ih bawhlungsit can thawn a rak dengaw ngelcel.

Ka fanui' bawhlungsit tha va pe dingih thu ka tiam mi pelhsawlhter ka duh fawn lo. Khatlam ah, TV *channel* ihsi in run sawmnak le a rak thupi tuk ve si. Ziangatile, ka cabu thuhla kan rel ding mi cu tlangzarhnak remcang zet a rak sisi. Ciamciamtei ka ruah hnuah hitluk tikcu remcang cu ka thlah lo a ṭha ding tiin TV kampani sawmnak lamih feh dingin ka lung a kim. Ka fanu hnenah cun a bawhlungsit ih tha ka pek man lo ding thu cu riahsiazetin ka sim. A lung cu a kim lo zet. Asinan, a mitthli tla phahin i pawm ih, hiti'n i ti. "A pawi lo papa, tui kum sung hmuahhmuah ah hi mi puai lawng si na man lo ding. A dang puaipawl an um lai ko si," tiin.

Hi lawmmamih fel fanu cu! A ṭawng ka theih veten ka hnuk a ulh lohli mai. Ka thutiam mi hlensuak thluhtu cu ka si lo nan, ka fanu ka tiam mi lawngte a cangthei tawkih hlensuak tengteng dingin ka rak zuam ringring. Cucu ka fanu khalin a theifiang zet. Kei khal cun, "Kei khal na bawhlungsitnak ih ra tel ih, tha lo pek cu ka duh zet nan hokhaw, *program* pawimawh dang thawi a rak denawk ngelcel ruangah a si," ti'n ka letsal. Cumi cu awlaitei ka ṭawng men mi a si lo ti cu ka fanu in a theithiam mai. Ka fanu khalin ka dinhmun i theihthiampi in, tui ṭumih ka thutiam ka hlensuahlonak khal i ngaithiam. Ziang khal asile, tuihnu ah cun ka fanu

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ka pek zo mi thutiam cu hlensuak thei tengteng dingin ka zuam ding tiin thu ka ðhencat. Kan ðawngsuak mi kan thutiampawl hlensuak ding hi a thupi tuk. ðhimnakah, na nupi/pasal hnenah, “Thaisun ah ka lo fawn ding maw,” tiih na sim ahcun fawn tengteng dingin zuam aw. Ziangahtile, kan ðawng vekih kan buah ahcun an thin a rak nuam tengteng ding. “Thutiam mi hlensuak ðheu” ti khalin in hmu ding. Asinan, kan tiam zo mi kan hlensuak lo ahcun an thin nuam seh tiih kan rak ðawng mi kha an helhkamnakah a cang riangri ding. “A damlo si pei maw, thubuai a nei si pei maw” tivekin a lo ruat har sawn ding.

Kan thutiam kan hlensuak lo ahcun mi dang kan hnaihnaawk tinak a si. Kan tiam vekih hmuhawk tumin annih cu a tikcute ah an rak thleng si bang sehla, an tikcu a lakin kan cemter tinak a si. Cuitlunah, kan zahumnak a tlakniam phah. Kan tiamkam vekih kan um lole puhmawh ding a phunphun kan hawl ðheu. “Ka rat zikzawngah thu dang pakhat a ra um hruak, lole, zung ah hnañuan a tam deuh ih” tivekpawl hmangih na thutiam na pelhsawlhther ringring ahcun mi in an lo zum thei nawn lo ding. A tlangpithuin kan thutiam kan pelhsawlh ðheu hi kan tiamkam mi kan ngaihsak taktak lo tinak a si bik.

Thutiam zo hnuih hlensuah thei lo hnak cun tiam lo lawlaw a ðhasawn. Kan hlensuak thei ding mi par lawngah thu hi tiam thei sehla a ðhabik. Na buah thei ngaingai ding a si ahcun tiam ko aw. Na tiamkam vekih tuahtu na si ahcun sinak nei, mifel ti’n an lo hmu mai ding. Curuangah thutiam hlensuahnak in na nun a lo cawisang ding ih, na sungkua le na kiangkappawl thawi nan pehtlaihawknak khal a ðhangsoter ding

**Thindaihnak
Kilhim T̄ento Aw**

Mi tampi cun kan taksa lam kilhimawknak kan tuah t̄heu nan, thinlung lam himnak lam lawngte kan theihngilh t̄heu, lole, kan ngaihsak lo. Asinan, thinlung lam daihnak a um lo ahcun ziang a cang ding? Thinbangnak a tam ding, helhkamnak le thinharnakpawl na tuar rero ding. Ziangkhalle thinlung lam daihnak a um lo ahcun thil t̄ha a si hrimhrim lo ti hi kan theih a t̄ha zet. Asile, cui thindaihnak nei thei dingin ziangti'n kan tuah le a t̄ha ding?

Ahmaisabikih khihmuhawk ka duh mi lamzin pakhat cu “a lo hnaihawktu zianghman umlonak hmunah nangmahte daiten um hnik aw. Cui hmun cu khuitawk saw ti bang awla, kei cun “nanmai inn” ka lo ti ding. Nan inn cu nan riahbukpi a si tlunah a lenglam mipawl thawi nan pehtlaihawknak hmun khal a si. Asinan, nan inn sungah buainak na luhter pang ahcun na thinlung buainak na hawl, lole, buainak na thlenawter tinak a si. Ziangvekpawl saw nan inn sungih buainak na luhter t̄heu ih, lutter lo dingih na tuah mi teh ziangziang saw an si? Cupawl an luh theinak le lut lo dingih tuah theinak huham cu nangmah ah a um, na hman thiam ahcun thindaihnak hrampi an si mai ding.

Na fatepawl kha nan inn ah an rualpi minung paziat tiang an rak hruai thei ti mi bikhiah na tuahsak ding. Cutiuh tuahsak cu an lung a kim lo men ding. Cuitlunah an rualpipawl le nan kiangkap mipawl khalin

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

“theihthiamnak nei lo” le “thinlung bii tuk” tiin an lo rel men thei. Asinan, na inn ah ʔul hnai lo le hnaset ding tlak awnmawi tum ciamco na duh lo ruangih na tuah mi a si ti’n ʔhaten sim hai aw. Khri in tu le tu a rel ʔheu mi pakhat a um. Kan inn cu daitei umnak hnakin tlangleng cawlhnak, lole, *bus* dinnak vek thawn an bangaw a ti. Curuangah, kannih cun kan inn ih ra ding nauhak zat kan leitek cia ʔheu. Cu mi ih rahsuah pakhat cu “kan inn cu thawmvang khawk celcel loin, daiziahziten” kan um thei ringring.

Cutin nauhakpawl rat thei ding zat na leiteksak vekin kum upa lam khal leitek cia thotho aw. Ziangahtile, mi hrekkhatpawl cu mi inn an len tikah mi dang thu an rel ringring. Mi ʔhatnak lam hnakin an ʔhatlonak lam an rel tam cuang sapbai. Anmai buainak cu mi dang an puh tluk a si. Mi hrekkhat lala cu an ra len tikah awnai dangdang an ra tuah ʔheu. Cui innlengpawl an duhtawkih umter na siannak cun thin hahdamtei na um ding kha a lo hnaihnawkin, a lo buaiter ding ti a fiang mai. Cuti na buainak ding a si ahcun nan inn ih an len lonak ding na ngaihtuah cia a ʔul.

Cuvekih nan inn ra lengtu dingpawl na leitek ruangah nangmah cu rualpipawl thawi hlatawk na duh ruangah a si lo. Thinlung siatkhat ruang khalah si loin, thawm bengbeng loin daitei um na duh ruangih tuah a si ti nangmah khalin na theih a ʔul, na inn lo leng dingpawl khal ʔhatei na simfiang cun an lo theihthiampi tuk ding. Cu mi na tuah thei ahcun a danglamnak na hmu mai ding. Thinlung lam thazang ngah lawng si loin lungawinak khal na sar cih ding. A dang pakhat cu fawn rung awn cingcing ʔheu hi a si. Fawn a awn tinte na rak kaih ringring ahcun thindaihnak na ngah theih lo ding.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Cuteh ziangtinsaw ka hrial thei ding? Na hrial theidan ding pakhat a um. Nangmai *answering machine* hmangin a lo fawntupawl aw rak khumter mai aw. Cule, na man remcang hmaisabikah cui aw cu na ngaisal ding ih, a taldan vekin na fawnsal mai ding.

Keimah khal hi a hlanah cun fawn a rat tinten cat loih kaih ka hmang theu. Mi zo talin simaw ka man remcang lo laiuh fawn in rak kaihsak lo hmanah ka thin a tawi zik theu. Cun, ziangmawcan ah cun in run fawntu hrekkhat tla cu ka biak paih lo mi an si hmanah thinsau zetin ka be theu. Asinan, hivek men ruangah cun thinlung buainak ah ka hman phah lem lo. Neta lamah cun danah ka neih mai. Cu mi cu keimai hrang lawngah a si. Keimahte daitei ka um laiah, lole, sungkua pakhat khat thawi kan biakawk laiuh fawn a rat le kai lo dingin ka thinlung ka bawtcat. Ka kaih lo cun *answering machine* ah amahte a rak khumaw mai. Thinlung lam daihnak kilhim dingin fawn ruangih buainak um thei mi cu ka tuahfel thlangin ka thei. Tui ka sim mipawl a tawinakin sim sehla:-

- Inn ah nangmahte daiten um aw.
- Inn ih ratu ding mipum zat leitek cia aw.
- Fawn a ra awn tinten kai duh hlah.

Cuti na ti thei veten nan pindan sungih na um khalah, thindaitei um thei dingin a lo bawm ding, hahdamten na um thei ding. Nang khal hiti'n ti ve sin hnuk aw. Tuah a awl lo nan (thimnakah, innleng ding zat leitek), na tuah thei ahcun na hlawkpi rori ding ti ka lo kam ngam.

^^^

14

**Na
Thinhenknak
Puakkuai
Bumbo Hlah
Seh**

Mi hmuahhmuah
deuhthawin

thinsup thei loih thinheng puakkuai bumbo can kan nei theu. Cuvekih um cun pawinak ciamco a nei lo, mi dang parih sualnak pisirh tuah khal a si cuang lemlo nan, cu mi ruangih thil thleng dangdang, a hnuthluntu an um ringring.

Mai insang rori-ah “cakkhai” le “rukru” um lai bangih ringpipi au kungko le kawkawc ciamco can a um theu. Cuvek can ah cun mai’ diknak zawn lawng ruatin mi dang namnehnak thinlung thawi “likawc ciamco” mai a si ih, a tuartui hrangah cun mitmen ngamlonak ding khawpin boruak a siat theu. An diknak thu hman rel ngam lo dingih nehkhuh ciamco an si tikah an thinlung a nat phah ih, thawidam a awl nawn lo. Tihawk thupnak le nelawc thei nawnlonak a hring duh zet. Khatlamah, cutiuh hrang bumbotu cu mi dang theihpi loin a thin a rak na riangri ih, mi tampi cu “aa” zik vekin an thei-aw theu ti a si.

Hran bumbo hnakh besesawn a um lai. Thinheng tuar thei nawn loih velhawk le sualawc, lole, feh phah ah ke-ih sitawc hrim, culotalle, lungto vekih denawc tiang khal a thleng thei. Curuangah, na thin a heng tuk ruangih mi pakhat thinlung na tuk ding le an taksa tiang siatsuah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ding tiang cu buah lo dingih na ralrin thiam a ʔul zet ding. Minung na si ve ruangah na thin a heng thei ve nasa, a cancan ah cun na puakkuai ve ʔheu ti cu na pawm thiam a ʔul. Thinheng mithmai pu ringring, lole, thinlung sungtei lungawi thei ngaingai cuang si lo, cuvekih um dah lo vekih kan ruahawk ringring ahcun kan ʔhinaw thei dah lo ding. Cuvek ziaza ʔha lo tlansan kan duh taktak asile “a si ngai, cuvek mizia hi ka rak nei ngelcel ih, ka ʔhumawk natsat a ʔul ding” tiih mahte thukamawknak neih hi a ʔhahnem zet ding. Cucu zohmanih bawmawk thei mi a si lo, mai’ ʔuanvo le ti ding rori a si.

Cun, kan thinheng tuk kan puakkuai bumbo hin thil ʔha lo zet a suaipi mi cu a tlunih kan sim duak mi, *mi dangpawl thinlung kan natter* hi a si. Ziangti’n kan nater ʔheu? Vawi tampi cu anmah kan ngainat cia lo ruangah puhmawh ding hawl hrim tahratin, an parah kan thinhengnak kan langter ʔheu. Cuvek cu thindaiten vun ruataw sehla, *anmai lam si loin, kanmai lam* ruangah a rak sisawn. Thinheng tukih puakkuai bumbo ding tiangtiang ih thil soal an buah cu a si lem lo ding nan, kanmai sunglam ihsi *thinheng kan tum cia le an parih kan hehhiarnak a rak phumawk cia* ruangah a si ʔheu.

A sullam cu cupawl parah cutlukin kan thin a heng, kan hrang bumbo nan, cupawl ih buah dik lo mi vek cekci in kan ngainat mipawl in buah ve hai sehla, kan zianghman a pawl lo, kan zohliam ve mai ih, thinhengnak cang khal kan thiam nawn lo. Cuvek thilumdan cu kan hran bumbonak nu/pa in, nauhak an si khalle an rak theithiam tuk ih, a thupten an thin a rak na, an ning a hang ih, an thin a dam thei lohli nawn lo.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Hivek mipawl in ziangti'n thu an ruat tile, "Kei cu mi tha lo, ngainat hlawh lo mi ka si; ka buah that mi a um khalle cohlanlak a si dah lo. Ka buah mi ihpiang sawisel a si ih, ka buah lo mi parih 'na buah lo' tiih mawthluk ka si, in fial mi vial ka buah le a thasawn ding," ti thinlung an nei. Khua a rei tikah an puakkuai ngam ve lo cengmang le, zianghman phurnak an nei nawn lo. An nauhak laiah hivek boruak hnuaiih um an si ahcun aipuannak le tlangnelnak an nei lohli thei nawn lo. Hihi nu le pa le, nauhak kilkhawitupawl ih ralrin tul zet mi lakih pawimawh bik pakhat a si. Kan ngainatlozia an theih tlunih kan mithmai tha hmuter dah si lo, kan thinhengnak kan langter cingcing sapbai ahcun tingaihnak a um nawn lo ding.

Kan insang ah siseh, a lenglam kampani khalah siseh, hna ka tuannak ah mi danglam le lawmtlak hnatuantu tampi ka hmu theu. Cupawl lakah mi thindai dingih sim thiamtu sibawipawl, thinlung lam zirthiampawl le canganthiampawl an tel. An zaten daitei um an thiam ih, duhdawtnak thinlung a khatin an nei. Asinan, cupawl rori hmanin puakkuai bumbo ding khawpin thinheng can an nei ve ti'n an rel theu. Ziangmaw cancan ah cun an thin a heng ve nasa tiin an phuangaw ve. Annih hman cutiuh an um ve ahcun kannih/kei khal ka um theu ti hi cohlan mai ding a si. Um theu si, um lo vekih ruahawk ringring cu ziangtik hmanah danglamnak a thlen dah lo ding.

Vawi khat cu mi pakhat in ka hnenah hiti'n i sim: "Sazapa, tu-ah cun a hlan vekin ka thinlung duhdan thlun ringring ka tum nawn lo ruangah ka thin a nuam. Asinan, a cangcangah cun thinsup thei loh puakkuai can ka nei theu," tiin. Kei khalin hiti'n ka letsal ve: "Na

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tiṭha riai, cuti na um thei ahcun nangmai hrang khalah, mi dang hrang khalah a ṭha tuk,” tiin. Hi thu ka sim mi hi hnisuah capoh men khal a si lo. A thinheng puakkuainak a theih ruangah ka lawmpinak a si. Hi mi a theihthiam ahcun anih cu lamzin dik ah a feh thlang ding ti ka zum. Nang khal, na thinheng puakkuaiih, na hran bumbo cu thil ṭha a si lo na ti theinak thinlung cun mi dang hrangah ṭhatnak a thlen lohli mai ding. Kei khal ka nupi Khris, lole, kan fate cu an thinheng puakkuai ih, an hran bumbo khalle ka ngaithiam mai.

Ziangahtile, mah le mah ngaithiamaw hmaisa dingin ka timlamawk ruangah a si. Curuangah, nan insang ah thil pakhat khat a thleng a si hmanah cuti ememih, puakkuai ding tlak thinhengnak a si maw, si lo, ti ruat hmaisa aw. Cuti na ti thei ahcun nan insang ah thinheng puakkuai ih, hran bumbonak cu nuamteten a mal vivo ding.

Na thinlung sungih remdaihnak cu lungawinak lo
pe theitu bulhram a si. Cui remdaihnak
cu thinhengnak ti lo, thil dang zianghman in
a siatsuah thei lo.

Dalai Lama

Mi dang ngaidamnak lungput nei remrem lo
in ngaidam an beisei ringring khi ruahnak
kalhaw pakhat a si.

^^^

Mi Thurel Ngai Khiaukhi Aw

Mi pakhat khat in an insang ah pehtlaihawknak thu ah harsatnak neiin, bawmnak in dil si bang sehla, kei cun hiti'n ruahnak ka rak pe ding: “Mi dang thurel mi thatei rak ngaisak thei dingin zuam aw,” tiin. “Ziangahsaw cui pehtlaihawknak le

mi thurel mi thatei ngaisak ding” cun pehzawmawknak an neih? i ti lala men thei. An pehzawmawkdan a hnuailam vekin ka run simfiang ding.

Ka theihthiam le rualpi tha vekih ka ruah mi nunau a zatel tlunah thinlung lam buainak an neih ruangih bawmnak i diltu a thawng telpawl in an sim hmaisabik theu mi cu hihi a si. An nupi/pasal, an ngaizawng le an palepawl cu an thurel mi rak ngai khiaukhi khi a ti in an ti thei lo, ziang thu khal ruah sehla mi an rak ngai thatsak mumal dah lo. Mi thurel mi rak ngai khuaikhi thei dingin an thinlung hung cangkang deuh hai sehla kan pehtlaihawknak a tha ding ih, tui kan buainak khal hi a mal zet ding an ti.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

An rel mi hi a dik zet. Mi hmuahhmuah, ahleicein mipapawl hi mi thusim mi rak ngai khuaikhi lamah an cak lo zet. An paih lo maw, a thatnak an thei lo maw, lole, cuvekih rak ngaisak lo a thatlozia an thei lo khal a si thei. Hiti'n hun simfiang bet sehla. Mipapawl cu khatlam ih thusim mi an ngai laiuh rak biak ruri hi an thin a tawi duh zet. Fawn ih mi an biak laiuh, rak biak le “cutin ti aw, khatin ti aw” tiuh rak ti tla hi an ngaih lo thei zet. Culole, hna pakhat khat an tuan laiuh rak biak hnuaihni khal an ngaih tuk lo. Cuti thu rak sim mi cu ngai vekin an um nan, an thinlung ngaingaiin an ngai cuang lo, an hnalengder hman a van ban lo.

Duhdawtaw zet nupa, lole, ngaizawngaw zet fala-tlangval tapi thawi kan biakaw le hiti'n thu an sut theu. “Pakhat le pakhat an ngaizawnawknak san, an thuthup hi ziangbik ha a si?” tiin. Mi tapi lehnak cu, “Pakhat le pakhat kan aw-an thatei kan ngaisakaw ruangah a si,” an ti. Hihi a dik ko ding, ngaizawngaw fala-tlangval kan hun tawnaw ah khin pakhat in pakhat ih thurel mi thatei kan ngaisakaw ruangah a si lo maw, reipipi le simpipi tiang kan to thei? “Tawka *khuaiseng* erh vekih ding thei nawn lo ko in tuahtu cu kan duh mi in kan thu in ngaisakih, kannih khalin an thu kan ngaisak ruangah a si lo maw? Hivek hi duhdaw-aw le ngaizawngawpawl hrang lawngah a si lo, mi hmuahhmuah hrang a si.

Hivial kan sim mi ihsin mi thurel mi thatei rak ngai cu ziangtlukin hmual a nei ding ti kan suangtuah thiam mai ko ding. Ziangruangahsaw mi tapi hin mi thurel thatei ngai paih loh kan um theu? A lehnak dingih ka ruah mi pakhat cu hiti'n a si. Mi hrekkhat, ahleicein mipapawl,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

cutiuh mi thurel mi thatei rak ngaisakih thathnemnak le ngaisak loih a pawinak hi an thei ngaingai lo a si hmang. Thusimtui sim mi, a tawp tiang rak ngai khiaukhi loin an thurel mi rak bawhcatih, rak hrawlhawk ve lo cun zianghman thei lo tluk vekin an ruataw. Cang lo khai loih rak um cu “milem” vekah ruatawin, daiten an rak um men thei lo. Cuticun mi thurel mi a cem tiang rak ngai khuaikhi thei nawn loin an rak bawtcat theu.

Hi mi rehternak lamzin tha zet pakhat cu hihi a si: “In rak ngainatu kan nupi/pasal le ngaizawng in an thusim mi kan rak ngai khiaukhi khi manhla an ti zet, an thurel kaa a thawt phah” ti theihpi ding hi a si. Thatei kan rak ngaisak ahcun an thinsung a nuam ih, an thinsung sung thu umpawl khal phawrhshuah an cak sinsin. An thurel mi kan ngai khiaukhi ti an theih lawng si loin, in duhdaw ih, in ngaina a si hi ti thinsung an neih phah. Cuti a si ahcun annih khalin kan thusim mi an rak ngai khiaukhi ve ding. Cu mi sullam cu pakhat le pakhat kan thurel mi kan ngaisakawtawn mai ding tinak a si.

A khatlam zawngin kan sim asile, cutiuh kan ngaisakawkw lo ahcun kan thin a nuam lo ding, kan bei a dawng ding, kan thin a heng ding; pakhat le pakhat thu sia, thu tha simawkw hman kan paih nawn lo ding. Pakhat in pakhat thusim mi thatei kan ngaisakawkw lo ahcun thusim ding kan neih khalle kan thup hlo men thlang ding ih, kan karlak pehtlaihawkknak tiangin a siat phah ding ti a fiang.

Cuti a si ahcun ziangahsaw, mi thurel thatei kan rak ngai khiaukhi thei lo? Mi tampi in tanlak khal an tum cuang lo hi ziangruangah a si pei? A san tum zet pakhat cu cupawl cun mi thurel ngaisak lamah an cak lo ti an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

theiaw lo. Curuangah, cupawl hnenah cun “mi thurel an ngai paih lodan zoin simaw fiangtei an sim lo ahcun” anmahte cu an theiaw thei lo. An theihawk lo ruangah an rim theilonak a si ih, cuticun an um lan ta theu.

Khatlamah, mi thurel mi thatei rak ngaisak ding hin thil pahnih cu a tul, cucu “tangdawrnak” le “ngaidamnak” hi an si. Mi pakhat in thu a rel laiah a dik lo a rak si hmanah an thurel lai rak bawtcatih, rak hrawlhawk lohli a tha lo, daitei rak ngai khiaukhi lawk ding a si. A rel mi theih bet na paih lo hrat le thureltu hnaihawnak cuang lo dingin na thinlung ah thu dang pipi rak ruat thup mai aw. A thatik cu a tawp tiang ngai ta awla, cuihnu lawngah na rel duh mi cu hahdamten rel aw, cule thureltui hrang khalah a nuamdeuh ding. Culole, thureltui kathawtnak hmuah a hlo thluh ding.

Tui ka sim mipawl na thlun thei ahcun nangmah rori in a hlawnak na sar ding ih, na hnenih thu lo simtu in a rak hlawk phah fawn ding. “Kawm nuam” an ti mipawl khi thurel an thiam ciamco ruangah a si lo, “mi thurel thatei rak ngaitu le an thurel mi parih thusuhnak cang rak thiamtupawl hi” an si. Hua-aw le ngaina-aw lo hman an thu thatei an ngaisakawk ahcun an dam mai theu an ti.

Cun, thureltui thu a rel laiih kan rak ngaisakzia cu lusut pahin simaw, anmah rak zoh keuki khalin simaw, lole, thil dangdang hmangih kan rak langter thei ahcun an thindi a riam sinsin ding. Leisinbih vek simaw, khawdang tang luaklo tivekih um khi zoh a mawi lo tlunah, mi thinlung khirnak tha zet khal a si. Cuvekih mi dang thurel rak ngaisak hi “thiamthil” pakhat a si ruangah thiam ding rorih zuam ding a si. Kan ram

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

(USA) ah phei cun nauhak lai ihsin biakawk le *mithmai zohih biakawk ding* tiin kan zirhaw nasa. Hmailam hman hawihaw mumal lo, mi dunglam vekih biak hi kan duh hrimhrim lo. Hi thil hi zirhawk theih a si laiah mahte zirawk theih a si. A thabik ah cun mi in thu an lo sim le thaten rak ngai khi aukhi aw. Na lunglut lozawng a si khalle a thurel lai cu rak bawtcat hlah; na lungkim lonak le thudiksawn na theih hmanah a rel cem hnuah rel leh mai aw. Mi hrekkhat cu tikcu kan neih le neih lo thei nawn loin tul tuk hnai lo, reipipi mi thuruah hmang khal an um; hivek canah cun thinsau suahih ngaisak tho tho an tul.

Hi zawnah thinsau le tangdawr a tul zet; thinsautei kan ngaisak ahcun an lung a awi ding ih, ngainat kan hlawh phah ding. Hi thu na siarngah veten cuti um thei ding in hun zuam hnuk aw, mangbangza thil danglam na hmu mai ding.

A **ke** a kilkhawi thei lo ruangah vate cu sur in
a
awkngh.

A **lei** a kilkhawi thei lo ruangah
minung in harsatnak nasazet a tawng.

Lei ihsi suak thil thalopawl cu rang paruk in
rangleng thawn an dawi ih, va laksal an tum
nan a theih nawn lo.

Lei cu letmah pathum hrawng a sau nan,
pi ruk a si mi, minung pakhat ih nunnak
a siatsuah thei.

~~~~~

**Nauhakpawl an
Tawhawk Canah
Rak Hrawlhaw Ve Hlah**

Insang ih nauhak an tawhawk celcel tikah insang nawmnak a hnaihnaawk ih, insang boruak a nuam lo thei zet.

Keimah rori khalin hivek boruak cu nuam ka ti lo nasa. Mi dang khal keimah vek thotho nan si ve ka zum.

Kan dung thla ah khan kan fanute kum hnih kim suaahcam kan lawm. Kan sawm mi, rualpipawl lakih mi pakhat hnenah “insang ih nauhak an tawhawkih ka thin nawm lo thu” ka rak sim ciamco. Anih cun, “Richard, cuti’n um loin, cuvek men cu zawngsang thei dingih um zuamsawn aw,” i ti cuteh! Cucu a dik ko ding ti ka zum. Ziangahatile, kan falepawl lakah ni tin deuhthawin an kawkaw, an to-aw ih, an سوالaw phahphah fawn. Asinan, cuti an um tikah “anmah an dan” tiih zawngsang ding cu har ka ti zet. An tawhawk ih, an buai tinten ka rak tel ve ringring ih, ka bei a dawng zet theu.

A netabikah, hihi ziangtiih rehter ding a si pei tiin thu ka ruatsal. Ka rualpipawl hnen khalah an ruahnak le thurawn ka dil hai. Vanthatah rualpi pakhat in hiti’n ruahnak i pe: “Nauhakpawl an tawhawk le rak tel duh nawn hlah,” tiin. I ti vekin ka hun tisin ih, a rak tha ngai.

Hitizawngih ti a thatnak phun hnih ka sarsuak. Pakhatnak cu an buainak rehter dingih na zuam tikah a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

bese sinsin thei. Thimnakah, na fate pahnih an to-aw ih, an sualaw. Cutikah nang cun na then tum rero, lole, na thawi hai rak si bang sehla, na duh hnakih luar khalin na tuah pang men thei. Cuveten, an buainak cu reh lam pan loin, zual lam a pansawn riangri thei. Culotalle, nangmah na thin a heng sinsin ding ih, dikdeuh le diklodeuh tla na hmu vivo ding. Diklodeuhih na hmuh mi parah na thin a heng cuang ding ih, anih khal na parah a lung a awi ve lo ding. Cucun na thinhengnak ding remcang a lo hmuter sinsin ding ih, na kut hman na thlak ding; nan van a siat ahcun na tuahmawh khal a si vivo thei. Hihi na fatepawl lakih tawhawknak le sualawknak a um tikih na rak tel ve lo a thatzia lo khiihmuhtu pakhat a si.

A pahnihnakah, na theih lo sungah pakhat na tan ding ih, pakhat na mawthluk ciamco ding ti cu a fiang. Culaiah, na mawthluk mi rak tantu an suak mai ding, cucu, a nu khal a si thei, nan inn um pakhat khat khal a si thei. Cuicin ah cun nauhakpawl buainak si nawn loin, nan nupa/sungkaw buainak ah a cang vivo ding ih, sungkaw pumpi buainak ah a suak thei.

Curuangah, nauhakpawl lakah buainak pakhat khat a um tinteih na rak tel ve ringring ahcun “inn kang seh” tiih *datsi* tawih bet vek khi a si mai ding. *Datsi* na tawih bet lo ahcun meisa alh cia hman amahte a mitsal mai ding. Curuangah, nauhakpawl lakih buainak a um tikah tel ve loih na rak zoh men tikah 99% tluk tamin, an buainak cu a reh mai ding. Nangmah khal, na nupi le nan insang ih um, mi dangdang khal hahdamten nan um phah ding. Cuti kan ti laiah kan cinken ding mi cu nauhakpawl lakah buainak ziangvek a um khalle theihpi lo lawlaw ding tinak a si lo. An thin a heng tuk ih, an kut an hawi,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thilri pakhat khat hmangin an thawiaw ciamco a si ahcun bangbarantei then ding an si. An pahnih in thu thatei sim ding an si. An dinhmun zohin sim ding mawi le rem cu sim tengteng ding an si. Kan sim tum mi sawn cu thil fate parih elawknak tete le ruahdan bangawk lo ruangih an thu a hmuhawk lo tinte rak tel ve lo ding kan tinak a sisawn. Thupi hlapa ah cun nu le pai t̄uanvo diktak cu ti tho tho ding a si.

Ziangmawcan ah cun nauhakpawl hin an thubuai t̄hensaktu an hmuh lole anmahte an remaw mai t̄heu. Thei lo vekih umsan khiaukhi ih, anmahte remawsal dingih t̄anlakter ding an si. Cu mi a t̄atnak cu bawm ringring t̄ul nawn loin buainak an tawn tikah anmahte relremdan an thiam vivo mai. Cuitlunah, nangmah khal an buai ruangih thinbangnak lakah na fihlim ding. Curuangah, hi dan t̄ha “nauhakpawl an tawhawk ih rak tel ve lo” hi nangmai hrang khalah, na falepawl hrang khalah thil t̄ha ngaingai a si. A pawimawhbik cu “nauhakpawl buainak in nan insang boruak nuam a siatsuah lo ding khi” a si.

Mi pakhat cu nun aipuannak a nei maw, nei lo ti na theih duh le “lakkha ziangzat a ngah, a hnaṭuan mi teh ziangtluk t̄ha a si, a bank ah paisa ziangzat a khawl zo” tivekpawl sut duh hlah.

Cuhnakin, an insang minungpawl ziangtlukin an ngainaaw ih, rualpi t̄ha ziangvek a nei, an ngainaaw zet hai maw ti lam sut sawn aw.

Dr. David Niven

17

**Nithlasiarnak
ah Tikcu
Lawnglak Ret
Aw**

“Ziangtinkim hi a tam tuk ahcun (thil tha khal telin) a tha loah an cang thei” ti thufim a um. Cui thufim cu pawlkawmawknak lam khalah a dik zet. Hiti’n a si. Nang cu mi dangpawl thawi pawlkawmawknak thiam zet le cuvek lam ngaina zet pakhat na si. Mi dang thawi pawlkawmawknak le tawnkhawmawknak hrangih na tikcu na pek tam tikah na bulpak hrangah tikcucan nei mumal nawn lo dinhmun na thleng thei. Cutivek na si ahcun na thinlung a buai thup ding ti cu a fiang.

Hnaṭuan ding na neih mi hmuahhmuah na ṭuan ṭheh hnu lawngah na duhduh tuahnak ding “na bulpak can” hmang dingih na ruahawk ahcun na bulpak can cu a malin, a rei lo nasa ding. Hnaṭuan pakhat na ṭheh le a dang ṭuan ding a ra um rero ding ruangah ṭuan ṭheh ti na nei lo ding titluk a si. Na nithlasiarnak (*calendar*) na zohsal tikah thu na kam cia mipawl, hnaṭuan ding na khawkhan cia mipawl tlunah mi dangpawl na tiam mi le tawnkhawmnakih na fehnak dingpawl thawn a khat thluh ti na hmu mai ding.

Mi dang hrang ti mi cu na nupi/pasal, lole, na falepawl tlunah na sungkhat unaupawl khal an si thei. Cuihleiah siat lam, that lam, pehtlaihawknak lam hrangih tuah ṭulpawl khal an rak um hrih lai. Cupawl hnakih

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

besesawn cu inn na um khalah thuhla dangdang ruangah fawn kaih rero a rak ṭul lala. Cupawl cun na tikcucan an lo laksak rero laiah, nang cun “nangmai hrang liauliau hrangih” rak lak nalcang na thiam lo a bang, lole, na hngilh a si thei. Mai hrang hmuahih can um lo ding khawpih “ṭul tuk” hi thil ṭha a si lo. Taksa a zawnzaih tlunah, thinlung a rethei (*stress*) duh zet. Hivek buainak nei hi mi tampi an um. Mai hrangih tikcu neih mal tuk buainak tifeldan lamzin pakhat a um. Cu mi cu nithlasiarnak ih tikcu lawnglak ret cia hi a si. Tikcu lawnglak ret mi ah cun na cawlthla lellel ding. Na hnaṭuan ṭheh hrih lo mi a um khalle cawlhsan ding a si mai. Cui ni cu nangmai bulpak hrangih can danglam a si ih, na duhduh na tuah thei, na nupi le fate hnenah na um men thei, lole, khual khal na tlawng thei.

Tikcu lawnglak retih ṭhathnemnak pakhat cu nithlasiarnak na vun zoh veten tikcu lawnglak na hmu mai ding ih, cucun thinlung zangkhainak a lo pe lohli ding. Cuti na umnak san cu cui na ret mi ni le tikcu ah cun zianghmanih hnaihnaawk lo dingin, nangmahten tikcu na hmang thei ding tinak a si.

Kei khal ka nithlasiarnak cu ka zoh ṭheu. Tikcu lawnglak pakhat ka vun hmu. Cucu tui a ra ding mi Zirtawp ni a rak si. Cui ni, sun nahzi 1:30 ihsin 4:00 karlak cu keimai hrang liauliau a si ti ka vun thei. Cui tikcucan ah cun tuah ding mi bikhiah cia zianghman ka nei lo. Mi pakhat khat in cui can ngelcel ah cun zokhal in bawmnak in dil a si khalle ka tisak thei lo ding.

Ṭhimnakah *radio* awsuahnak pakhat in in fawn ih, tu rori ah nan inn ah rain, *interview* kan lo tuah ding in ti ah simaw, lole, rualpi pakhat khat in kawfi intlang

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

dingin in sawm, asilole, thihnak ding tlak thinlung lam buainak nei pakhat khat bawm ṭul an um ti a si lo ahcun thil dang cu ka cohlang lo ding ti ka zum. Ziangahtile, keimai bulpak hrangih lawnglak ka tuahawk mi cu hlawhtlinter ka tum. Cupawl cu ca ka ngan ding, ca ka siar ding, ka cawl ding, ka duhduh thu dangdang ruatin ka um ding tivekpawl an si. Tui thla cem hrawngah ka bulpak can tuahawin, ni khat sung hmuahhmuah zianghman tuah lo dingin thu ka kamaw.

Tui ka sim mipawl tuah ding cu a awl ah na zum maw? A awl lo a si. Tidan kel vekih ra cang ding cun can rei nawn laih tuah a ṭul. Keimah khal cutiuh can lawnglak neih ka tum hmaisabik cu ka huphurh phah nawn, ziangahtile thu pawimawh le thil ṭha tuah ding remcang dang ra um pang sehla, tuah duh loih ka um tikah “mipuarthau” vekah in ruat pang ding ti ka phang thup. Rualpipawl in bawmnak an ṭul tengteng mi hun el khal cu thil awl lo zet a si lala. Asinan, ka hun zuam ṭento ih, neta lamah cun dan vekah ka neih thlang; a ṭhathnemdanpawl khal nuamteten ka sarngah vivo.

Cuticun nithlasiarnak parah tikcu lawnglak retin, ka duhduh tuahnak dingah cui can cu ka hmang thei thlang. Hnaṭuan dangpawl cu ni dang, thla dang ah ka ṭuan mai ih, a rak remcang thotho. Hi tikcu lawnglak kan ti mi hi mahte lawngih hman tengteng ding tinak a si lo, kan sungkua thawi zalenzetih hmantlang tla, mai duhzawng casiar le ngan tla, lamlen huahho tla an tel ṭheh. A sullam cu, kan ni tin hnaṭuan le kan hnakaih mi in in ṭemṭawn tuk loin zalendeuh ih tikcu hman tinak a si.

Keimah ah cun hi tidan (can lawnglak neih) ka hman hnu cun ka zangkhai cuangin ka thei. Culo ahcun ka

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hnaṭuan mi in i nen lenlen ringring ih, ziangtiklai khalah ka helh a kam ringring. Tu ah cun ka zung hnaṭuan cu anmah le an tikcu ah ka ṭuan mai ih, ka bulpak tikcu lawnglak ka buah mi khal a tikcute ah ka hmang ṭheu mai ih, nuam ka ti zet. Kan sungkua thawi kan hman can tla ah cun nuam kan ti sinsin. Hitlukih a ṭhat ruangah a si pei maw, Pathian in lei le van a buah ṭheh vetei a cawlh ti tla i ruatter. Cuitlunah, minung hrang khalah Cawlhnak Ni (*Sabbath*) a buah tla hi thil ṭha ngaingai a rak si. Kan thlarau hrang lawngah si loin, kan taksa le nunnak hrangih Pathian khawkhan thiamdan tla a va rak ṭha ve aw ka ti vivo.

Nang khal cu tuini ihsi thawkin hi tidan hi hun buah ve dingin ka lo duhsak, ka lo fawrhial duh ve. Na nithlasiarnak parah bulpak can lawnglak na hmnsin duh mipawl hun ret hnik aw. Thla khat ah vawi khat maw, cuhnakih tam ha na duh? Na *dairy* khalah hmnsin aw. Ni khat pumhlum a si tengteng lo hmanah a nahzi sungte khal a pawl lo. Na hmnsin hnuhnu cu pelh lotei buah zuam awla, pawimawh tuk fahran, thihhloh lam thu a si lo ahcun pelhsawlhther hlah.

Hiti na ti ṭheu ruangah mai hmakhua lawng zoh, mi duhaw le puarthau vekin ruataw hlah. Nangmai hrang lawng a si lo, mi dang hrang khalah na tikcu na hmang thei ding tinak a sisawn. Mi dang bawmnak dingih na khawkhan cia sinsin ahcun thil remcang zet a sisawn ding. Na ni tin hnaṭuan ruangih thinlung nuam lole, phurrit tukih na um ahcun hi lamzin hi thlun lohli aw. Hnaṭuan tam tuk ruangih beidawngnakpawl an reh mai ding, na thin a nuam ding. Na thin a nawm cun na sungkuapawl khal an thin a nuam ve ding. Nan insang nun a nuam sinsin ding. Na ni tin hnaṭuan khal ṭhaṭen na

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tuah phah thei ding. Curuangah, tuini ihsin thawkin nan phar ih nan tar mi, nithlasiarnak kha zohin na duhnak zawn takfangah na tikcu lawnglak hun hmingsin hnik aw. Tui kan sim mi hi hnaṭuan nei tam tukpawl hrangah a si tiah na ruat men thei. Asinan, hmun tampi ah hnaṭuan nei lo, ṭuan ding thei lo le ṭuan paih lo, mizetam tampi an rak um lala. An buainak cu ṭuan ding neih lo vial lawng si loin *an ṭuan paih lo*. Hivek khal hi thinlung lam buainak pakhat a si thocho.

Curuangah, kum upa khal anmah le an ṭuan thei mi hna hawlsak an si thluh. America le ram dangdang ah cun hotel le rawldawr khalah kum upa lam (pitar/putar) hnaṭuantu hmuh ding an tampi. Thil dang an tuah thei nawn lo ruangah *taxi* tla an mawng thung. Ram ṭhangso le ṭhangso rero laipawl ah cun a tlangpithuin mi tampi in an kum upat cu puhmawh hmangin hnaṭuan an paih nawn lo.

Culaiah, an duhnak le an lunglutzawng thil ah cun kum lam an rel nawn lo. Hipawl hrangah cun nithlasiarnak parih tikcu lawnglak hmingsin hnakin, an ṭuan ding mi pakhat khat ṭuannak dingih an hmingsin a ṭul lam ding a bang. Hnaṭuan hin mi a hrekkhawng tuk can a um vekin ṭuan ding neih lo tuk khal thinlung lam daithlannak le zetnak a thlen ih, a cawihawtawkte thiam a ṭul zet.

George Washington kha ka mi theih mi hmuah-hmuah lakih thinlung supaw thei bik a si ko ding.
A khawruahnak a thianghlim, rualpawl a thiam,
tilualoin a um dah lo; a nun a hnget cutci.

Swett Marden

^^^

Sungkua Thurelkhawmnak Neih

Sungkua thurel-khawmnak in a tumtah bik cu “inn khat khawsang ah mi pahnih maw, cuhnakh tam simaw, an umkhawm tikah, an thinslung sungih an pai mi thupawl zalenzetih an hlawmawk vialvo le a tul asile pakhat le pakhat a thazawngih fakselawknak neih ding” khi a si.

Cutawkih teltu lakah pakhat in thu a rel laiah a dangpawl in thatei an rak ngai khiakhi ding khi a thupi zet. A tlunih kan sim zo vekin pakhat in thu a rel laih rak bawhcatsak simaw, an lunguih ding zawngih hersak, lole, a ngai-ih ngaihsak lo lawlaw tivekih um khin thureltui kathawtnak a hlohter thei ruangah ralrin a tha zet. Cuitlunah, a rel mi parah “cuti’n si lo, khati’n si lo” tivekih rak zawkzet ciamco simaw, lole, a thurel mi par ihsin mai duhnak lamih rak lakkawihsak tivek khal a tha cuang lo. Cuhnakin thureltu in a rel duh mi relngah rori dingih tha rak pek ding a si sawn. Hivekih thapekawh hi thil dang ciamco a tul lo, *thu tawitete rak suhbet* le a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

reltui mithmai rak zoh keukeu tla hi an si. Ahleicein ṭawng maldeuh le tlangnel tuk lopawl hnenah *thusuhnak* thawi ṭawngterdan hi hawl a si ṭheu. Mi hrekkhat cun “ṭawng hai seh” tiih thu an suh le “cucu na theih zo si, a lo sim zo si, tutiang thei lawn sawm na um? tivekin kiangnai ihsi rak ṭawng zutzo hmang an um. Cucun, ṭawng ngamlonak a pe sinsin thei, suh mi cekci lawng an rel ding ih, cuhnakih sau cu an rel paih nawn lo ding. Thurelkhawmnak le sungkaw titinuam lakah an tel paih nawn lo ding. Hivek hi an taksa le thisen ṭhanlai, an nauhak lai ihsin thlawlsamte an si tiangih nu le pai kan kaihhruidan cu an nun lamtluan umtudan ding a si vivo ruangah hi tikcu laiah hin sungkaw thurelkhawmnak ih an tel tamdan ding ngaihtuah thiam a ṭha zet.

Cun sungkaw lakah zoha fimdeuh ih, zoha mumal lo deuh tivek thinlung neih khal a ṭha lo lala. Zokhal dinhmun bangrep kan si thluh ti thinlung put a ṭha. Pakhat rel mi ngaisang hlephlepin, pakhat rel mi zianghmanih siar lo tivek khal thil um thei a si, ralrin cia a ṭha. Cuvekthothoin, sungkaw lakah “mikhual thinlung nei, tlangnel thei lo” hman an rak um thei. Cuvek mipawl cu ngaihsak cuang ih, an parah thinlung pek thiam ding a si. Ahleicein nu le pa in a huikhawm lam hnakin an thu ngaihsak lozawngih kan um pang le an “mikhual deuhdeuh ding” ih, inn khat ih um fingfing lakah “inntek deuh” le “mikhual deuh” umter a awlte.

Sungkua thurelkhawmnak tikcu hi kan man can zohin bikhiah neih a ṭha. Culole, mah le hnaṭuan, feh duhnak le tham duh mi kan nei ciar ih, vawilekhatih kawhawk phuatpho cu a ṭha lo. Tikcu bikhiah mi kan neih le cui tikcu khelh dingin mahte ciar kan tim kan tuah mai ding. Mi hrekkhat cun rawlei tikcu hi a remcangbik tiin an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hmang theu. Asinan, mi tamsawn cun Pathian malsawm cotlan lai ih titi khungkhai vun rel le, a tul ahcun nun hun simawkdeuh tla a tul ih, rawlei can cu rem an ti lemlo. A thuhrimin *rawlei* ti mi hi kan *pumpuarnak* men lawng a si lo, kan *hlawmawknak* tikcu remcangbik a si. A thlum, a al, a thaw, a nam, kan neihsun *tivialvotei* kan hlawmawknak can remcangbik a si. Curuangah, rawleikhawm boruak hi zangkhai dingih tuah ding a si. Ei sian hnai lo mi neih tivek, thinlungtei a eitu ding le ei lotu ding neih thup tivek, ei tam ngaingai a siang lo ti mithmai ih lang keukeu cu kaa leng khalin “khah, khah, khah, ei uh, bar uh” tiih duhsakawknak le hnekawknak aw hun suah duh lo, hun suah pang khalih thinlung ngaingai si lem lo ti lang fahranih rawleikhawm tla cu boruak a rit duh zet ding. Cuhnakin, siangezitin, bangbarantei hlawmawk vialvo ding a sisawn. Culoahcun Pathian malsawm kan dawn mi cu thinlung sungtei kalhkiaw teitei phahin a hmin menih cabuai kilkhawm si pang ding ti khi phan a um tuk.

Sungkua thurelkhawmnak kan ti mi hi pakhat le pakhat kan hmuhtawn mi kan hlawmawknak, kan harsatnak theihpiawin, bawmawk theidan lamzin hawltlang, kanmahte kan tuah thei lo mi tantlangdan ding hawl, lole, hmailamih tuah kan tum mi sungkuapawl hun theihter tivekin thatnak tapi a nei. Mi tapi cu kan insang mi pakhat khat a lengah suakin, thil pakhat khat tuah bang hai sehla, rak hmuakih, an dinhmun suh nalcang khal kan thiam lo.

Cuhnakin, mithmai siapi thawn, “Na tlung tlai tuk, khui khui ah saw na vah vivo? Na rei thei tuk” tivekih rak “mawm” mai kan hmang. Hiti kan ti tam ahcun inn thlen ding hman an cak nawn lo ding ih, ziangvek hmuhtawn

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

an va neih hmanah an rellang lemlo ding. Sungkua thurelkhawmnak a um dah lo ahcun ziangvek thu khal an thinlung ah an pai lanta men ding ti a fiang. “Mi thusim nei lo, awkam mal tuk” tivekin kan mawhthluk lala ding, a bulhram cu “anmah” si loin “kanmah” kan sisawn. Kan sim zo bangin sungkua thurelkhawmnak hi sungkaw lakih mi pakhat khat in harsatnak a tawn canih bawmawknak lamzin hawlpinak can remcang zet khal a si. Mi tin in mai zawn ciarah harsatnak kan nei ðeh, kanmahte kan relrem thei mi a um ih, mi dangih in relrempi kan ðul mi khal an um. Hi zawnah hin thinlung pitling neih a ðul zet. Mi pakhat in a harsatnak in hlawm tikah “a relremdan le a tifeldan ding” kan hawlpi ding khi a si.

Thinlung pitlinglopawl cun: “Ziangahsaw cuti na ti, na va tinak hen, kan lo sim cia si, thu na duh lo ruangah a si kha,” tivekin a harsatnak kan betsak vivo. Cuti ding si loin, cabuai kil vialvi phahin harsatnak neitu in a harsatdan le a sanpawl phuhrungaw lotei a rel mi cu ðatei rak ngaisakin, sungkua ih ðanlakdan ding relkhawm ding a sisawn. Nat pakhat khat kan tuar tikah “ziangahsaw na nat, ziangsaw na ei/lo, khui ah na feh?” tivekin a natnak san hawl ciamco hnakin sizung ah feh lohliin, sibawi pan lohli sehla kan dam awlsawn ding.

Khatlamah, hivekih thurelkhawmnak neih hi kan nelawk sinsinnak ding khalah a ðha zet. Be-aw tuk lo, nelaw kan thei dah lo ding, ziangatile, kan *duh* mi cu *biak kan cak herher* laiah kan *ngainat lemlo mi cu kan be-aw pang ke* tiin kan kianaw rero lam a si lo maw? Hmuhawk a tam, biakawk a tam ih, thinlung sung thu tiang hlawmawknak hmun ah nelawk le ngainatawknak a thuk sinsin. Tui kan san ah hin kan ðul sinsin hmang

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

maw tiah ka ruat. Ziangahtile, zohman be-aw loin mahte ciar kan ngam thei, zoh ding le tham ding tampi in zo dang ngai loin in tuah thei tikah hmaitawnih biakawk le tokhawm cu kan ʈul hrimhrim tiah ka ruat. Mi tampi cu *kan hai mi a um lawngah* kan be-aw. Nupi/pasal le falepawl nelaw sinsin dingin sungkua tokhawmih, thunuam reltlang tam tluktu a um lo. Kan sungkaw dinhmun pakhat hun lo hlawm sehla. Cutiuh kan sungkua thu kan reltlang laiah ka fanute in thu pakhat a hun rel phuatphi. Ka mithmai a rak zoh ringring a rak si hmang ding, ka mithmai ʈa a hmuh lo thu a hun relsuak cuteh! Ka hun suhfiang bet khalah cuthotho, ka mithmai ʈa a hmuh tuk lo ruangih a thuptei *ʈihnak thinlung* a rak neih thu le *sungkua hun tokhawm hman a phur lo thu* tiangin a rel ih, ka lau rori.

Hna ka ʈuan laiah simaw, lamzin kan feh phah vekah simaw, hi thu hi rel bang sehla, cutlukin hmual a neih ka zum lo, ka ngaihsak tuk lo ding tiah ka ruat. Asinan, kan sungkaw thurelkhawmnak ih a hun rel tikah ka nun ah hmual a nei cuang ih, nasazetin ka thlengawk phah rori. “Nauhak mit le thinlung fimdan hi a va mak ve, cuti’n ka um loin ka thei-aw nan sikhaw, cutiuh i rak hmuh thiam” tiin ʈan ka lak phah ih, kan pafain kan nelawk phah sinsin. Kum khat lai a liam zikah *ka mithmai umtudan ziang a bang* tiin ka sut ih, *PERFECT!* (a ʈa lawlaw) tiah i let. Sungkua tokhawm ih, thureltlangnak kan neihih manhlatzia ka sarsuak.

A dang pakhat, ka nauhak laiih ka pai’ hohatnakin kan sungkua thurelkhawmnak kan neih thu ka vun mang. Cui ʈum ah cun ka nu le ka pa in kan sungkaw hrangih harsatnak kan tawn ruangih a thuptei an thin a har tuk thu an relsuak. Cuveten kan unauzain “hitlukin homaw

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

kanmai ruangih an thin a rak har, rel lo hai sehla a theih hman kan thei lamlam lo ding” tiin ka nu le ka pa cu kan zang an fak sinsin. An thukam hun el ding le an duh lozawng hun tuah ding tla cu a ngamin kan ngam nawn lo phah. Hivekin sungkua tokhawmin, titinuum reltlangnak rak nei lo nungna, kan theih lo sungah thinlung retheizetin an um ringring ding sikhaw! Culaiah, an dinhmun thei loin an thu kan rak el bohbo vivo lai ding sikhaw tiin kan tokhawmnak neih a thatzia kan relbet theu.

Si e, thinlung lam harsatnak tete hi a relsuahnak boruak a um lo ahcun thisen ah a lut vivo ih, nun pumpi a siatsuah thei ruangah, sungkua boruak zangkhai tak tuahih hlawmawk hi a rak tha ngaingai. Cuvekih phawrsuahnak remcang a um dah lo ahcun nauhakpawl cun ziangthu hman an rellang paih nawn lo, an rel mi sun rak mawhthluk le sawisel sinsin ahcun an thup lan ta theu ih, thinlunglam ah hngawng tha lo a nei vivo ih, a pawl zet.

Hiti kan sim tikah sungkua tokhawmih, thurel-khawmnak neih ruangah buainak a reh thluh thei ding tinak a si lamlam lo. Kan sim tum mi sawn cu sungkaw lakah zoin simaw harsatnak kan tawn mi theihsakawin, bawmawk theidan lamzin hawltlang, lole, lungawinak kan tawn mi khal hlawmawin, lungawipiawkdan hawl le sungkaw minung pahnih maw, 10 maw, kan si khalle nelaw sinsin dingin ti duhnak a si. Ni khat, nahzi 24 sungih thungaithlakih be-aw cuca lo, hai mi neih vialih be-aw fangfang, hun tokhawm can khalih nauhakpawl tlangnel lo dingih boruak tuah theu nan si ahcun, “Rak ti ve hnik uh, a thatzia rak tep lohli ve uh” tiih duhsaknak lo hlan phahin ....

**Tui Kan Dinmun
parih Lungawi**

Ni khat khat ah cun kan zate deuhthawin harhdamnak lam cektupawl in “kan dinmun òh a nunzia, ziangti hmanih titheih a si nawn lozia” kan natnak zawn khìh phahin in sim leh tengteng ko ding. Hivek hi “thihnak dan” (*death penalty*) pek a si thu theihternak ca thawn a bangaw zet. Cuveten kan thin a phangin, kan khur thup mai ding ti cu thufiang a si. Cuisicun tui kan nundan le kan thinlung putdan thleng kan tum ciamco ding. Ziangtizawngin kan thlengaw dingah na zum?

Hiti’n a si ka zum. Tuihlan ah thupi tukih kan rak ret tuk lo mi thil dangdang, hnihsuah capo rel ih, hnìh vialvo, mawinak hawlih ceiaawknak a phunphun, mi dang thawi kan pehtlaihawknak, rinumnak le thilumdan ding hrimhrimih kan rak ruah mipawl, lole, insang ah kan nu le kan pa, kan nupi/pasal le kan umpipawl thawi kan karlak thupawl tla kan vun ruat ko ding. Cupawl cu tuisi cun thupi tukin kan vun ruat thlang ding. A hrekkhat tla cu kan umdan diklozia theiawin kan siraw thawk ding. Cuticun ni tin, can tinte hi kan hrangah mannei zet ah an rung cang thlang ding.

Tuihlan ih kan thinlung in bangter ringringtu thil tenaupawl, buainak tlak hnai lo kan buaipi thup ringring mipawl cu an rak thupi lo tuk ti kan vun theisal ding, lole, cuti emem ih thinbangnak tlak an silozia kan vun

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hmu thiamsal tengteng ding. A hlanah, thinbang helhel ko in tuahtu thuhla hrekhat cu “thil tul tuk lo an rak si nan” tiin kan thinlung kan vun thum tengteng ding. Cuvek ruahnak nei ih, kan thlengawk rero khalle a sawt tuk nawn lo ding a bang. Ziangahatile, kan natdan ihzirin “kan rei lai ding maw, rei nawn lo ding” ti dinhmun kan si zo. Cuti a si ahcun kan hrangih thupibik cu “tui kan dinhmun le umdan” hi a si ti a lang mai.

Cui kan dinhmun par ihsin ziangtinha kan um ding ti kan thei thlang. Kan umdan ding cu a tha zet ding a bang. Culaiah, kan ruah dingih tha zet cu hihi a si. Ziangruangahsaw cui dinhmun a thlen hnu lawngih thinlung danglam put kan tum, TU rori ah teh a theih lo maw? Cui tikcu thlen cu hngak cuahco duh loin tuantei kan rak thlengawk mai lo? Tui kan nun le kan dinhmun hi ziangahsaw thupiih kan ret lo? “Nun” ti mi hi mangbangza (*miracle*) zet a si ih, hi leilung ih kan ra um ve hi “mivantha” kan si tiin kan ruat dah maw? Kan ruat lo rak si bang sehla, ziangruangah a si pei?

“Nun” ti mi cu reilote sung hrang lawng a si nan, kan nun sungah thil tampi an thlengaw zutzo rero fawn. Tu ah hin nupi/pasal neiin, fate tla kan nei. Asinan, a rei hlanah kan nei nawn lo mai ding (in thihsan lo hmanah hmun dang ah in umsan thei). Kum reipi ka dam ding tiin kan ruataw men thei; asinan, a rei hlanah hi lei hi kan suahsan tengteng ding, kan natnak an zohhlih mi parah beisei ding kan um tuk nawn lo.

Zing kan tho ih, khawlak ah veivakin, kan nuamaw zet, tawkwang a rei cun kan vaksuak thei nawn lo ding, (mawtaw in in pah pang thei, lole, kan ke tla in tuahmawh pang thei). Tu ah inn mawi zet kan nei, a rei

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hlanah an hlosal ding, zoin simaw in urkangsak ding, lole, kan leiba aiah in laksak ding, culotalle, cozah in in lawng ding. Hiti a si ruangah zianghman hi kumkhaw daih an um lo ti a fiang; an thlengaw rero a si bik, an ra um, tawkfang ah an hlosal tivek an si thluh.

Minung hin “nun” ti mi hi phun hnihin an hmu theu. Phun khat cu “a salam ih hmuh” a si ih, cupawl cu leitlun ih thil thleng le danglam rero hin an bei a dawngter. Sim zo vekin an thil neih pakhat khat parih vanduinak an tawn tikah an thin a bang tuk ih, an bei a dawng; zianghman tuah an paih nawn lo. Phun khat thung cu “a thazawngih hmuh” a si ih, ziangkim thlengaw rero (an that can, an siat can le an hloral can a um) hi thilumdan ding hrimhrim a si tiin an hmuh le an tawn mi parah lungawinak cang an thiam, lungawithu an sim. Reilote sung an kut ih um duak an si khalle, an kut ih an um sung lungawinak ah an hman phah.

Kannah cu kanmai inn ah hahdamtei kan um thei vekin, kan tikcuan a thlengawk rero ruangah kan neih mi kan hlawnthilpawl, kan kiangkap hnaihawnakpawl le kan inn sungih umpawl khalin kan nun in hnaihawnak lo dingin kan zirhaw ringring. Curuangah, inn ropi le maktara a si lo hmanah kan neihtawkte parah “kan van a tha tuk aw” tiin lungawithu kan sim mai.

Ni tinte tikcu reilote sung tokhawm duakin, “Inn kan neih hi kan van a tha tuk, lungawithu hi sim hrimhrim ding kan si,” tiin lungawithusimnak can kan hman ringring. Nan inn ah nuamzetih um thei dingin zuam aw, nan inn hnakih nuam hmun dang a um lo. Mi dang khalin nan inn cu nuam an tinak hmun bik ih ruat thei dingin boruak nuam tuahsak aw. Inn sunlawizia le

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

manhlatzia hi thupizetin ret aw. A tawinakin kan sim asile, TUI kan nunnak le kan dinhmun hi thupi ah retin, lehnun ih thil ra thleng leh ding (*kan dinhmun a that nawn lo thu*) hngak tengteng loin, tuihlan ih kan thupitter lem lo mipawl cu thupi ah retin, ngaihsak lohli tum uhsi. Cutikah, lungawinak ding kan hmu tam deuhdeuh ding ih, tui kan dam sung rori ah nuam le hnangamten kan tikcu kan hman phah thei tengteng ding.

Ngaidamawknak ih Mankhunzia

Marvin le James tei rualvah cu bawhlungsit dingin an feh. An pawh zikzawngah Marvin cun a nupi cu sunhnu nahzi 2 hrawngih inn a thlen thei ding thu a sim ta. Bawhlung cu an va sit ngaingai. An sit theh veten James cu thlun in, James tei inn ah a feh, an um an um ih, a duh na lo cingin zanriah ei ta
dingin a banin an dirh ciamco ih,
mai rualpi tha tuk tifam cu a ei ngaingai.

Zanriah khawh cun a nahzi a zoh ih, zanlam 5:00 a rak luan zo. Mawṭaw cu cakzetin a mawng ih, an inn cu nahzi 6:00 kim zik ah a thleng. Inn ihsi a rak hngak ringringtu an nu ih kaw k a phang tuk. Asinan, inn ihsin a nupi cun hni siamsiten a rak hmuak ih, ziangvek harsatnak ha a neih tiin a rak sut. Marvin cun zianghman harsatnak a neih lo thu le amai duhrilnak ih tlai a si ruangah ngaidam a dil. A nupi cun, “Zianghman siatsuahaw lotei inn na thleng hi ka lung a awi tuk, ngaidam dil tla a ṭul lo,” a ti ih, nuamzetin an um. Cui zan cu an nupa nun lamtluan ih an nawmbik zan a si hngehng.

Ngaidamnak, ngaidamnak!

20

**Hlawhsamnak
cu
Hnihsuah
lamih
Lakthiam**

Vawi khat cu
Khris thawn kan nupa in thatho zet le mitthli tla rori-in
kan hni ciammam. Kan hnihnak san lo sim sehla
ziangtluk thupi dingah na zum? Lungawinak ding thupi
zet le thil danglam zet ah na rak ruat men thei. A rak
danglam tuk ngai, kan hnatuan mi kan hlawhsam lellel
ruangah a rak sisawn. Curuangah a si, *hnihnak danglam*
ka tinak!

Thilumdan cu hiti'n a si. Zungpit ni, ni khat cu Khris
thawn kan inn kan thianfai. Kan inn cu a balin, a hnawk
ve nasa. Kan thilripawl khal a suk a so ah an darhaw
phengpheng. Zial kan hnawtfai, pindan sungih kan
falepawl lehnak thilripawl (*toys*) khal an umnak kelah
kan sansal thluh. Bizu sungih kan thuamnaw hnawk
liailiai khal kan bil ih, kan remfel thluh. Cuticun cawl
man loin sunvute rori kan tuah. Cutiin bangzetih kan
rem mi cu sunhnu ah thuphan ah an cang thluhsal
famteh. Kan bangnak le kan tikcu cem liangluang
thuphan ah an cang thluh panlomaw.

Cucu hiti'n famteh. Kan fanu pahnih cu an rualpipawl
thawn hmakhatte ah inn sungah an rung lut rumro.
Leibek thawi a khat an kadam khal hlit ta loin an pindan
sung tiang an hruh vivo ko lo maw! Khris thawi tle lellel
ih kan hnawt pek mi, kan zial cu minit malte sungah *bek*

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tithumin a bek thluh. An rung luh hlanah an phanatpawl a lengih ret ta dingin kan rak sim man fawn lo, rinlo-paral ih rung lut an si ve si! Culawng hman a si hrih lo, kan fale pahnih cun kan rak remthat pek mi an cawktepuahnak thilripawl cu an bizu sung ta an hnukthla huho. Culaiah kei cu inn tlunlam, thil retnak kerkawm pakhat ah kan thilri hman tuk nawn lo mipawl, mi dang then dingah caku pung sungah ka rak san rero laifang a si. Ka rin ban lopi'n ka pal mi a pelh ih, zial parah ka thilri thawn kan vung tla ciammam. Kan falei pal mi leibek thawn, ka thilri thawn, kan zial cu a hnawkin a hnawk si mai, tingaihnak a um nawn lo. Keimah le keimah “tuisun cu ka hrangah cun vanduaanak ni a si hi” ti-aw phahin “huiha, a va mak ve!” tiin ka to sialsial. Nannah khal hivek nan tawn can a um ve ko ding ti ka zum.

Hivek canah hi cun zovek khal kan thin a tawi cio ko ding ti ka zum. Mi tamsawn cun hivek lawmmam cu a dik lo kan ti ka zum. Lole, ziangvek khalin zuam sehla, kan hlawsam thotho ding kan ti hman ka zum. Vawi khat lawng hman a si lo, tuihlan khalah hivek hi vawi ziangzat na rak tawng zo? Tuhnu ah teh vawi ziangzat na tawng leh lai ding ti ruat cia aw. Cuti na vun ruah tikah thathnemnak a um lo, thinbangnak lawng a si ti'n na ruat ko ding.

Keimah khal kan bei a dawng ve ih, ziangti tibet ding ti thei nawn loin tohkham parah daiten, kutbawm in ka to sialsial men. Culaiah Khris cu ka kiangah a ra, awka nemten hiti'n i ti: “Tui kan inn ih thil thleng hi mi pakhat khatin in hmu sehla, thi zikin in hnihsan ding ti ka zum,” tiin. Khris ih tawngkam ruangah a si ding, a tlunih ka ngan mi, kan pahnihin mitthli tla in kan hni ciammam

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ka ti mi kha! Cuti kan hnih ciamman hnuah cun ka thinhengnak cu a rak hlo verver, ka zangkhai vuarvi ih, thil danglamte a si ti ka hmusuak. Cuti ka ti tikah kan inn ih thil hnawk lialiai le bal bengbeng cu zianghmanah ka siar lo tinak a si lo. Kan nupain inn sung le a kiangkap fai vervitei umter kan duh veve. Cuti um ding khalin kan zuam nasa. Cutivekih fai vervite cu hmuh nuam kan ti thei zet.

Asinan, a tlunih kan rel zo vekin vawi tampi cu buai le hnawk lialiaih kan um can a tam zet. Ahleicein kan falepawl ruangah simaw, innleng, lole, mikhual lut le suak tam ruang khalah kan duh vekih kan um thei lo can a tam zet. Hnawmhne kan sar thluh thei lo can tla, kan sar man lo can tla a um theu. Cuvek canah nang khal mipangai na si ve ruangah ziang hmuahhmuah hi fankimten na buah cawk lo ding, ti man lo can tla na nei ve ding ti thei-aw cia aw.

Thurawn tha pakhat lo pek ka duh mi cu hihi a si. A tir lamih ka sim vek khan “na taimaknak le zuamnak zianghman loih a um can ah, hni huaho men aw, mangbang hnih talin hni mai aw” ti hi a si. Cuti na ti thei le nan inn hnawk lialiaipawl an felfai ding tinak simaw, zial parih nan hnawmhnepawl hnawmpung sungah an sanaw thehsal mai ding ka tinak a si lo. Na thinlung phurrit le na thinhengnakpawl tla an tlaniam ding tinak a sisawn. Culawngte “a si tengteng ding” ti ka lo kam ngam. A si lo bikah hi tal hi cu na vun theithiam phah tengteng ding. “Tuisun ih nan thil rem mipawl an siatsal, nan zial hnawtfai mi an balsal theh ih, nan hnawmpung mipawl zianghman loah an cang theh ti mi cu leilungpi a cem tinak a si lo. Thaisun ah, ni dang thla dang ah buah a theih lai” ti thute hi!

**Na Thinlung
Hnaihnaawktu a Um
Tikah**

Nauhak nei nan sile hiti'n
tuah hnik aw, a tha zet.
Nauhak neilopawl hrang
khalah thuhla dangdang par

khalah an hmang ih, tha an ti zet cio. Nauhakpawl an to-
aw ih, bung le beng an ti-aw, nan inn sung a hnawkhna
liailiai, nan inn a zun ih, a buaithlak nasa, zan ihthat
thawt laifang ah uico an bo ciamco, lole, na nupi/pasal
cu khuitawk pindan ihsin simaw, a ra au khemkhem, a
hrang kungko rero tivekin na thinlung lo
hnaihnaawktu thil dangdang an ra thleng theu. Cuvek
canah ziangtinsaw na um?

Mi tampi in an thinlung hnaihnaawktu thil pakhat khat an
tawn tikah “luarkai” tukih rak lak le tuar an hmang theu.
Thimnakah, nauhak an tawhawk tikah mai hna hman
tuan thitha thei nawn loin an buaipi, ca khal an siar thei
nawn lo. Cuticun an thinlung kha hlapi ah a feh ih,
luarkai tukin an la ih, an hrang, an kio; pindan sungah
kan lut ih, zo simaw an kaw, a thawi hman an thawi.

Hivek hi thil tha a si hrimhrim lo ti na thei ko.
Nauhakpawl cun an thih ruangah thu lung vekin an um
nan, an thinlung sungah an lung a kim thei lo. Cutivekih
na ti theu ahcun nauhakpawl cu na kiangnai ah an um
tuk lemlo ding. A zah khal an lo zah fawn lo ding, an lo
hua riangri ding. Ziangahsaw luarkai tukih na cangvai
ciammam? Thil dang hmangin relrempi kan theih lo

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

maw si? tiin an lungawilonak thu an rel. Si e, hivek hi a dik lo a si ti keimah khalin ka sim duh. Na thinlung lo buaitertu thil pakhat khat a thlen tikah luarkai tukih rak lak hi a tha lo ti pawm mai aw. Cuti na pawm thei ahcun lehnhu khalah cuti um nawn lo dingin tiamkamaw aw. Keimah vekin, “Tuihnu ahcun hiti’n ka ti nawn lo ding,” ti mai aw. Vawi khat cu hitiuh thu ka tiamawk hnu ni reilote, simzawng ah mileng pindan ih *sofa* parah toin, ca ka siar rero. Ka kiang naite ah kan fale pahnih cu an milem tetepawl thawn cawkte an puah rero. Vawilehkhat ah aw ringpipiin an to-aw ciamco. Tuihlan ah cun an pahnihin “daiten um uh, nan pindan sungah lut men uh” tiin ka dawu hai theu.

Asinan, tui tum cu hiti’n thu ka ruat: “Anni tawhawk buainak hin ka thinlung in hnaihnaawk ding a si lo, ka casiar khal a tibuai ding a si lo,” ti thinlung ka nei. Curuangah, ka cabu siar mi par lawngah ka mit le ka thinlung ka ret ih, ka mitsirte lawngin ka zoh phah hai men theu. An lam tla cu a hawi hman ka hawi duh lo lawlaw, an tawhawk cu thei lo vekin ka umsan men.

Cuti ka ti ruangah an pahnihin an mang a bang rori. Minit hnih fang lawng an to-aw ih, cucun an bang dukdi. Keimah riangri “ka pa hi ziang a cang saw” tiin an mang a bang lamlam in ka hmu. Tuihlan vek si loin, danglamzetin ka falei tawhawknak ah ka tel lo ih, annih khal to-aw rei pah loin an ban phah, an to-aw nawn lo ti vial hman a si lo, ka theih lo sungah cawkte an rak puahtlang zo. A rei hlanah an pahnihin an hni kerko. Cucun ka casiar khal a nuamter ih, kan pafa thumin thindaiten zanriah ei tiang nuamzetin kan um phah. Nang khal, hi tidan tha hi hun hmang awla, tha na ti ve zet ding.

**“Ka Lo Duh” ti
Ṭawgkam Hmang
Tam Aw**

Pacang pakhat in a nupi hnenah, “ka lo duh” a ti ih, an nu cun a mit cang nawnin a zoh kulko. A thinlung sung thukah cun “a hua lo” nan, a kaleng in, “Ziangahsaw cuti i ti, kan neihawk zo si, a ṭul nawn sawm!” a ti. “Ka lo duh ve” hun ti mai sehla, an lung a awitlang mai ding khi a si nan! An thinlung ah dawnkhamtu a um a si kei maw?

Hi nu vekin mi hrekkhat cun an ti ngam lo nan, mi tampi in hi ṭawngkam hi an hmang nasa. Asinan, thilmak pakhat cu an duhdawt mi an nupi/pasal, an fate le an tulepawl par riangri-ih an hman tuk dah lo cuteh! Hun hman phuatpho cang nei khal an rak um ve men thei. Ka hmnsin ringring mi thil pakhat a um. Mai nupi/pasal, fate le tufapawl parah “ka lo duh” an ti ruangih thinheng le hngirṭeu pakhat hman ka hmu dah lo.

Hi ṭawngkam “ka lo duh” ti hi a tawi zet ih, hun sal duak lohli theih a si. Hitlukih awlsam cu ziangruangah mi tampi in an ti thei lo? A san le vang tampi lakah: “Kan duhaw ti theihawk hnuah simawksal rero a ṭul nawn lo, ka tum zik ṭheu nan ka hun sal thei thlurthlo lo, ka hun sal hmanah in lung cuang zik lo, ti le, ka ning a zak,” ti hi an rel tambik mi a si. Mi hrekkhat lala cun, “Cuvek hun ṭawngsuak dingin tang ka dawr thei lo, ka ti maimai lo ding, ka duh ti a theih takah, cu rero, anmah in teh in ti ve cuang sawm?” an ti lala.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

A san dangdang um khal sehla, “Ka lo duh” tiawk duh lo hi thil tha a si hrimhrim lo. Ziangah tile, hi tawngkam kan hman ruangih kan sunnak ding pakhat hman a um lo tlunah, kan miatnak ding thil tampi a um. Kan vun zoh vivo hnik pei. Na dam sungah hi tawngkam hi na co phahphah khal a si thei, co dah lo lawlaw khal a si thei. Cucu a thupi tuk lo ah kan ruat ke. A thupisawn cu hi tawngkam kan hman ruangih thathnemnak ra um thei mipawl lawngte theih a tha.

Hi tawngkam hmangtu cu a di a riam zet ding ih, a thin khal a nawm phah ding; a rak cohlangtu sinsin tla cun, “Aw, in duhdaw ho maw, hnawn mi ka rak si ual lo, in ngaihsak ti ka thei, ka thin a va nuam ve!” a rak ti tengteng ding. Cuticun an tha a tho ding ih, ziang an ti khal a nawm phah ding. Thinlungtei in ngaina lo, in mitkem deuh ringring ti thinlung put hnak tla cun cui aw cun an nun a tidanglam sawn ding.

Kan insang ah hin thil tha lo tampi kan tuah theu. Thukam el-awk phahphah, tawhawkih, ringpipi-ih au kungko can tla kan nei. Culaiah, kan ti that mi pakhat a rak um ve lala; pakhat le pakhat “ka lo duh” kan ti-aw theu ih, kan thinlung takin kan lawmaw theu. Hi tawngkam kan hman ruangah buainak kan tawn lai ka thei dah lo. Paisa pia khat hman a heu fawn lo, tan tui to tul le si fawn lo, hun sal mai ding men khi a si. Asinan, leilungtlun ih “hmualnei le thiltitheibik” tawngkam a si. Cuti kan ti theinak san ka vun lo sim vivo ding.

Kei cun thlah loih ka kaihnget ringring mi zumnak hnget pakhat ka nei, cucu hihi a si. Mi pakhat in a thinlung lam thu thawi pehparin, beisei mi a neih ahcun cu mi va pek tengteng ka hmang zet. Thimnakah, ka ai

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a puan le ka kiangnai mi dangpawl khal aipuangin um hai seh ti ka duh. Cuvekin “ka lo duh” in ti mi aw theih ka duh ringring ruangah kei khalin mi dangpawl “ka lo duh” va ti ve ding khi ka hiar zet. Cuticun ka kaa ihsin a hung suak mai theu. Cutiin pakhat le pakhat “ka lo duh” kan tiawk fingfing thei ahcun hi leitlun ah hin nawmnak le thindaihnak a thleng tengteng ding. Curuangah, “ka lo duh” ti tawngkam hi leitlun ah remdaihnak thlen theitu tawngkam a si ti hi hmingsin ringring thei sehla.

Culaiah, ralrin ding pakhat a um. “Ka lo duh” na ti mi pohpoh cun na duhdawt le ngainatnak an rak co ding ih, *an lo ti ve tengteng ding* lam cu phut duh hlah, beisei thluh hlah. Ningzah nei, lole, a thupteih lungruhpaawl cun a duh hman an rak duh lo lam men ding. Cutikah, na beidawng hlah, an duhdawt le ngainatnak phut tawngkam ciah na tuah mi a si lo, nangmah in na duhdawtnak na langternak a sisawn. Tisal rero awla, a netnakah cun beiseinak thar a ra suak leh thotho ding.

“Ka lo duh” ti tawngfang na sal tikah capo le hnihsuahnak men cun ti duh hlah, tluangtlamte le thinlung takin ti aw. Culawngah na sim mi nu/pa khalin a lo theithiam ding ih, a lo cohlansak ding. Ka tawnteh mi pakhat lo hlawn sehla. Ka fanute pahnih thawi kan pehtlaihawknak cu ziangmaw canah cun a tha lo zik zuakzo theu. Ziangvek canah cuti’n kan um ti le “a tikcute ih cazoh ding, cazoh laiah TV awn lo ding, ih tikcu ah ih mai ding, ihzawng ah haṭhuah ding, zinglam khalah a tikcuteih thawh ka fial can le cin le dan dangdang thupawl” ruangah a si.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Cuti ka ti mi cu “na fet tuk, na tifekek tuk” in ti ih, ka parah an lung a awi thei lo. An kaleng cun an ɽawng ciah lo nan, an mithmai zohin an lung a kim lo ti ka thei mai. An lung a awi lemlo ti thei cingin an pahnih in (pakhat khatten) “ka lo duh” ka hun ti thotho. Cuveten, an mithmai a danglam ih, an ai a puangsal. “Peksuah” le “rak cohlan” ti mi cu thir tangka parih “pangpar” le “lulem” vekih then theih lo, kumkhua kawpaw ringring an si. “Ka lo duh” ti cu tluanglamzetin a ɽawngtu in a ɽawngsuak ih, a cohlangtu khalin hahdamten a rak cohlang ɽheu.

“Ka lo duh” ti ɽawngkam na sal theinak ding tikcu remcang a tam tuk. Na nupi/pasal, lole, na tu le fapawl a leng ihsi inn an ra thlen can ah, inn ihsi an pawhsuak zikzawng ah, ihzikzawng ah, lole, zinglam an thawh pekte ah a remcang zet. “Ka lo duh” ti lam loin hi tikcupawl ah na mithmai sepi le thinlung ih kalhki ɽeitei mi na neih ahcun a linglet in na um tinak a si. Kanni sungkua ah cun pakhat le pakhat fawn ih kan biakawk le fawn kan thlakzawng talah simaw kan vun sal ta duak ɽheu. Cun, zanriah eikhawm zikzawng khalah “ka lo duh” kan ti-aw duak ɽheu. Kanmai’ tivek cekci thlunding a si cuang lo, nangmah le na remcan tik poh ah ti a theih.

A netabikih ka sim duh mi cu “ka lo duh” ti awkam hun sal ding hi thil awlbik miangmo a si. Culaiah, thinlung le suangtuahnak neh theitu ralthuam ɽhabik a rak si lala. Ziangahsaw, hna pakhat khat vun ɽuan dingah hmuah phun le hrang phah, kawkaw le mawhthluk lamah hmuah kan awkam a zang vurvo ih, “ka lo duh” ti mi, thil ɽha lam riangri ah hmuah kan awka a rih ciamco ɽheu?

Na Fale cu a Lo Zirhtu na Saza Vekin Ruat Aw

Ka inntek nu, Khris thawn hi ruahdan hi kan duh tuk ruangah kan falepawl thawi kan pehtlaihawknak khalah kan hmang ʔangkai nasa. Cui ruahnak cu hivek hi a si. “Na fate cu na buaiپی ding, na duhduh na fial ding mi vek lawngin ruat hlah, a lo zirhtu na saza tluکin ruat aw.”. Hihi hnihsuak vek a bang nan, thil ʔha zet pakhat a si. Keimai hmuhtawn mi ihsin a ʔha ka ti theihnak san ka lo hlawm ding.

Nauhakpawl ka ti tikah an kum upat le nautat lamih ruah ding a si lo. Kum ziangzat an si khalah nauhakpawl cu kan hrangah zirhtu ʔhabik an si ti’n ruat aw. Annih cun kan nun lamtluan hrangih kan ʔul mi thu tampi in zirh thei. Cupawl cu thinsaunak, duhdawtnak, pakhat le pakhat upatawk thiamnak, thlengawknak a um canih rak cohlan thiamnak le hmailam hrangah thinhar le beidawng ʔullonak thuhlapawl an si. Ni tin, zan tinin nauhakpawl hin pakhat hnu pakhat kan nundan ding in zirh rero. Culaiah nu le pa tamsawn cun cucu kan rak

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

theithiam lo, *nauhakpawl cu kan thuthuih umter ding minung ah* kan ruat ringring. Fate nei zo nu le papawl cun nauhak kilkhawi a harzia kan thei cio. Anmai ruangah buainak a tam thei zet ti khal kan thei. Cuihleiah, nauhakpawl tlukih nu le pa thinhengtertu an um lo. Na fatepawl in na thinheng dingin an lo tuah asile tui ka lo sim mi hi hmang hnik aw. Cu mi cu *nauhak hnen ihsin ziang ka zirngah ding, kan fate in ziangsaw in zirh rero* ti nangmahte sutaw theu aw.

Kan dung ni hnih laiah khan ka fanu thawn hiti'n boruak kan rak nei. Thu ka sim tikah lungkim loin i rak el theu. Ka thinlung sungah “vuk” tiin ka thin a heng. Ahlan khalah hivekih a um tinten “in tihzah lo tuk, hivekin in ti hlah” tiin ka kaww dah zo. Asinan, cutiuh ka ti cun danglamnak zianghman a thlen lo ti ka thei. I tih ruangah a ti nawn lo men fangfang. Asinan, amai aw-an ngai phahphah le, keimai lam tlinlonak khal theiaw pahin, awka nem le zaidamzetin ka duh mi ka simsal.

Cuveten ka thusim mi a lung a kim ti a mithmai ah a hung lang. Cuisicun hi lamzin (kan fale cu zirhtu saza an si) hi zawh ka tum thlang. Curuangah, keimah le keimah hiti'n ka sutaw. “An hnen ihsin ziangsaw zir ding ka neih?” ti le “ka fanupawl in zirh in duh mi pakhat khat a um a si pei maw?” tiin. Cupawl cu YES ti'n ka let. Hmakhatteah hiti'n ka ruat bet sinsin. Hiti a si ahcun an hnen ihsin ziang ka zir thei ding? tiih ka ruah tikah zir ding pahnih ka hmu.

A hmaisau cu “thinsau” a si. Ziangah tile, a hlanah ka fanu in ka thu in el ka theih tinten thintawiin ka kaww theu. Cutikah anih khalin in elsal, ka kawksal lala; cuticun buainak a suak bet vivo. Ka fanu a tah cun kei

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

khal ka mitthli a tla ve. Curuangah, tuisicun ka fanu in ka thu i el asile thinsautei tuarin, ka ti bet nawn lo ding ti'n ka thinlung ka thencat. Ka fanu ih i el theu cu i thzah lo ruangah a si lo ti ka theithiam. Keimah sawn ka thin a heng ruangah “in zah lo” tivekih ka rak lak ruangah a sisawn. A pahnihnakah, keimah le keimah mi thusim mi rak ngai khiaukhi paih lo mi ka sizia ka theiaw. Kei cun ka fanui' tawng mipawl cu thaten ka ngai lo. A tawng mipawl ka ngai lo ti a theih ruangah thinsau ve loih i rak el theunak a si. Keimah in zah lo ruangah a rak si lamlam lo. Tu lawngah nauhakpawl ih zohthimtlak mi pakhat si thei dingin mi thusim mi, thatei ka rak ngai a tul hrimhrim ti ka theiaw thlang.

Cuticun ka fanu ih tawng mipawl cu thaten ka ngaisak. Ka fanu khalin elnak ding, lehrul salnak ding tawngkampawl hmang nawn loin, duhnungza tawngkam a hmang thlang ih, nauhak duhnung zet ah a ra cang. Nauhakpawl cu pakhat le pakhat an bangaw lo. Asinan, zovek nauhak an si khal le kanmah zirhtu saza pakhat vekih kan hmuh thiamih kan zoh thiam ahcun thathnemnak tampi kan hmu tengteng ding.

Neta-ah cun na fate ih umtudan le tawngdan ruangah na bei a dawng, na thinai a thawh ahcun cui ka sim mi tidan hi hmang aw. Na falepawl cu na saza/mah vekih na hmuh thiam ahcun anmahpawl thawi nan pehtlaihawknak khal a tha sinsin ding. Cuihleiah nangmah khal thinlung nuam le hngam daihnak na ngah ding a si.

^^^^

24

**Mi dangpawl
Hnaṭuan
Theihpi Aw**

Na nupi/pasal le mi hrekkhat parah thupi tukih na ret lo mi thil pakhat a um ti na ruat dah maw? Ziang a si ti na thei maw? Cucu hnaṭuan thu thawi pehparaw mi a si. Hiti'n famteh. Na nupi/pasal, lole, mi pakhat khatih ṭuan rero mi hna cu nangmai ṭuan mi hnaki awlsamsawn tiin thupi tuk loih vun ruahsak khi a si. Asinan, cucu na theih lo sungten nangmai aiawhah ṭuan rero a rak si. Na ṭatnak ding le hlawhtlinnak dingah ṭan a rak la rero ti na mang nawn lo. Nangmai ṭuan mi lawnglawng khaisangin, na nupi/pasal, lole, mi dangpawl ṭuan mi namthlaksak na hmang, hihi thil ṭa lo ngaingai a si.

Curuangah, an hnaṭuan ziangih na siarsak lo mipawl parah thinlung sungten lungkimlonak na nei thup ringring. Na kaaleng cun na ṭawngsuak lo nan, na thinlung sungah cun hehhiarnak a um ringring. Hivekih a canlonak dingih thawidamnak a um sokhaw. Thil dang a ṭul lo, anmah le an sinak zawnih hmuh thiam mai ding khi a si. Kan vun simfiang vivo ding.

Insang tamsawn ah cun mipa (pasal)-pawl cu nunau (nupi) hnakin a lengah suakin, hna an ṭuan tamdeuh. Nunau (nupi) cu inn lamah insang pawihai dangdang ṭuanin, a tikcu a rak hmang ve. Asinan, tulai ah cun nupa rori-ih hnaṭuan nei, inn an suahtsan tikcu le an tlun tikcu

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

khal bangaw thei lo, inn lam hna an t̄andan ding khal zemaw fekfek an um. Culaiah nunausawn hnaṭuan neiin, mipa (pasal) in inn lam hna rak t̄uanin, fanau kilkhawi hna tiang rak t̄uan khal an um lala. Asinan, hivek insang hi cu insang malte lai lawng an si hmang. Tui kan sim tum mi cu mipa (pasal) a lengah suakin, hna a t̄uan ih, a nupi in inn lam hna a rak t̄uantutei insang thuhla a si. Insang dinnak kum a rei deuhdeuh ih, mipa (pasal) cun hiti'n thu a ruat. A nupi cu mivanṭha a va si ve! Inn lamah hna khunghar tuk t̄uan t̄ul um loin, hahdamten a um men tiin. Culaiah a nupi cun daihaw lo zelzelin inn lam hna hmuahhmuah, rawlsuan, hmunphiah, thilsawp le nauhakpawl kilkhawiin, hna a t̄uan nasa ti a hmu ban ve lo.

Hiti'n thu a ruat bet vivo. Amah cu insang t̄ul mi hmuahhmuah hawltu, insang mipawl cawmtu le an insang ah lalbik dinhmun ah a hun dingawter. Inn lam ah hnaṭuan hmuahhmuah (a nupi ih t̄uan mipawl) cu mipa ih rak t̄uan ve ding le bawm rero khal t̄ulin a thei lo. Vawi khat cu a nupi in thil awlsamte pakhat rak ti ve dingin a sawm. Asinan, a duh cuang lo. Amai' t̄uan bangnak le a t̄uan mipawl lawnglawng ruatin, a nupi in cawl lo, bang loih a rak t̄uan rero cu a theihsak duh lo. A nupi hrangah cun ningnatthlak zet a si.

Vawi khat cu thu pawimawh tuk a um ruangah a nupi cu a nu le a pai nhen a tlawn tengteng a t̄ul. A pasal khal cun el ngaihnak a um lo ruangah khuan a la ih, inn lam hna hmuahhmuah t̄uan dingin an ti-aw. A hun t̄uan taktak cu “uite rimin a rim” titlakin har a ti nasa. “Tuihnu lamah cun hivek hi thleng nawn lo hram sehla” a ti phah rori. Ziangahtile, inn lam hna hmuahhmuah, rawlsuan, khengkho khawlh, hnipuan sawp, inn sung le

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

leng thianfai, nauhak kilkhawi, an tlawng feh le tlun nghaihsak, zan ih an cazoh kilkhawi, innleng rak dawnsawn tivekpawl a hun ti taktak hnu cun inn lamih a nupi hnaṭuandan ding hmuahhmuah a suangtuah thiam thlang. Cuisicun, nupi/pasal karlakah hnaṭuan mi theihawksak le cohlansakawk thupitzia a theisuak thlang famteh.

Curuangah, a cipciar-ih kan bawmawk thei lo hmanah kan nupi-pasal ih hnaṭuan mi cu theihsakawk ṭeṅto tum ding a si. Nupa karlakah mai nupi/pasal hnaṭuan mi theihsakaw lo lawlaw khal an um pang men thei. Ṭhimnakah, mipa cu a hnaṭuannak lamah thu pawimawh a um ruangah khawthim hnu lawngah inn a thleng thei fangfang. Zanriah ei tikcu khelh loih a tlun tlaideuh ruangah a nupi cu a hrang bumbo ih, a pasal cu a mawhthluk ciamco. Rawl a ngawl betbet lai ih, zanriah ei khal cakum nawn lo khawpin boruak a se thluh.

A pasal in sun ah bangzetin hna a ṭuan, inn lam ngaihtuahin cakzetin mawṭaw a mawng, an *meeting* ih an thurel mi in thinnawmlonak a thlen, a pu (*boss*) ih a kawc ciamco thupawl khal a ruat ban lo. Inn lamah bangzetih hna a rak ṭuan mi cu sirhsan ah hmangin, ṭul hnai loih tlung simah a puh. A pasal in thilumtudan a hun rel hiauho zik hmanah a bawnin a rak bawn ciamco si, a pasal cu zanriah khal ei paih loin pindan lamah a lut hlo. Mipa in nunau hnaṭuan a theihpi lo vekin nunau khalin mipa hnaṭuan theihpi loih mawhthluk pang a awlte tho. A zatei kan theihsakawk thluh lo hmanah, a ṭhen a lang tal cu theihsakawk le pawm thiamawk tum ṭeṅto a ṭha. Cucun, pakhat le pakhat lungawinak a pe ṭheu. Huatzawngih lak hnakin theihthiamsakawk le

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

sutaw derhdo phahih pawmsakaw k thiam cu a tluktu um nawn lo khawpih tha a si. Pakhat le pakhat, hnaṭuan theihpiaw k kan ti mi hin zawi hnaṭuan ha tamdeuh, zoha ṭuan tamdeuh tivekih khaikhinaw k phun lam a si lo. Nupi/pasal/fate kan dinhmun an bangaw k lo vekin kan ti thei mi le ṭuan thei mipawl khal an bangaw lo ti hi pawm mai ding a si. Cui bangaw lo hna kan ṭuan mi cio ah theihpiaw k le pawmpiaw k thiam hin lungawinak le thathawhnak a thlen. Mai ṭuan mi lawng langsar ter tukih, mi dang ṭuan mi hmuah namthlak hman hin thinnaunak le beidawngnak a hring duh.

Khaikhawmnak vekin kan sim asile, nan ṭuan thei mi (nupi/pasal/fate) hun thlengaw duak hnik uh. Thil cang thei dingah nan ruat maw? Thil cang thei a si hrimhrim lo. Curuangah mi pakhat in, a ti thei mi, a hnaṭuan mi parah theihthiampinak neiin, pawmpi thiamaw (*recognize*) ih, thazang pekaw k thiam ding a sisawn.

Awkam thlum hmang hmuahhmuah khi thinlung
tha loih puh mai ding an si lo, an nunzia
hrimhrim a si thei. Cuvekin awka hrang le cang
fofopawl khal thinlung siava ih puh mai ding
an si ve ce lo, an sungkaw umdan le an pianpi
khal a si thei.

Awkam cu a thlum khalle, a can fofo khalle
thinlung siava cu ṭih a nung sawn. Asinan,
thinlung a
that phawtah cun awkam khal a thlumin,
ngai a nuam deuh ngenge.

25

**Ṭuan Ṭheh ti
a Um Thei Lo**

Ni tinih ka
hnaṭuan mi hi a
tam pamin ka
thei-aw. Zing

nahzi 8:00 ihsin zanlam 5:00 tiang rori, thaithawh ei
cawlh duak ti lo cu cawl loin zung ah hna ka ṭuan.
Meeting ka kai, a tikcu khelh tengteng dingin *report* ka
ngan ih, kan hnaṭuannak hmunpawl ah fehin, ka vehvai
vivo. Ka nupi khal inn lamah daihawlozetin nauhak
kilkhawi phahin inn lam hna dangdang a rak ṭuan ve.

Culawng si loin, siat lam le ṭhat lam hrangih tuah ding
tete a rak tuah phahphah. Rualpi le sungkhatpawl lakah
buainak nei tete an rak um tikah a bawm fawn! Kei khal
ka ni tin hnaṭuan mi hi zohsal sehla, ka cangan mi vial
hman cahmai tampi a luah thei ko ding. Hihi thilmak le
danglam, kanmai sung lawngih kan tuah mi a si lo,
tuisan mi hmuahhmuah deuhthawih umtudan a si.

Mi tampi cu hiti rori hna an ṭuan tikah an bang
hnephnep, a zawiin an zawi thluh. An thin a bang ih, an
thin tawi can khal a tam. Cupawl hnen ihsin hivek
awkam kan thei ṭheu: “Ka ṭuan dingih ka leitek mi 10
lakah 9 lawng ka ṭuanngah thei. Nasatakih taimak ka
suah hmanah ka ṭuan cawk lo a si bik,” tiin. Hi auaw
ihsin thil pakhat kan hmnsin mi a um.

“Ziangvekin zuamin, ṭuan khal sehla, ṭuan ṭheh ti a um
thei lo,” ti hi! Hihi mi hmuahhmuah hrang a si ti hi

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thudik a si ruangah hi thudik hi thleng a theih lo. Cucu ziangtinsaw kan ti ding? A ṭhabik cu “thilumdan ding hrimhrim a si” tiih pawm mai ding khi a si. Ziangvekin kan ṭuanin, kan zuam a si hmanah ṭuan ṭheh ngaingai ti a um thei lo ti hi pawm thiam mai ding a si. Kan dunglai, zarh hnih thum hrawng rei ah khan Khris thawn thawhhlam kan ei khawh veten kan inn thianfaiin, hna kan ṭuan. Simzawng ah cun kan ṭheh zik a si lo maw tiaw pahin, “ziangha tang lai” tiin kan zohsal. Cutikah “kan lau rori”, ziangah tile, ṭuan ding tam tuk a rak tang lai ti kan theisal.

Zial hnawt ding, bizu sungta hnipuanpawl ṭaihih, tlem ṭhat ding, rapcung lam khal kan rak tham hrih lo, kan vulh mi zinghnam inn khawlh fai ding, thingh nah ṭilpawl sar thluh ding, nauhakpawl pindan thianfai ding, kan uico a lengah hruai ih, vahpi duak ding, kan fanu nautadeuh thirleng tuaṭhat ding, hmuan sungih pangparpawl titawih ding; “huiha, ṭuan ding a va tam lai ve! A va bangthlak ve aw! Khawthim hmanah kan ṭheh man lo ding a si hi!

Thungaitai tiah cun tui ka sim mipawl hi tipithuanthum sungih vur tlangpi, a lu lam lawng hung mum detdi vek fang khi a si. A hnuailam ah cun vur tlangpi tum zet a um lai. Sim duh mi cu mituteih kan sim mi, kan ṭuan rero lai mi tlunah ṭuan ding tampi a tang lai tinak a si. ṭhimnakah, lekṭhik bill pek ding, nauhakpawl ca siarsak ding, anmah thawi lehtlang ding, falepawl cu ni khat ah rawl vawi thum pek daih suansak le pek, an ei ṭhehin khengkhopawl khawlh an ṭul lala.

Inn sihnihnak le hmuan tuahnakih kan hman mi kan cet khal tuaṭhat ding a um, tuaṭ a theih lole a thar lei a ṭul

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

lala. Tuihnu zarh khat ah hrampipawl tan an cu lala ding, pangpar lakih hrampipawl khal phawi an cu lala; tuah ding kan neih lai mi rel thluh bang sehla, ðeh ti ni um nawn lo ding khi a bang. Hi hmuahhmuah kan sim mi ihsin ka rel tumbik mi cu “ziangvekin kan ðuan rero hmanah, ðeh hrih lo mi an um thotho lai” ti hi kan pawm thiam mai ding ti ka zum.

Curuangah, tui na ðuanlai mi kha bansan duak awla, na tuah hrih lo mi, tuah ðul tengtengpawl vun ruat hnik hman aw, na bei a dawng ruahro lam ding ti a fiang. Ka tuah ðeh lai hlanlo ka ðuan ding ti bang awla, na dam sungah “ðeh vuarvi” ti ni cu a um dah lo ke. Curuangah, “ka ðeh hnu lawngah ka cawlhsan ding” ti ruahnak cu neih lo lawlaw a ðha.

Hnaðuan ding hmuahhmuah ðeh ververih ðuan na tum ahcun “a cem thei lo mi doawknak” thawn a bangaw. Na neh thei lo mi ral cu do rero nawn hlah, na ðuan ding mi na ðuan rero kha a tawk mai. Pawimawh le manhlap zualdeuhpawl kha na tuah hmaisai ding ih, a dang cu nuamtetei tuah khal a theih. “Kan ðuan ðeh cawk cuang lo ding” ti thinlung hi *dungsip* le *thathlah lam* a si cuang lo, thudik kan pawm tinak a si sawn. Cui thudik cu a hmailamih kan rel zo mi “ziangvekih kan ðuan rero khalle ðuan ðeh thei lo mi an um lai thotho ding” ti hi a si. Cu mi na pawm thiam ahcun hahdamten na um thei ding.

Keimah cu nuamtetei feh hmang mi ka si, asinan,
ziangtikhmanah dunglam ah ka kir dah lo.

Abraham Lincoln

^^^

***Reset Button
kha Hmet
Theu Aw***

Insang tin ah
pawimawh
cakkhai a um

pang canih theihternak pakhat khat neih a si vivo. Culaiah, thil buaithlak pakhat cu mi tampi in cui theihternak cu ziangah an rak siar lo lala. Ngaihsak emem cuang loin an tuah kel an tuah peh rero thotho. A netnakah cun kham theih nawn loin boruak a se ngaingai. Thungaitei tiah cun cupawl cun theihternak an theih hmaisabik cu ngaihsakin, *reset button* vun hmet thiam hai sehla, cutlukin buainak cu a zualkai lo ding; sualaw lo dingih hrialdan khal a rak um mai ding nan!

Simfiang lemlo khal sehla a thuhla kan siar vivo cun kan vun theithiam mai ko ding nan, *reset button* ti hi tawiten simfiang duak sehla. *Reset button* ti mi cu *computer* ih an hman theu mi tawngfang pakhat a si. *Computer* hmuahhmuah ah *reset button* ti mi, hmeh ding te pakhat a um. *Computer* cu hman rero laifang ah hmakhatteah, cangvai thei nawn loin a cawl dukdi (*hang*) simaw, thil tha lo (*error*) pakhat khat a um canah tingaihnak theih nawn lo tikah *reset button* hi vun hmeh mai theu a si.

Cui umdan cu lain, hitawh ih ka ngan tum mi khal, thil pakhat khat tuah rero lai mi kha cawlhsan dukdiin, a tharte ih thawhsal lam thu ka sim tumnak a si. An beisei cia lem lo mi, thil pakhat khat (a se lam) a ra thlen thutthi tikah, cawl duakin, a thartei thawhsal ding tinak

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a si. Hi thu thawn pehparih tahthimnak pakhat ka vun rel ke. Zing khat cu kan sungkua (mi 4) lakah *ti-hehe* in buainak kan tawng tariai. Kan thinlung in hnaihnaawk nasa, kan bei a dawng ih, kan thin a t̄eu thluh. “Kan khelh lo pang ke” ti phangin *heh-le-mang-law* tiin kan phar, kan tliau. Kan sungkaw hrangah ralrin peknak pakhat, *reset button* hmeh nalcang thiam dingin in zirh rero a si ding ti’n ka ruat.

Culaiah, mi pakhat cu hiti’n a hung au: “Khai, khai, khai, ralrinnak in pe rero a si hi,” tiin. Cutikah, kan sungkuain kan hnaṭuan mi ciar kan cawlhsan dukdi ih, kan thawpi suahin, thaw thar kan hun la ciammam. Cut̄hehin thinlung tharte thawn kan hna cu kan ṭuansal. Asinan, tui hlan vekin *man-sa-hlihlapin* ṭuan nawn loin nuamnaiten kan ṭuan thlang. Hihi kan sungkaw hrangah cun *reset button* kan hmet tinak a si.

Reset button tidan kan zir ruangah, *man-sa-hlihlap helhel* nawn loin thindaite le nuamnaiten kan ṭuan thei thlang. Thungaite cun mi tampi in tikcucan an nei tam zet nan *man-sa-hlihlapin ti-helhelih* hnaṭuan an hmang. Thinlung helhkamnak thawn taksa khal a bang duh cuang. Cuitlunah, kiang le kap mi dang hrangah a nuam lo, zoh an har. Theihternak (*reset button*) kan thei cing nan, kan ṭuan peh thotho a si ahcun boruak a se vivo thei ih, kham theih nawn loin buainak a suak ngaingai thei. Thinlung manhlapnak ihsin thin a tawi ih, thinhengnak tiangin a suak ngaingai t̄heu.

Tahthimnak dang pakhat. Unau lakah thukam elawknak a um ih, a netnakah cun sualawk ngaingai a ṭul. A tirah cun cutlukih thupi tuk khal a si lo nan, awthro a sang deuhdeuh ih, awkam men khal duhtawk nawn loih kut

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thlakawk ngaingai a si. Hi dinhmun hi zoh sehla, a tir lamah khan ralrinnak, *reset button* hmetin, cawlhsan duak hai sehla, an سوال مان لو که. A cawlhsantu pakhat hman an um lo ruangah meisa bangin a *tlul* vivo ih, a netnakah buainak pisirh an thlen phah. Nan insang ah fate pakhat maw, cuhnakih tam nan neih khalle “ralrinnak” an lo pek can a um theu ih, cui canah cun vun cawlhsanin, *reset button* hmeh nalcang na thiam lo le a dinhmun a se vivo thei. Nangmahte hna na t̄uan simaw, thil pakhat khat na tuah khalah *reset button* hmehdan hi na zir ringring a t̄ha.

T̄himnakah, na cabuai parah tuah ding a phunphun na nei, lole, nan coka lamah t̄uan ding t̄ampi na ret liailiai. Pakan khawlh ding le a rak pengaw hnenhnen. Cu mi na hmuh cun na thinlung sungah hehhiarnak a um ih, na thinlung ah zosimaw an hung lang. Thinlungtei mawthluk phahin na hun ti taktak cu a rei hlanah *reset button* vun hmeh lohli na t̄ul nasa. Na hmet duh lo maw, a hmeh nalcang na thiam lo simaw, na hun t̄uan peh vutvo cu ka t̄uanngah hlan ihsin buainak a suak tariai.

Cutikah, inn sungih mahte cazoh, lole, to men kha na vung kaww, a leng ihsin mi pakhat a ra t̄lung; sangka a rung luh veten na rak hrankhum ciammam lala (anah in le ziang thu ti thei man hlah), na ngam mimi kha an hma a pam a si mai. Nupi/papi a ra t̄lun veten “zual na rak ko” bet lai; cuticun nan insang pumpi a buai thluh a si mai. Cuti um ding hnak cun “t̄uan lo lawlaw” maw t̄ha ding, *reset button* vun hmeh duak ha t̄hasawn ding? A *neta* khi a t̄hasawn ding a bang.

Na fanute cu amahte lawng a to ngiaungi, thaten vun zoh sehla, a mitthli a rak t̄la fiapfo, tlawngkai paih lo

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ruangih ṭap, khua a tlaideuh hnu khalih tho paih lo, a nu in thilumdan thei loin a theih ding fangin a phun suahto men, a ra tho fiamfo ngaingai ih, mithmai se ememin, a rak zoh lailai, anih cu ṭawng ngamloten amahte a to men tivekin a um. Hipawl hi “ralrin peknak” lawnglawng an si. Ni dang ih tlawngkai phur emem cu ziangah cuti’n a um, ni dang ih zingtei tho vervo cu ziangah a tho thei lo? tivekin *reset button* hmet ih, vun ngaihsak ding khi a si.

Cuvek hmeh nakcang thiam lole, hmet duh lo hrangah cun an theih lo sungah an fanutei thinlung cu a na, a nu khal a nel thei nawn lo, tlawngkai khal a huam nawn lo tata ih, a nun lamtluan ah siatnak dangdang in a bet vivo. (Tlawngkai a hiarlonak san bik cu a rualpipawl *in na hnipuan a se tuk, hnipuan tlempi thawn* tivekih an nautat ṭheu ruangah a rak si). A nu cun “ṭhateh a rel pei cu” a ti men. Mi hmuahhmuah in (fate rori hmanin) kan sung thu hmuahhmuah kan relsuak thluh lo ti lam a rak ruat ban lo.

Hivek canah hin a si, *reset button* kan vun hman thiam a ṭulnak. Hi mi kan hman thiam ahcun insang buainak tampi hi a reh phah tengteng ding. A thuhrimin, a buai dingzawng simaw, mi dang hnawt phah vekin simaw, *ti-helhel le ti-hlephlepih* hnaṭuan hi a ṭul lo lawlaw, mahte, mai hna cu kan tikcu neih mi zohin, thindaitei ṭuan a theih tuk.

Sungkaw tampi ah cuti ṭuan ding tlak lawmmam, manhlap thil kan nei tuk lo; kan nei a si hmanah *reset button* vun hmeh lohli ahcun ziangkim hahdamtei tuah a theih thluh. “Ralrinnak” thawmvang (*warning*) awn na theih veten *reset button* kha vun HMET lohli mai aw.

**Na Thinlung sung
Thu kha Thupitter Aw**

Ni tin, zan tinin “khuideuhha ka hril sawn ke aw!” tiin hril ding mi a phunphun kan nei ringring. “Tuizing teh ziangha kan hmeh ding? Ziang hnipuanha ka hruk

ding? Khuiah ka feh ding? Ziang ka buah ding? kan ti ringring. Asinan, hipawl hi cu thil thupi tuk vekih kan ruah lo ruangah kan thluak khalih ngaihtuah nguaingo tul loih buah mai dingah kan ruat men. Culaiah, zan itthat thei lo ding khawpih thupi hlapa a um tikah ziangti’n thu na then cat? Ziangti’n na buah?

Thil thupi zet a um tikah ziangti buah ding ti le khuideuh kan hril ding ti thu ah kan buah nasa theu. Ziangmaw canah cun kan thinlung ih kan ruah mi le rualpi, lole, sungkhatpawl ih ruahnak pek mi cu an bangaw thei lo, an rak kalhaw phahphah theu. Thimnakah, nangmah cu phun 10 na awn veten *college* kai na tum ih, na lunglut mi *subject* pakhat khat lak na duh. Asinan, a lo cawmtu na nu le na pa cun lakkha ngah tam theinak *subject*, lole, hnañuan sunglawi pakhat, sibawi lamih feh tengteng dingin an lo duhsak. Ziangti’n na buah ding?

Cuvek thothoin, a kum telih na thlun rero mi, na duhdawt zet mi na fala/tlangval cu na nu le na pa in anmai duh mi nei sawn dingin an lo nawr si bang sehla, ziangti’n na buah ding? Cuticun kan dam sungah hin thupi zetzet, kan nun lamtluan hrangih hril ding tampi a um. Kan hrilfuh le fuh lo parih sullam nei ding tampi an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

um ruangah awlawksawng in kan um cuahco theu. Asile, ziangti'n kan tuah ding? Keimai thurawn ka lo pek duh mi cu hihi a si: “Na thinlung sung thu kha thupitter aw. Thinlung sungih kan pai mi thu tampi hi nu le pai' sim mi hnakin an dik theh tinak cu a si lo nan, thathnemnak tampi an nei ti thu a si. Kanmai lung sung thu, lole, kan duh mi kan hun tuah taktak khin kan thin in nuamter, kan tuarfai phah ih, tan in later cuang.

Kan lamzin kan rak hril dik lo deuh a si hmanah, mi dang ih in fial ruangih kan hril dik lo hnak cun, sirawknak a mal tengteng ding. Kan hlawhsam khalle thathar kan la lohli theisal. Thinlung sung thu tampi hin sumpai, sinak le ropitnak lam a si lo. “Na tuah duh mi, na neih duh mi, lole, na neih mi khan tuarfainak le hlawhtlinnak lamzin ah a lo hruai ding,” ti hmingsin ringring aw.

Thimnakah, miphun dangdang, Laimi telin vawi tampi cu mai duh mi si lo, nu le pai duh mi sawn nupi/pasal nei hmuh ding an um. Zum vekih an nupa nun lam a tluan lo tikah puhmawh ding le zawiawk theilonak a tam cuang ih, a netnakah thenawknak tiang an thlen phah theu. Puhmawhah “a tir ihsin ka rak duh lo cia, in fial ruangah a si ka rak neih” tivekih phunzainak hawl a si theu. Mai thinlung duh mi a si ahcun nupa nun ah harsatnak a thlen hmanah “keimai duh ih ka neih mi a si, zohmanin in fial lo” tiin tuarfainak le nupi/pasal zawi theinak a tam cuang.

Cuti kan ti tikah, hmailam ih thil thleng thei ding ruat cuca loin “ka duh sisi” tiih thinlung sung um pohpoh rak thlun luamlo ding tinak a si lo. Thinlung sungih duhnak a um hnuah thluak lam le khawkhan thiamnak lamah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

fehlerin, ciamciamtei ruahkhawm hmaisak cu a tha lawlaw. Thimnakah, thil thar pakhat khat a um tikah cupawl (thinlung le thluak) tantlangterdan thiam hmaisak a tha zet. Na nupi/psal ding cu mi ziangvek ha, mitaima maw, midaithlang, damlo pang ningna, insang hrangih tan la vohvo thei a si ke maw? Ei le in lamah teh mai dangduh pohpoh zuan a si maw, hnipuan lamah teh nan sungkaw dinhmun ruat nawn loin, a hahiau mi pohpoh zuan vivo ha, lole, a sungkhatpawl teh rinsan an tlak maw, maw, nangmai cawmhlawm thluh leh ding ha an si, an awkam hmandan teh duh a nung maw, na duhzawng a si maw? tivekpawl cu ngunngaihteih ruah hmaisak a tul thotho. Cupawl hmuahhmuah hliakhlai hnuih “ka nei thotho ding” tiih thu na thencat ahcun a lehnu lam khal nangmai kut ah a um mai ding khi a si.

Tahtimnak dang pakhat. Tui nan umnak khua ihsin khaw dang ah nan vai zik si bang sehla, lole, inn thar lei ding remcang tampi a um ti bang sehla. Khuideuh kan hril ding tiih ruah that ding a si. Hiti zohin inn pakhat cu sak pekte mi a si ruangah a thar ih, a mawi vervi tiih lei lawk mai ding a si lo. Inn thu thawi a pehpar mi thu dang tampi zingzawi ta ciamciam hnuah, a thar si, a mawi si, thu hnaihnaawk a um si lo tiih lei ding khi a si. Thinlung sungih duh mi cu thluak lam thiltitheinak thawi an lungkimtlang mi cu a thabik miangmo.

Kan duhnak le mi dangih in fial mi an bangawk lo canah kan thinlung a buai thei zet. Cutikah kan thin lamlam a heng zik ih, “Ziangti’n ha kan ti ke” tiin kan khawruah a har phah. Thinhengpi-ih kan leh can khal a um ngaingai. Culaiah, “a dik” ti theitu cu kan thinlung a si thotho. Ziangvekin nun hman ka tum, ziangvek dinhmun thlen ka tum? ti cu kanmai lung sung thu a si.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Thinlung sungih um mi le kan dinhmun a milawk lo canah cun kan bei a dawngin, kan thin a tawi can a tam zet. Thungaita cun na thinlung duhnak kha na thupitter hmaisak ahcun cuvekih thinlung buainakpawl cu nuamteten a tum vivo ding ih, netaah cun hahdamten na um thei ding. Cutikah mi dangpawl dinhmun zoh loin “nangmai” duh mi le tumtah mi lamah na feh ding ih, na nuamaw sawn ding. Thinlung sungih thusim mi kan theihfiang theinak dingah mah le mah hiti’n thu sutaw sehla a tha zet ding.

“Ka nun lamtluan hi ziangtiih umter ka duh?”

“Ka buah duh mi hi ka buah ngaingai maw, ziangha ka harsatnak?”

“Tui ka tuan rero mi hi tuihlan ih ka buah theu mi a si ko lo maw, thansonak dang ka sar bet maw?”

“Mi-ih in beisei vekin teh ka um maw?”

“Ka hnañuan lai mi hi teh mi in ziangti’n in hmu, keimah thawn a kaihaw ko in tisak kei maw?”

Hi thusuhnakpawl hi nangmahte daiten toin, suangbuah hnik aw, ziangvek aw ha na thinlung sungah ra suak? Cui “aw” thei dingin ñan tuiño ciamco a tul lo. Na thinlung kha *rin tengteng* in umterloin vun thlahphawih sualso men aw. A lehnak “aw” na thei mai ding. Thinnawmnak le lungawi thupnak neih na duh ahcun ziangahsaw hi tidan, *thinlung sungih um thupitter* cu na hman mai lo? Hihin na nunnak ah remdaihnak a lo pek tlunah thinlung lam thazang thar ngah theinak bulhram pakhat a si. Hitivekih na buah thei ahcun mi dang zawnruahnak khal na nei deuhdeuh ding ih, ngaithiamnak thinlung khal na nei thuk sinsin ding. A rahsua na hmuh ding mipawl a tam tuk ruangah na mang a bang rori ding.

Bung 28

**Mai Duhhrilnak ih
Nun Tluangtlam**

Tulai ih hmanlar zet mi tawngkam pakhat cu “*Voluntary Simplicity*” ti hi a si. A sullam cu *zohmanih fial le nawr ruangah si loin, mai duhhrilnakih tluangtlamtei nun* tinak a si. Hivek nun nei dingin ziangtinha kan ti ding? Ziangziang a tul? A awlsambik cu mai saduhthah le beisei mi, cintawk neih tinak a si. “Mai neih cia mi le tawn cia mi parah lungawitei um mai” tinak khalin simfiang a theih. Culawng ah nun hin diremnak lam a pan thei ih, thinnawmnak a thlen thei.

Keimah telin, mi tampi in kan kiangkap thilumdan le mi nuncan khawsakdan dinhmun ban ve dingin kan zuam nasa. Curuangah kan thin a bang thei zet. Cuitlunah kan duh le beisei mi hi a karh deuhdeuh ih, cukhal cun thinbangnak in thlen thotho. “Kan neih tam poh le kan di a riam ding” ti thinlung kan nei. Kan hun neih deuh ngaingai tikah cun duhtawk ti a um thei cuang lo, kan duham vivo thotho.

Thungaitei tiah cun “ngah tam le duh sinsin” ti mi thinlung hin thinlung nawmnak le hngamnak a siatsuah riangri. Ziangatile, ni khat pumpi rori nahzi tin deuhthawin “ngah deuhdeuh, duh sinsin” ti thinlung in in ukneh tuk a rak si. Cutikah, tui kan neih mipawl parah lungkim thei nawn loin kan neih hrih lo mi neih duhin kan thinlung a um, culam lawnglawng kan thlir. Kan lunglutzawng tampi hi “kan neih cia mi hnakin, kan

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

neih hrih lo mi parah” an si ringring. Thuṭhimnakah, tui nan umnak nan inn cu duhtawk loin cuhnakih tumsawn na beisei. Tui nan hmanlai mi nan mawṭaw, na hnipuan le nan thilri neih mipawl hnakin mankhung le mawi zuan vivo duhnak thinlung na nei. A sullam cu, tui na neih mi le na sinak parah na lung a kim thei hrih lo. Cuhnakih besesawn cu cui na beisei mipawl hmuahhmuah hun nei khal awla, na di a riam thei cuang lo ding. “A tawk hrih lo” na ti lai tho tho ding ih, ziangtik hmanah lungkim hiahhihin na um thei dah lo ding.

Lunglut zet thil pakhat cu “nangmai duhhrilnak roriin, tluangtlamten nung aw” ti hi a si. Hi thu hin milianpawl hrang lawngah si loin, mizaran le dinhmun niamdeuhpawl khal a huap thluh. Sumpai malte lawng lalut le rethei zawnzai tapi in hivek lungput neih hi a ṭha tuk an ti ve. Cuitlunah, hi thu hin inn mankhung zetzet ihsi thawkin sumpai tapi ṭul loih tuah tivek tiangin a tel thluh.

Hi lungput vek kan neih thei ahcun helhkam tuknak, thinbangnak le nun diremlonakpawl kan nei mal vivo ding. Ziangah tile, sumpai tam tuk cemih inn lei tumnak a reh deuh ding, mankhung tukih inn san kan tum nawn lo ding. Cuitlunah, ei-in mankhung le ṭha cu hrialin, kan harhdammak thawi remaw mi ti-rawl kan ei phah ding, hnipuan suak thar ihpiang kan zuan nawn lo ding, *handset* cangkang tengteng hman tum nawn loin mizaran hman mi kan hmang mai ding. A tawinakin kan sim asile, “Ziangkim ah tiawter tuk loin tluangtlamten kan um ding” tinak a si.

Kan dung kum tawkfang nawn ihsi khan kan zung hmaisa hnakih man awl le naideuh ah kan zung kan

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ṭhawn, minit reilote sungah ka thleng thei mai, tikcu le sumpai cem a dem ngaingai. Hnipuan suak tharthar lei nawn loin, kan dinhmun thawi milaw, a mawitawkte kan lei phah, ei-in ṭha le cangkang kan beisei nawn lo. Hipawl hmuahhmuah ruangah hin sumpai cem tuk ding helhkamnak a dem phah, Hihi keimai duhzawng, tluangtlamtei kan um theinakih rahsuah pakhat a si.

Cuitlunah, mawṭaw ṭha le cangkang hmang loin a mawitawkte ka hun hman tikah sumpai cem a dem ngaingai. Mawṭaw hun tuahmawh pang can khalah a remnak dingah khuimaw khuain paisa cem a dem lawlaw. Tileuhnak (*swimming pool*) um inn hun nei bang sehla, ziangtlukin paisa a cem cuang ding? Cun, venghimtu (*security*) ih cencilh mi inn (*apartment*) ah um bang sehla, thla tinte ziangzat kan cem ding? tipawl hi ṭhaten vun ruat sehla, kan sim tum mi cu a fiang mai ko ding.

Mai duhhrilnakih nun tluangtlam neih ding thu kan rel mi hin “neih cia mi hmuahhmuah hlawnhlo thluh ding” tinak a si lo. Thil tampi cu kan neih tengteng ding mi an um ih, kilhim ṭento ding an sisawn. ṭhimnakah, kan hman lai mi *computer* hlawnhlo ding tla cu a cang thei lo, kan cangannak le eiin kan hawlnak pakhat a si ruangah a tel loin kan um thei lo. *Computer* nei loin ka rak um lawk ih, a buaithlak nasa. Hi cabu tla hi *computer* rak nei lo ningna, ka ngansuak thei lo ding.

Cun, tluangtlamtei nun kan ti mi hin rethei zawnzai tuk vekih vung um ciamco ding tinak lam khal a si fawn lo. Inn mankhung zet ah na um simaw, mawṭaw cangkang tuk na mawng simaw, lole, ei-in thaw zetzet na ei a si khalle “tluangtlamtei nun” a theih thotho. Kan duhnak

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

le beiseinak in kan thinlung la thuk tuk loih supawk thei ding khi a sisawn. “Mineinung” menmen an um laiah “neinung” tuk vekih tiawter tuk an um, sinfen tha le mankhung hruk hmuahhmuah an ti-awter thluh lo, tluangtlamtei um hmuh ding an tampi, cathiam tampi an um nan, a hrekkhat cu “thiamawter tuk” an um theu. “Milaw le taima” tampi an um nan, mi hrekkhat cu “law-awter, mi dang hrangih phurrit thlen hmang” an um ruangah *lawt niakno* men ding a si.

Hi thu hi zir bet vivo ding tampi a um. Mai duhhrilnak ihsi tluangtlamtei nungpawl khi duh an nung, an kiang um a nuam, an theih lo sungah mi thinlung an hip ih, anmai thinlung khal a nuam. A takin hun nunpi hnik aw, nangmah le na insang cu hahdamten nan um mai ding.

Minung mizia bangawk lo theidan hi a mak tuk. Mi hrekkhat cu thil ziangkim ah an tluang zuahzo, a kawizawngih lak dingih mawi khal a tluangzawngin an la mai ih, hah a dam zet.

Culaiah mi hrekkhat thung cu an kawikawlem thei nasa. Thil fate khal an cawih paih ih, a kelkawizawng ih lak an thiam zet, tithul an har zet. An hnen ihsin ralrin ding a tam tuk ruangah nun a hahdam thei lo, mi dang thaw khalin an remaw thei ngaingai lo.

Cui mizia pahnih karlak cu a rak hla nasa.

29

**Na Can
Cemin Zo
Vekpawl
na Kawm
Ding?**

Tikcucan

tampi cemih kan kawm mipawl hin kan parah thatnak, lole, siatnak in thlenter thei ti cu mi tampiin in lungkimpi cio ko ding. Curuangah, kan pipupawl (Laimi) in tawngfim pakhat an neih mi cu “Rukru na pawl le ruk na ru ding, mihur na pawl le na hur ding” tiin. Kan kawm mipawl hnen ihsin nuncan ziaza kan ziraw nasa ti a fiang. Cuti a si ahcun thatnak in pe theitupawl thaw lawngin kawmaw sehla a tha lo maw? A dik thei ding vek a bang nan, a dik theh lo ding.

Ziangahtile, wawi tampi cu kan kawm paih lo mi an si nan, kan kawm rero thotho mi an um. Cupawl cu hmunkhat ih hnatuantlang, inn khat ih umtlang, lole, tlawngkaitlang kan si ruangah kawmaw loih hrialawk a remcang lo zet. Kan ngainat khalah, ngainat lo khalah hrial theih loin kan kawmaw thotho. “Anmah thawn kan kawmaw lo ding” tiih duhhril thei kan si lo. Kan thu tlangpiih kan sim vekin *ziangvek mipawl saw kan tikcucan cemih kan kawm ding* ti thu hi kan hnatuanpi le sungkuapawl si loin mi dangpawl hmuitin mi a si. Thimnakah, zovek mi ha kan inn leng dingih kan hruailuh ding, zo thaw lawngin ha kan vahsua ding, lole, zovek lawng ha fawn kan biak ding tivekpawl. Tikcucan kan ti mi hi kan thil neih mi hmuahhmuah lakih mankhungbik a si ruangah na can cemih na kawm

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

mipawl cu mi zovek ha an si ti cu thatei na ruah a tul nasa. Thinlung lam cahnak le fimvarnak lo pe theitupawl thawn maw nan kawmawk ding, riahsiatnak le beidawngnak lo pe theutu? Culotalle, na hmuh mi pohpoh thawn maw nan kawmawk mai ding? Thatei na ruah ciamciam hnuih na thinlung ih ra lang mi cu “na mang a bang” lam ding. Ziangahtile, nang cun na kawm mipawl ih thuhla rak theifiang cuca lem loin na kawm rero hai a rak si.

Cuti ka ti ruangah tui na rualpipawl thawn kawmaw nawn loin, mi dang rualpi thar hawl vivo aw ka tinak cu a si lo. Cuitlunah, na kawm mipawl cu an zumnak, an sakhaw cin le dan, an sungkaw dinhmun, lole, a hlanih an dinhmun zohih kawm lo mai ding tinak khal a si fawn lo. Ka lo fawrhfial duh sawn mi cu mi pakhat khat thawi nan kawmawk tikah amah cu “ziangvek mi a si ih, ziangvek mizia nei a si” ti lam zohthiam ding ka tinak a si. Cui na kawm mi cu na thatnak ding lo bawmtu ding maw a si, a thuptei lo hektu ding? Na ngaisanzawng a si maw, lole, na hun kawm vivo ih, beidawngnak lam lo panpitu dingha a si?

Pakhat le pakhat ruahnak tha nan pe-aw tawn maw? Nan ngaisanawknak teh pakhat le pakhat nan bangaw maw? Amah thawi thunuum nan rel le fawn ih nan biakawk ah teh na di a riam maw? Hi thusuhnakpawl parah “NO” tiih na leh a si ahcun amah thawi rualpi nan sinak cu a um lai thotho ding nan, na tikcucan lawngte maldeuhin pe awla, kawm maldeuh dingin na thu thencat aw. “YES” tiih na leh thei ding mi rualpi dang hawlih kawm sawn dingin, asilole, zohman kawm loin, nangmahte um dingin thu thencat mai aw.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Khatlamah, mi hrekkhat cu na tikcucan malte lawng peih, na kawm ruangah annih cu kawm an nuam lo, upat an tlak lo, thiamnak an nei lo tinak a si lo. Asinan, nang cun can tampi na neih lo ruangah, na can neih mi thawi remaw dingin zopawl thawn can na hmang ding ti cu thatei ruatfelin, a thabik mi duhhrilnak na tuah thei ka lo duhsak. Ka mi-uar zet mipawl hi 100 lenglo an um ko ding. Keimai ka uar hai vekin annih khalin in uar ve ti ka thei. Asinan, cupawl thawn kan tikcucan pein, kan kawmaw tuk lem lo. Ziangah tile annihpawl cu can peih kawm ding phun an si lo ruangah a si.

Mi hrekkhat cun anmah thawi kawmaw lemlo, an kawm paih lo mipawl cu an thinlung sungten an hmingsin theu. Keimah khalin, thintawi le thinheng hmang tukpawl thawi kawmawk cu ka paih lemlo. Cuitlunah mi dang thuhla a sezawngih relhmang, phunzai ringring le thil ziangkim a engzawngih hmu thei lo, a thimzawng le a sezawngih hmu thei ringring tivek hi ka kawm paih lozawng an si, a thupten ka kian deuh ringring.

Ziangah tile, anmah thawi kan kawmawk tam tuk ahcun an mizia le an thinlung putdan ka parah an thleng ve lohli ding ti ka thei. Mi thintawi thawi kan kawmawk tam cun ka thin a tawi ve mai ding. Ziangtiklai khalih phun bengbeng ringring ka kawm ahcun phunzai hmang pacang pakhat ka si mai ding. Beidawngnak lam lawnglawng rel thei ka kawm le kei khal beidawng hmangah ka cang mai ding. Curuangah, tui kan sim mi, ziangvek mipawl thawn kan tikcucan pein, kan kawm ding ti thu hi thatei na hman thei ahcun na nunlam a tluang tengteng ding. Thinhar le beidawngnak lam hnakin aipuannak le thazang thar na neih phah tengteng ding.

**Santlailo tiin Nangmah le
Nangmah
Ngainepaw Hlah**

Mi hmuahhmuah hin *tlinnak* le *tlinlonak* zawn kan nei ciar. Mi tamsawn in tlinlonak pakhat tal an nei thluh ti a si. Riahsiatza zet pakhat cu tlinlonak kan neih mi hi kanmahte kan rak theiaw lo. Cui tlinlonak cu ziangbik a si? Mah le mah thiamlo tiih ngainepawk hi a si. Cui cin le dan neitupawl cun anmah le anmah hiti'n an ti-aw theu: “Kei cu ka thau tuk,” “ka thiam lo tuk,” “thil pakhat khat ka tuah khal le thulolak men, ka zeilo tuk, tiin simaw, “Kei cu ka tawl tuk, ka tar tuk zo” tivekin an ti-aw ciamco.

Wawi ziangzat meng cutin ti-aw ringring khal hai sehla, zianghman danglamnak um cuang lo ding khi an si. Nang teh cuvek mi na si tiin mi-in an lo hmu maw? Nangmah le nangmah teh ziangti'n na hmu-aw? Mah le mah thiamlo tiih nautatawk le ngainepawk in rah a suah mi cu mai' kiangnaih um, lole, mai neih mi thiamnak thathapawl cu theithiam loin, lole, hmangsuak thiam loih umter khi a si.

Thimnakah, nangmah cu na khing a rit tuk ih, zangdeuh dingin na zuam ciamco; a rei hlanih *pound 5* tla dingin na zuam nan, na tla thei cuang lo. Cutikah thlalang ih na zohawk tinten cui *pound 5* tla thei lo lawnglawng na hmuin, na ruat ringring. *Pound 5* tlabet dingih na tuah thei lo ruangah nangmah le nangmah santlailo zet vekah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

na ruataw. Na tumtah vekin na rih lam tla thei lo hmansehla, na harhdamnak cu a t̄habik dinhmun ah na um ti lam cu na ruat ban lo. Na theithiam lo, lungawithu khal na sim dah lo. “Ka thau, ka rit tuk” na ti rero nan, zianghman a sawt cuang fawn lo. Mai tidanglam thei lo ding mi parih phunzai rero tla hin t̄hathnemnak a nei lo.

Tah̄thimnak dang pakhat. Nangmah cu thusim thiam mi na si lo ti’n na ruataw. Na ruahawknak san khal hi mi ruangah a rak si. Tlawng na kai laiah vawi khat cu na saza in nan *class* ah, mipi hmaiah dingin thusim a lo fial. Thu na sim laiah tlawngta dangpawl in na sim mi ngai loin anmahten thu an rel; cucu na vun mangsal cingcing. Nan tlawng ah nang cu cathiam na si ih, zuamawknak lam khalah pakhatnak na ngah ringring. Rualpipawl thawi biakawk lam khalah na t̄awng mipawl cu ngunngaihzetin an ngai t̄heu. Asinan, thu na sim zik tinten cupawl cu na hngilh t̄heu a si hmang. Ka sim tum mi cu “mah le mah santlailo vekih ngainepawknak” cun na santlaihlozia a lo hmusuakter cingcing ih, na thiamnak-pawl mankhunzia na vun mang nawn lo ding.

Hitawkah thusuhnak pakhat neih ka duh. Mah le mah santlailo tiih ruahawknak in ziangvek a thlen thei? Himi thusuhnak na lehsal thei lo ahcun keima’n ka lo lehsak ding. “Santlailo tiih ruahawknak cun mah le mah upatawknak a tlaniamter thei. Cuitlunah cuvekih ruahawknak cun na tlinlonakpawl lo tlinte lam hnakin a lo tlaniamter sinsin lam ding. Nangmah le nangmah khal santlailo minung vekin na ruataw sinsin ding. Mi dang khalin mahte tungdingaw thei lo le phunzai rero hmang tiin an lo hmu mai ding”. Tu ah cun mahle mah santlailo tiih ngainepawknakih t̄hatlozia na theiin, na pawm thlang ding ti ka lo zum. Mi tampi cun anmah le

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

anmah cakawterin, ðansonak lam pan thei dingin an hmuaw. ðhimnakah, ka buah duh mipawl lakih pakhat cu *thinsau bet thei dingin* a si. Ziangmawcan ah cun ka thin a tawi ih, thinhengpi in mi thu ka el ðheu.

Cuticun nang teh ziang na buah ding? Ziangtikcan khalih ðhangso dingin zuam aw. Na tlinlonakpawl theithiam aw. Asinan, mah le mah santlailo tiih ngainepawin, nautataw hlah. Cuvek thinlung cu na thinlung khalah ret hrimhrim hlah, mi dang hmai khalah buah hlah. Na thurel rak ngaitupawl khin “ka santlailo”, “ka thiam lo, “zianghman ka si lo” tivek ðawngkampawl hi an ngai paih lo sokhaw. “Duhawk le puarthau” khal a ðha lo, tluangtlamtei um a ðhabik miangmo.

“Mah le mah ngainepawkih nautatawk” ðhatlozia na theih bet phah ding ti ka beisei. Cuvekih rak ðawng ðheu na si pang le tuisi thawkin bansan vurvo mai aw. Ziangah tile, hivek hi na nun lamtluan ah ðatnak lam hnakin siatnak lo pe vivo theitu a si. Nangmai nun sungril ih um mi, ral ðihnung zet a si kha.

Mah le mah ngainepawkih hmangtupawl cun:
mi thuhla an rel paih zet, mi sawisel an hmang,
an thinlung a hnget thei lo, anmai hmakhawsial
an hmang, an tiawter thei zet, an tlunih thuneitui
thu an el thei zet, hminðhat an duh zet, a buah
buah hlanah an bei a dawng cia ðheu, an duham
thei zet.

^ ^ ^ ^ ^

31

**Thindaiten
Um in, Tuah
mai Aw**

Mirang tawng
ah *calm*
surrender ti

mi a um. *Calm* ti cu *dai ziahzite* tinak a si ih, *surrender* cu *ka sung zo tiih pekawk lawlaw* tinak a si thung. A tawinakih kan rel asile, *tangteitei loin thindaitei pekawk thluh lawlaw* tinak a si. Hi thu hi mai insang khalah, hnañuan khawmnak le hmun dangdang khalih hman theih a si. Kan fiang sinsinnak dingah hiti'n sim bet sehla. "Sinak nei cingih phahniamawk" lole, "tangteitei nawn loin, a sinak vekih pawm mai" tinak khal a si.

Kan nun lamtluan ah hin kham le el theih loih kan hmuhtawn mi thil tampi an um. Thupi, hlapa ihsin thil tenau phun dangdang, kan el thei lo mi an thleng theu. Thimnakah, lamzin ih thawmvang khawk celcel, to-aw le سوالaw bengbeng, kiang le kap hnaihñawk thei zet zuri thawmvang tla, uico bo le سوالaw khawk khemkhepawl tla hi kan tuar thei lo zet. Kan thin a rak tawi, a heng nasa, lole, kan bei a dawng ruahro theu. Vawi tampi cu cupawl cu zoh men thei loih kan rak buaipi ruangah thuhla a phunphun a suak vivo ih, buainak picang tiangin a suak theu.

Kan lungawilonak le kan thinhengnak hmuahhmuah kawmaw thluh khal sehla, zianghman a danglam phah cuang lo ding. Thinhengnak thawi ñan kan lak sinsin ahcun buainak meisa cu a alh sinsin ding a si mai.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Buainak dangdang run thlun vivo thei ding a tam nasa. Cuti um vivo cu kan duh sawn maw? Kan duh sawn ka zum lo. Asile, ziangtinha kan ti ding? A ṭhabik miangmo cu *thindaitei um (calm surrender)* hi a si.

Hi thu hin *kan ṭih ruangih dungsipsan simaw, ngaihsak a tlak lo ti lamih umsan men lam a si lo, cuhnakin, thil cang rero mi parah hiti ding a si lo nan, tiih thinlung vun ṭhumawk hrim khi a si. A sidan vekih pawmrem mai tinak a si bik. Hiti'n ruat hnik hman! Thil ra cang rero mi cu na duh lo tuk ih, hiti si lo sehla tiin na ruat. Cuti na ruah men ruangah cun zianghman a thlengaw cuang fawn lo ding. Cui boruak se emem cu ṭha zet ah a thlengaw cuang lo ding. Cuti ka ti tikah na tawn rero mi thil ṭhalopawl cu a ṭhatnak dingin zuam duh hlah, daiten umsan men aw tinak lam cu a si lo. A ṭul ahcun a ṭuldan vekin theihtawpsuah ih zuam ding a si.*

Thindaitei um/tuah cu ziangtinha a takih kan tuah ding ti thu a fiang theinak dingah taṭṭhimnak pakhat ka hun rel ke. Vawi khat cu kan rawl ei khawh ah pakan khawlnak kuang sungih pakan tam nawn ka khawlh. Culaiah rinlopi'n *cuipakhan* pakhat cu ka kut ihsin a tawlhthla ih, zial ah a vung tla. Laktlak um nawn loin a pheldarh thluh. Thinhengih hun au ciamco ka nuam, lole, ka pakan khawlnak khuitawk simaw vun cum ciamco ka cak. Mi dang hun mawhthluk dingin ka kiangah zohman an um si lo, kan pakan ka ui le ka thinheng cu a sasukaw tawk hrawngin ka thei. Asinan, thinhengpi in ka pakan kuai cu ka zoh ringring ih, kawmawk zai an rel lo, cutin an darhaw phengpheng thotho. Ka thinheng tukih ka zoh cuahco hi teh a va ṭhahnem cuang lo ha tiin thu ka ruat vivo. Malte a rei hnuaah cun *pakan kuai hi buainak pipa a rak si lo, pakan*

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thar lei dingin cutlukin paisa a cem tam fawn lo, kan hnipuan leinak ih kan hman mi thawi khaikhin cun pakan man cu ziangzat hman a rak si lo. Curuangah, thiheng beubeuih, hran le kionak ding hawl rero hnakin “kan pakan neih mipawl cu kuai thei hli an si ih, tu ah hin pakhat a kuai a si mai tiin pawm mai sehla a thabik ding” tiin ka vun pawm thlupthli mai. Cuveten ka thihlung sahal hiamhiam cu a vung dai sutsi. Minung pakhat ka si ve ruangah thil pakhat khat tisual pang cu ziangsaw cuti ememih a sualnak um, miza dan a si ve mai lo sawm? ka vun ti hnu cun zianghman buainak a um nawn lo; cucu a si calm surrender ti mi cu!

Tahthimnak dang pakhat. Ni khat cu ka intek nu, Khris in ka ngaih lo zet mi tawngfang pakhat a hun hman cuteh! Tuihlan khalah hivek tawngkam a hman ka theih cun hmakhatteah ka sa vukvi mai theu. Cuticun kan awka a sang vivo ih, kan tawhawk phah riangri theu. Asinan, tui tum cu ka sawnletdan hi a thabik maw tiin ka hun cekawsal. Thihengpiin sawnlet nawn loin awka thlumte thawn ka hun let hnik. Hihi kan nu ka tih ih, kan to-aw pang ding ti ka phan ruangah a si lo ti hi i rak theihthiamsak sehla ka duh. Hiti ih awkam thlum le a thiheng theihthiampinak thawi ka hun sawnlet veten kan boruak cu a lingletin a danglam tari ai. Tawhawk vivo lam cu rel lo, kan karlak boruak cu a nuamin, duhdawtnak le lainatawknak in kan nupa in hliakhuh riangri. *Calm surrender* tidan ka hman ruangah a rak si.

Ka intek nu, Khris hi kan inn ih thil pakhat khat a siat ah simaw, *TV, Video, Remote control*, lole, *lethik* lam thil pakhat khat an siat tikah hiti'n a tawng theu: “Si e, leitlun thil pohpoh hiti ding an si hrimhrim,” tiin. A sim duh mi cu thil pakhat khat an siat tikah thiheng le

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

mithmai sia ih um hin zianghman thathnemnak a nei lo. Kei cun *calm surrender* sullam cu hi rori hi a si ka ti! *Calm surrender* hi inn lamah vawi-leh-khatih thil a siat thutthi canih hman dingah a remcang zet. Kan insang ih thil thleng pakhat hun lo ruah sehla. Kan fanu pahnih cu an rualpipawl thawn inn sungah an lek rero. Hmakhatteah an zaten “kan ril a rawng tuk” tiin an au hliarhlo. Cuveten kei khal coka lamah an ei-in ding ngaihtuah dingin ka lut lohli.

Kan khengkho khawlhnaak ka va thleng cuh! Tingaihnaak a um lo, pakan le khuat khawlh hrih lo a rak pengaw liailiai, ka bei a dawng rori. Culaiah, kan mileng pindan ihsin fawn a ra awn durdo, fawn kai dingih ka va tlan laiah *gate* lam ihsin mi pakhat in *bell* a run tum rengro lala. Ka thin a tawi tuk thlang ih, aukio lamlam ka cak zuakzo. Asinan, aukio loin minit khat hrawng daiten ka um, ka thinlung sahal tuk ka vun thum duak; daitei um dingin ka thawpi ka hun thaw hlunhlo. Cuveten *calm surrender* tidan ka vun mang dukdi.

Curuangah, tui ka dinhmun khalah hman a remcang tuk ding tiin thindaiten ka vung um ih, a sidan vekin ka pawm mai. Khengkho cu a remcan tikah kan khawlh leh mai ding si ka ti ih, ziangkim a fel thluh a si mai. A sangsangten pakhat hnu pakhat ka tuah ih, reipi tuah ding hman ka nei nawn lo, ka theh mai; a va rak hahdamthlak ve aw! Na ti ve dingah ka lo duhsak nasa. Hun hmang ve hnik aw. Na zum hnakin na hah a dam lohli ding ih, na nun khal a nuam tengteng ding. Cuti lozawngin hun rel lala sehla. *Calm surrender* tidan thlun thei loin, thil fate par khalah na thin a sa hiamhiam, na hrang butbo ih, zo simaw mawhthluk ding na hawl vivo ahcun “buainak” lo cu na hmaika ah thil dang

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

zianghman a um lo ding. Na mithmai hmuh a nuam nawn lo ding, na awkam le na cangvaihdan cun na kiangnai umpawl hrangah thinnawmlonak a thlen fawn ding. Thatei na vun ruahawk ahcun “buainak” lamzin zawh hnakin, thindaihnak, hahdamnak le sungkua pumpi thinnawmnak lamzinpawl na hril tengteng ding ti ka lo zum, ka lo duhsak taktak.

Hihi zianghman buainak um lo canih hman ding a si lo, buainak le thinhengnak a um canih hman ding a sisawn, *Calm Surrender!! Calm Surrender!! Daiten thumaw aw! Nangmah le na insang boruak khal a dai sutsi ding.*

Pek loin na ngah dah maw? Ngah dah e, asinan, tu le tu cun a si lo, a cancan te lawngah!

Cing/phun loin na ei dah maw? Ei dah e, asinan, wawi hnih khatte lawng; kumkhua cun a ngah lo. Thal khat sung hrang, kum khat sung hrang, dam sung hrang, lole, cithlah vivo, tu le fapawl hrangah kan cingin, kan phun tengteng a tul.

Pek loih lak duhtu, cing/phun loih ei duhtu cu ni khat khat ah harsatnak a tawng leh tengteng ding. Amah lawng si loin a kiangkap le a insangpawl tiangin harsatnak an tawn phah leh ding.

Mah, sungkua le kiangkap mipawl nawmnak dingah cun pek dingih mawi peknak cang thiamtu cun thlaci tha a tuh rero tinak a si.

**Thu Ngainuam
Lo
Rel Bansan Aw**

Hi thu hin inn khat khawsang ih umtlangpawl a sawhkhiih deuh. Cuitlunah, umpi mi le hnaṭuanpipawl khal a huap thei tho tho. Hmun khatih umtlangpawl lakah hrekkhat cu lengah suakin, hna an ṭuan ih, hrekkhat thung cu inn lamih rak um khal an si thei. Ziang a si khal le an zaten zanlam ah inn ah an tawngkhawmaw thluhsal tho tho. Cui canah cun mai ni khat sung tawnteh mipawl pakhat le pakhat simawin, thuhla an ruahaw ciamco ṭheu. A hmailam ih kan ngan zo vek khan hivekin sungkua thuhla hlawmawk khawmnak neih hi a ṭha ngaingai. Cui an ruahawk mi lakah tui kan sim tum mi, thungainuamlopawl khal an tel thluh.

An tawnteh mi an hlawmawk tikah thuhla ngainuam lo zetzet a tel ve ding ti a zumum. Cui ni cu bangthlak a tizia, zung ah hnaṭuan a tam tuk ih, vawi khat hman cawlh can an neih lozia, thinhengnak tete a tamzia, ni khat sung deuhthaw thinbangzetin hna an ṭuanzia, zangfahnak nei lo an *boss* thuhla le inn lam thlen hnu khalah nauhakpawl ruangih an thinbangnakpawl tivek an si. Hivekih thu ngainuam lo an relnak san cu an thu rak ngaitupawl in in theihpi ve hai seh ti duh ah a si thei. Mah le mah thiamcoawk duh ruang khalah a si thei.

Nang cu ni khat sungih na tawnteh mi lakah thu ngainuam lo zetzet, ṭhimnakah, remawklonak thu, zung lam harsatnak, tivekpawl rel hmang ṭheu na si ahcun cu

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

mi cu thil ṭha lo zet a si ti ka lo sim duh. Ziangruangah cuti'n ka sim ngam thei ti ka vun lo sim ding. A hmaisabikah kannih cu kan duhdawt mipawl thawn ni khat sung rori mah le hna ṭuanin kan ṭhenaw thluh ih, zanlamte lawngah kan tawngaw thei; curuangah cui tikcucan cu kan hrangah man a nei zet. Cui can tawite sungih thu ngainuam lo simawk rero cun kan boruak nuam a siatter maimai. Ngaina-aw zet kan hun tawngaw ih, kan thinnawmnak cu thinharnak ih cangter ding thu sia lam hlawmawk cu kan duh lo.

A pahnihnakah, ni khat sungih thinnawmlonak le siatnak kan tawn mipawl kan hun simawk cio tikah thu ṭha le ngainuam lam thu relnak can a um nawn lo. Thluak sung khalah an ra lang nawn lo. Cuticun a simtu cun a ṭha lam hnakin a se lamzawng lawnglawng ah a fehpi. Cu mi-ih a thlen mi cu a simtu khal, a ngaitu khalin thinphannak, thinnaunak le thintawinakupawl a neihter sinsin. Thu hun rel ziarzoih a ṭha lam, ngainuam lam rel hnakin phunzainak le sawiselnak, lungawilonak thu rel lamih kathawt ciamco hin thil ṭha a suahpi dah lo. Cucu kan thurel rak ngaitui' mithmai ah a lang mai.

Thu ngainuam lo na rel ṭheu mi na bansan thei lo hmanah supawk deuh tum ding a si. Thuhla a ṭha lam le duhnung lam na rel tam ahcun nangmah ihsin na thu ngaitupawl thinlung cu mitkherh vekin lungawinakin an ra khat lohli ti na hmu mai ding. Nunnak ih mankhung zet mi, duhdawtnak, zangfahnak le mi dang zawnruahnak tipawl cu na nun ah an hung karhzai ding ih, na nun di a riam zet thlang ding. Thinlung lam cahnak na ngah ding. Cutiuh a selam hnakin a ṭhalam thu na rel tam ahcun na kiangnai umpawl khalin cuvekin an tuah ve ding. Cuisicun nan lakah pehtlaihawknak

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

sangka thar an ra awngaw vuarvi ding. Hitiih ka sim ruangah na duhdawt mipawl hnenah na tawnteh mipawl lakih thil tha lo lam le duhning lo lam thu cu na sim hrimhrim lo ding tinak a si lo. Ngainuam lo an si khalle a thupit tuk ahcun mi dang theih ah simaw, mahte um ah simaw, simawk a tul thotho.

Ka rel duh sawn cu thil thupi tuk hnai lo, rel rero hi a tul lem lo ti thu a sisawn. Thungai tiah cun cuvek thu ngainuam lo thuhlapawl relnak cun mi dangpawl thinnuam loin a umter theu ruangah tuangtlatmei rel men ding a si. Cutiuh kan rel tikah thinlung a zangkhaiteh ih, buainak a malter ngaingai.

Tu ah cun thu ngainuam lo rel rero a that lo thu na theithiam thlang ding ti ka zum. Rel loih na um thei lo pang le hiti'n thu sutaw aw: "Hi thuhlapawl ka rel ruangah a ngaitu in thazang an ngah phah kei maw? "Kan karlak boruak nuamtertu a si maw? Lole, kan rel mi nu/pa in thei sehla a lung a awi ding maw, a thin a heng ding? Ka rel rero hin thathnemnak a nei maw, nei lo? tiin mahte sutaw phah thei sehla a thahnem zet ding.

Curuangah, a thabik mi ruahnak ka lo pek duh mi cu hihi a si. Tuisi thawkin thu ngainuam lo lam cu rel nawn lo dingin a cangthei tawkin zuam aw. Na thinlung ihsin rel duhnak a hung suah ur-o khalle na kaa rak cipsan men aw. Thunuam na rel zik tinten na thinlung sungah hi thu hi pai ringring aw. Cuvekih na tuah thei ahcun nangmah le na sungkuapawl ih nan tawn mi thinharnak le beidawngnakpawl damter theitu sii pakhat na sarngah ti ka lo theiher duh a si.

^^^^

**Zohthimtlak
Si Tum Aw**

Kan dunglai ah
khan kan fanu
upasawn kum
6 mi, Kenna
thawi pehparin
ka thilnung i

tham zettu thil thleng pakhat a um. Cu mi cun tui ka sim ding mi “zohthimtlak mi si tum aw” ti mi ruahnak a thupitzia i mangter sinsin. Kan innhnenpawl cu ka titheitawkin an tul mi ka bawm theu. Cupawl lakih pakhat cu feh phahah lamzin parih hnawmhne sarih, hnawmbawm ih hlawn a si. Cutiuh ka tuah phahah ka kiangih rak um ve, ka fanu pahnih khal ka ti vekih ti ve dingin ka sim phahphah hai.

A liam zo mi ni hnih laiah khan Kenna thawn kawfi dawr pakhat ah thawhhlam kan ei. Kan ei thehin mawtaw dinnak lamah kan va feh. Kan feh phahah lamzin parih um hnawmhne ka vun hmu. Asinan, mawtaw umnak lam panin manhlapih feh kan si ruangah cui hnawm cu sar loin ka fehsan men. Mawtaw kiang ka thlen tikah ka kiangih feh ve Kenna ka vun dungkhirh tikah ka kiangah a rak um nawn ta lo. Ka thin phangin dunglam hladeuh tiang ka hei zoh.

Kenna cun ka sar lo mi hnawmhne a kut ah keng liaili-in, a kiangih hnawmbawm sungih a rak san rero lai ka hei hmu. Hi thu thukdeuhih i ruattertu cu mawtaw kiang a ra thlenih Kenna ih thu i suh mi a si; hiti'n i sut: “Ka pa, in sim theu mi kha na hngilh mawsi? Khatluk

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hnawmhne tam tla na fehsan men e,” tiin. A dik tuk, keimah rori in hnawmhne an hmuh le sarin, hnawmbawm sungih hlawn dingih ka rak sim theu mi ka mang nawn lo a rak si. Nang khal, fale na nei maw, nei lo simaw, mai sim theu mi vekih tuah le thlun ding hi a thupi ngaingai. Na tuah mi tinkim, thei cingih na tuah le theih lo sungte ih na tuah mipawl hmuahhmuah khal a thuptei zohthim ringring na si. Na tuah mi cu na kiangkappawl in an lo hmu. Na tuah mi thil pakhat ruangah mi dang hrangah danglamnak a thleng lohli lo a si hmanah, na tuah tam tikah danglamnak a ra um vivo ding.

Curuangah, na tuah mipawl mi dang in an rak lo zohthim ringring ti ka lo sim duh. Cutiasile, mi dangpawl hnenah ziangtivek zohthim ding pek na duh? Duhdawtnak maw, a thazawng ih thil hmuh thei maw, tirhsian lam, asilole, zetnak, thinhengnak, puarthaunak-pawl maw? Nangmahte thencat mai aw. Zohthim mi si dingih tuah cu cin le dan ah a ra cang. Thimnakah mawtaw ka mawn laiah lamzin parah mawtaw tet tuk ka tawng ngelcel ih, thintawi lo dingin ka ralring. Mawtaw sungih to ka sungkuapawl hnenah thintawiih phunzai ciamco lo dingin thinlung daitei um thiam dingin ka zirh hai, an zohthim dingin ka um. A rung rei tikah cun cuvekih um cu cin le dan hnet ah a ra cang.

Ni tin na kiangkap ih um, ahleicein na falepawl, ziangvek lamah an zohthim dingih um na tum? Nangmahte sutaw hnik aw. In zohthim hai seh ti na duh mi cu thil tha maw an si ih, a tha lo lam? Thil thalam ih na falepawl zohthim ding na pek tam thei le mi dangpawl khalin anmah khal an zohthim ding ih, upattlak mi ah an cang vivo ding.

**Mai Hmakhawsial
Hmang Si Aw**

Hiti'n ruahnak lo pe hnik sehla. "Mi dangpawl tulsam mi na tuhsak hlanah nangmai tulsam mi silhkhat hmaisaw."

Hitivekih ka sim tikah hiti'n thu in sutsal theu: "Na thusim mi cu mai hmakhawsialnak a si lo maw?" In suh tinten kei khalin hiti'n ka simfiang ve hai theu. "Mai hmakhawsialnak a si lo, nanmai tul mi na silkhahawk hmaisak lawngah mi dang pawihai nan bawm thei ding," tiin. Hi thu a fiangsin theinak dingah ka vun relfiang bet ding.

Na khawkhan mi pakhat cu nan insang nuamzetih nan um theinak ding rak si bang sehla, cuti um theinak dingih na ti thei mi pakhat cu nangmai tuavo a si. Cu mi na theih tikah na mang a bang maw? Lo simfiang bet keng aw. Thimnakah, kei cu zing tinte keimai hrangih hnatuan hmang zet mi ka si. Ka sungkuapawl an thawh hlanah ka tho, ka hmai ka phiah, taksa cangvaihnak ka tuah, ka ha ka rawt ih, kawfi ka in. Ka casiar lai mi siar pehin, hmai hnih thum lai ka vun siar peh.

Cutiin tawfgang nawn toin, ka nun fehliam zo mi ihsin ka hmailam hrangih zir ding tha tete ka ngaihtuah. Hitiin ka sungtepawl thawh hlan sung keimai hrang liauliau ih tikcu ka hman ruangah ka ai a puang ih, ka nun a hlim pah zet. Ka sungtepawl an hung thawh fingfing khalah mithmai pante le awkam zangkhaizetin ka rak cibai thei

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hai. Nauhakpawl an ihkhun ihsin ka vung cawi ih, ka lawm hai cu nuam an ti nasa. Ka nupi khal awka thlum le nemten ka bia ih, a tha a tho nasa. Hiti ka um theinak san bulhram ka ngaihtuah rero tikah thil dang si loin keimah le keimah ka rak silhkhahawk hmaisak ruangah a si bik. “Mi dang in an co ve pang ke ti siawm takin cuhhelh ememih mai hmakhawsial” le tui ka sim mi hi an thlau-aw zet. Mi hrekkhat cun an taksa harhdamnak le an rihsak thum dingin lehnak a phunphun an tuah. Mi hrekkhat cun cabu dawr ah fehin cabu an lei ih, an siar. Kawfi ngaina, mi hrekkhat lala cun kawfi thaw zet an in, hmun fianhrialte ah an to. Mi hrekkhat lala cu bualinn lamah tihlumte thawi rak bualaw rero khal an um. Kan sim tum bik mi cu ni khat pumpi sungah hi can tawite hi nangmai hrangih na ret ih, na hman ding hrimhrim a si ti hi a si.

Zung ihsi inn ka thlen tinten ka tuah theu mi thil pakhat a um. Ka rualpipawl hnen khalah hi thu hi ka sim theu. Inn lam panin mawtaw ka mawng ih, inn ka thlen zikzawngte ah lamzin sirah ka cawl ta duak. Cui ka cawlnak hmun cu thingkung le hrampipawl hring demdemin an um. Cupawl cu minit reilote sung zohin ka thinlung cu boruak zangkhai hip dingin ka awngaw.

Thungaita cun cui hmun cu zing le zan ka fehtlang rero mi a si nan, hitivekih tikcu ka hman cu a danglam zet. Sunvu ih ka hnatuan bangnak le thinharnak hmuahhmuah inn lamah tlunpi lo dingin ka thinlung ka tharternak a si. Vawi 4-5 lai ka thawpi ka hun thawt hlunhlo hnu cun ka zangkhai vuarvi in ka thei. Keimah i rak hngak ringringtu ka nupi le fatepawl mithmuhih bang tuk le mithmai zoh har tuk vekih lang ciamco ding cu ka duh hrimhrim lo. Cuticun mawtaw tawh lain, ka

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hun *start* cu inn thlen ding cakin inn lam ka pan. Hiti ka tinak san cu cutiuh ka tuahawk hmaisak lo ahcun inn ka thlen tikah ka bang, ka thin a tawi ding ih, ka mithmai sia thawn mawthluk ding hawlin kan sungkua nuam lo ko ka tuah ding ti ka theiaw cia. Ka hnatuanpi lak khalah cuvekih um ka hmu tam zet. Mi hrekkhat tla cu an bang tuk lo khalle inn an thlen veten an mithmai a sia, puhmawh ding hawlin zo simaw an mawthluk, awkam zangkhai lam pohpoh an tawng duh lo, hmaisawng an um tuk. An ngainat tuk lo mi an um tikah an luar sinsin. Khua a rei deuh cun inn lam umpawl in inn an ra tlun ding hman an hreh lamlam, an hmuh lo le an biak ban loih um an duhsawn.

Ziangvek hna rak tuan khal hai sehla, lawm le faknak lam hnakin an tuan lo mi thailang le an tuan mi parih sawisel bet an si ringring. Hivek hi an bang ruangah le an thlung ih ngainat lo mi an neih ruangah a si deuh. “Inn thlen cu zawi hrang khalah huphurh zet mi tikcu pakhat” vekah a cang. Hnih siamso le lawmawc cu van ih rah vek a si. Tawkfang zet sung cu boruak rit lenlenin, sungkua an um thluh.

Cutiuh inn thlen hlanih ka timtuahawk theu ruangah kan inn *gate* ka thlen hlan ihsin kan uico cu tawng a thiam lo nan, a mei a phial vohvodan le i hmuahdan ka zoh rero tikah i ngaizetin ka hmu, umngaihnak a thei lo, a suak a lut, ka parah a khir thul; nuam a ti hmel nasa. Culaiah ka nupi Khrih in kan fatepawl hman kian loin hmuahnak *kiss* i hun pe duak, cu thehin a nu in a kian a si ke, kan fanute pahnih cun ka keh le vawrh ah in hnuk in cai, a nautadeuh tla cun ka cawi tengteng a ngen. Sungkaw hrekkhat hrangah inn an thlen vetei an boruak a siatzet laiah kannih sung hrangah cun kan nawm canah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a cang ih, kan nawmdan cu ka rel thiam lo a si bik. Inn thlen vetei sungkaw boruak nuam thei lo ka hmuh le ka zang an fak zet. Zung, lole, mai hnaṭuannak hmun ah theihtawpsuahin hna kan ṭuan, kan hnaṭuannak ah thinlung bangnak a phunphun a um, cuihnu ah inn lam panin kan tlung. Inn kan thlen veten kan bangnak hmuahhmuah langterin, mithmai sia thawn awkam zangkhai khal hmang thei nawn lo; thinhengnak ding hawl vohvo boruak nawmlozia cu kan sungkaw dinhmun thawi ka khaikhin tikah *mivan sia* an si ka ti phah rori.

Zing na thawh ihsin na lehhnuih tho dingpawl hrangih malsawmnak thlentu si dingin a phunphunin nangmahte rak silhkhahaw hmaisaw. Thawh hmaisak le hnaṭuan hmaisak cu tho netapawl hrangih hmaisawngum dingih timlamawknak a si lo. Ka tuah vek tengteng a rem lo khalle na ni tin hnaṭuannak ih na bangnak le thinharnak cu inn ah tlun lo dingin zuam aw.

Hivek mizia nei na si ahcun inn lamih nan boruak cu zung le na hnaṭuannak khalah na keng theu ding ti ka lo zum, ka tisual lo ding ti aw! Mi dang hrangih malsawmnak thlentu si dingin hun silhkhahaw hmaisaw hnik aw, a har lo vek nan a rahsuah cu a nasa lawlaw, hun hmang hnik aw!

Minung cu amah le amah a silhkhahawk hmaisak a ṭul. Cu lo ahcun mi dang peksuah ding a nei lo ding. Phun dangin kan sim asile, nasazetih timlamawknak ṭha a neih hnu lawngah mi dang hrangah hmualneizetin hna a ṭuan thei ding.

Aung Aung (IR)

35

**Na Hnaṭuan
kha Retṭha
Lawk Aw**

Tluangtlamtei
rel cun
hivekih hun

um taktak ding hi thil awl lo zet a si. Hmansehla, harsa zet cingih na hun ti thei taktak ahcun man a neihzia lawngte na hmu tengteng ding. Hi thil pakhatte hi cu na hmingsin duh le hmingsin aw. Cucu ziang a si ti le inn ah tuah ding zianghman na nei lo, asilole, tuah ding malte lawng na neih tikah na ai a puang zet ding. “Tuini cu lungawi ni,” tiah na au rero ding.

Ziangruangahsaw cuti na um? Hnaṭuan ding na neih tam tuk canah na thluak a buai tuk ṭheu mawsi? Lole, tuah ding tampi ka tuah ṭheh thei lo pang ding tiah na thin a phang tuk ṭheu mawsi? Hi hmuahhmuah ka tuah cawk ding sawm! tiin na hngir a ṭheu mawsi? Cuti asile zianghman tuah ding na neih lo canah cui helhkamnawpawl hmuahhmuah an um nawn lo na tinak teh a si maw? Cuiruangah mawsi, “Tuini cu lungawi ni,” na ti rero!

Ka tawnteh mi hun lo hlawm sehla. Inn lamih nauhakpawl an um tikah an hrangih *program* pakhat khat tuah ding khi a awl lo nasa. Zianghman, *ziangtikah ziang hna ka ṭuan ding* tiih khawkhan cia a theih lo. *Ziangtikah rawl an ngen ding, ziangtikah an ṭap ding, ziangtikah an to-aw ding,* tivekih rak khawkhan cia a theih lo nasa. An umdan vekvekih thlun rero a ṭul a si

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

bik. Hivek hin nang khal tuah ding le tuan ding na rak khawkhan mi hmuahhmuah kha hun reltha ta hnik aw. Cuti na ti lo le na tuah thei lo tikah, lole, na tuah man lo tikah na thinlung a buai ding ih, na phunzai pang ding. Na tuah man hlanih leilung cem mai ding vekin na thinlung a sahal hiamhiam pang ding. Asinan, cuti na vun retthat lawk veten na thinlung buainak cu a vung dai sualso mai ding. Amah le a tikcute ah na tuah theinak tikcu remcang a ra heraw leh mai ding.

Thuṭhimnak pakhat hun lasuak sehla. Tuah tengteng ding hnaṭuan phun thum na nei. Cupawl cu mi pathum fawn biak ding. Mawṭaw a siat ruangah *workshop* ih ret tengteng ding. Khawsung, thil zuarnak dawr ah na nupi ih lei mi thilri va phurh duak ding. Cupawl hmuahhmuah hun tuah theh ding cu a awl lo nasa, bei a dawng ruahro. Cuti ih um lo dingin na thinlung vun thlahphawih awla, na tuan ding hnapawl cu na thinlung ah vun umloter hnik aw. Cuṭhehin, tuan ding na neih mipawl pakhat hnu pakhat hun ngaihtuahsal aw. Cuti emem ih thinlung buainak tlak an si maw? ti'n hun cekaw leh aw. Ka zumdan ah cun ni khatih na tuan theh lo hmanah thinlung buainaktlak lawmmam cu an si ka zum lemlo.

A tam ngai a rak si hmanah a thupitdan le manhlap ṭul deuh hun hril leh hnik awla, hun tuan thawk hnik aw. Tuisun ih na tuah theh lo khalle thaisun talah cun na theh tuk pam ding. Hnaṭuan ding a tam canah khin khuiha ka ti hmaisabik ding ti ih a taw hun thawh ding khi theih a har zet theu ngai. Kan hun tuan thawh laklawh hlante khi kan buainak tambik an si theu. Curuangah, a hmaisala lamih ka ngan vekin hi dan hi thlun lohli a awl lo zet. Ziangkhalle, hnaṭuan ding na nei tam tuk ih na buai

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

phahnak ding a si ahcun ÷uan hrih loin thindaiten hun umsan lawk hrih phawt aw. ÷uan ding tampi neih laiih hun cawlhsan khal cu a har zet lala. Cu mite cu a si “a har” ka ti mi cu! Asinan, hi tidan hi nuamtetei na hman ahcun dan ah na neih ve mai ding ih, na helhkam tuk cu a ziaziaten a reh vivo ding. Cutikah, ziangtlukih ÷uan ding na neih tam hmanah phunzainak le thinbangnak ah na hman phah nawn lo ding.

Leitlun theih ban, hlasak thiam hminthang
Enrico Caruso (1873-1921) cu hlasakdan zir dingin saza pakhat a va pan. A saza cun a aw suahtan ÷hatei a rak zohhlih hnuah a hnenah, “Na aw hrimhrim hi hlasaknak aw a si lo, hlasak thiam pakhat si ding cun a ngaihnak a um lo,” tiah a rak ti. Cu mi a theih veten a thin a na tuk, a ÷ap thluahthlo.

Cuti a ÷ah rero laiah Caruso cu a nu in a ÷ap aw le a awsuahdan hrimhrim a rak ngai thup ih, hitin a ti ve. “Hlasakdan ÷hatei na zir ahcun na aw hi hlasak thiam aw a si ko, taimaksuah ih na zir ahcun hlasak thiam pakhat na si tengteng ding,” tiah a ti.

Cuisicun a tha a tlungsal ih,
saza dang pakhat hnenah a feh.

Cui a saza neta khal cun a awsuah a dik thei ding thu le beiseium zet a si thu a rak sim ih, theihtawpsuahin an zirhaw ciamco. Neta ah cun **Enrico Caruso** cu leitlun ih hlasak thiam hminthang zet pakhat ah a cang ngaingai.

**A ÷hazawng ih thzang pekawk cu ziangtlukin
man a nei!**

36

**Nan Inn cu
Duhdawtnak
in Thuam
Ringring Aw**

Kan hringnun
lamtluan hi
harsatnak le
thinbangnak a
phunphun in
a thlahthlam

**Khristine, Jasmine, Kenna le Richard
Carlson (Cabu Ngantu)**

dah lo ti sehla a soal lemlo ding. Can khatte thinnuamih kan um le, a rei hlanah thinharnak le thinpihnak in in rak hmuak. Cuti a si ruangah nupi/pasal le sungkua ah duhdawtnak nunpi ding hi a thupi ngaingai. Harsatnak a phunphun ruangih thinbangnak hi thil duhnung lo zet a si ruangah *dudawtnakih* kan insang kan thuammawi tengteng a tul. Culaiah, *duhdawtnak* kan ti mi hi amahte ra um ringring a si lo, kan langterdan ihzirin a nungin, a karhzai thei. Tui kan thupi ah hin *duhdawtnak langterdan* lam kan relkhawm ding.

Kei le ka inntek nu, Khris khalin kan insang ah duhdawtnak boruak nuam um thei dingin kan zuam. Cuti kan zuam tikah zianghman harsatnak a um lo, sumpai cem khal a um lo ti kan theifiang; culaiah a hlawknak cu nasatakin kan hmu. Asile, duhdawtnak langter ti mi cu ziangtinak a si pei? A hrekhat cu kan neih cia tla an si ih, a hmannak cang kan thiam lo men a si. Mawi kan ti mi le kan thinlung in hip theitu thilri tete, kutthiampawl ih tuah mi thilri mawitete, lole, duhdawtnak langter theitu duhdawtnak le gainatum

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

awkam thlum tivekpawl khal an tel thluh. Thil harsa, hawlih, lei ciamco a tul lo. Nauhakpawl suai mi milem tete, pangpar thar kan hun tawh duak theu mipawl phar parih hun tarsakawk tla, zuk pakhat khat phun dangdeuhin hun tuahsakawk tivekin duhdawtnak hun langterawk a theih. Ka rualpi, nupinu pakhat pheih cun a pasal aipuang dingin cafang mawiteten awkam mawite pakhat a ngan ih, ni tin a tham le a hmuh ringring mi thil pakhat khat parah a ben. Mi hrekkhat lala cun ihnak pindan, lole, an pasal cazohnak ah an ben ih, a remcang zet. Hihin duhdawtnak langter thu cu a fiangter ko ding tiah ka ruat.

Hollywood zuknung ih hminthang zet Steve Martin cun zan khat cu lem an can laiah *baza* tum phahin hla a sak. Cuti a um laiah cun thinnuam loih um a ngah lo lawlaw tiah a rel. Ziangahtile, *baza* awnmawi cun minung thinlung aipuang dingin a tuah ih, thinlung a kaitho. Curuangah, cu mi tum laiah cun thluak sungah thinbangnak pakhatte hman ruah ding a si lo a ti.

Cuvekin nan insang khal duhdawtnak langternak a phunphunih an khah thluh ahcun thil dang, huatawnak le ngaihawklonak tivek in hmun an luah thei nawn lo ding. Cuti a si ahcun, thinhengnak, tih le phannak, thinbangnak tipawl in a hnaihnaawk thei nawn lo ding. Ziangahtile, na hawinak ihpiang le na hmuh mi ihpiang duhdawtnak langternak hlirih an rak khah ruangah a si. Kan inn ah cun kan sungkaw zuk, sakhaw lam zuk le thlarau lam nun kaihruai theitu zuk tampi kan tar liailiai. Kan tar mi cu kumkhuain cuti'n ret loin an umnak kan thleng can, a thar retin, a hlunpawl kan balsal can a tam zet. Cuitlunah, duhdawtnak lam hawi cabu hi pindan tin ah kan ret. Cun, kan fatepawl an sentet laiuh an zuk suai mi tla kan ret ih, hmuhnuam an tisal thei zet. Kan duhdawtnak le

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ngaisannak langternak a si ruangah nuam an ti sinsinnak a si. Tui kan rel mi, duhdawtnak langterdan hi “hivek cekci in aw” ti a theih lo, mai remti dandanih tuah theih a si. Ziangvek thil fate a si hmanah, duhdawtnak langternak phun khat a si hnuhnu cun a tha theh ko. Hun tuah hnik awla, na langter duh mi hnak hmanin nangmah in nuam na tisawn men thei. Na langternak a hmu maw, hmu lo ti tla ruatin, na zohthlun tengteng ding. A lo dawnsawndan a thiam sinsin ahcun na zawngsang nasa ding ih, ti loin na um thei lo lam ding.

Kannah Laimi lakah hun ben bang sehla ziangha kan bang ke? “Hivek a tul nawn sawm? Lole, “Hivek men, a ho lutuk”” kan tisakaw ding maw, kan lung a awi thotho ding ha ke? Inn tapi ah cuvek duhdawtnak lam hawi hmainsinnak pakhat hman hmuh ding a um lo, a ro in a ro pherhpherh a si mai. Kan hmuh tambik cu sungkaw zuk, hlawhtlinnak le cawimawinak capipawl an si deuh. Phun dangin sim sehla, uarawknak lam an si deuh a bang. Cuitlunah, thinlung hun hip danglam deuh dingin a thleng khal kan thleng dah lo, a kum telin kan tar kel kan zoh cuahco ih, thinlung hun thartertu pakhat hman kan nei lo.

Hnam cangkang, thimnakah, Mirang nun kan tluk lo hmanah, zovek milai khalin duhdawtnak langter rak hua cu kan um a zumum lo. Langhnganzetih kan langter lo hmanah kan thinlungte cun kan lung a awi thotho ding. Curuanghai, mai nupi/pasal ihsi thawkin, kan fanaupawl hnenah lungawinak langterdan kan hawl cio hnik kei uh. Thinhegnak mithmai hnakin lungawinak mithmai, huatawknak hnakin duhdawtnak langtertu hmainsinnak hmuh kan duh cio kha!

^^^^^

**Na Nupi/Pasal
Ngaihsak Loin
Um Hlah**

Ka nun lamtluan
ah ngaihsak duh lo

pakhat hman ka hmu hrih lo. Ngaihsaknak co dah lo mi cun khua a rei tikah an thin a tawi duh zet. Ahleicein, nupa karlakah nupi khalin, pasal khalin ngaihsak an phut ringring. Nupa pehtlaihawknak siatsuah theitu thil pakhat cu *pakhat le pakhat ngaihsakawk lo* hi a si.

Nupa karlahih ngaihsakawklonak san tahtimnak hmangih rel ding si bang sehla, hiti'n ka hun rel ding. Pasal in a hnatuan lai mi cu a nupi tuan mi hnakin a sangin, a thupisawn ti'n a ruat. Anih cun bangzetin hna a tuan ih, insang hrangah sumpai a hawl. Nupi cu inn ah nuamzetin a rak um ih, mivantha a si ti'n a ruat. Cutikah a nupi cu thatei zoh le ngaihsak a hlawh nawn lo. Nupa tamsawn cun mai kawppipawl cu “zangfahten”, “ka lung a awi,” ti tawngkampawl hun hman ding an hngilh theu, lole, an ngam lo, culotalle, tul an ti lo. An kawppi an um lo ahcun ziangtlukin an um a har ding, ziangtlukin riahsiatza a si ding ti le, kawppi neih cu ziangtluk vanneihnak a si ti an ruat lo theu.

Mi hrekkhat lala cun an kawppi cu zangfahnak um riain loin an duhduh an fial, an kawk, an lik. Kawppi ih lungkimnak tel loin an parah thu an thensakin, an relcat mai theu. An kawppi cu mang nawn loin mi dang hnenah anmai thuhlapawl an sim ciamco theu. Mi hrekkhat lala cun an kawppi-ih duhdan le ruahdan

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ngaihtuah phahin thuthennak an tuah theu. Hihi'n an kawppi lungawinak a thlen thei zet. Nupi/pasalpawl ih tuah tambik mi thil tha lo pakhat a um. Cucu pasal in nupi cu inn thianfai dingin le rawl suansak in cabuai parih rak hun ding a beisei. Cuvekin, nupi khalin pasal cu *bill*-pawl va pe ding le hmuan sungih hrampi saupawl tansak dingin a rak beisei ve. Thungai tiah cun annih cu kawpaw an si ruangah amai' ti ding, ka ti ding tiih thleidang loin mai tuah thei mi le a remcandan ih tuahsakaww mai ding khi a si.

Hi thu hi nupa karlakih mai kawppi ngaihsakawwklonak thu tahthimnapawl an si. Relbet ding tampi a um lainan, ca a sau tuk pang ding tiah hizat vial ka tarlang. Ziangasikhalle, kawppi ngaihsak lo cu ziangvek a si ti cu na theithiam thlang ko ding. Insang zatek 50 pawl cu nupa thenaw zik le thenawsuak ngaingai an si vekin, insang tamsawn khalah buainak tete um ringring in, thenaww ngam ngaingai si lo, thinlung hmuaw ngaingai si lo le insang nuam lo dinhmuni ding an tampi. Cuvek dinhmun thlengtertu thu dangdang lakih langsar zet pakhat cu mai' kawppi ngaihsak lo hi a si.

Cuti a si ahcun “ngaihsakaww lo” ih ralsan cu “ngaihsakaww” a si mai. Asile, ngaihsakaww cu ziang a si ti kan vun rel peh lawlaw ding. Mi zokhal ngaihsak an hlawh tinten an lung a awi, an thin a nuam ih, lungawithu an sim theu. Neihaww hlan, fala-tlangval si lai kha vun ruat hnik aw. An ngaihsawwawtawn, an nuamin, an hlimtlang thei nasa. Cuti an um theinak san bik cu “an ngaihsakaww ruangah” a si kan ti thei. Cuilalah cun hivek tawngkampawl an hmang nasa a si lo maw? “Na awka nemte vun ngai cu a va nuam ve!” “In fawn ih ka lung a awi tuk.” “Ca i kuat ih, ka lung a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

awi tuk,” “Tuini cu na bang tuk ding ti ka lo ruat.” “Thil in sum mite cu ka duh tuk.” Cuitlunah duhdawt mi-ih kuat mi capawl, laksawngpawl, *birthday card*-pawl cu t̄haten an ret t̄ha. Cu mi cu duhdawt mi-ih tuahsak mi parih lungawinak le ngaihsaknak langter rero mi a si.

Mi tampi zum mi pakhat a um. Nupi/pasalpawl cu an duhdawtawknak le insang an dinnak can a rei vivo tikah pakhat le pakhat ngaihsakawknak a mal vivo ti a si. Cu mi cu a dik lo. Can thawn a pehtlaih aw lo. Thinlung lam thawn a pehtlaiaw sawn. Minung cun kanmai’ thinlung cu kan duhduhin kan *control* thei ruangah nupi/pasal ngaihsak ding le ding lo cu mai parah a t̄humaw, mai thuthu a si. Mai kawppi ngaihsak duhnak thinlung a neih hnuhnu cun a ngaihsak ding a si mai.

Ka nupi Khris cun i ngaihsak tuk lawmmam ti’n ka hmu. Ziangtlukin i duh ti thu le keimah thawi kan neihawk a lungawidan le vanthathlak a ti thupawl i sim t̄heu. Kei khalin amah thawi kan neihawk ruangah ka di a riam ih, vantha ka tiawk thupawl ka sim ve t̄heu. Anih in lungawithu i sim tinten a parih ka duhdawtnak cu a thuk sinsin. Anih khal keimah vek thotho a si thu i sim t̄heu. Kan nupa karlakah hivekin pakhat le pakhat lungawithu kan simawknak cu kan fakaw menmen a si lo, kan hnemawknak men khal a si lo. Pakhat le pakhat kan ngaihsakawknak kan phuanlangnak a sisawn.

Vawi khat ah thusim in sawm ih, khaw dang ah khual ka tlawngsuak. In sawmnak khua ka thlen tikah Khris hnen ihsin *telephone* thawn *voice message* pakhat ka dawng. Cui *message* cu insang hrangah taimak suahih hna ka t̄uan ruangih a lungawithu a rak si. Kei khalin a hnenah *voice message* pakhat ka kuat kirsal lohli ve.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Hmun hla ka thlen lai can khalih kan falepawl tha tukih in kilkhawisak ruangah ka lungawithu ka hei sim ve. Kan nupa karlahah hivek *message*-pawl kan kuatawnak cu kan tuah hrim men mi a si lo, pakhat le pakhat kan ngaihsakawknak kan langternak taktak a si.

Cuvekthothoin Khris in a nu le a pai' hnen a va riah canih inn lamih tan ka rak lak cang khalah pakhat le pakhat *message* kuatawin, kan ngaihsakawknak kan langter ringring ih, kan thin a nuam thei zet. Khris thawi kan neihawknak cu kum 13 a luan thlang. Asinan, tu khalah kannih cu pakhat le pakhat kan duhdawtaw sinsin, kan ngaina-aw deuhdeuh. Hiti kan um theinak san le vangbik cu “kan ngaihsakawktawn” ruangah a si.

Na kawppi hun ngaihsak awla, a lo ngaihsak lohli mai ding. Cui thu ralsan, na ngaisak lo veten a lo ngaihsak ve lo mai ding. Mai nupi/pasal ngaihsak cu ziangtlukin a thupi ti na theih zo ruangah a ngaihsakdan thiam ding rori in zir aw. “Ngaihsak” ti hin *ti-hlerhler* vekih lawmawk ciamco tla a si cuang lo. Na nupi/pasal in *program* pakhat khat a neih tikah, a fehnak hmun ih na ngaihsaknak na langter vekin inn a thlen hnu khalah na langter a tul.

“Nan *program* teh nan tluang maw? Mi teh an tam maw? Ziangzat hrawng an si ke? Nan zirkhawmnak lam teh ziang a bang, an hrangah a thathnem hmel maw?” tivekih ngaihsakawknak khal a tha zet. Mina veh asile, a mina dinhmun tla rak suh thiam a tha zet. Nu le pai hnen tlawng asile, an tlawng mi a nu le pai' dinhmun rak suh tivekin kan ngaihsak taktak ahcun a langterdan a tam tuk. “Tlinlonak le a tha lo lam” ih ngaihsakawknak si loin, “duhsakawknak lamih ngaihsakawknak” lam a sisawn.

38

**Duhnak cun
Cintawk Nei
Seh**

“Duhnak” ti mi hi thil pakhat khat, lole, pakhat hnakih tam duhnak a si. “Duhthusam” lole, “seherh mi” ti khalin kan sim thei. Tahthimnakah, mawtaw pakhat neih kan duh, sum le pai tampi neih kan duh, sibawi si kan duh, sinfen le thil le ri tam le mankhung neih kan duh tivekpawl an si.

Mi zokhal in thinlung ih duh mi cu kan nei theh; hihi thilumdan ding hrimhrim a si. Duhnak nei lo ti mi cu ruahsannak nei lo tinak tluk a si ding ih, thil tha a si lo. Tui ka sim mi duhnak cu “cintawk nei duhnak” thu a si. Ziangah cintawk neih a tul ti ka lo sim ding. A lehnak awlsambik cu “Cintawk na neih lole, na duhnak cun ramri a nei lo ding ih, cem ni khal a nei dah lo ding.”

Duh mi pakhat kan neih veten mitkherh vekin, kan thluak sungah duh mi dang pakhat a ra lang lala ding. Inn thawi pehparawin tahthimnak pakhat lo pe bang sehla hiti'n a si thei. Ahmaisa ah cun: “Tui kan san mi inn hnakih kausawn kan neih ahcun ka lung a kim mai ding,” tiin na duhnak na rak rel zo. A rei hlanah cui na duhthusam cu a rung kim ngaingai. Cuihnu tawkfang zet ah duhthusam dang na nei lala: “San tul nawn loin mai’ ta rori inn nei sehla cun ka nuam nasa ding,” na ti lala. Cungaingaiin nanmai bulpak innte nan run nei

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ngaingai. Nan um nan um ih, na duhthu a sam nawn lo, “Hi hnakih kau le eng le thli luh thatnak, inn mawi le cangkang nei thei sehla,” na ti lala. Cuticun na duhthusampawl an kim tikah, cintawk na neih lo ahcun duh mi dangdang an ra suak vivo lai ding. Duh le beiseinak cazin cu ziangtik hmanah khar a theih dah lo ding; khar lam hnakin an ra tam sinsin ding ih, na buai deuhdeuh ding. Tui ka sim mi duhnakpawl hi inn le lo hrang lawng si loin, a sung ceimawidan ding tla, mawtaw tla, sinfen tla, tivekin thu tampi a um vivo thei. Theih awlsambik dingin hnipuan tla hi a duhtupawl cun “dukhawh” ti an nei lo a bang. Culaiah a ngaihsak tuk lem lopawl cun an umsan huahhi men, thupi tukin an ruat lem lo, an hah a dam huahhi men.

Kan duhnak, lole, duhthusam hi cintawk kan neihter lo ahcun a kaiso vivo ih, diriam ti a um thei nawn lo. Tahthimnakah, ka fanu cu tlawng ih bawhlungsit zuamawknakah *goal* khat a thun ih, ka zawngsang, an lehsal tikah *goal* hnih thun tengteng dingin ka beisei. Lehnak ah a tikcucan tampi ka cemter. A camibuai tuah mi, *answer paper* ka zohsak ih, *subject* zaten “B” lawnglawng a hmu, “A” ngah tengteng dingih ka beisei laiih “B” hliir a ngah cu ka hngir a t̄eu nasa.

Vawi khatkhat ah na duhdawt mi pakhat cu nan tawnawknak ding can bikhiah hnakih tlaiin a ra thleng. Anih cu a hlanah cun a tikcute ih ziangkim ti t̄heu a si. Tui tum a tlai ruangah nang cun: “A hlanah cun tikcu tiam khelhin na ra thleng ringring, na tlaideuh tla le a pawl lamlam lo,” t̄iih hmemnak tawngkam thawi rak dawnsawn hnakin “tlai hi cu a t̄ha lo tuk nan” tivekih na rak mawhthuk ahcun na duhnak na fehpi hla tuk tinak a si. Asilole, nang cun a thaw thei bikin zanriah na suang

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nan, zoin simaw: “Ziangahsaw hi hnakh ða le thawih na suan thei lo?” tiin a thindirem theilonak langter bang sehla, ziangti’n na um ding? Ruat bet hman! Nuam na ti ding maw, nuam lo na ti na zum? “Cintawk neih duhnak” kan ti mi hin kanmai duhnak parih cintawk nei ding kan si laiah mi dang par khalah cintawk neihsak a ðul tinak khal a si. Nangmai duh vek cekci a si lawngih lungkim thei na si ahcun zohmanin an lo ngaina dah lo ding. Thungaitei tiah cun kanmah khal mi dang duhtusam vekin kan um thei ve ce lo, an beisei vek khalin kan tuah thei ve lo ti hi hmingsin ding a si.

Curuangah, nangmai duhnak vek cekci par lawngih lungawi le thindirem hnakin mi dang sinak par khalih lungawi mai dingin ka lo fawrhfial duh. Culo ahcun rawlsuangtui hnenah: “Na cithlah a al/lo tuk, na suang hmin/lo tuk, na buhsuan a bek/ho tuk, ziangah hi mi bel ngelcel na hman?” tivekin a phunphun in phunzainak ding na thei vivo ding. Nangmai’ tivek cekci thiamtu cu *nangmah lawng* na si. Nangmah le nangmah hman na duhdan a bangaw ðheu lo kha!

Cuitlunah ziangtik hmanih cem dah lo ding mi duh le beisei neih ringring hnakin tui na neih mipawl cohlandan thiamin lungawisawn aw. Mai neih cia mi parih lungawi thiamnak cun duhhamnak thinlung sangpi a tlaniamter. “Cintawk neih” hi mah le mah thawidam-awknak a si. Hihi fialawk cawp rero phun a si lo, mai nunkhua nuam dingih mai duhhrilnak a sisawn. Fialawk cawp thil cun rei an daih dah lo.

Tui ka sim mi cu cawlbang thei lo ko a lo tuahtu, na duh le beisei mi, na lungawinak famkmtertu dingih na ruah ringring mipawl kha na vun ðhum ding ih, na nun a vung

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nuam ding ti thu a si. Hihi “a dik” maw “dik lo” ti cu nangmai hril ding a si. Asinan, thil mankhung le mawi neiin, sinak sang tla hun neih ruangih nuam dingih na ruahawk ahcun cucu a dik lo ti lawngte ka lo sim ngam. Ziangahatile, mituteih ka sim zo vekin *duhnak* ti mi cu ziangtikhmanah a cem thei lo ruangah a si.

Hi ṭawngfimpawl hi hminsin aw: “Ngah tam hi lungawinak a si cuang lo,” “Neih tam ruangah thindi a riam cuang lo,” ti hi. Na duh mi na neih hnu, tawkfang cun nangmah le kel na si lala ding; cule, a dang na beisei lala ding. Cuticun na nun cu a heraw rero men ding. Cuhnakin, na neih mi kha na hrangah a tawk hrih tiin duhham loih na um lawngah na lung a awisawn ding.

Tui ka sim mi, kan duh mi parih cintawk neih thu hi na hun hman thiam ahcun a hlanih na nundan, neihtawkte parih lungawi theilonak le luarkai tukih phutawк tengteng ruangih thin diriam thei lo dinhmun ihsin thinnawmnak lamzin ah a lo hruai tengteng ding. Cuticun nun duhnung le nunnuamin na um thei ding. Cintawк nei loih duham ringring cu tipithuanthum (tidai al) in vek a si an ti. In tam poh le ti a hal deuhdeuh. Cintawк na neih thei hnu lawngah thinhahdamnak le nun diremnak na nei thei ding.

Cule duh le hahiau mipawl ruah can a mal vivo ding ih, a ṭul tuk lem lo thilri tharthar le mankhung lei duhnak thinlung khal a mal vivo ding. Na nun lamtluan ah diriamten na um thei ding ih, na sinfen na nin cingcingnak thinlung khal a hlo vivo mai ding. “Cintawк nei duhnak” in thathnemnak a lo pek ding mi a tam nasa. A takin na hmansuah thei ahcun thinlung thar le nundan tharin na nung tengteng ding.

39

**Sum le Pai in na
Thin Lo Bangter
Hlah Seh**

Mi tampi cu an duh vekih paisa an neih

lo ruangah an duh mi tuah thei loin an um ih, an thin a bang hluahhlo. An tuah mipawl lakah khualtlawn, innsak, lole, innrem, hmunram lei tivekin an tuah duh mi tampi a um nan, an sumpai neih in a tlin lo tikah an thin a nuam thei lo. Hihi thil dik a si hrimhrim lo, an duhzat paisa an neih lo hmanah an neihzat ihsi nawmdan ding lamzin an hawl sawn ding a si.

Mi hrekkhat cu an kutah sumpai mallai lawng an nei nan, an phunzai cuang lo. “Kannah cu zianghman kan nei lo,” tivek khalin an au ruri lem lo. An neihzat parah a hmandan an thiam mai ih, an neih lo mi parah an thinlung an ret duh lo. Tahthimnakah hivek hin famteh. Paisa tam tuk cemin ram dang ih na tlawnvah thei lo khalle paisa malte cemin ram sungah tlawng mai aw. Paisa tampi cemin inn ropi le tha na neih thei lole nan dinhmun thawi remaw, inn lei mai aw. Sim duh mi cu kanmai neihzatih tawrelawk kan thiam le kan hna a ngam ding ih, sumpai daihawk lo ruangah kan thin a bang dah lo ding. Cuti um na duh ahcun hngah cuahco a tul lo, tuisin na um lohli thei mai.

A fiang sinsinnak dingah thuthimnak pakhat ka hun rel ding. Rualpi pakhat ka nei ih, amah cu paisa nei lemlo a si. Ei cawp, hawl cawp dinhmun a si ko. Asinan, ziangtiklai khalah a nun a hlim thei ringring.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Curuangah, ni khat cu ziangruangah cuti'n aipuang le hlimzetin a um thei tiah ka sut. Hiti'n i let: "Khual hlapi tlawng loin hramlak ah ka feh ih, cawlhnak nuam zet *bukte* ka sak, nuam ka ti zet. Cui cawlhnak ka tuah mi kiangah tlangsang nawn a um ih, ka kai theu. A cancan le pangpar phunkim le vate phunkim umnak tivekah ka feh. Tipithuanthum kaptluan tivek tla ah ka feh ih, tipi thli ka hip theu. Vawi tampi cu ka nupi fatepawl thawn kan feh," ti phahin a sungkuapawl thawi an thlalakpawl i hmuh phah. Ka mi hmuh mi hmuahhmuah lakah hi ka rualpa hi mi aipuang thei bik le thinlung zangkhai bikin ka hmu. American a si ruangah America Ram sung lawngah khual a tlawng. Sumpai cemin ram dangdang ah a tlawngsuak lem lo. A reldan ah cun an umnak thawi hla tuk lo, nahzi malte sung mawtaw ih feh theihnak, California hmun mawi dangdang ah a feh theu.

Hitin'n thu pakhat i sim bet. A rualpi hrekkhatpawl cu *bank* ihsi paisa an suah veten Europe Ram sungih hmun mawi le nuam dangdang ah an feh. A tul tuklonakah sumpai tampi an hmang a ti. Cutikah, kei khalin ziangahsaw cui thu cu na rel rero tiin ka sut. Anih cun, "Annihpawl cu kan umnak thawi a nainak hmun ih pangpar le hmun mawi nuam thatha ah an feh dah lo, cuvek a um ti hman an thei lo. A taktak ahcun ka feh theunak hmunpawl cu Europe Ram sungih hmun mawi le nuam vek thotho an si; an thinlung ah Europe kan feh ti lawng an ruat," tiin i let lohli.

Hi ka rualpa thawi kan theihawknak hi kum 10 hnakih tam a si zo. Paisa neih lo ruangah thinheng le thinpit vekih a um lai ka hmu dah lo. Ka thinlungten "hi pa cu leilungtlun ah milian bik pakhat hril ding si bang sehla, ka hril tengteng ding," ti'n ka ruat. Nang khal, paisa

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

khawpkham na neihlonak in na lungawinak a lo dawnkhawm ding tiih na ruahawk pang le hi tidan hi cawng lohli aw. Thimnakah, “Inn tha le mawi, hmuan tuahnak um kan lei thei lo,” tiih na thin a bang hnak cun tui nan neih mi kha a mawi thei bikin ceisawn aw. Khristmas laksawng mankhung khung na lei thei lo khalle Khristmas Ni ah cun na rualpipawl kha mithmai tha siamsiten zohin, inn ih nan neih mi ti le rawl maw, thanthling tivek maw, pe hai awla, an ai a puang thotho ding. Na duh taktak ahcun na pek thei mi thil tampi a um sokhaw.

Mi tampi in “mina” veh dingin paisa kan nei lo kan ti theu. Hihi khawruahnak dik lo a si, neih le a tha ko e; asinan, kan neih lo ruangih veh lo hnakin kan mithmai le kan taksa in, kan duhdawt le ngaihsakzia kan langter ding khi a tha ngaingai. Cuvek thinlung kan put ringring ahcun “thinlung lamih ngaihsakawk” si loin “paisa zawngih” langawkter tumnak fang a si. Thaten ruatsal hnik aw. Paisa na duh vek na neih lo ruangah thinlung nuam loih phunzai maw na duh deuh, na neihzatte thawi lungawi mai? Nangmahte hril mai aw.

Kan harsatnak cu hihi a si. Paisa neih ruangih kan tuah thei mi le neih lo ruangih tuah thei lo mi kan khai khin theu tikah, an rak thlauaw tuk ngai si! Cutawk zawnte cu a si, kan neih lo ruangih kan thin a nawm thei lonak! An thlauawknak kan suangtuah tam poh le kan thin a nuam lo sinsin ding. Thinnawmlonak ih na hman ding hnak cun na thluak hrimhrim ah paisa neih le neih lo thu hi ret loin, na hmuh le neih mi parah na tuah ding na tawrel thiam ahcun na hah a dam si mai. Hiti ka rel tikah paisa neih lo ding ka tinak a si lamlam lo, kan pumcawmawknak ah paisa hawlin hna kan tuan ih, a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

phunphun in paisa kan hawl. Paisa cu a cangthei tawkih hawl ding a sisawn lam. Kan sim tum mi cu, nangmai neihzat parih diriam ding le na neih hrih lo mi parih thinbang lo dingih thazang ka lo peknak a sisawn. Nei hnai si lo, tuah ding tampi neih khal a tul lo, tampi na neih le tampi na tuah mai ding. Na neih tawkte parah lungkimin, neih hrih lo mi cu buaipei ciamco tuk lo sehla. Cuticun sumpai neih lo ruangih thinbangnak cu na neh thei mai ding.

Lungmangkhung Neitupa

Vawi khat cu lungmankhung, mawi ngaingai, dum kelkel neitupa tei inn ah rualpi pakhat a leng. Inntekpa cun a lungmankhung neih thu cu a innleng pa a rak ruah ih, inn sungih a ret mi cu a vung la.

Uaraw ngaingai in, “Zoh hman aw, rualpa, ka lungmankhung neih mi ih mawizia le mankhunzia hi zoh hnik aw,” tiin a hmuh. A rualpa khal cun a zoh cuahco rero, mawi a ti ve nasa, a khatlam a khatlamin a zohkual vivo. A mankhundan ding a thinlungtei ruat phahin, “Inntekpa, ka lung a awi.

Na lungmankhung in hlawm ruangah ka lung a awi tuk,” a ti.

Cuветen inntekpa cu a thin a phang ih, a rualpai kut ih a lungmankhung la phahin, “E, e, ka rual, ka lungmankhung hi ka lo hlawm lamlam lo, zoh ve aw ka lo ti men a si si,” tiin a lawn. A rualpa cun, “Na lungmankhung hi lak ka tum lamlam lo, mawi na ti vekin mawi ka ti ve, na hmuh tinte na thin a nawm vekin kei khal ka thin a nuam ve. Kan danglamnak cu nang in paisa tampi cem in na lei ih, helhkamzetin na kilkhawi, a hlo pang ding, mi in in ruksak pang ding tiin na khawruah a har. Kei cun cuvekpawl ka ti a tul ve lo,” tiah a let.

40

**A tawkfangten
Hna Ṭuan Aw**

Tulai san ah mi tam zet cun theihpatawp suahin hna kan ṭuan nasa ti cu zohmanin kan el lemlo ding ti'n ka zum. Ni khat hnu ni khat hna tampi kan ṭuan. Insang ei-in le sinfenpawl hrangah hna kan ṭuan rero. Mi hrekkhat tla cu hnaṭuan pahnih, pathum lai a kawpih ṭuan khal an um. Inn lamih rak um, an nupipawl khalin inn lam hna hmuahhmuah an rak ṭuan tlunah, fanaupawl le kum upa lampawl an rak kilkhawi bet lai.

Cutluk hnaṭuan tam kan ṭuan tlunah pawlkawmawknak, taksa cangvaihnak, rualpi dang thawi ei-in tlangnak, bawm ṭul mi bawmnak le cawlhahdamnak kan tuah phah ṭheu. Hnaṭuan phahih tlawngkai, lole, tlawngkai phahih hnaṭuan khal an tampi. Cuitlunah, mai harhdamnak ding lam khal ngaihsak lo a theih lo. Nu le pa ṭha, rammi ṭha, rualpiṭha le mi dang hrangih miṭhahnem si kan zuam lala. Cupawl karlakah nawmnak tete kan tuah phah fawn. Ni tinte bangzetih hnaṭuan cu pawl kan ti lemlo a bang.

Hna tampi kan ṭuan thei lawng si loin, zamrang zet khalin kan ṭuan thei thocho lai. Tuihlan hnakin tuisan ah kan ṭuan caksawnin ka hmu. Ziangruangah cuvekin kan ṭuan thei tiin sutaw bang sehla, kan lehnak ding cu “thiamnak a phunphun a ṭhanso tuk ruangah a si” kan ti

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ko ding. *Computer*, lekthik le santhar thiamnak a phunphun in hnatuan a awlsamterin, a zamrangter zet. Hivek thiamnak a phunphun neih le hman thiam hi thil tha ngaingai a si. Culaiah, a thatlonak lam khal zoh tel a tul. Ziangtin a si kan ti ahcun, zamrangzetih hna kan tuan thei vekin kan hnatuan mi ihpiang theh vutvo duhnak thinlung kan neih phah ih, kan thin a sau thei nawn lo. Thimnakah, KFC, McDonalds-pawl vekin zamrangzetih tuah hlohlo thei ei ding (*fast-food restaurant*)-pawl hmanah minit reilote sung vun hngah lawk hman khi kan thin a sau thei lo, kan rak manhlap teptepe man.

Mi hrekkhat cu *computer* an vun awn veten an duhnak ih feh vohvo maiih, hna vun tuan lohli a theih lo can tawite sung hmanah an thin a rak tawi man. “Ka *computer* a tha nawn lo an ti,” ih an phunzai man theu. Cuvekin lamzin ah mawtawpawl an tam tuk ruangah minit malte sung hrawng vun hngah deuh ding hman kan paih lo, kan thin a tawi man lala. Mi hmuahhmuah hin ziangahsaw minit malte sung rori hman hngak thei loin hitiik kan thin a tawi ciammam? A san cu ziangkim hi theh hlohlo duhnak thinlung kan neih ruangah a si. Thil pakhat cu zamrangzetih kan tuah thei khalle, cuhnakih rangih tuah kan duh lala.

Mi pakhat in tahthimnak thu hiti'n a sim. Tuihlanah cun thla kan lakawk tikah a thla tel rei hnu lawngah kan zuk a suak thei nerno. Cui hnu tawkfangah thla khat a rei, zarh hnih a rei, zarh khat a rei ih, tu ah cun “tu zuk, tu rori ngah” kan duh thlang. Cuhnakih rang kan duh lala, *kan zuk hlanih kan zuk hmuh* hman kan duh zo a ti. A dik nasa, hihin kan thinlung manhlap theizia le ziangkim “tu rori ah” thlenter kan duhzia a langter nasa.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Mi tampi cu can khat sungah hnaṭuan tampi an ṭuan kawp thei; hnaṭuan pakhat hnu pakhat an ṭuan peh vivo. Manhlapzetin, tlan phah khalin kan tuah rero thei. Cutiuh kan manhlap hlephep tuk ruangah thinlung buainak a thlen ṭheu. Thinlung a hnawk ih, thin a tawi mai. Cuitlunah kan ṭuan lai mi hna cu ṭha le fumfein kan tuah thei nawn lo. Ṭuan fukfi mi nei loin *lua-le-la* vekin kan can kan cemter ṭheu. Cuvekih kan umnak san cu pakhat ṭheh hnuih a dang pakhat tuah lala ding kan ruah ruangah a si. *Tui canah* um loin, *hmailam canih um* vekin kan um a bang.

“A tawkfangten hna ṭuan aw” ti mi cu mi tute-ih kan sim zo vekin cawl lo rori-ih ṭuan si loin, hnaṭuan pakhat le pakhat karlakah malte sung tal cawlh ding tinak a si. Can reilote vun cawlh duak tikah thin a dai sualso ih ṭuan zo mi par khalah thindiremnak a um ding. Cuvekin ṭuan pehlai ding mi hna dang hrang khalah thazang a tling lohli ding. Can reilote sung a si nan, a rahsua le a ṭhathnemnak cu a tam nasa.

Ṭhimnakah, zamrangzetih ṭheh tengteng ding hnaṭuan phun nga ka nei. Culaiah, thindaiten nuamtetei tuah ding phun thum ka nei lala. Khui mi saw ka hril sawn ding? Kei cun hnaṭuan phun thum ka hril sawn tengteng ding. Asinan, a hmun le tikcuih zirin hnaṭuan tampi cu lo theih loh tuah ṭul le manhlap an ṭul can khal a um ve thei tho. Ṭhimnakah, nan hotupa (*boss*) in zamrangzetih ṭheh ding hnaṭuan pakhat khat a lo pe khal a si thei.

Cuvek canah cun hril ding dang a um nawn lo. Ziang a si khal le hnaṭuanpawl cu cawl loin na ṭuan ding maw, tikcu reilote sung cawl phahphahin na ṭuan ding ha? Cucu nangmai thuthu a si. Cun, na tikcu neihdan zohin

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nuamtetei ÷uan theih a si ahcun nuamte le thindaiten ÷uan cetco aw. *Manhlap helhel* ÷ul hnai lopi ah *manhlap helhel* ih na ÷uan asile, nangmahte bangnak na hawl rero men a si. Insang tampi in coka sungah nahzi (*wall clock*) kan tar cio. Hihi kan tikcu neihdan le kan ÷uan ding khaikhin kan thiam theinak dingah a si, “a mawi men” ih tar mi a si lo. Na suan ding mipawl cu “nahzi tampi suan ÷ul a si maw, minit malte sungih hmin thei ha a si?” tiin mai rawlsuan ding khal khawkhan kan thiam ahcun “a tawkfangten hna kan ÷uan thei ding”.

Curuangah ka lo fawrhfial duh bik mi cu hna ti mi cu taimaksuahih ÷uan ding a si; culaiah ÷uan ding na neih tam tuk khalle pakhat le pakhat karlakah cawl phah duak ÷heu aw. Na taksa bangnak a reh sualso ding, na thinlung na vun ÷hum ding ih, na neih mi hna dangdang ÷uan peh vivo thei dingin thazang thar na lasal ding.

Cun, ÷uan ding tampi um vekin thinlung *man-sa-hli-hlap helhel* in ÷uan hlah, na bang a luar sinsin ding. Na tikcu neihdan le na ÷uan ding (÷himnakah, rawl suan khal) khaikhinin, hahdamten ÷uan aw. Na nunkhua cu tu hnakin a ÷hangso dingih, hna÷uan hman nuam na ti lam ding. Cuvekih um theipawl a si pei maw “hna÷uan cu nawmnak pakhat (*work is entertainment*) a si,” a rak ti?

Hna÷uantu phun dangdang an um ÷heu. Mi hrekkhat cu hna an ÷uan tikah a ÷ul ruangih ÷uan an si tiin an pawm mai. Mi hrekkhat lala cu hna÷uan loih um thei lo vekin ÷uan ding an hawl. Mi hrekkhat lala cu hna an ÷uan le an thin a nuam, an ai a puang ih, zoh an nuam. Culaiah mi hrekkhat thung cu hna an ÷uan le an ai a thawk, zo simaw metnak ah an hmang, an ÷uan tam poh le an hngir÷eu a luar, zoh an har.

41

**Na Hnaṭuan cu
Inn lamih
Thil Dangdang
thawn Thleidang
Aw**

Mi tampi cu hmun dangdang ah hna an ṭuan ko nan, an inn lam khalah an ṭuan peh thocho. Kei khal, hi ca ka ngan mi hi hnaṭuan ka feh hlan, zing ah inn tlunta, keimai umnakteih ka ngan mi a si. Ṭhimnakah, inn lam hna le mai ni tin hnaṭuan ka thleidan thiam lo ahcun ṭul hnai loin thinharnak a ra um tengteng ding. Hitihin simfiang vivo tum sehla. Hiti ka sim tikah inn lamah hna ṭuan lo ding ka tinak a si lo. “Na ni tin hnaṭuan le inn lam hnapawl thleidan thiam ding” ka tinak a sisawn. Cuti ti thei ding khalin ka lo fawrhfial duh.

Cun inn lamih hnaṭuan a ṭul thocho ding asile, mai hnaṭuannak hmun fianhrial (*pindan*) nei in, fawn *hri* (*phone line*) khal a dangten nei thei sehla a ṭha zet ding. Mi tampi in hiti’n an sim ṭheu. “Inn ah fawn kan nei cia zo ih, a dang fawn hri bun cu paisa a cem bet ding si si; ṭulnak a um lo” tiah an ti.

Asinan, cuvek mipawl ih an ruah ban lo mi thil pakhat a um. Cu mi cu mi tampi in mi pakhat khat hnenah hnaṭuan thuhla thawn pehparin a fawn tikah mi dang pakhat khalin a rak sawn tikah an ngaih lo, an thin a heng. Hivek hi vawi tampi thil cang ṭheu mi a si. Tahṭhimnak pakhat sim ding si bang sehla, “Kei cu

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thindaitei um mi ka si. Ka thinheng can a mal,” na ti men thei. Asinan, hnaṭuan thawn pehparawin, mi pakhatkhat hnenah ka fawn ih, ka fawn rak kaitu cu nauhak tla rak si bang sehla, lole, ka sim mi hnaṭuan thuhla zianghman thei lo le simsawng thiam lo a si ahcun a biak hman paih nawn lo tiangin ka thin a heng. Hihi inn ah a dangtei fawn hri ret lo ruangih cang mi a si. Ṭhatei vun ruah ahcun fawn hri bunnak ih paisa cem hnakin buainak dangdang a suah ruangih sunnak um thei mi hi a man a tamsawn ding. Hminsiatnak le sumdawnnak tiang sun phah theinak a si.

Hnaṭuannak hrangih *fawn hri* a dangtei ret ding thuhla tlunah buainak dang a um thei lai. Cucu hnaṭuan hrangah a dangtei pindan neih lo a si ahcun hnaṭuan thawi a pehparaw lo mi thilri le cahnapawl cu hmun remcang cangah kan ret ṭheu. Inn lam thilripawl thawn an cawhcawrawi ṭheu ih, ziangmawcan ah cun hawl a harzet ṭheu. Asinan, pindan dangte na neih ahcun na tuah ding mipawl hminsinnak le na *file*-pawl, thil leitu-pawl ih fawn number, *address book* le thuhla dangpawl le hminsinnakpawl a dangtei na ret ahcun hmakhatteah, na ṭul canah na hawl hmu lohli thei mai ding. Cuticun ṭul hnai loh na tikcu cem ding le na thin bang dingpawl a um nawn lo ding.

Cun, na hnaṭuannak pindan cu *hnaṭuannak* hmun a si ih, nan inn cu *lungawizetih nan umkhawmnak* hmun a si ti kha hngilh hrimhrim hlah. Mileng khan ah hna na ṭuan asile, a lo lengtu na rualpipawl mileng khan ah an um ding. Nauhakpawl ih rualpipawl an ra lut ding ih, mileng khan ah an be-awin, an lekaw ding ih, hna khal na ṭuan thiam lo ding. Sim bet ding pakhat a tang lai. Inn ih hman mi le na hnaṭuannak ih hman mi fawn a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

bangawk asile, na hnaṭuan phah ah na rualpi pakhatkhat na fawn rero ding ih, na hna na ṭeh lo phah tengteng ding. Hi ka rel mipawl ihsin hnaṭuannak le inn lam thil a dangdangtei thleidan fekfi a ṭatzia na hmu mai ding. Keimah rori khalin hiti roriin ka thleidang fekfe. Ka pindan sungih *computer* le *fax* kuatnak cetpawl cu nauhakpawl tham le lehnak ih an hman ka siang lo. Hiti ka ti thei ruangah kan inn lam khalah hnaṭuan cu ṭaten ka ṭuan thei ih, a ṭul lo mi thinharnakpawl ka tuar lo.

Inn lamih hnaṭuan hmang mi na si ahcun tui ka rel mi vek hin ti hnik aw. Na hnaṭuannak pindan dangte le *fawn hripawl* a dangtei ret kha a thupi bik. Sile aw, ka cangan ka vun cawl duak hrih ding. Inn hnuaiah ka ṭum ding ih, kan fanu pahnih ziang an tuah ti ka vung zoh ta ding!

Zawng le Ngalhriang Pengpet

Wawi khat cu **ngailhriang** ho var zerzer hi sentlungpawng ah a ho a rak tat rero. Culaiah a tlun thing parih um **zawng** cun a vun zoh ringring. Um thei nawn loin, “Ka rual, tuvek thawmvang zianghman um lo laiah ziangahsaw na ho na tah rero? Sa le ral an um lawngah a si si na tah ding,” tiah a vun ti.

Ngalhriang khal cun lehnak ding a thei nasa. “Ka rual, cuti a si lo. Zianghman thawmvang um lo laiah ka ho hi duhsahten ka rak tathriam khawl a si hi! Sa le ral an ra thlen hnu ah cun ziangtinsaw ka tahhriam man ding. Tuvek boruak dai khepkhi lai hi timtuahawknak ih hman thiam ding a sisawn lo maw?” tiah a hun let.

**Ni Khat Pumpi
Duhdawtnak in
Lo Tuam Seh**

Thungaita cun hi ka rel ding mi vek hin um thei ningna duhdawtnak, zangfahnak le lainatnak ih khat Mother Teresa vekih zohthimtlak zet mi pakhat ka si rori ding. Hi tidan hi thil harsat zet a si nan, na zuam tento zatin a hlawnak na sar tengteng ding.

Khatlam zawngin rel sehla, hihi thil harsa ciamco a si lo, tluanglamte le zangkhaizetih tuah theih mi a si. Ni khat pumhlum duhdawtnak ih khat nun, lole, duhdawtnak cu thil dang hmuahhmuah hnakin thupibik ih ret tinak a si. Na tithei rori ahcun mitkherh vekin thilumdan a danglamzia na hmu mai ding. Cuticun “nunnak” ih mawizia le duhnunzia na hmuin, na nunnak ah na congah taktak ding. Ni tinte, umdankel vekih na ruah ringring mi cu danglam zet ah a cang ding ih, nunnak ih a thupibik teh ziangha a si ti khal na thei bet sinsin ding. Cutiuh um thei dingin ziangtinsaw tan kan lak ding?

Zingpit ihsin duhdawtnak in a taw thawh aw: Hi thu in a sim tum mi cu -zing na thawh veten nunnak ih a thupi bik mi duhdawtnak cu mi dang hnenah pe hmaisabik aw. Na hmuh le tawn hmaisabik (*nan insang minung khal*) cu duhdawtnak awkam le lainatnak mithmai thawn rak be aw. *Na tho tha maw? Na ihhmuh a thaw maw? Na nuamdeuh maw? (dam hnai lopawl)* tivekin

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ngaihsakawknak langter a si tlangpi. Mi tampi hrangah hihi a harsa zet, ziangahatile, an thawh veten an ai a puang thei lo cia, an mithmai zoh a har cia, zo simaw ngiar mi nei vekin an um. Mithmai sia le tawng duh loin an um ih, zoh an har zet. Fawn a rat can hmuah ah awkam nem le thlum hmang thei zet, zangkhai ememin “nan tho tha maw?” an ti lala thei fawn.

Duhdawtnak cu nunpi aw: Zingah cuti’n? Duhdawtnak in na ni khat hman ding hram na thawh zo ahcun boruak tha na tuah zo tinak a si. Cu mi pehah cun duhdawtnak thawn mi dang thawi nuntlang vivo a si ih, cutawkah cun zangfahawknak, ngaidamnak, awka thlum le nem le duhsaknak langter a si. Mah hnakin mi dang in co sawn hai seh ti thinlung thawi nuntlang vialvo ding a si.

Thleidanawk ziauzinak le a kawizawngih thil hmuhnak hin hi nun hi a siatsuah theu. Cuhnakin tirhsiannak, thinlung ngaiih fakawk le lawmaw, mi dang aw-an ngai thiamin, tangdawnakin cui duhdawtnak cu an langsuakter. Mai thu lawng duh tuknak khal hin duhdawtnak nun a siatsuah thei.

Duhdawtnak in na ni hman cemter aw: Zan ih zikzawng khalah duhdawtnak hi langter a theih. “Ni khat pumpi Pathian umpinak ruangah him le damten kan um thei, kan tumtah vekin ni khat kan hmang liam thei” tiin Pathian hnenih lungawithu simtlang tla a tha zet.

Ni khat sungih kan umdan zohin duhdawtnak in in tawntawntaw nin kan thei maw, in hla-awter sawn ha ti mahte zohhhiahawk ding a si. Pakhat le pakhat thil tha kan tuahsakaw hi nunnak ih a phumaw mi duhdawtnak ih si tuah mi maw a si, tha vekih langawakter tumnak ha a si? tiin mahte cekaw thotho ding a si. Insang tampi ah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nauhakpawl an ih zikzawng ih an biakawkdan ka ngai rero tikah “mangthat” ngaihnak um lo ding khawpin an awkam a sia, an mitmeng khal duh a nung lo. Duhdawtnak in an ni an liamter lo tinak a si.

Ka inntek nu Khris thawi kan tumtah le tuah theu mi pakhat cu kan fanute pahnih, an ih zikzawng ah kan duhdawtnak awkam thei ta hai seh ti hi a si. Curuangah, hnatuan tampi kan neih hmanah an ih zikzawng ah cun “*bye bye, good night, we love you*” ti talin simaw kan thlah ta ringring. Kan mithmai tha lo le kan awkam hrang thei cingih an ihthat ding cu kan siang lo nasa.

Cun, mah le hna kan tuan tikah kan bang zet theu. Inn kan thlen tikah kan falepawl hmuh ah kan mithmai se lo dingin kan zuam lala. Minung cu *bang dingin hna kan tuan a si lo nan, hna kan tuan ruangah kan bang a si mai ih*, inn thlen vetei lungawilo le inn um (kan fale) hrangih kan mithmai a siatnak ding san kan thei lo. Cuhnakin, kan fale in *nu le pa in ngai* ti lang fahranih in ra hmuah lenglo khin kan bangnak hmuahhmuah in sawng thehin kan thei riangri.

Zing na thawh, hnatuannak ih si inn na thlen le zan nan ih zikzawng tiangih duhdawtnak na nunpi thei ahcun ni tin hi “ni tawi bik ni” an si mai ding. Cuti um thei dingin zianghman man pek a tul lo, cu mi na tuah ruangih na zatlaknak ding khal a um fawn lo, hun ti mai awla, nangmah le na sungkua zaten a thatnak le nawmnak nan tepngah mai ding.

^ ^ ^ ^ ^

43

**Na Pi/Ni (pizawn/pasal
nu) hnenah
Lungawithu Sim Aw**

“Na pi” ti hi “nupi ih nu” (*pizawn*) tinak a si ih, “Ni” ti hin “pasal ih nu” a sawh thung. Tulaiah mi tampi in “ni” ti loin “nu” tiin an ko. Kan Lai dan thlunin “Ni” ti hmangin, “Pi/Ni” kan ti vivo ding. Hi thu ka ngan telnak san cu hi thu hin buainak a suahter theu ruangah a si. “Mo” le “Ni,” “Makpa le Pizawn” remaw thei lo rel ding an tam zet. Thungaitei rel cun kannih nupa hrangah cun thlun a har lo nasa. Ziangah tile, ka pi hi ka hrangah a tha tuk lawmmam; cuvekin ka rualpinu, Khris hrang khalah ka nu hi a rak tha tuk a si ding, thilung takin an duhdaw-aw ngaingai in ka hmu. Ka pi in kei cu a fapa vek roriin i zoh ih, ka nu khalin Khris cu a fanu vek rori in a zoh ve. Khris khalin ka nu cu amah hringtu vek rori’n a zoh. Ziangtik tiang cuti’n kan um derhdo ding ti lawngte ka thei ban lo, kumkhuain si hram seh ti cu kan thlacamnak a si.

Insang tampi ka hliakhlainak ihsin pi/ni thawi remawizetih um thei dingin vawi tampi cu *tangdawr le phahniamawk* a rak tul nasa ti ka hmusuak. Thimnakah, kan lam dan (USA) vekin kan rel asile, nauhak tlawngpih laiah insang cawlhahdamnak nei dingin hmun pakhat khat ah feh kan duh ti bang sehla. Kum upa lam (pi/ni)-pawl duhdan le kannih (nu le pa), lole, kan fale, suakthuanpawl duhdan an bangaw lo thei nasa. Cuvek canah duhdan relkhawm derhdo hmaisak tluktu a um lo. Kum upa lam hi ziangmawcan ah cun an thin a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tawi, an upat deuhdeuh cun nauhak thinlung (*tangepian*) vek tla an vun put zuakzo ðheu tikah a zawiawi hna thiam an ðul. Cu mi lo a dang pakhat, inn sungah TV/Video zoh an paih ngerngi zet ðheu. Kum nodeuhpawl in anmai duh mi lawnglawng an zoh ih, an pi/ni dinhmun an ruat nawn lo. *Bawhlungsit* ihsin ðhangthar nonawn hrangih zohnuam le pitar/putarpawl zohnuam ti mi a bangaw thei lo. Hivek can khalah a simdan thiam lo ceng le an duh mi tla theihpi le zohpi ðheu a ða zet.

Cun, pi/ni karlakih pehtlaihawknak ða umtertu pakhat cu “lungawithusim” hi a si. A ngaingai ahcun “makpa” cu a pi ih “fapa” ngaingai a si lo vekin “mo” khal a ni ih “fanu” taktak a si lo, nupi/pasal an si zarah “fapa” le ‘fanu’ vekin an zohaw men na! “Lungawithusimawk” kan ti mi hin “fapa” ih sim hnakin “mo” ih sim an ngainadeuh; cuvekin an “fanu” ih sim hnakin an “makpa” ih sim an ngiardeuh.

Curuangah, kan pi/ni thawi a pehparaw mi, lungawithusimnak remcang a um tinten “makpa” in a “pizawn” hnenah, “mo” in a “ni” hnenah sim a tum tengteng ding a si. “Lungawithusim” ngaina lo zohman kan um lo nan, hi “mi pali” karlakih lungawithusimawknak cu hmual a nei cuang. Thil fehdan ding hrimhrim a si nan, ka nupi/pasal hringtu, cawm pitling ih, ka nupi/pasal si thei ding dinhmun tiang a rak sawmsotu a nu le a pa (khatlam, khatlam) tla lungawithu vun sim sehla an hua lo nasa ding. Ngainatawk le lungawithusim a ðat thu kan rel laiah sungkua hnaihawknak thei zettu pakhat cu “reliatawk” hi a si. Mi dang kan relsiat cu thu dang ah ret sehla, mai “ni/pi” rori an siatnak lam lawnglawng rel cu thil ða a si hrimhrim

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

lo. Cu lo khalah mi kan relsiat vekin annih khalin kan theih lo sungten in rak relse ve rero ti hi hmnsin ding a si. “Makpa” le “Pizawn,” “Mo” le “Ni” karlakih relsiatawnak hin sungkaw nunmawi le ̣ha a vawdarhsarh thluh ̣heu. “Pizawn” le “Ni” hmuah-hmuah hi mi ̣ha an si ̣heh tinak a si lo, cuvekin “makpa” le “mo” hmuahhmuah khal mi ̣ha an si ̣heh ve ce lo. “Misual, mi ̣ha lo” khal an si thluh cuang lo lala, ̣hatnak an neih cio vekin, ̣hatlonak zawn khal an nei ciar.

A pawimawhbik cu mai pasal/nupi kiangih an nu le pa relsiat cu zawi fate hmanin an duh lo lawlaw khi a si. Nupi/pasal cu mi dang fa, khaw dang um khal an si thei, a san dangdang ruangah (*duhawk ruangah a si bik*) nupa ah an hun tuahaw men na, nu le pa cu thisen ih zawmaw, an DNA khal zoh sehla, bangawknak zawn tampi nei an si tikah, relsiatsak an siang lo veve. Hi thu a dikzia cu a zo zo in simaw (nupi/pasal lakah) an thinheng canah, “Nanni sung cu! nan sung tidan, na nu/pa na zawn,” tivekin hun ti detdi bang sehla, a alhin kan alh vohvo mai si lo maw? Mi thinsau, sungkaw tawhawk rero duh lo an tawn pang le an van a ̣ha si mai.

Mai sungkua (nupi/pasal) hnenih pi/ni relsiat lawng a si lo, mi dang hnen khalah an siatnak le tlinlonak rel hrimhrim hlah. Nangmah khal a lo rel duh ahcun “tawr le sengin” lo relsiatnak ding an thei ve ko ding; an makpa/mo na si ruangah fapa/fanu vekin an lo zoh ih, an rel duh lo men a si kha! Na fatepawl theih khalah rel hlah, culole, remawklonak le ngainatawklonak ci na tuh rero tinak a si. An sungsuak an fate hnakih an duh mi (pi/pupawl cun an tule an duh sawn ti’n an rel ̣heu) an tulepawl hnenih na pi/ni siatnak na rel ahcun an thisen

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ah an ðhanchih tata ih, an ngaina thei nawn lo lanta ding. Ahleicein mipa hnakin nunau in a fatepawl thinlung ah a ðhalam, a selamin ci an tuhneh sawn ti a si ðheu. Relawk le simsiatawk lam khalah mipa hnakin nunau in an paih deuh an ti (kan Laimi dinhmun ah). *Ka nu le ka pi (pai' nu), ka pa le a pi (nui' nu) hi an remaw tuk lo a si hi an lo ti maw na duh, an ngainaaw si hi an lo ti?*

Cuhnakin, na pizawn/ni ih ðhatnak zawnte thursuah tum awla, na pasal/nupi hnenah le na falepawl hnenah sim ðheu aw, ziangtlukin nuam an ti ding ih, ziangtlukin an uangaw ding! *Na pi/pu in an lo duhdaw tuk, an lo duat tuk ti'n maw na sim ding, an lo ngaina taktak lo, an kaaleng men hokhaw, an lo thleidang cuang ti'n ha?* Khui mi deuh in nauhak thinlung a nuamter sawn ah na zum? Sungkhat lak khalah na mithmai na pek mi pohpoh, nan inn ah an *tlangnel* ding ih, na pek lo mi pohpoh an *mikhual* mai ding.

Na pi/ni parih thinlung thiang na put tam poh le an ðhatnak le ngilneihnak na hmu tam deuhdeuh ding ih, an parih lungawithusim ding khal na nei tam sinsin ding. Pi/ni lawng si loin an unau sungkhatpawl relsiat le ziangih siar lo vekih um tla hi a ðha lamlam lo. Khatlam lawng mithmai ðha pekih, khatlam parih thinlung hniarte neih ringring tivek khal a ðha lo. Na nupi/pasal in na thinlung a theih ih, cuti a rak um ve taktak ahcun nuam na ti lo zet leh ding.

Makpa le *mo* hi sungkua, khatlam, khatlam sihcihaw-tertu *palai ropibik* an si an ti ðheu. “Na *pizawn duhdaw* awla, na *Ni ngaina aw*” cule nan sungkua nan nuam sinsin ding.

^^^^^

44

**El Rero Loin
Nehnak Pe
Men Aw**

Hi thu hin
falepawl,
nupi/pasal, nu

le pa, pi le pu, rualpipawl, lole, hnaṭuanpi le pindan pakhat ih umtlang mi rualpipawl karlak thu a sawh bik. Kan sim duh mi cu an lakih mi pakhat khat thawn thukam nan elawk tikah anmah cu nehnak pek mai ding tinak a si. Phun dangin sim sehla, el bet nawn loin nehnak pe men aw tinak a si. Cutivekih na tuah thei ahcun nan thukam elawknak cu peh vivo nawn loin, a tawp mai ding ih, nan thinheng khal a dai lohli mai ding. Asinan, mi pakhatkhat nehnak na pek ruangah *a lo neh, na sung* tinak cu a si lo.

Thuelawk ti mi cu thungaitei ti ahcun “nehtu um lo thucuhawknak” a si ringring. Mi dangdang karlakah theihthiamawklonak le bangawklonak ruangah buainak a suak ṭheu ih, elawk rero khalle ṭhathnemnak a um tuk cuang lo. Thuelawk ti mi cu mi tin in anmai pawmdan cio cu mi dang khalin rak pawm ve hai seh tiih nawrawknak a si. A zotal talin simaw, el duh nawn loh an bansan duh lo ahcun a netabik ah an pahnih hrangah riahsiatnak le thinhengnak a suahter sinsin ding ih, kuthlakawknak le thil ṭha lo tiangin a thleng thei. Thuelawknak cun pakhat le pakhat hmuawk thiamlonak ihsin huatawknak, cuisin ralawknak an canter vivo thei. Cuitlunah, elawknak cun pakhat le pakhat an thu an ngaisakaw lo ruangah zianghman ṭhathnemnak a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

suaipi lo. Elaw phahin remawklonak, thinhengnak le beidawngnakpawl lawng a suahter. A tawizawng ih sim cun elawknak in ziang thathnemnak hman a thlen lo tlunah, siatnak nasazet a thlenter riangri. Mi pakhatkhat thawn thukam nan elawk tikah el tam duh loin nehnak na pek mai ahcun mitute-ih kan sim mi thil tha lo tampi na pumpelth tinak a si ding. Elawknak cu bansan a si tikah an pahnih in nehtu ah a canter veve ding ih, thindaiten an um phah ding. An pahnih lakah theihthiamawknak cu a ra thangso vivo ding, cuitlunah, an pehtlaihawknak khal a tha sinsin ding. Nang cun “dik ti-aw cing” cun nehnak pek na duh lo nan, duhdawtnak le zangfah thiamnakpawl ruangah mi dang thawi elawknak na buah nawn lo hnuhnu cun thubuai cu amahten a fel lohli ti na hmu mai ding.

Thimnakah, pakhat le pakhat nasazetin thukam nan elawk ahcun nang cun zamrangzetih thuthennak na buah a tul. Cu mi cu amah thawn nan elaw peh vivo ding maw, asilole, dungsip in nehnak na pe mai ding saw ti a si. Phun dang zawngih kan sim ahcun na thu cu a dik ti'n na tang ringring ding maw, amai thu sawn cu a dik tiin nehnak na pe mai ding saw?

Vawi khat ah kum li mi ka fanu in kam khatte ka hnenah a tawng. “Papa cu ziangtik hmanah ka hrangah na tikcucan i pe dah lo,” i ti. A tawng mi a dik lo tiih el duhnak thinlung ka nei. Cule hiti'n ka letsal. “Na sim mi cu a dik lopi, nangmah thawn can tampi ka hmang ko si. Mizan hmanah hmuan sungah kan vaktlang ih, suncaw hman kan eitlang kha na thei nawn lo maw?”

Asinan, cutiuh ka sim ruangah zianghman a thathnempi lo. Ka fanu thawi thuelawknak a um ding ti ka thinlung

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ih ka theih ruangah hiti'n ka simsal: "Na sim mi cu a dik. Kei khal neta lamah cun nangmah thawn can reipi kan umtlang ding maw. Ka lo duh tuk aw, ka fanu," tiin ka sawn. Hihi ka tawng menmen mi a si lo, ka thinlung sung ih si ra suak taktak a si. Cuitlunah, ka fanu thawn thukam elaw loin ka fanu a dik ti'n nehnak ka pek mai. Curuangah, zianghman elawknak um loin kan lung a awitlang mai. Cu miin a suaipi mi thathnemnak cu ka fanu khal, keimah khal thinnuam le hahdamten kan um lohli.

Hi ka sim mi ah hin thil thupi khal rellang loh umsan men simaw, mai sinak tiang tlaniamter dingin thu dik lo khal el ngam loh nehnak pek men ding tinak cu a si lo. Cuvek thilpawl ah cun nehnak pe mai loin, nasazetih simfiang ding a sisawn. Cuvek si lem lo, thu t̄ul hnai lo le mai t̄anhmun hngehternak menih thukam elawk cu a cangthei tawkih hrial ding ka tinak a si.

A tlangpithuin thukam elawknak ah netkhawr tumin, t̄ang t̄enten loin, nehnak pe ih, bansan mai tikah remawknak le thindaihnak a thleng lohli. A hrimhrim thu ah elawk lai ih a t̄awng netata khi nehnak cotu an si cuang lo. A basantusawn in nehnak an co can khal a tam ve. Cuti ih nehnak mi na pek vekin mi dang khalin nehnak an lo pek can khal a um t̄heu ko ding.

Leilungpi hin mi hmuahhmuah hnenah, an t̄ul mi zaten luangliam thluahthlo ko a pe. Asinan, mi duhhampawl ih duhamnak lawngte ziangtik hmanah silkhah cawk a si lo ding

Mahatma Gandhi

45

**Na Tumtah
Malter Vivo**

Tui kan sim ding mi
thu hi awlaite vek a
bang nan, hun
tuausuak ngaingai ding cun harsa kan ti khal a si thei.
“Tumtahnak neih” cu minung nundan hrimhrim a si ih,
kan suaipi mi, kan mizia pakhat khal a si cia. Culaiah,
tumtah mi tampi kan neih mipawl lakah an thupitdan ih
zirin malter khal a theih. Cutih kan malter thei ahcun
hahdamnak le thinnawmnak kan ngah phah ding.

Tumtahnak kan neih mi hi thil tha zet a si laiah
thinarnak le phurrit in thlentu an si can khal a tam. Duh
le beisei mi pakhatkhat kan nei ih, kan duh vekih kan
ngah thei lo tikah kan bei a dawng, kan thin a buai ih,
thinnuam loin kan um theu. Thungai tiah cun “nun” ti
mi ah kan siter duhdan vekih siter theh ding cu a awl lo
zet. Kan tumtah vekih thil a ra thlen lo tikah kan riah a
sia ih, kan thin a nuam thei lo.

Mizan rori ah khan ka tumtah vekih thil pakhat a ra thlen
lo ruangih ka beidawngnak pakhat a um. Kei cu
ziantiklai khalih phur thei ringring mi ka si. Cutikah ka
nupi fatepawl khal keimah vekin phurzetih um ve dingin
ka beisei hai. Mizansun kha nikhua a sa nasa nawn.
Curuangah, ka sungkuapawl hruai in *Community Center*
ih tileuhnak ah feh sehla ti’n ka ruat. Cui hmun ah cun
lek sehla boruak sa tuk tla a ziaum ding ih, kan sungten
nuam kan ti zet ding ti’n ka ruat. Kan fanu pahnih
hnenah cui ka tumtah mi ka hun sim ding ih, an phur ve
nasa ding. “Papa a tha tuk na rel mi cu! Tu rori-ih feh

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

kan cak tuk,” tiin phur zet le lungawizetin in let ve ding ti’n ka ruat. Ka hun sim taktak cu ka rak beisei vekin a si lamlam lo: “A ngah ko e, na ti hnuhnu cu kan feh men lo kem,” tiin phur lo tukin in let panlomaw. Kei khal cu ka thin a sa vukvi ih, hiti’n ka letsal ve hai. “Ziang nan cang hai saw? Nanmah ruah ah si cuvek tla ka ngaihtuah rero” tiin mithmai se nawnin ka tawng ve. Ka nupi Khri in ka umdan i theihthiam lohli ruangah awka nemte thawn thiamzetin i ra dawn lohli. Culo si sehla, kan boruak a se man ding.

Khri cun awka nemte le hni siamsiten hiti’n i ti: “Papi e, na rel rero theu mi “na tumtah mipawl cu malter aw” ti thu kha na mang nawn lo simaw? Siter na duh vek cekciin ziangkim a thleng thei ringring lo ti mi kha vun mangsal aw,” ti pahin ka kut i vun kai. Khri ih tawng mi hi a dik tuk. A tawng mi cun ka rak tawng theu mi i vun mangtersal. Cutikah ka fanupawl kan auhkhum tum mi cu ka tulsal famteh.

Hiti ka sim ruangah tumtahnak neih lo ding, lole, tumtah mipawl thiatbal thluh ding tinak a si lo. Nun pitlinnak le hlawhtlinnak dingah cun tumtah mi neih tengteng a tul. Tui ka sim tum mi sawn cu na sungkua parah tumtah mi tam tuk na nei lo ding, na neih hmanah na thum deuh ding. Na beisei vekih thil a can thei lo canah na bei a dawngin, na hngir a teu ding ih, na sungkuapawl mawhthlunknak ding na hawl tengteng ding. Na kaw hai ding, cule, annih khalin an duh ve ce lo ding ih, an lo el ve ding. Cuisicun na insang cu a nuam lo thawk a si mai. Na sungkuapawl thawn thinnuamtei um na duh le na tumtah mi malter awla, an lakah na beiseinak sangter tuk hlah. Mi dang parah beisei le phut neih sang tuk cu mah le mah vuakawknak a si.

**Mi dangpawl Danglamnak in
Lo Hnaihawkw Hlah Seh**

Na kiangnai-ih um, mi dangpawl danglamnak in a tam maw, a mal simaw, a lo hnaihawkw theu a si lo maw? Ziangmawcan ah cun na thin hman a tawi phah zik theu a si kha! Mi hmuahhmuah hin “danglamnak zawnte” kan nei ciar. Cuvek cu ziangvekha tiin sutaw bang sehla, hiti’n kan sim thei.

Mi hrekkhat cu rawl an ei le “an tleptlep ciamco,” “tihang hrawp khalih awn hruthro,” “an dailen le thawmvang an nei (an ek san thawm) cuang,” “umkhawmnak ah vawihthawh an hmang,” “thilri pakhat khat an lak le a umnak ah an ret nawn lo,” “ei le in a um tikah mi dang zawn ruat lo, mai co hmaisak tengteng an duh,” “hnaṭuan ding pakhatkhat a um tikah mi dang tun hmang,” “ṭawng tinteī sam tham hmang,” “mi dang hmaiīh to tikah khuk suang ṭhelṭhel,” “thawmvang dim thiam loih tur ut-o,” “to men khalih khuk thing durdo,” tivekin rel ding tampi a um lai ko ding. Mi pakhat in a malbik danglamnak pahni h khat cu kan nei ciar ti a si.

Hivek mipawl thawi nan umtlang tikah na bei a dawng thei zet khal a si thei, lole, na ngaih lo menmen khal a si thei. Asinan, “A mizia (danglamnak) ka ngaih lo” tiin hlapi-ih umsan ding cu a si cuang lo. Culole, na sawisel rero, na phunzai rero; asinan, a reh thei cuang lo, ziangah tile, amai danglamnak zawnte a si ve. Na umpi ringring mi, na sungkua an si sapbai ahcun hrial a theih

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

lo, sawisel le mawthluk rero khal a sawt cuang lo. Hivek dawnsawndan thabik cu “an sinak vekih pawm mai” khi a si. Cucu thudik a si. Nangmah khal a thuptei lo zawkzet le hnihsuhsainak ih lo hmannak ding mizia danglamte na nei ve ti na pawmawk mai a tha. Mi hmuahhmuah in “mi tha” si kan ham cio. “Miṭha le mitawk” si ka ham vekin nang khalin na rak ham ve.

Dikte kan rel asile, hi danglamnak zawnte hi minung umdan ding hrimhrim a sisawn. Ni tin le zan tin na umpi mi, na sungkuapawl kha cuvek nei mi hli an si. Hrial le ken na tum ahcun nangmah lawng hlimphirtei na um a tul ding tinak a si. Na duh lo mi, mi dangpawl ih danglamnak hmuahhmuah hlawnhloter simaw, thleng simaw, tum hnik aw, na hlawhtling har zet ding. *Awngbali* ting 1,000 ngah hnakin a awlsawn lem lo ding. Culaiah, kan danglamnak tampi cu anmahte an thlengaw vivo thei, kum a tam vivo tikah an hlo vivo khal a si thei; rak manhlapih, huatnakih rak hman ciamco a tul lo. Thuthimnakah, nauhak *hnap tam* cu a kum a upat tikah a theih lo sungte ah a rak kang mai ding, rak manhlapin, sawisel ciamco tuk duh hlah.

Mi hrekkhat in an sungkaw lakih mi pakhat danglamnak cu mi hnenih relsuah an hmang zet. Hivek hin thatnak lam hnakin siatnak lam a thlen tamsawn. Na rel mi cu mi dang in simaw, an rualpi in simaw, an rak theih tikah hnihsuhsainak ah, lole, hmuhsuamnak ah an rak hmang ding ih, nan sungkaw hnenah a ra kirsal ding. Cutikah, huatawknak le hmuhsuamawknak vekin a ra cang ding ih, nan sungkaw buainak thlentu ding a si. Zohman in mi dang ih zawkzet le hmuhsuam cu kan duh dah lo. Mi pakhat in amah le amah tangdawrin, “Kei cu zianghman ka thei lo, mi-a le hnaset men ka si,” a ti-aw nan, mi

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

dang, zoin simaw, “Anih cu zianghman thei hlah khaw, mi-a le hnaset, hmantlak lo,” a ti ahcun a lung a awi lo nasa ding. Thimnakah, mi pakhat cun na duh lozawngte danglamnak a neih ruangah na thinlung in na duh nan, na neih lo phah ding maw, nan neihawk hnu ah na then leh ding? Na neih lo phah lo ding ih, a then khal na then phah cuang lo ding ti ka lo zum.

A tawinakin kan simsal asile, nan sungkua ah na duhlozawng danglamnak nei an um a si hmanah, pawm mai aw, theihthiampi mai aw; nang khal cuti’n a si an lo pawm ve mai! Huatnak ah simaw, mitkemnak ah simaw hmang hlah, annih khalin an lo huat phah ve lo si lo maw? Mi dang hnen khalah relsuak theu hlah, annih khalin an lo rel dah lo. Mizia tampi cu kanmah khalih kan duh lo mi, kan thisen le nun ih bet fetfet, kan danglamter thei lo mi tla an rak si tikah nawmlonak le huatawknak ih hman cu thil atthlak zet a si lam.

Hi “danglam hleicetnak” thu ih na buai ding asile hiti’n ti hnik aw. Cui danglamnak cu thupi tukin ret duh hlah, lole, ngaihsak tuk duh hlah. Thuthimnakah, rawlei tinten “a tleptlep ringring” asile, na thinlungten “amai dan” ti san men awla, na ei ding zat rak ei thotho aw. A thin thei cuang lo ding mi tu le tu sawisel rero khal nuam a ti ve lo. Cuhnakin, nan danglamnak zawn ciar kha pawmpiawin, hun theihthiamsakaw hnik uh, nan lakah duhdawtnak le ngainatawknak a suak tengteng ding. Mi tampi hin vawi tampi cu thil tul hnai lo buaipei hi kan paih tuk a bang. Nundan mawi le tha zir vivo ding kan si laiah mi danglamnak zawnte kan neih ciar mi hi buaipeiawk ding si loin, kan theihthiamsakawk ding mi, kan sunglam mizia, kan pianpi mi an rak si hmang.

^^^^^

47

**Hnaṭuan Tam cu
Ṭawngṭhatnak
Dingah a Si Lo**

Pakhat le pakhat
kan tawnawk

veten mi tampi in “hna kan ṭuan tamzia” kan rellang lohli ṭheu. Lole, hnaṭuan ding kan neih tamzia le kan man lo thu kan rel tam zet. Ṭhimnakah, mi pahnih an tawnawk tikah pakhat in, “Ka rual, ziang na bang, hnaṭuan teh a tam maw?” tiin a sut. Cutikah pakhat cun, a hnaṭuan tamzia le ṭuan ding a neih tamzia in a let.

Keimah rori khal a hlanah cun hivekih relawk ka rak hmgang zet. Asinan, tu ah cun nasazetin ka supaw thlang. Cuti ka ti thei hnu cun ka thinlung helhkamnak le phurrit cu khuimawkhua-in a zangkhai phahin ka thei. Ziangruangah cuti’n ka um ti vun lo hlawm keng. Mi pakhat in hnaṭuan a neih tam thu a rel kan theih tikah kannih khalin cui thu rak cawng vein, “Ka man lo, ka man lo, ti ding ka ngah tuk,” tiah kan rak ti ve. Cuti kan ti tikah kan thinlung nuamdeuh vek khin kan theiaw, lole, mitaima, um-awl men ti nei loih hnaṭuan paih in ti ding tivek tla’n kan vun ruataw.

Ni khat cu ka hnaṭuannak ihsin inn lam panin ka tlung. Lazin sirih dawr tum nawn ah ka vung lut. Ka mi theih mi, mi pahnih an rak biakawk lai ka vun hmu. Pakhat cun, “Hai Charlie, ziang na bang? Tuhrawng hmuh na theih lo e, ziang na tuah ṭheu?” tiah a sut. Charlie cun a thawpi a hun thaw hlunhlo ih, “Ekhai, hnaṭuan a tam tuk, ka thaw hman ka thaw man ceu, kan man thei lo

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nasa, nangmah sawn teh?” tiah a sut ve. A rualpa khal cun, “E, kei khal si ko, nang hnakin ka hnaṭuan a tamsawn men ding, ka thi lo fangfang si hi,” a rak ti ve. Hite pahnih biakawkdan zoh tikah an hnaṭuan tamzia an zuamaw vek khi a bang, thinlung a zangkhai lo nasa.

Cuticun ka thil duh mi hawl pahin leng ka nawr vivo ih, khatlam kawmah nunau pahnih hivek thothoin an rak be-aw rero lala. Pakhat in, “Hai! Grace, kan hmuaw cu ka va lungawi ve, hmuhlonak na rei e; ziang na bang tuhrawng teh, khuiah na hlo e?” tiah a sut. Grace khalin a rualpinui liang pawk pahin, “E, ziangkim a tluang ko sokhaw, keimah tla ka dam zet; asinan, ka man thei dah lo, hnaṭuan a tam tuk e! Nangmah hman ngai na um tuk thlang, ziang na bang ve?” tiah a rualpinui suh mi let pahin a sut ve. Anih lala khalin, “Na theih vek si ko e, ka man thei ve lo, hnaṭuan cu cem ni a nei lo si hi, ka thaw hman ka thaw man fangfang si ko,” a rak ti ve. Hite pahnih khal hi an hnaṭuan tamzia an zuamaw vek an bang lala.

Thu kan hun rel ziarzo hin mi tampi cun hnaṭuan kan neih tamzia le kan man lozia rel loin kan um thei lo. A san um thei mi pahnih cu hnaṭuan a tam ngaingai khal a si thei, lole, hnaṭuan paih zet, milaw, ṭuan loih um thei lo vekih relawk duh ruang khalah a si thei. Mi hrekkhat lala cun mi dang thawi khaikhinin, ziangtlukin hna a ṭuan tam in ti seh tivek thinlung kan nei khal a si thei. A san le a vang cu ziang a si khalle, hnaṭuan tam tuk nei cuang vek le man lo tuk vekih relawk ringring hin harsatnak a thlen thei. Hun tawnawk vetei man lo thu le hnaṭuan neih tam thu rori hun ruahawk cun thinlung lamah sulhnu a nei lo thei lo. Thu dang hun rel ding a phurum nawn lo; ṭhimnakah, hnaṭuan pakhatkhat hun

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

sawmaw zik sehla, hmaisawng an um cia tuk hrimhrim. Cucun hahdamnak hnakin helhkamnak (*distress*) a thlen thei. Ngaina-aw zet rualpi hun tawnawk ah cun thunuum dang tla, hnihsuah capoh tla, an thil lei ding tla sutawin, hun kawmaw sawn sehla hah a dam sawn rori ding. Hnaṭuan tam thu le manlo thu lawnglawng hun simawk hnakin helhkampiawk mi thu dangdang hun reltlang sehla, bawmawknak lamzin pakhat a si thei lala. A sullam cu “kanmai lam” thu lawnglawng si loin “kan tawn mi kan rualpi le a sungkhat thu” ngaihsak sehla an lung a awi sinsin ding. Ziangasikhalle, mai man lo thu le hnaṭuan neih tam thu lawnglawng rellang loin, lole, kan rel a si hmanah tam tuk lo dingin ṭhumaw thei sehla, kanmai hrang khalah, kan rualpi hrang khalah an hah a dam sawn ding.

Hi thu hin lamzin ih tawnawk hrang lawng a si lo, fawn ih biakawk can khalah a si thocho. A lo fawntu in thu dang lo suh ding a nei khal a si thei, culaiah na man lo thu le hnaṭuan ding na neih tam thu tarori na rak relpi ahcun a lo biak hman a hiar nawn lo ding. Cun, ziangmawcan ah cun hivekih “man lo, man lo” ti-aw ringring khi an duhnak ah cun an man thei tuk sokhaw. Titinum relpi an duh mi simaw, anmai duhzawng rualpi hnenih sim ding an neih canah simaw, reipipi an can an pe thei thocho. Curuangah, “man lo” tukih an relawk mi hmuahhmuah a dik thluh lo ti a lang.

Mi hmuahhmuah in mah le hnaṭuan cio kan nei, a ṭuan tam le taima hleice an um vekin a mawitawkih ṭuan simaw, ṭuan tuk lo simaw, kan um thei. Ziangvek dinhmun kan si khalle kan biak mi pohpoh hnenih man lo thu rel le mi dang hnakin ṭuan hleice vekih relawk hi ṭhum thei sehla, a ṭha nasa ding.

48

**Thinlung
Umdan (*Mood*)
ih Thiltitheinak**

“Thinlung duhnak” (*mood*) ti

mi hi ken le hrial theih loin mi hmuahhmuah ih neih mi a si. Ziangmawcan ah duh a nun zet vekin ziangmawcan ah cun a buaithlak thei zet. Ziangahatile, kan thinlung duhnak maw kan thlun ding, kan sia le tha theihnak ha kan thlun sawn ding, ti thleidan thiam a har theu. Asinan, *mood* thuhla fiangtei kan theih ahcun kan thinlung in hnaihnaawktu thil tampi kan hrial thei ding ih, khua kan khannak khalah thathnemnak in pe zet ding. *Mood* ti mi cu tu le tu a thlengaw rero; *mood* a thlengawk tikah nundan le khawruahnak khal an rak thlengaw ve. Cucu hiti'n kan vun simfiang hnik ding.

Na *mood* (na thinlung umdan) a that ahcun na nun pumpi khal a nuam ding ih, na ai a puang ding. Cuti na um tikah na sungkuapawl lakah thinhengnak ding um khal sehla na ngaithiam thei mai ding. Ziangvek boruak nuamlo a thlen hmanah a tha theibikin tidan na hawl thiam mai ding. Buainak pipa a thlen hmanah a thawidamdan na thei mai ding ih, na sungkuapawl khalin nuam an ti phah zet ding. Na inn kiangkapih pangpar le thingkungpawl mawinak khal danglamzetin na hmu ding ih, na nupi/pasal le fatepawl khal na duhdaw cuang hai ding. Cutikah, nan sungkua nuamzetin nan um phah ding ih, sungkaw boruak nuam zet ah nan tlangleng ding. Nan sungkua ah thuhnaihnaawktu le harsatnak a um hmanah thindaiten a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

relremdan nan hawl mai ding. Insang thilri pakhat khat a siat pang hmanah a buah thatdan nan hawl mai ding, lole, a thar leidan nan ngaihtuah mai ding; buainak ah nan hman pah lo ding. Thukam elawknak a um khalle reilote sungah nan rehter ding ih, lungawiten nan umsal mai ding. Hipawl hmuahhmuah, a thazawngih a um theinak san bik cu nangmah ah *good mood* a um ruangah a si. Na thinlung putdan, lole, na thinlung duhdan (na *mood*) a THAT ruangah a si. Kan *mood* hin kan thinlung le nundan zate parah sulhnu a nei vivo.

Good mood ih ralden cu *low mood* a si lala thung. *Low mood* ti cu thinlung putdan dik lo, thinlung nuam thei lo, thinlung khawruahnak thianghlim lo tivek khalin kan let thei. Thinlung umdan hivek dinhmun a thlen tikah cun thin a sau thei nawn lo, ngaidamnak thinlung a suak thei nawn lo, mahte rori hmanin hngir a teu ringring; lungawi ding lam hnakin lungkimlonak le thinhengnak ding lam hmuh a awl cuang ih, thil fate men khalah buainak a suak awl zet. A tul hnai lo mi tawhthai hrim ciamco a si ih, buainak um lo ding khal a um pah theu.

Nauhakpawl hun duhdawtih, duat lam hnakin kawknak ding le phunnawinak hawlin, an hrangih thiltisak cu bangthlak vekin a ra cang. Hivek dinhmun ah hin insang a nuam thei lo, hmun khatih umkhawm vek si si-in, thawnginn sungih khawsa vek an bang. Nupi pasal karlakah cawimawiawk lam hnakin sawiselawk le tawngkam hnih khat ngaimawhawk hlehle duhnak a suak. Thil fate men khalin buainak tumpi a suakter thei.

Asile, *low mood* hnakin *good mood* neih a thatzia le an danglamnak a fiang mai ding tiah ka ruat. Tawiten vun rel bet sehla. *Good mood* kan neih veten ziangkim hi a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ṭhazawng le a engzawngin kan hmu thei ih, *low mood* kan neih veten, ziangkim hi a sezawng le a thimzawngin kan hmu mai tinak a si. Curuangah, kan nun lamtluan ah kan *mood* hi a thupi tuk ti theih ringring a ṭul. Hi thil pakhatte hi rak hmingsin ringring aw tiah ka lo sawm: “Mitute, nahzi pakhat luan hrawngih na thlengaw kha nangmah na thlengaw tinak a si lo, na *mood* a si na thleng sawn.” Na *mood* a ṭhat lo lai, na buai lai ih nan insang umdan khal amahkel, na sungkuapawl cangvaihdan khal a kel, nan ei-in khal an kel an si ṭheh nan, ziangkim a tluang zuahzo lala. Ziangruangah? Na *mood* na thleng ruangah famteh!

Thil thleng pakhat khat kan hmuhdan le kan nunpidan hi kan *mood* parah a si ti a fiang zet. A tlunih kan sim vekin, na *mood* a ṭhat le ziangkim hi thinlung vangkauzetin, a ṭhazawngin na hmu mai ding ih, ziang hmuahhmuah a semrem thluh mai ding; *lower mood* ih na um thungah cun ziangkim hi a sisual zawngin a feh thluh ding, thinlung bangnak, hngirṭeunak a suak ding ih, thinbang le phurritin na um ṭeṭei mai ding khi a si. Ziangvek *mood* ah na um?

Nangmahte vun zohaw hnik awla, “a rak si ngai si” i vun tipi ve ding ti ka zum. Asinan, mai dinhmun zohaw duh lo le zohawknak cang thiam lo hrangah cun ziangkim hin ṭhathnemnak an nei mal zet ṭheu. Cuvek *mood* khal cu thleng lohli thei sehla, ziangkim hi a tluang zuahzo mai ding nan!!

Tumtah mi nei lo hringnun cu tipithuanthum
parih hlautu nei lo vawkkuanglawng vek a si.

^^^

49

**Nan Innhnen
thawn Semrem
Zet Dingin**

Kanmai insang
mi si lo, kanmah
thawi a nai-aw

bik le kan hmuh tambik mi cu kan innhnenpawl an si. Mi hrekkhat cu an innhnen ruangah a tam simaw, a mal simaw, harsatnak an tawng cio a bang. Hihi thil thar ciamco, mi dang tawn dah lo mi a si lem lo. Culaiah, mi hmuahhmuah in an tawng theh tinak cu a si cuang lo. Cui harsatnakpawl lakah hivekpawl tla an tel. An thawmvang a ring tuk, hnawmhne an duhduh ah an hlawn, an ui le ar, lole, an tilva dangpawl in in hnaihnaawk, an inn kiangkap hrampi rul biambiam khal an pawiti lo; culotalle, anmai sungkua an to-aw khemkhem ringring ih, nin an um tuk tivekin.

Hi harsatnak hi teh a rehterdan a um ke maw? Um lo ding sawm! “Hmu lo le thei lo vekin umsan men sehla, hnaset le mitcaw kan si ual lo, cucu a cangthei pei maw?” tia in sut men thei. Culo, thil dang teh a um lai maw? “Hiti’n um nawn hlah uh, kan lo ning tuk tivekin teh sim sehla a tha kem?” na ti lala men thei. Hi khal hi a can thei lonak 99% hrawng a si ding ti ka zum. Ziangahatile, na sim mi thlun duh loin an to-awin, an sualaw thotho khal a si thei. An sungkaw sidan le nunpi ringring mi a si ruangah na sim vekih an um thei lo tikah nangmah thawn nan huatawk phah riangri thei.

Thusuh ding pakhat a um. Nang cun nan hmuan sungah an hnawmhne rimsia emem hlawn nawn lo dingin siseh,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

zan ih an uico bo ringring dawn dingin le nahzi 10 hnuih an TV awn ring tuk thumdeuh dingih zangfah na dil cu a sualnak a um mawsi? Um hlah e! Ziangahsaw na dilnak an lo ngaihsak duh lo? Hihin san pakhat a nei. Annih cu inn khan pakhat simaw, a inn pum simaw, lei dingin kum tawkfang zet ei siang lo, bar siang loin sumpai an rak khawlaw tento. An hun neih thei taktak tikah duhtawk thlang in, zalenzetih um dingin thu an thencat. Culaifang ah nang in na duhdan ih umter na rak tum hai tikah an rak cohlang thei lo a rak si ziar.

Cuti asile, na innhnente cu an thinlung thleng thei dingin ziangtinha tan na lak lala ke? Hi tidan hi hun hmang hnik aw, ziang a bang ke! An nundan thalopawl na pawmsak thei thluh tinak cu a si lo nan, an pawmrem thei dingin thu dangdang ngaihtuah phahin na duhdawtnak cu nelzetin hun simthei hnik. Raldopawl in “kan do ding mi ral dinhmun zoh hmaisain kan neh ding mi lawng do ding a si, kan sunnak ding ral cu do lo ding” tiah an rak ti theu.

Cuvekin, na tidan hmaisai in an thinlung na neh thei lo asile, an thinlung neh ding zawngin tidan dang na hawl a tul tinak a si. An thintawk ding zawng le an pawm thei lo dingzawngin, a nawrih nawr loin a ziaziathei na ti thiam a tul ke. Theihtawpsuahin cuti na ti hnu khalah na duhdan vek cun an thlengaw thluh thei cuang lo ding. Cukhalah na theihthiampi thotho an tul lai ding, thinsau a tul tinak a si cu! Hiti'n teh ti bet sehla. Na sim vekih thlun theilotu na innhnenpawl cu mawhthluk cuang hlah. Annih khal nangmah vekin cu tei sung a rak innhnen zotu khal an rak um ko ding. Culole, annih khalin tui na sim vekih in simtu an um leh ko ding ti ruatin an rak ralring cia khal a si thei. Cuvek thinlung

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

an rak neih ngaingai tla ahcun na hun sim veten an thin a so vukvi mai ko ding. Tui ka rel mipawl cu buah harsa lawnglawng, na thinlung lo hnaihnawktu ding an si ka zum. Phun dang deuhin ka hun rel leh ke. Hi mi cu thilcang thei ding a bang. Tui ka sim mi kha na innhnen tei siatnak lamin ka hun thawh ih, tu-ah cun an thatnak lam hmuhpi thiam ding zawngin na thinlung hun pu hnik aw. Hihi thil harsa a si lem lo. Tahthimnak pakhat hun rel sela.

Zan khat cu nan innhnen tlangval in a rualpipawl sawmin nawmnak an buah. An khir an cai, zan nahzi 10 luan hnu khalah an thawmvang a nasatuk lai. Ihthat tum rero khalle ihthat a theih lo, thinhengih “nan thawmvang daiter deuh uh” va ti ding a cakum nasa. Asinan, cui tleirawlrualpawl cun na thu an ngai ding le ngai lo ding a fiang cuang lo. An duhlozawng a si pangah cun buainak a buah phah thei. Thil awl lo zet a si, beisei ding a um tuk lo. Ti thei ding umsun cu “cui tleirawlrualpawl cun zan tin cuti’n puai an buah ve lo, vawi hnih khatte lawng a si, 95% tluk cu thawmvang ring um loin, thindaiten kan um theu ko si” tiin vun ruat hman! Na thin a vung dai sualso tengteng ding.

Cungaingai-in, cutei inn ah cun kum khat ah vawi hnih khat fangte lawng a si cuti vekih nawmnak an buah! Cutizawngih theithiampinak thawi na innhnen na hmuhthiamih, na ngaidam thei ahcun annih khalin na parah a thatzawngin an lo hmu ve mai ding. An duhlozawng mizia neiin, an huatzawng na buah hmanah an lo theihthiampi ve tengteng ding. Cuticun, daiten nan inn hnihin (maw cuhnaik tam) thindaiten nan um veve thei ding. “Innhnen tha” ah nan cang veve ding.

^^^^

50

**Nan Sungkua
lakih Harsatnak
Nei
an Um asile
Theihthiampiin,
Tuarpi Aw**

Hringnun lamtluan ah hin a tam maw, a mal, buainak a phunphun kan tawng theu ti cu kan zate theih a si ko. Culaiah vawi tampi cu kan sungkaw lakih buainak an tawn mi cu ziangah siarsak tuk loin, kanmai buainak lawng thupi tuk ah kan ret pang theu.

Thimnakah, nang cu a lenglam ah hna na ùan ih, na insang nu cu inn lamah a rak um. Nangmai' hnañuan mi le na tawnteh mi lawnglawng thupi-ah retin, na nupi ih tawhteh mi cu zianghmanah na siarsak lo. Thuhla a lo ruah khalle na lung a lut thei cuang lo. Cuvekthothoin na nupi khalin amai thuhla lawnglawng thupi ah retin, na hnañuannak lamih na harsatnak, na bangnak le na thinnawmlonakpawl cu zianghmanah a lo siarsak ve lo lala.

Cun, nu le pa tampi in an fatepawl, nauhak, tleirawl le fala/tlangvalpawl dinhmun khal an ngaihsak nawn lo, anmahte mumin, an mum rero men. Nauhak ihsi thawkin kum upa lam khalin mai zawn ciarah buainak kan nei ùeh ti hi kan hngilh theu. Kan el thei lo mi pakhat cu mai buainak lawng thupitter ciamcoih mi dang buainak theihsak nawn lo hi a si. Hi ùawngkam hi vawi ziangzat na thei zo? “Ka dinhmun le sinak i theihsak lopi,” lole, “ka sim rero khal le a hna hman a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thak lo” ti mi ɬawngkampawl hi nunau in an pasal parah, lole, pasal in an nupi parih an ɬawng ɬeu mi an si. Nupa karlak lawng si loin falepawl khalin an nu le pai ngaihsak an hlawh lo thu an rel ve ɬeu. “Ka pa/nu cu sim rero khal sehla, a thei cuang lo ding, cuhnakin sim lo lawlaw a hlawk sawn ding,” ti tiangin an ɬawng phahphah.

Asinan, cu mi rehterdan lamzin awlte a um, cucu ziang a si pei? “Zangfah lainatnak thinlung neiin, kan nupi/pasal maw, nauhakpawl harsatnak pakhat khat tawngtui zawn vun ruahsakah tuarpi,” khi a si mai. Phun dangin sim sehla, anmai dinhmun ah vun dingawterin, vun tuarpi sehla, an thurel mi khal kan theih sak ding nan! Mi tuarnak kan theihpi theilonak san bik cu an dinhmun ih kan dinterawk thei lo ruangah a si.

Cun mi in buainak pakhat khat simaw, damlonak a neih tikah simaw, kan biaknak awkam hi a thupi ngaingai. Kanmah khalih duh lo ding awkam, ngainat um lemlo kan hmang phah ɬeu. “Khavek men a na lo tuk, a thupi lo tuk, a bese lopi, ti-hlerhler a ɬul lo,” tivekin kan ɬawng ɬeu. Hivek hi a tuartui hrangah cun ngai a nuam lo ngaingai; kan parah hiti’n in ti ve hai sehla, kan duh lamlam lo ding. Mah khalih duh lo ding, mi dang parih kan burh rero cu thil dik a si thei hrimhrim lo.

Cuhnakin mi hmuahhmuah ih duh mi, zangfah lainatnak awkam, duatawnak awkam le a tuartui hrangih thin nawmnak ding awkam hman hi a thupi ngaingai. Minung damnak hi taksa natnak lawng a si lo, thinlung damnak tla a thupi tuk. Cucu a phunphun ih damter a theih. Taksa damnak cu sii le vai an si ih, thinlung lam damnak cu “awkam ɬa” a si. Mi pakhat in taksa in maw,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thinlung in maw, tuarnak le buainak a neih tikah
“awkam tha” a mamawh ngaingai ti hmingsin ding a si.
Khaikhawmnakin kan sim asile, nan sungkuaah mi
pakhat khat in harsatnak a tawn tikah, a harsatnak
theihpi dingin a thusim mi thaten ngai aw. Zangfah
thinpennak thawn a dinhmun ah vung dingawterin, na
bawm theinak zawnzawnin bawm tum aw.

Zangfahnak le lainatnak awkam hmangin na
ngaihsaknak langter aw. Cucu sungkaw sunlawinak le
manhlatnak a si. Culohmanah, nangmah hrimhrim
khalin bawm le hnem tulin harsatnak na tawng leh thei.
Na thu lo ngaisak na duh, duat na duh ih, a tha thei bikih
tuamhlawm na duh vekin mi dang par khalah ti ve aw!

Mi dang nun le ziaza thleng dingin zuam ciamco
hnik aw, na thleng thei lo ding. Cuhnakin,
nangmah kha cu pa/nui' mizia thawi milaw dingih
um thiam dingin
na thlengawk hmaisak a tul.

Maya Angelou

General Beaconsfield cu mi ropi zet a si nan, a nupi
hi a huaisual ve nasa, a hrang bengbeng ih, a aukio
ciammam theu. Asinan, remawizetin an umtlang thei
thotho. Cu mi an hmuh tikah a rualpipawl in,
“Ziangtinsaw na nupi thawi remawzetih nan umtlang
thei ringring?” tiah an sut. Anih cun, “A awl tuk lo
maw, in theih vekin kei cu thukam elawknak ah ka
tel paih dah lo. Kan nu a hran bengbeng khalle ka
umsan men. A tawng mi tampi tla cu a cin hman ka
cing nawn lo, ka hngilh thluh men,” tiah a let.

^^^

51

**Thinhenh
Cingih It Lo
Dingin**

Hi thu hi ka nu
le ka pai hnen
ihsin ka

ngahsawng mi a si. Cuti ka ti theinak cu kan insang ah ih zikzawngih thukam elawk le ziangmawcan ah cun thinheng tuīto ko tawhawk kan hmang phahphah. Kan tawhawk ngah ciamciamin ihkhun lam kan pan theu. Thinhenhpi-ih kan ih tikah a thaisun hrang tiang a daih thei, asilokhalle, cuhnakih rei khal a si thei.

Ka hmuhsuah mi cu sualnak hawl-awin, to-aw phah, kaw-aw phah le thinheng cingih kan sungkua kan vung it cu thil tha lo ngaingai a si. Curuangah, ziangvek thinhengnak maw, lungawilonak le thupawi pakhatkhat a um hmanah ih zikzawng ngelcel ah hi cun ti-aw lo thei sehla a tha tuk ding. Cu mi hlan tengteng ah relfel man thei sehla, pakhat le pakhat ngaidam dilawk a tul le dilawin, thindaitei it thei dingin relrem ta thluh sehla a tha ngaingai, ti thei tento tum ding a si.

“Zohman ih zikzawngah thinheng lo dingin le thinheng ding khalin zohman tiawk lo ding” ti mi cin le dan tha hman nei cio sehla a tha sinsin ding. Thinheng lam hnakin pakhat le pakhat kutkai-aw le pawmawin, duhsaknak awkam thawi thlahawkih, “Mangtha” vun tiawk ding a sisawn. Mi tampi cun “duhsaknak awkam” tiangin an hlanaw theu ih, ihmuh hman a thawt phah tengteng ding ti a zumum. Insang tampi ah kan ih

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

zikzawngih kan biakawk le kan mithmai tampi cu “mangthatnak” ding rual khal an si lo, “Muima in in nam phah ding maw, mangsia simaw, kan man ding,” ti ding tlakin mi a hip lo nasa. Hiti kan ti thei ahcun ngaidamnak le duhsakawknak in sungkua a funkhawm ding ih, sungkaw boruak tla a zangkhai ding. Insang cu pakhat le pakhat kan ngaidamawknak hmun, duhdawtnak kan langternak hmun le pakhat le pakhat kan mankhunzia kan langternak hmun hmaisabik a si a tul. Nu le pa in, lole, upa lamin nauhakpawl nehsawh tukih kan bia le kan zoh, an ih zikzawng tiangih thinnuam lo ko kan buah theu tla khi thil tha lo zet a si. Curuangah, “Ih zikzawngah zohman thinhengawakter lo ding,” ti mi cin le dan hngat kan neih ahcun cucu “thinhengnak le lungawilonak vun thumawk theinak *tawhfung*” a tling rori ding.

Hivek cin le dan tha ziangtlukin a thupi ti cu cuvek dan neilopawl umdan ihsin a theih theih mai ding. Cuticun a tlunih kan sim mi, nundan tha lo cu an sungkua in an nunpi vivo ding tinak a si. “Ih a cu thlang, ih zikzawngah zohman thinhengterawk lo ding” ti thinlung khal pu ban loin an to-aw, an elawin, awka siava pipi thawn simpipi tiang an au khemkhem rero men ding. Zanvar thinnuam loih an um tlunah, a thaizing tiangin an ai a puang thei lo ding.

Hi cin le dan hi Khris thawn hmang thei tengteng dingin kan zuam. Zatek kim (100%) cu kan hlawhtling thei lo nan, vawi hnihkhat cu kan sungkua (keimah, Khris le kan fanu pahnih) lakah zotal simaw lungawi lo cingih ihkhun pan kan um phah theu. Asinan, hi cin le dan kan neih mi hin nasazetin in bawm. Zatek 95 tluk cu kan hlawhtlingin ka ruat. Ihzawngih thinheng, tap phah rero

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ih it, lole, a thaizing khal be-aw thei loih mitkemaw cu kan sungkaw lakah kan um dah lo titluk a si. Nang khal, hi cin le dan hi thlun t̄ento dingin ka lo duhsak. A awl cu a awl lo nasa, zatek kim cun na hlawhtling lo khal a si thei. Asinan, nan zuam ahcun ziangmawzat cu nan t̄athnempi tengteng ding ti ka zum. “Nun” ti mi hi can tawite sung hrang sokhaw. Ni tin, nahzi tin le minit tin hi kan hrangah man an nei thluh. Curuangah, cutluk mankhung mi “ni tin” hi manneizetin, thinlung nuam le hnamgamtei kan hman ding mi an si.

Sun lamah mah le t̄uan thei mi ciar, bangzetin hna kan t̄uan. Zan kan “ihthat can” cu taksa le thinlung hahdamzetih kan cawlhnak can a si. Kan ihthat can khal reipi a si lo, nahzi 10 tluk si bang sehla, cu mi sung tal cu hahdamzetih itthat thei dingin, ih zikzawngih tawhawk le hauawk cu hrial t̄ento ding a si. Curuangah, “thinheng cingih it lo dingin” ti cin le dan hi hun thlun hnik aw. A rahsuah cu a fiang cia: “Ihmu kathamzetin na itthat tengteng ding”.

Cakkhai um lai bangin mai insang ih au khemkhem, phunzai bengbeng le kawkaw celcel tlukih minung pehtlaihawknak siatsuah theitu thil dang a um lo.

Cuhnakin zaidamzetin, nemtei t̄awng ih, zohman hnawihnih loih hnihsuah capoh relnak hmun ah pakhat le pakhat pehtlaihawknak a thukter.

Khui na hrildeuh?

Swett Marden

^ ^ ^ ^ ^

52

**Harsatnak
ih Cimbuai
Ban Lo na
Si Maw?**

Kum
tawkfang rei

zo ah khan ka rualpi pakhat hnenah ka thinlung sung thu ka phawrh ciamco. A hnenah cun ka nun lamtluan ah buainak a tamzia le harsatnak ka tawndanpawl cu phunzai phah reroin ka sim. Ka sim mi cu thaten i rak ngaisak khiaukhi. Keimah vekin anih khalin harsatnak le buainak a tawn thu i sim ih, thazang pe phahin awkam tha thawn in hnem ding hmang ka ti.

Zianghman tawng loin, cang lo, khai loin i zoh ringring men cuteh. Thinlung sungtei thu ruat vekin a um lawk ih, cuihnu ah hiti'n thu i sut hruakhri. "Mi hmuahhmuah lakah nangmah lawng hi harsatnak le buainak tawng lo dingin zianghsaw na ruahawk?" tiin. A hmais a hcun a thusuh mi theifiang hnai lo vekin ka um ih, amah cu ka zoh cuahco lawk. Lehhnu deuhah cun i suh mi sullam ka vun theifiangsal. Thu i suh mi cu ka hrangah sullam a neiin, ka thathnempi nasa.

Ka rualpa hin ka rak ruah dah lo mi, ka thinlung khali h um dah lo, thu tha zet pakhat i sim ti'n ka ruat. Kan nun lamtluan ah hin dawnkhamtu, harsatnak a phunphun, thinbangnak le buainak in in kulhvel ringring. Cuvek tawng dah lo leitlun ah hin mi pakhat hman an um lo. Phunhnam, nunau mipa, sakhua le kum upa/nauta khal thleidang cuang loin, kan suahtlak veten in cimbuai a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

si bik. Zohman harsatnak lak ihsi fihlim kan um thei lo, a ken khal kan kian thei lo. Mi hmuahhmuah hi harsatnak le buainak tawng lo kan um lo, nang khal cu mi lak ihsin na fimhlim thei ve lo ti hi ziangtiklai khalah na cin ringring ka lo duhsak. Curuangah, hivekrawl na tawn tikah mi dang tawn dah kel lo tawng vekah ruatawin, khungkhaitukih lak ding a si lo. Harsatnak pakhat khat na tawn tikah a relremdan ding hawlih tanlak ding a sisawn.

Hiti ka ti tikah harsatnak le buainak na tawn tikah aipuangtakin um mai aw tinak cu a si lo. (Hitizawngih rak cohlang thei khal an rak um tla a si thei, a tha sinsin). “Buainak” cu buainak vekih pawm le, mizadan a si tiih pawm mai hi tuardan thiamnak thabik khal a si. Culawngah thindaiten kan cohlang thei ding. Tui na tawn lai mi buainak le harsatnakrawl khal cuti’n vun ruat hnik hman aw. “Nangmah lawngih tawn vekih na ruahawknak” le “thinsa helhel ih na umnakrawl” kha an vung tlaniam sutsi mai ding. Minung tungsoih feh lakah “buainak le harsatnak” in a cimbuai lo mi, zohman kan um lo hi a rak si!

Matthew Henry

in hitin thu pakhat a rak rel dah.

“Thintawi zet mi nupa thuhla ka theih mi a um. Cute nupa cu duhdawaw le pawlngaihaw an si lo nasa. Cuticingin vawi khatte hman thenaw loin an umtlang thei ringring. Cuti an umtlang theinak san bik cu an pahnihin lungkimnak pakhat an tuah mi a um.

“A rualih thinhengtlang lo dingin” ti a si.”

53

**Tuahnak cu
Ṭawng Hnakin
Hmual a Nei
Deuh**

Kum 1856 ah
America President

Abraham Lincoln in mipi hmaiith thu a sim ah khan hi
thu *Actions Speak Louder than Words* hi a rak sim tel.
A sullam cu “ṭawngkam hnakin a takih tuah a ring
sawn” tinak a si. Kan ṭawng rero mi, lole, thu kan sim
mi cu an thupi lo tinak cu a si lo, a thupi tuk. Culaiah
sim menmen hnakin a takih ṭuansuah a thupisawn tinak
a si. Hi thu hi mi tampi in tu le tu an rel kan thei ṭheu ko
ding. Asinan, a simtupawl in an sim vekin an tuah taktak
maw ti kan vun zoh hnik ding.

Wawi tampi kan nupi/pasal le kan fatepawl hnenah
awlaiten hiti’n kan ṭawng mai ṭheu. “Nang cu ka
hrangah na thupi tuk, ka nunnak rori na si.” Asinan, kan
umdan le khawsakdan dungkhirhsal sehla, hivekin kan
um taktak maw? Kan ṭawng vekih kan um lo can khal a
um ve ko ding. Na fatepawl in na hnenah thu an lo sim
duh nan, ngaihsak cuang loin fawn na be rero thotho si
bang sehla, an thinlungten anmah cu thupibik ah ret
loin, a pahnihnak ah na ret tlukin an lo ruat mai ding.

Asilole, nang cun rawlsuan, khengkho khawlh,
hni puansawp, inn thianfai le fawn biak hnu lawngih na
falepawl na ngaihsak asile, an thinlung ah thu dangpiin
an ruat mai ding. Cuvekih an um na hmuh tikah na
thinnauter hlah. Kan ti thei mi a um lai. Thupi tuk an si

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

lo hmanah kan duhdawt mi le kan sungkawpawl hrangah “kan duhsak zet mi an sizia” langter theinak kan nei lai. Thil dang hmuahhmuah tlansan lawkin anmai hrangah kan tikcu kan pe thei lai ko. Hihi *lemcan vek men ih* buah mi si loin, thinlung takih ka buah tengteng ding mi a si. A rei hlanah keimah cu mipi hnenah thusim dingih sawm ka si. Asinan, in sawmnak cu ka rak el. Ka elnak san khal ka thusim ding tikcuan le ka fanutei bawhlungsit tikcu a rak denawk ngelcel ruangah a si. Ka fanu hnen khalah thilumdan fiangten ka sim.

Bawhlungsitnak lamah fehin, ka fanu cu thazang ka va pe ciammam; ka di a riam zet. Ka fanu cun *goal* a vun thunlut ngaingai. Cuticun ka fanutei lam in an neh lanta ngaingai. Ka fanu in *goal* a hun thunlut cu a lung a awi nasa ding ti ka zum. Cuhnakh a lungawinak cu thazang a rak petu mipi lakih ka rak um ve le ka ti ding dang pawimawh khal thulh phahin a hrangih ka tikcu ka pek kha a si ti ka theifiang.

Nan insang ah na nupi/pasal le fate thawn nuamzetih nan um hliahhlo laiah fawn a ra awn tikah, manhlap hehein fawn kaih tum hlah. Fawn cu a ra awn rero khalle nan biakawknak kha cawlhsan dukdi hlah, ziangah tile, fawn hnakin anmahpawl an thupitsawn ruangah a si. Cuti na ti veten na sungtepawl khalin an lo theithiam mai ding. Hnihsuah capoh si lo, thinlung takin hiti'n ti awla, an lung a awi sinsin ding: “Nanmah hnakh a thupisawn mi dang an um lo pi!” tiin. An thinlung a tham zualzo rori ding.

Cuitlunah, na sungkuapawl thawi nan biakawknak laiah thu dang a rat tikah (thihnak thu a si lo ahcun) “pawknak” vukvi

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

duh hlah, thilumdan hngak hrih lawk aw. Thu an lo sim rero lai a si sabbai ahcun an thu a cem tiang ngai ta aw. Cuticun annih cu na duhsak bik mi, nambat pakhatnakih na ret mi an si ti an theiaw mai ding. Mi tampi cun fawn a ra awn hmanah, “ka vun kai duak ke aw” tiin simaw, miin thu an ruah lai rak betu an um le, “um hrih duak, hihi a manhlap tukih ka vun be duakke aw” tivekin hawihhawmzetin an vun tawng ta theu ih, ngai a nuam zet.

A tawizawngin kan sim asile, pakhat le pakhat zahawknak le upatawknak hi a thupi tuk tlunah thiltitheinak nasazet a nei. Kan insang cu kan thupiter bik mi a si ti nauhak nun ihsin kan langter a tul zet. A can thei ahcun ni khat vawi khatte tal thil dang hnakin na nupi/pasal le fate na duhsak cuangnak hun langter hnik aw, an lo ngaina sinsin ding. Cuticun nan insang cu insang nuam le duhnung, zohthimtlak insang nan si vivo ding.

Thutiamkam thu ah mi hmuahhmuah hi bangawknak zawn kan nei nan, kan tiamkam mi in kan sinak a langter. Mi hrekkhat cun an thutiamkam mi an thei nawn lo, an mang nawn lo, tuah khal an tuahsuak lo. Culaiah, mi hrekkhat thung cun an tiamkam vekin an tuah taktak. Cucu an mizia le an sinak langtertu a si.

^^^^^

54

**“Lehnu” cu
Thupitter Aw**

Tikcu le can ti mi hi hmuh theih, tham theih si lo khal hai sehla, phun thum in an then theu, *a hlan (a liam zo)*, *tui can (kan hmanlai)* le *lehnu (a ra thleng lai ding)* tiin. Ziangtlukin harsatnak le buainak, thinharnak le beidawngnak kan tawn hmanah “lehnu” ti mi ih kan thinlung kan ret asile, tampi in sawng zangkhai tengteng ding. “Lehnu” thupittter hin thinnawmna le ruahsannak nung in pe.

Mi pakhat in “lehnu” hrangih a thinlung a ret thiam ahcun tui a tuar lai mi harsatnak le thinnawmlonak ihsin hmailam hrangih thudik le tha a hawlsuak thiam ding. Culawng si loin, tui a buaipi mi, thu tenau parih a thintawinak le thinhengnak lak ihsi khalin a runhim ding. Ruahsannak nei lo vekih a um kha, ruahsannak nung le hmailam hrangih thil tha ding a ngaihtuah phah thei ding. A insang hrang khalah an sungkaw hrangih thil tha le an zate thatlangnak ding thu tha a hawlsuak thiam ding.

“Lehnu” hrangih thinlung pek a tha ti cu kan thei thlang sikhaw, ziangtinha cuti um thei dingin kan um ke? Tidan thabik pakhat cu “tu ah hin ziangvekin thil a cang rero, ziang kan tuah rero lai” ti vun ruah thuk khi a si. Cuti kan vun ruah tikah tui kan ruah le tawn mi hin “lehnu” ih thil tha thlen thei ding a si maw? tiin vun ruat sehla, thil tampi cu kan tuah lo phah ding ih, cuvekin, kan ruahnak khal kan thleng phah thei ding.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Tahthimnak pakhat vun rellang sehla. Mizansun ih milian pakhat thawi thukam nan rak elaw ciamco tla kha na vun ruat thei, lole, thaisun *meeting* hrangah *report* ka ngan theh man kei maw tiin na helhkam zet khal a si thei. Culaiah mi pakhat in thu tluangtlam pakhat hiti'n a lo sut. Asinan, a thusuh cu hmakhatte ah na let lohli thei lo. Ziangatile, na thinlung cu hmun dangdang (*tuihlan*, lole, *lehnnu*) ah a rak vah rero ruangah a si.

Khawruahnak cu tui kan t̄uan lai mi thil pakhatkhat parah t̄umin, thindaitei kan t̄uan tik lawngah kan hlawhtling thei ding. Tuah tengteng ding 10 kan neih ahcun kan tuah lai mi pakhat cu thinlung taktei tuahih, kan theh le a dang kan tuah peh vivo ding. Cutiuh kan t̄uan lawngah kan t̄uan mi ah hlawhtlinnak kan hmuh lawng si loin, t̄ha le felten kan t̄uan thei ding. Tui na t̄uan that lole na lehnnu (*sulhnu*) cu duh a nung lo zet ding. “Lehnnu” kan thupitter tikah, tui' kan ruah mi le kan t̄uan mi hi an thupi tuk ti hmingsin ding a si.

Cun, mi tampi thinlung cu “tu” le “tuihnnu” ah um loin “tuihlan” ah an tang ringring. Tuihlanih an hnat̄uan le an thilti that mi ah an tang, mi dang par khalah an tlinlonak le siatnak an rak hmuh mi in an nun a buaiter ringring lai. Cuvekih um ringring ding vekin an ruat. Ziangvek thil t̄ha an tuah khalle “tu” le “lehnnu” thupitterlotupawl cun amah an hmuh veten an thinlung a khir lohli, ziangatile, tuihlanih a umdan in a rak ciahneh tuk hai ruangah a si.

Cun, mi pakhatkhat par khalah a “lehnnu” hrang an ruatsak ban lo. Tui a dinhmun ih duhthu a samlonakpawl le ziangkhaw thei lo, zawnlung le duhduh ih merhkawi a theih lai vekih um ringring

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

dingah an ruat. Hmailam ah ziangvek minung a si leh ding ti ruat loin a parah an duhtawkin an nung. Asinan, minung ti mi cu an taksa a pitlin veki an thinlung khal a pitling ve vivo ih, “lehhnu” ah cun rinsantlak le sirhsantlak ah an suak thei.

Curuangah, “lehhnu” hi a thupi ngaingai ti hi kan theihsalnak dingah ka lo fawrh duh bet. Tui kan harsatnak le buainak cu ziangvekih rapthlak a si hmanah, “lehhnu” ah cun a si nawn lo ding. “Lehhnu” hrang ruahsannak in kan thin in nuamter, tui kan tuar lai rero mi parah thazang thar in neihter. “Tu” hi kan cemnak a si lo, “lehhnu” ah thil tha pakhat khat a thleng leh ko ding tiin hmailam khua kan cuan.

Calettui’ bet mi:

Hi ca ka leh lai (2021 March 5, 1: 00 pm) hi Ralbawi Min Aung Hlaing ih hohat mi, ralkap cun Kawlram ukawknak cu anmai thutei an laksak ruangah misenpi lungawilo in *Civil Disobedience Movement (CDM)* huaihawtin mipi in duhpawrnak (*demonstration*) an nei. Tuini hi a ni 33-nak a si ih, minung 52 an thi zo tiih puan a si nan, 70 lenglo an si ko ding tiih zumtu an tampi.

Kawlram sung hmun tin, ram tin ah duhpawrnak langterin, palik le ralkap in lainatnak le zangfahnak nei loin hriamhrei nei lo, mipi cu duhtawkin minung thih theinak cerek in an kap ciamco. Tu rori khalah kan inn ihsin peng khat hrawng hlatnak, *Hlaing Township* lamah meithal a puak thuiho rero lai. Kum 60 (1962-2021) zikte sung ralkap kut hnuaiah harsatnak phunphun tuarih kan um hnu ah, hitihin (Feb. 1 ihsin)

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tih le nun hlah loin, ni tin zan tin, umnuam loih kan um laiah “lehhnu” ti mi hin ka nun i rak hnem ve zet.

“Lehhnu” ah cun hi hmuahhmuah hi an cem leh thluh ding ih, cui canah cun Tirthlah Paul ih sim vekin, “*Tui canih kan tuarnakpawl hi kan hnenih phuanlang leh ding thaw cun tahthimtlak ah ka ruat lo*” (Rom 8: 18) a rak ti vek tikcu kan thleng leh ko ding tiin “lehhnu” ah ka thinlung ka ret ih, ka um a nuam deuh. Cui tikcu ah cun kum 60 zik liam zo (*a hlan*) ih kan zawnzaihnak hmuahhmuah le tuican (*tu rori*) kan tuarnak, ram hrang ruatih nunnak liam *martar* ziangmawzat tlunih kan mitthli tlak le ni tinte mi ziangzatha thi leh ding ti ruatin, zan tinte palik le ralkap in in ra luhkhum ke aw tiin thinthite khalih kan ihthat thiam lonakpawl cu *tahthimtlak* hmanih kan ruah lo tikcu a ra thleng *leh* ko ding tiin “lehhnu” in i vun hnemsal.

“Lehhnu” a rak um hi cu a va rak tha lawmmam ve! “Lehhnu”, kan tu le fapawl san ah cun lairelnak dik le tha hnuaiyah, zalen le hnangamten um *leh* hram hai sehla, a rei hnuah maw, a rei hlanah maw, “lehhnu” in cui boruak tha cu a run hring leh tengteng ding. Cui can (*lehhnu*) a thlen tikah cun *tuihlan-ih kan zawnzaihnak* le *tui kan tahnakpawl* cu kan mang duh nawn lo ding.

Tuvek tikcu siava, tah, aihramnak le harsatnak a phunphun kan tawn can khalah “lehhnu” hin kan hnemaw theu kei uh, ziangahatile, “lehhnu” ah cun cuvekpawl cu an hlo verver leh ding. Leilung ih luang *martarpawl* thisen cu a lakin a luang maimai lo ding, “lehhnu” ah cun leilung ihsin an hung ausuak dingih, thiltitheinak huham thawn ram mipi hrangah zalennak an hun kengso leh ding, “lehhnu” a rei hlan (2022?) ah!

Thawthawt Cante Tal

Kum hnih hrawng liamzo ah khan thil thleng danglam le duhum lo zet ka rak tawng.

Cui hrawng cu ka hnatuan tam zet laifang a si ruangah tu-le-tu khual ka tlawng. Tvanvo ka lak mi *project* hrekhat tla cu theh ding ni ah ka theh thei lo. Ni khatte hman cawl loih hna ka tnan cu a kar telin a si zo. In fawntupawl fawnsal ding ka ti mipawl ka fawn mansal lo can khal a tam zet. Mi dangpawl ih in sawmnak suaancam puai le rawlei khawmnakpawl khalah ka feh man thei lo.

Ahleiceih pawl ka ti sinsin mi cu ka fanu pahnih telnak tlawng lamnak puai ih ka va feh thei lo mi a si. Ka rak tiamkam zo mi hnatuanpawl ka tuahsuak thei lo le mi dangpawl in thutiam hlensuak thei lo tiih in ti ding le ka phang si. Zungkhan sung khalah thilri le *file*-pawl thawn an hnawk liailiai ih, cukhal ka remtha man cuang lo. Taksa cangvaihnak lam ka tuah thei lo ruangah ka pum le a ra cek deuhdeuh ih, zoh ka mawi nawn si lo. A besebik cu “insang hrangih can ka pek thei nawn lo” hi a si. Ziangtlukin ka thin a buaiin, ka bei a dawng ti cu nan vun ruatthiam mai ko ding.

Hivek dinhmunin ni khat cu inn lam panin ka tlung. Ka nupi Khris cu ka hnatuan tam thu, ka bang tuk thu le ka cawlh man lo thu ka ruah ciamco. Cutikah Khris cun ka biang ah i hun pukpuk (*kiss*) duak ih, hiti'n thu i sim. “Papi, nangmah le nangmah tla thawthawt can tawite tal pe-aw awla,” tiin. “Nang cu mi famkim na si tengteng a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ṭul lo. Hnaṭuan hmuahhmuah khal ṭheh thluh verver a ṭul cuang lo,” tiah i sim bet. Cui Khris ih ṭawngkam ihsin hi thu hi thukdeuh le thungaithlakdeuhin ka ruat bet vivo. Thawthawt can hman nei loin hna ka ṭuan rero nan ṭuan ṭheh ti a um dah lo. A thlengaw rero mi ka nun lamtluan hrangih thil ṭha tuk a si ding ti’n ka ruat. Khris ih ṭawngkam cu keimah vek mi tamsawn hrangah ralrin peknak *darkhing* awn a si. A dik tuk, kannihpawl cun ziangtinkim ah a ṭhabik dingin kan zuam, taimak suakin hna ka ṭuan.

A cangtheitawkin ziangkim ka remfel thlepthli. Nu le pa ṭha, nupi/pasal ṭha, rualpi ṭha le rammi ṭha si dingin kan zuam rero fawn. Hnaṭuan tam zet karlahah can nei lo cingten taksa cangvaihnak kan tuah. Inn le a kiangkap kan thianhlim. Hmuan sungih hrampipawl kan thianfai, kan venghnen ah thi le hlo a um tikah theihtawkin kan bawm fawn. Kan neihsun can tawite sungah ca kan siar a ṭul lala si. Kan uico hruaiin, khawlakih lensuahpi a rak ṭul lala fawn.

Aw! ṭuan ding le tuah ding a va tam lawmmam em! Thawthawt can hman kan nei si lo. Cuti loin teh um a theih maw, ziangtinha kan ti ke? Ruahnak ṭhabik pakhat ka lo pek duh mi cu “nangmah le nangmah, mifamkim si tumin, ziangtinkim tuah thei le ti thei thluh” vekih na ruahawknak kha hlawnhlo aw. Na ṭuan ding cu na tlintawkten ṭuan rero men aw. Na thawpi vun suahnak ding can tawite sung tal, na hnaṭuan hun cawlhsan lawk ṭheu aw. Na zunglam hnaṭuan ding a tam tuk ruangih inn lam na hnaṭuan na thlahthlam ding hnak cun cawlhsan awla, lehnu ih ṭuan dingah khek aw, manhlap lawmmam tuk an si lo ahcun! Rualpi pathum in an lo fawn ih, na man remcang hmaisabikih fawn sal dingin

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thu an lo tanta. Culaiah, na bang tuk ruangah le hnaṭuan na neih tam tuk ruangah na fawnsal man nawn lo. Cuvek canah teh ziangti'n na tuah ding? Thih le hloh thu a si lo ahcun cupawl cu ni dang khalah fawn a theih ko. Lole, thuhla simtheihnak *message* in thu tawite kuat duak khal a ngah. Culaiah, ziang thu hman simsal loin umsan men hlah, thil pawimawh, na hrangih ṭha ding khal a si thei. Mi tampi cu mifamkim si dingin kan zuam ciamco, lole, can reilote sungah ziangtinkim tuah ṭheh thei dingin kan ruataw ṭheu. Kan ruahawk vek khalin kan ṭuan tam ve ngai. Asinan, cutiin thawthawt mannak hman um lo khawpih kan ṭuan ahcun khua a rei tikah kan taksa le thinlung in a neh thei nawn lo ding. Kan harhdammak khalin a tuar phah ding. Beidawngnak le lungawilonak tete kan nei vivo ding ih, kan sungkua khal thinnuam loin kan um phah tengteng ding. Cuvekih an canlonak dingah “mifamkim lo le huham nei lo” kan sizia mahte theihawk mai ding khi a si.

A hmaisa lamih kan sim zo veki ka hnaṭuan a tam tuk ruangih ka thinharnakpawl ihsin ka nupi Khrih ih ruahnak pek mi ṭawngkam ruangah mah le mah thawthawt can ka pe-aw thlang. Hna cu ka ṭuan theitawkin ka ṭuan nan, ka cawlh phahphahnak ihsin a hlanih ka rak tawn mi thinharnak le beidawngnakpawl cu an mal vivo. Thinnawmnak ka ngahsal, ka hlohter mi sungkaw nawmnak khal ka sarsal. Ka sungkuapawl khalin keimah in zohin an thin a nuam. Ka hringnun can tawite cu amah kelah a ra cang. Thungaiti ti ahcun ka nun lamtluan cu a hlan hnakin a ṭha sawt ngaingai. Keimah hrimhrim khal a hlan hnakin ka thin a nuam tuk. Hivekih kan um theinak cu thil dang a si lo, mah le mah thawthawtnak can ka pekawk ruangah a si bik.

56

**Zangfah Lainatnak
Tikcu Neih**

Tuihlan kum
tawkfang rei zo ah
khan hi tidan hi ka rak
hmang dah ve zo.

Thungaitei ti ahcun ka ti tirah cun thukpi tuk khalin ruat loin zangkhaiten ka rak ruat men. Ziangah cuti'n ka rak ruat ti le, kei cu mi zangfah le lainatnak nei thei zet ka rak si cia ruangah cuvekih tikcu ruatawk rero khal tulin ka thei tuk lo.

Asinan, ka hun tuah ngaingai tikah cun zangfah lainatnak thinlung ka rak neih mi cu danglamzetin a thukter cuangin ka thei. Thungaite cun ni tin kan nun lamtluan ah hin zangfah lainatnak thu hi kan hngilh pahphah ti a fiang. Tui kan tidan na thlun thei ahcun cuvek si lo dingin, na nunnak ah sullam nei le thlahdah loten zangfah lainatnak thinlung a lo neihter sinsin ding.

Mi tamsawn cun kumtluanin, ziangtiklai khalah mi dang zawnruahnak, lainatnak le zangfahnak kan nei ringring an ti thei. Hihi tui ka sim ding mi thawn a kalhaw lo, a tha tuk ko. Asinan, ka nithlasiarnak (*calendar*) parih zangfah lainatnak langternak tikcu ka hmingsin tikah tum hrim ciamco simaw, phur le phur lo simaw, um nawn loin a tikcute ah kan tuah mai theu. Phun dangin kan sim asile, hitiik tikcu bikhiah neih kan tuah thei ahcun kan nunnak ah a cam thuk thei sinsin ding.

A takih hun tuah ding khal a harsa lo nasa. Na *calendar* parah na hrangih tikcu remcang bik ding zohin hun

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hmnsin aw. Ni khat sungah minit 10, 30 maw cuhnakih tam khal a si thei. Asinan, na thlun thei ding zat tengteng si thei sehla. Duhamtukin, reideuh na buah ih, na thlun theisal lo le a tha lo lala ding. Hi na tikcu bikhiah mi sungte na-na-na cu thil dang na buah dingpawl hmuahhmuah tantain, na buah tengteng a tul.

“Cui can kan pekawk mi sungah teh ziangha kan buah ding?” tiin in sut men thei. Hipawl hi famteh. Mi pakhat khat (na duhdawt mi maw, a lo duhdawtu) khal a si thei, zangfahum zet na hmuh mi pakhatkhat na thinlung ah vun ret thukdeuh aw. A hrangah ziangsi ti thei mi na neih? Lungawithu na sim ding maw, na duhdawtnak thu na ngan ding maw, a hrangih pek na duh mi ziang a si ti na ruat ding maw, tiin amai hrangih tha ding pakhatkhat na vun ruahsak ke. Na thinlung ih lang mi cu ca sungah na hun hmnsin ding maw, fawn in na be ding ih, na lungawithu na sim mai ding ha?

Tulai san ah cun fawn ih biakawk lohli tla a awlte, *ka lo ngai, ngai na um, ka lo mang nasa tufangte hi, na hrangah paisa malte **wave money** in ka lo kuat aw, ka lo leng leh ding, tvp.* in na ngaih saknak na langter ahcun a rak dawngsawntui hrangah a tha ngaingai. A thupibik cu bawm kan duh mi dinhmun zohin kan bawm theinak ding lamzin pakhatkhat hawlsuah ding kha a si. Thinlung lam natnak neipawl hrangah bawmdan ding a phun a dang ding ih, taksa lam natnak tuar hrangah sumpai maw, sivai tivekih pek mai khal a cang thei.

Mi hrekhat cun mipi vantlang lakih suakvak tuk lemlopawl cu khuimaw kawmte vekah simaw lam an lenpi (*lansiauh*), thinlung har le beidawngpawl cu an kiangah tohnawhin titinuam an relpi, an lehpi ih, an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thinlung zangkhainak ding a phunphun an hawlpì.
Minung in tuarnak a phunphun, kan zum ban lo tiangin
kan tuar thei; cuvekin mi dang parah zangfah
duhdawtnak kan langter duh taktak ahcun a langterdan
tampi a um, kan bawm theinak lamzin tampi a um. A
thupibik cu “mi dang hrangah” ti thinlung hrimhrim hi
kan neih a ùl tuk. “Kanmai hrang” lawnglawng ruatin,
mi-ih in rak duhdawt, in lainat le in bawm ding lawng
kan zoh rigring ahcun thil ùa a si hrimhrim lo.

Mi tampi in “kumthluk, thlacangte” ih kan vun ti ziauhzi
kha kan duhtawk mai ùeu. Cuhman cu in dil lo sehla,
kan pe lamlam lo ding khi a bang. “Ni khat ah nahzi 24
a um ih, cu mi sungah minit paziatte ha mi dang zangfah
lainatnak thinlung pu ih, an hrangah a takih kan tuah mi
um? tiin sutaw ùeu sehla, a ùahnem zet ding. Mi dang
hrangih zangfah lainatnak langter hi bulpak nawmnak
ihsin sungkaw nawmnak thlentu pawimawh zet a si.

Mi hrekkhat in an duh lo le ngainat lo mi parah an tirh
a siang ih, an duh mi parah an tirh a fak thung. Cuvek
si loin, mi dangpawl duhsakzetin, mai duh le ngainat
mi khal na pek ruangah ziangvek ùathnemnak na
parah a thleng ding?

- *Khui hmun khalah na tuah mi pohpoh parah na mankhunnak na bet vivo ding*
- *Mah le mah rinsanawknak na nei thuk sinsin ding*
- *Mi dang khalin an lo zohso ding*
- *Mi in an lo rinsan sinsin ding*
- *Mi in an lo zahin, an lo upat cuang ding*
- *Mi dang thawi nan karlak boruak a ùa sinsin ding*
- *Nun lungawinak le mah le mah diremawknak na nei ding*

Shiv Khera

**Mi Dang Siatnak
Rel Hrimhrim Hlah**

Mi dangpawl hnenih pawrhawknak tlak lo, cin le dan tha lo zet ka neih mi pakhat lo sim ding ka nei. Cucu *mai sungkuapawl relsiat theu* hi a si. Asinan,

tu ah cun nasazetin ka thumaw thei thlang. Ka hmindsindan vek asile mi dang relsiatnak ka thum tinten ka thinlung cu a dai ih, thinnawmnak ka ngah theu. Ka kiangnaibikih um, ahleicein ka sungkuapawl khalin ka relsiat an tuar nawn lo ruangah an thin a nuam ngaingai ti ka hmu.

Mi ka relsiat lole, an dunglam ihsin an theih lo sung tei ka mawthluh rero theu ka bansan hnu cun ka thinlung cu a zalenin, a zangkhai verver. Cuihleiah, a hlanih mi ka relsiat canih phurzetih i rak relsiatpi vetupawl khalin tu ah cun mi an retsiat thu ka thei nawn lo. Keimah kha a saithawttu ka rak si hmang. Keimai ka saithawt nawn lo hnuhnu cun mi dangpawl khalin in cawng ve lala ih, kan zaten mirelsiat kan bansan thluh.

Mi pakhatkhat relsiatnak cu ziang thawn an bangrep ti asile, *a bah lai canih vun nambet sinsin* thawn an bangaw. Ziangahtile, anih cu a bah ih, amah le amah hman a tho-aw thei lo, a kilkhawiaw thei lo, cu mi vun rekbet vek khi a si. Cuvekthothoin mi pakhatkhat thuhla cu a tel velonak hmun le a theih lo dingih relsiat cu a tha hrimhrim lo. Thil tha a si lo tlunah, ningzahthlak cin le

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

dan tha lo a si ti'n ka hmu. Kan relsiat mi hrangih a that lo lawng si loin a relsetui thinlung khal a hnaihnaawk thei. Mi na relsiat tikah na thinlung sungah ziangvekin a um ding ti na ruat sin dah maw? Keimai tawnteh mi ihsin vun rel bang sehla, mi relsiat cu zangfahnak nei lo thawn ka tahthim. Cuvekih mi relsiat cu thil tha a si lo ti cu thinlung sungten a thei ih, ti nawn lo dingin ralrinnak a rak pe rero. Mi kan relsiat asile kanmah ah thinnawmlonak le huphurhnaak thup a um ringring. Ziangahatile, annih khalin an lo relse ve ding ti thinlung na neih ringring ruangah a si. Cuitlunah, na rualpipawl cu "rinsantlak" tiin na hmu nawn lo mai hai ding. Mi zahum lo an si ti'n na hmu ding, ziangahatile, nangmah na zahum lo hmaisak ruangah!

Hivekih mirelsiat hmang tuk na si khalle na beidawng duh hlah, tawpter lohli a theih mai. Na duh ahcun a awl tuk, *relse nawn lo dingin na thinlung thencat mai awla, relse lo taktak mai aw*, cuvial!! Na thinlung sungah mi relsiat duhnaak a ra suah ur-o khalle relsuak lo dingin zuam aw. Mi pakhatkhat thawn thunuam nan reltlang laiah mi relsiatnak ding remcang a hung suah le hit'n ti-aw hnik aw. "Aw, tui ka tawng rero mi hi mi ka relse rero zo si lo maw! Amah um sehla hi thu hi ka rel pei maw? Thunuam a si nawn ual lo, mi dang thatlonak a si hi!" ti lohli aw.

Cuветen nan rel rero mi thu cu thu dang ah pialpi lohli mai aw. Vawi tampi cu mi relsiatnak taw a thawh zik hi theih cia a theih. Cuti na theih cia sinsin ahcun relsuak lo lawlaw dingin hrial lanta mai aw. Hrampi cu a no laiah khiah a awl vekin na relsiat taktak hlanih na thuhhloh thei ahcun a awlsam sinsin ding. Hiti na ti thei ahcun mi na relsiatnak cu zamrangten a tum tengteng

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ding. Vawi tampi ah cun kanmah cun mi relse lo dingin kan thinsung ah cun kan tum zet nan, rualpi dangpawl ih an hun rellang ziauhzi tikah bawmawk a awl zet. Cuvek canah cun nangmah in hmaihruiin, an rel tum mi relngah lo dingin thu dangpi ah herpi mai aw. An lunglutzawng na hawl thiam sinsin ahcun an rel tum mi (mi relsiatnak) cu an hngilh lanta mai ding. Cuticun zohman relse loten titinuum nan peh vivo thei ding.

Thu dangdangih na pialpi thei lo ceng le tawng lo zarten umsan men aw. Cuticingih a rel peh vivo thotho asile tlansan men aw. A thin a heng ding ti na phan le “pawimawh dang ka nei” tisan men aw. Cuti na ti ruangih thil tha lo dang na tawn hmanah mi nan relsiat ruangih siatnak thleng thei mi hnakin a thupi lem lo men ding. Tuisi thawkin mi relse nawn lo dingin a cang thei bikin hun zuam hnik aw. Mi relsiat hi mah le mah hremawknak, mi dang siatnak a si vekin, mi relsiat lo hi thindamnak, mi dang thawi nelawknak le thinsung nawmna a si.

Mi dang thuhla rel na hiar tuk le hi thusuhnakpawl hi sutaw aw.

- Ka rel tum mi hi thu dik a si maw?
- Mingilnei le zaidampawl ziaza thawn a milaw maw?
- Rel lo theih lo a si maw, a t̄ul ngaingai maw?
- Mi thuhla a t̄ha lamih rel tum ka si maw?
- Ka thurel ding mi hi “Mi dang zawi hnen hmanah simsawng hlah maw” t̄ih damkhanawk t̄ul a si maw?
- Thuthup kilkhawi thei zet mi ka si maw?

^^^

58

**Lungawithusim
le
Cohlansakawk
Thiam**

Insang tampi ah nupi/pasal karlakih direm theilonak suak ðheu mi cu “pakhat le pakhat thupiih retawklonak, ngaihsawkawklonak le lungawithu simawk thiamlonak” hi an si. Hihi insang ih nupi/pasal lak lawngah si loin, u le nau le ðhianrual lak khalih um ðheu mi a si.

Lungsiatthlak zet pakhat cu insang minungpawl hi kum tampi sung hmunkhat ah naihawzetin kan um nan, pakhat le pakhat lungawithu simawk le lungawinak langter nalcang kan thiam lo, kan hngilh ðheu; ðul khalin kan thei lo a si hmng. Nu le pa in kan fate parah, fatepawl in nu le pai parah le an pi/pupawl parah lungawithu simawk nalcang kan thiam lo. Lungawinak ding a um khalah “thil umdan ding hrimhrim” ah kan ruahsakaw men. Cuvekin, kan nupi/pasal ih nu le papawl hnen khalah sim ding tampi kan nei ding nan, kan sim cuang lo. Cuhnakih sual sawn cu “a ðul sawm” kan ti hleihlo ðheu lai khi a si.

Cuvek mipawl lakih “mak” ka ti zet mi pakhat lo sim keng. Ka rualpi le ka mi theih mipawl lakah zarhcem (*weekend*) tinten hlawhleng rori-ih an fatepawl kilkhawisaktu pi le pu (intekpai’ nu le pa) an nei. An pi le pupawl cu nauhak tlawng an pih tinten an inn ah ra riahhnawhin an ei-in ding ihsi thawkin, an sinfen thleng le sawh tiangin a phunphunin an ra tuamhlawm. Inntek,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nauhak nu le pa cu a lengah an suak ih, hna dangdang an tuan, inn lamih an falepawl khal an mang nawn lo. Ka mangbang zet mi pakhat cu cutiuh an rak tuamhlawm cu an fapa le an mo cun an rak theihpi cuang lo, an duhah ra theu men ah an ruat. Thil fate khalin an lungawinak an langter dah lo, an kaa khalin lungawithu an sim dah lo. Nu le pa an si ruangah sim tul loin an ruat a si ding ti ka zum. “An tutepawl an ngaina ih, an ra kilkhawi a si mai, lungawithu sim a tul lem sawm” an ti khal a si thei.

A ngaingai ah cun mi dang vekin an pi le pu cun lungawithu sim cu an duh tuk ve ko. Cuihleiah, fatepawl ih lungawithusimnak awkam tha cu an duh sinsin kei cu! An tutepawl hrangih an pekawknak vun thupitsak cu mi dangih ti hnakin an duh sinsin tuk ko ding. Cungelcel cu ka rualpitei nupa in an vun ti thei lo cuteh! Ka mang an bang rori.

Taktak ah cun, “Kan lung a awi, nan tlawmngainak kan lo ngaisang tuk,” vun ti cu thil harsa a si hrimhrim lo. Asile, ziangahsaw mi tampi in cuvek kan ti thei lo ti ka ruah tikah a ngaihnak khal ka thei lo. A san um thei mi pahnih ka hmuh mi cu -kan ning a zak a si thei, lole, sim tul le simtlak loah kan ruat a si thei. Ziang a si khalle, cuvekih lungawithusimnak cang thiam lo le sim duh lo cun mi thinlung a beidawngter ih, an thathawhnak a tlaniamter. Tuah bet vivo dingin thazang cahnak an nei mal phah deuhdeuh.

Pakhat le pakhat lungawithu simaw dah lo, hnañuan mi ngaisangaw dah lo insang cu an pehtlaihawknak ah duh an nung lo. *Building* pakhat sung pindan dangdang ah an um ih, rawlei tikcu ah an panaw; an ei theh veten an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thendarhaw lala tivek men an si. Fatepawl in nu le pa, nu le papawl in fatepawl hnenih lungawithu sim theu le an hnatuan mi ngaisangaw theu sungkua cu an nun a hlimin, a nuam ih, mi thinlung khal an hip. Thil awlte pakhat, na tuah thei mai ding mi thu pakhat ka lo sim ding. Na nupi/pasal, lole, mi pakhatkhat in thil a lo tuahsak tikah “ka lung a awi” ti mai aw; hna pakhatkhat tuan dingih na fial tikah, “na va fel ve, na ti tha tuk, na tlangval/fala” vun ti awla, cuvial cu a si mai lo sawm?

Zarh hnih ziklai a ti thlang. Ka nupi Khris ih paseu (a pai u), Miles in in thihsan ih, a vuinak khawm ah hiti’n lungawithu ka sim tel. “Ka pute, Miles parah kan sungkaw aiawhin lungawithu ka run sim. Ziangahtile, Miles hin kan sungkua hi in duhdaw zet, kan hrangah ui mi zianghman a nei lo,” tiin. A sun rori ah Khris in Miles ih nau hnen ihsin cakuat a ngah, hiti’n a ngan tel: “Ka u Miles khan nan sungkua hi a lo duhdaw zet. Mi thinlung tha le tlaitluang nan si tiah tu le tu in sim. Cuitlunah, Miles ih in fehsan zan ah nan sungten ka pa nan ra riahipi cu ziangtik hmanah kan hngilh dah lo ding, ka pa khal a lung a awi tuk,” tiin.

Lungawithu simawk le kan ti thei mi ciar vun pawmsakawk hi thil sunglawi taktak a si. Ziangahsaw, kan ui ciamco? Ziangmawcan ah cun lungawithu vun simnak ding zawn riangri hrelh hrimin, a hnawihnihaw lo tuk mi lamlam kan sim; an lung a awi lo veve thotho ding. A thupten na sim mi pa/nu in “kei lamlam” a lo ti ding ih, rak co dingih mawi in “a va mumal lo ve, anih lamlam” a lo ti ve lala ding; milaklawh ah na tuahaw.

Nan falepawl hnatuan kha hun theihthiampi in, fak le hun lawm kha an duh ve ngaingai. Kawk ding le sawisel

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ding lamah hmuah na awkam a zang zet nan, lawmnak le faknak dingih na awkam a rih lala ahcun umdan cawihawtawk lo minung na si ding. Kanmai hmuhtawn mi ihsin pakhat le pakhat hnaṭuan mi pawmsakaw ih, lawmawk thiam sungkua cu “an ngaina-aw cuang” ti ka hmu.

Ahleicein nauhak le thlawlsamtepawl in an ngaina hleice cuang an ti. Anmah khal mi an ngaisan thei emem laifang a si. Cuvekih theihpitu le sunlawihtu an neih lole lamzin parah an suak mai ding. Cuvekin nupi/pasal karlak khalah nupa boruak a se awl ngaingai. U le nau lak khalah nun a ro reprep, nelawknak le sunsakawknak a um thei nawn lo.

Kei cu farnu pahnih (u le nau) ka nei. Kan unau thumten kan duhdaw-awin, kan ngaina-aw thei zet. In duhdawtzia theihterin, ka hnenah lungawithu in sim ṭheu. Kei khalin cuti thotho. Curuangah, kan duhdawtawknak hi a thuk men lawng si loin, nelawknak le ngaiawknak kan cem a si bik. Lam hlapi ah kan um nan, ca in simaw, *fawn* in simaw, kan ngaiawknak thu kan simaw cingcing. Hmun le ram in in ṭhen hmansehla, kan thinlung cu in ṭhen thei dah lo.

Ziangruangah a si pei? Thil dang a si ka zum lo, “Lungawithu kan simawk” ih, “kan sunsakawk ṭheu ruangah” a si rori ding.

“Ka tuah ding, ka tuah ding” ti rero cingih a taw a thawh cuang lo ahcun hnaṭuan pipa cu a ṭuansuak thei dah lo ding ti a fiang.

George Elliot

**Ziangkim an Sidan
Vekih Hmuh Thiam**

Mi hmuahhmuah in thil thar le danglam tuah theinak kan nei ciar ih, tuah theinak thazang khal kan nei. Mi tampi in harsatnak le buainak an tawn tikah “fek le hngetzetin” an tuar ih, an tuarsuak thei taktak. Culaiah mi hrekkhat cu buainak le harsatnak ti ding tlak khal si lem loah an phun an zai ih, an bei a dawng theu. Asile, “buainak le harsatnak” kan ti mi teh ziangvekpawl hi an si? Hiti’n let sehla: “Thli le ruah ih siatsuahnak (*natural disaster*), nupa thenawknak, sumpai neih lo, hnaṭuan neih nawn lo, natnak khirkhan tuar, mai duhdawt mi, lole, sungkaw mi thihhloh, nauhakpawl damlo le dam thei lo natnak tuar” tivekpawl.

Thilmak pakhat cu (keimah telin) mi tampi in tui kan sim mi buainak le harsatnak pipapawl cu kan neh thei nan, ni tinih kan tawnteh mi harsatnak fatete riangri neh thei loih kan phun kan zai khi a si. Kan bei a dawng ih, in neh neknek. Cuvekpawl cu ziangvekha ti sehla, *bill* pek ding kan pe thei lo, thawmvang celcel ringring nauhakpawl, kan innhnente to-aw ringring, zan itthat thei lo ko in tuahtu uico bo, zintluanih tlangvalpawl aukio, nupa karlakah thuelawknak, lamzin ih mawṭaw pit lutuk, fawn besal dingih kan cah mi in in fawn lohli lo, hmuan hrampi rul dutdo, hmunphiah ding um, phiat loin zo simaw hngah ringring le mi dang parih thinglung hniarte neih ringring, lole, ziang thu hman um loin inn thlen vetei thinheng ringring tivekpawl an si.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Hipawl hi buainak pipa an si lo vekin thihnak tlak khal an si lo. Thungaiti tiah cun *buainak tenau* ti theih an si thluh. Asinan, mi tampi in hivek men hi buainak pisirh vekah ruatin kan buaipei ciamco. Curuangah, buainak le harsatnak tampi hi a tum le a tet tla hi thleidan thiam a ʔul zet; *an sidan tawkte-ih hmuh le pawm thiam* a ʔul ngaingai. Cutiuh kan pawm thiam lawngah buainak picang asile, a picandan ih zirin, buainak tenau asile, cuti lawmmamih khungkhai a ʔul lo men thei.

Kan rak cohlandan ah duhhril ding a um ti a lang mai. Cucu ziangvek ha ti hitizawngin rel sehla a fiang ke maw? Tuihlan ah cun ka hnaʔuannak ihsi inn ka pan tikah minit 15 ka rei ʔheu. Tu ah cun lamzin ah mawʔaw a tam tuk ruangah minit 45 ka rei thlang. Minit 30 ka rei bet ruangah ka thin a heng ding tinak a si maw? Asilole, *keimah lawng ka si lo, mawʔawmawng tampi khal keimah vek an si thotho tiin ka hnemaw ding ha?*

Inn ka thlen ah ka bang ve si, zohman an rak um lo ruangah ka thin a heng mai ding mawsi? Pangka, lole, *aircon* daite hnuaiih um ka cak tuk laiah lekʔhik a rak siat ngelcel ih, ka phunzai ciammam ding ha? Rawlsuangtu in ka fial vek cekci a suang si lo, ei loin ka ngawl lawlaw ding maw, thinheng cingin ka ei ding ha ke? Keimai bang ruangah inn lamih nauhakupawl kawknak ding hawl hrimin ka sa vutvo mai ding ha? An hnaʔuan mi tete cekin a fellowak zawn ka hawl vutvo mai ding ha? Bizu ka vun awng, ka ei dingih ka ret mi thil pakhat khat a rak um nawn lo ruangah ka buai ding ha? Thil thupi tuk lemlo parih kan thinhengnak le hngirʔeu theinak ding hi a tam ngaingai. An thupi tuk maw tiin ʔhaten sutaw sehla, thupi tuk lo hi an rak si vivo hman. ʔhimnakah, lekʔhik thih cu zate thih a si,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

inn lam umpawl ih thihter khal a si cuang lo. Buh a bek le a ho ruangah pumnatnak ih hman tengteng ding khal a si fawn lo. Ei ding ka ret mi ngelcel a rak um lo hmanah cu mi parih thinlung futter ringring cuteh ka pitlinlonak langtertu fang a si lo maw? Kan buaipei mi tampi hi thatei vun ruah ahcun “an ho lutuk” khi an rak si. “Ruah han thei lo ruangih phunnawi” tivek ih si thawkin, kan tidanglam thei lo mi parih phunzai, lole, thil tul hnai lo, a kawizawngih lak hrim khal a tul lo. Keimai bang ruangih nauhakpawl kawk le liknak ding ka hawl hrim rero khal cu a dik hrimhrim lo.

Curuangah, thih le hloh thu a si lo ahcun hivek thupawl men ah hi cun buai tuk lo sehla. Thil ziangkim hi an sidan vekin pawm thiam mai sehla, a hahtam bik ding khi a si. Thil thleng pohpoh hi kan rak dawnsawndan ah an thumaw a si bik. Kan duh vek cekciih thil a um lo tikah kan aihram khal a si thei. Culole, zianghman tuah duh loin kan umsan men ding mawsi. A thabik cu “an sinak vek cekci-ih pawm mai” hi a si. Buainak pisirh a thlen tikah cun zokhal ih hmuh le theih ding a si ko. Buainak tenau tuk le mai tuahcawp buainak lak ih si na fihlim zatin na thin a nuam ding a si mai.

Siangpahrang a si khalle, lothlopa a si khalle,
amai insang ih nuamzetih a um thei ahcun an
hrangah **vanram tlafual** tluk a si ding. Asinan,
phunzai khemkhemin, awka siava hmanna
insang a si ahcun an hrangah **hremhmun thlam**
a si ding.

Goethe

**Khuiah, Ziang
na Tuah Ding?**

Hi thu hi kan sungkua in a takih kan tawn zo mi ihsi casiartupawl ka lo hlawm tum mi a si. Vawi khat cu kan fanu upadeuh cu a

rualpipawl in a lengih suak duak dingin an sawm a si hmang, anih khal manhlapzetin a suak vukvi; a nau khal a sim ta lo, kannih khalin a suah lai kan thei lo. Fawn khal a keng lo, a rei lo ding tiah a ruat khal a si thei.

Kan fanu kan inn ah a um lo ti kan theihfiang veten a nau kan sut ih, *a lengah a suak duak si* ding tiah a ti men. Tawkfang zet hnu khalah a ra lang cuang lo. Zo in a ko, zo thawn an feh ih, khuiah, ziang an tuah ti kan thei lo. Fawn ih kawh dingin *fawn* a keng fawn lo. A nu, Khri thawn kan thin a bang nasa. Reipi hnuah kan fanu cu aipuangzetin a ra tlungsal. Thinkeng loten amah kan ngaihtuah zet thu kan rak sim.

Hi kan tawnteh mi ihsin insang tampi in an tul ve ding ti ruatih ka ngan tel mi a si. Insang tampi ah nu khal, pa khal, nauhak khal, inn ihsi pawn an perh ding tikah zianghman rel ta mumal loih suak mai an um theu. Pakhat le pakhat kan sutawaw ih, zohmanih kan theihfiang lo tla ahcun hmatkhatte ah thin a phang lohli mai. Curuangah, inn ihsi kan suah zik tinten “cutawkah, khatawkah, cu mi, kha mi ka tuah ding” tiih simtheihawk hmaisak ding a si.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Hitihih kan simawh hin thathnemnak dangdang a nei. Pakhatnak, a fehsuaktu in harsatnak pakhat khat a va tawn pangah simaw hawlawk a awl lohli ding. Umnak kan theihawk ahcun panawh lohli khal a theih. Tulai ah cun mi hmuahhmuah deuhthaw in *fawn* kan nei ih, kan hngilh pang, lole, remcanlonak dang a um a si lo ahcun *fawn* hi ken tengteng ding a si.

Vawi khat ah Khrih thawn dawr tumpi ah kan fehtlang ih, mai lunglutzawng veve kan zohnak ah kan hlow. Keimah thawi kan feh ruangah a *fawn* a keng lo, kei khalin hmun khatih feh ding na-na-na tiin ka rak keng ve lo. Kan buai, kan buaizia cuh! Mawtaw tawh keimai ka ken ruangah *taxi* sang in inn lam a rak pan. Kei khalin ka hawl hmuh thei lo ruangah ka mawtaw in inn lam panin ka tlan ciamco. Kan pahnihin inn kan thlen a rualaw deuhthaw. Zawi mawh hman a si lo ruangah mawhthlukawh lam cu ruat loin “kan hnihsanaw ciammam” lamlam. “Ngaidam” dilawtawnin, kan umkelten kan um mai; hmailam ah cun *fawn* keng veve dingin kan ti-aw famteh.

Cuti kan hnihsanawh rero laiah ka rualpi tei nupa, hivekih um ka theih mi ka vun mang. Annih cu “hnihsanaw” loin “an tawhawk phah” riangri cuteh. Tawhawk phahnakih kan hmang lo cu a va rak tha ve ka ti-aw. Hivek nan tawn pang le a hmailamih kan rel zo vekin “thil um thei” ah pawm mai uhla, nan thu a tha mai ding. Pahnihnak, inn lam ah harsatnak a um thei. A hmaisaa a fehsuaktu lam kan rel ih, tu cu inn lamih umpawl in harsatnak an tawn ah simaw, a fehsuaktu hmuh duhih ra an um pang tikah simaw, thuhla simtheihawk lohli a theih ding. “Cutawh, khatawkh ah a feh ih, cu mi, kha mi a va ti duak, a rei lo ding, rak hngak

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hrih aw” tivekin kan rak sim thei. Cuti a si lo ahcun mai sungkaw mi rori khuiah a feh ih, ziang a tuah ti hman sim thei lo sungkua si ding cu a duhum lo nasa ke.

Pathumnak, sungkua kan ngaisanawkzia langternak a si. Kan thu in theitu ding bik le kan thu sia/ṭha kan rel tamnak ding bik cu kan sungkua si. A rei ding simaw, rei lo ding simaw, ziang kan tuah ding ti simawk derhdo cu sungkaw nelawknak langternak a si ruangah pawn na perh ding tinten na sungkua sim ta tengteng aw. Sungkaw tampi ah cun thuhla felfai simawk hi a um tuk lo, mahte mumin an mum rero men vek a bang. Bansan vurvo ding rori a si.

Hitluk thil ṭha hi mi tampi in kan thlun thei ṭheu lo. Kan thlun theilonak san dangdang a um ko ding. Thuhla simaw khal sehla, makah kan thla-aw cuang lo a si thei, kan suah le kan luh ah kan ngaihsakaw lemlo khal a si thei, lole, mi dangih theihpi duh lem lo, a thup a thliin thilti kan duh khal a si thei lala. ṭhimnakah, thil pakhat khat kan lei duh tikah “in hmu pang ding, lole, lei in siang lo pang ding” tivek tla kan ruat thei. Curuangah, a thuptei kan suah zelzo ṭheunak a si.

Cuvek tla a si ngaingai ahcun a dik lo sinsin in ka hmu. Mai sungkuapawl hmanih theihpi duh lo le an hmuh khal sian lo mi tuah rero cu sungkaw pumpi hrangah thil ṭha a si hrimhrim lo. Sungkaw lakih a thup, a thli a um ringring ahcun khuiah, ziang ka tuah ding ti thu simawk rero khal a ṭul lo ding a bang. Asinan, sungkaw zohṭhimtlak le sungkaw nuam si ding cun pakhat le pakhat upataw le zahawzetih thuhla kan simawk a ṭul hrimhrim. Hnaṭuannak ihsi inn lam kan pan can khalah simtheihawk tluktu a um lo. Inn lam umpawl in “an ra

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

paw k zo ke maw, khuitaw kha an thlen ke, an tluang ke maw” tivekin in rak ruat. “Kan ra paw k zo, cutaw k, khataw k kan thleng, inn kan thleng zikte” tivekih kan simaw k hmaisak thei ahcun a khatlam, a khatlamin thuhla kan thei-aw ding ih, thil tha zet a si. Kan ngaihsakaw ktawnzia langternak khal a si.

Mi tampi hivek lamah kan thinlung a danglam zet. Kan suah lam khalah simthei mumal hlah, kan tlun ding lam khalah cuthotho; “ral thawn ih vung thawn phunin, an rin-lo-paral ih thlen kan duh teh a si pei maw? Ziangkhalle, insang nun mawi le cin le dan tha pakhat a si mi “Khuiah, ziang na buah ding?” ti simaw k hi hngilh lo sehla!

Khuai Thinlung

Vawi khat cu thingcuk va in khuai hnenah va lengin thu a sut. “Ka rual, zawnzai rethei le bangzetih na lakkhaw m cia mi *khuaitizu* hi minungpawl in an duh tiktik ah an la mai ih, na hrap a hriain, na thin a heng lo maw?” Khuai cun, “Heng lamlam lo, ka tizu lawng hman si loin, ka farual (khuaiifa) thawi an lak theh hmanah ka thin a heng dah lo. Ziangah tile, minungpawl cun khuaiti le khuaiifa lawng an duh. Asinan, khuaiti le khuaiifa an buah thiam ve lo, anmahte ziangtik hmanah an buah thei dah lo ding. Kei cun ka duh tiktik ah ka buah thei, ziangah tile, *a buah thiamnakte* ka nei,” tiin zangkhazetin a sawn.

^ ^ ^ ^ ^

61

**Thindaiten
Aw**

Zianghman
tuan loin can
tawite sung
thindaiten

tohkham parah na to huahhi men dah maw? Na ummen huahhi dah maw? Na um dah lo asile, thinlung hahdamzetih um theinak lamzin pakhat na hlohter tluk a si ding. Kannihpawl hi ziangtiklai khalah ti-hel-hel vekin kan cangvai rero ih, “man lo, man lo” tiin thindaitei um hiahhi ding khi kan vun hngilh zik theu.

Ziangtlukin na hnatuan a tam ih, na man lo zet khalle, na tuan lai mi kha vun cawlhsan duak awla, can reilote sung cu thindaiten vun um duak hnik hman aw. Na thinlung le na umdan cu phun dangpiin a um mai ding. Thindaihnak ngah dingin na hnatuan kha bansan hrih awla, na bangnak hmuahhmuah cu a reh vuarvi ding. Na thinlung le na taksa ah thazang thar na ngah tengteng ding.

Cuitlunah, na thinlung lo hnaihawktupawl khal an hlo thluh vekin na vun thei ding. Thinlung beidawngnak le thinnaunak ihsin a tharin thazang na ngahsal ding. Man lo zelzelih um ringring cun thluak sungah thil a phunphun, a tha khal, a sia khal, an ra lut cupco mai ding. Thindaitei um cun ni khat sungih kan tawn mi thil a phunphun kan vun thlitfim tikah thinlung a fimvar verver thei; khawruahnak thiang an ra lut ciamco ding.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Tui ka sim ding mi hi a awlai tuk ruangah daithlan pang a awlte. Lole, kei cu hivek hi cu ka lung a kim lem lo na ti khal a si thei. A taktak ahcun kan nun pitlinnak dingih thil ʈul kan sim ʈheu mipawl hi thil khunghar pipi an si ciamco lem lo. Tahʈhimnak hiti'n vun rel sehla. "Taksa cangvaihnaak tuah aw, ihhmuh khawpten itthat aw, a mawitawkin rawl ei aw, na harhdamnak thawi remaw ding rawl ei aw, a ʈazawng hmu theitu si tum aw, rittheih thil pohpoh hrial aw" tivekpawl. Mi tampi hin thil awltei tuah thei mi hi thupi ah ret loin, kan thlun huam tuk lo ʈheu. "Thindaitei um ding" ti thu khal hi a tluangtlan tuk, a awlsam tuk ih, tuah taktak khal a awl tuk ding," tiih ziangih siar lo pang a awlte. Asinan, a ʈatnak cu a tam tuk; "tuah awl si, ʈa si" a si bik mai!

Kei cu sibawi ka si lo ruangah reilote sung thindaitei vun um khin ziangvekin kan taksa ah sulhnu a nei ti ka simfiang thiam lo. Asinan, hi thil pakhatte hi cu ka theifiang; "cutiuh thindaitei to hin taksa umdan a zangkhaiteh ih, thinlung khal a nuamter ti thu hi cu" a dik lawlaw. Cuti'n daiten to sehla, thawpi hun thaw hlunhlo sehla, liang hi hnuailam ih tla sutsi vekin a um ding. Kei cun minit 2-3 sungte ah thazang thar ngah vekin ka thei-aw, thinlung daihnaak khal ka ngah.

Thinlung helhkam le phurrit ih na um canah siseh, ti-hel-hel vekih na cangvaih a ʈul can khalah siseh, hun ti duak ʈheu aw. Culole, na thin a heng ih, na so ut-o lai khalah thindaiten vung to duak hnik aw, na dam phah rori ding. Hiti ka rel ruangah reilote sung hun cawlh hahdam ruangah ziang hmuahmuah a fel thluh ding ka tinak cu a si cuang lo. Sikhalsehla, ʈathnemnaak a nei ti cu fiangten ka rel ngam.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Hi thil pakhatte hi hun ti hnik aw. Tikcu reilote sung thindaiten hun to hnik, cuihnu ah na thawpi hun thaw hlunhlo hnik aw. Cuṭeh in na thin hun hengter aw. Ziangtlukin a har ti na thei mai ding. Tui ka sim mi “thindaitei um” hi thil tluangtlamte a si. Na tuah taktak khalle tikcu reilote sung lawng a si. Hun ti taktak khalah thil awlte a si lala. Hmun fianhrial ah nangmahte daiten to hnik aw. Hitlukih thil awlsam hi a um nawn ding mawsi ka ti lam!

Hi mi tuah dingin thilri neih khal a ṭul lo, lei khal a ṭul lo. Paisa khal fang khat hman a heu lo. Ni khat ah vawi tampi na tuah thei ahcun a ṭha sinsin. Minung tampi hi zangkhai vurvoih um hnakin, buainak nei le phurrit nei teṭei vekih um hi kan duh sawn vekin a lang ṭheu.

Cuti ding a si lo, taksa le thinlung zangkhaizetih um ding a sisawn. Cutikah, thinlung thianghlim le khawruahnak thar a suahter ih, thinnuamzetin hna kan ṭuan thei ding. Thindaitei umin, thazang thar hun la hnik aw! Hun tuah ngaingai hnik aw, na zawngsang tengteng ding.

Hitihin mah le thu sutaw ṭheu sehla

- Ziangruangahsaw kan ning a han ṭheu?
- Ziangruangahsaw kan thin a heng ṭheu?
- Ziangruangahsaw kan bei a dawng ṭheu?

Nun hlimnak cu zianghman neih lo khalah neih a theih; asinan, thil hmuahhmuah nei khal sehla nun a hlim lo thei thocho.

^^^

**Thilthleng Pohpoh
Pawm Mai Aw**

Kan lei hringnun lamtluan ih kan tawhteh theu mi thil tampi lakih hmingsintlak pakhat cu “kan tumtah le beisei lo vekih thil a thlen lo theu hi” a si. Ziangmawcan ah cun thinlung ih kan suangtuah vek si loin, a lingletpi hmanin a thleng theu. Hlawhtlin kan tum laiah hlawhsamnak, nawmna kan beisei laiah tahnak le mitthlitalaknak tivekin. Hi thu hi fiangtei na theihih, a pawmdan na thiam ahcun thinlung hahdamnak na co ding, na helhkamnak le beidawng tuknakpawl a ziaum tengteng ding.

Kan ai a puan theilonak san bik hi ziangruangah a si? Tui kan umdan le kan si duhdan vekih kan um thei lo ruangah si lo maw? Lole, kan beisei vekih thil a thlen thei lo tikah a si lo maw? Thimnakah, inn ah nauhakpawl an to-aw, lole, nan *remote control* a siat, lole, nan tidai zuknak cette a siat, culotalle, nan inn tlun rangva a pawp. Zianghman cang lo dingih kan beisei laiih hivekih an can hniaihniai cu a lingletin an um tinak a si. Cutikah na ai a puang thei lo, na hngir a theu mai. Cuti a si ahcun *na aipuan theilonak san* cu a lang mai si lo maw? Kan insang ih thil thleng kan pawm thei lo ruangah ti a fiang zo.

Asile, thinnawmlonak le aithawhna um nawn lo dingin ziangti'n kan tuah pei? Tidan pakhat cu -tui thilumdan cu a hlanih thilumdan vekin umter aw. Asinan, hihi thil cang thei lo a si. Thil cang zo mi cu cang hrih lo dingih

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

tuah theih a si hrimhrim lo. A tlunih kan sim mi thinnawmlonak in thlentupawl kha an can zo hnuhnu ah cun cang hrih lo dingih tuah an theih nawn lo. Cuti a si ahcun hril ding pakhat lawng a um. “Thil a can hnuhnu cu phunzai rero loin na thinlung ah pawm thlupthli mai aw.” Phunzai hnuaihni loih pawm mai ding ka ti mi hin zianghmanih siar lo le ngaihsak lo tinak lam a si lo. “A tha, zianghmanah ka siar lo, hi thu thawn pehparin kei ka thei nawn lo,” ti lam khal a si cuang lo. Sim duh mi cu thil cang zo mi vun ruatsal ciamco in, thinnawmlonak le thinhengnakih hman phah a si ahcun thathnemnak a neih lo ruangah a *sidan danin* pawm mai aw. Cuti na ti thei ahcun na phurrit a lo sawng zet ding tinak a si.

Ka nupi Khri thawn, kan fatepawl hrangih nu le pa tha le duhung si dingih thil harsa zet pakhat kan tawn mi cu kan fatepawl an tawhawk tikah ziangtiih tuah ding ti kan thei lo theu. An tawhawknak ih kan vun tel ve zik le a zozo khal an thumaw thei cuang lo, an sosang deuhdeuh. Cuvek canah cun kan thintawi a suak ih, kut vun thlak hman kan nuam theu; asinan, kan supaw tento ih, vawi khat hman kan thlaksuak dah lo.

A netnakah, Khri thawn zohaw phahin, “Huiha, tingaihnak um lo a si hi,” ti langternak ah kan liang kan khai/thum dutdo men. Insang tin ah nauhakpawl an tawhawk le an sualawk theu hi thil danglampi khal a si lo tiin kan hnihsanaw men. Hihi tui thil cang mi, a sidan vekin kan pawm mai tinak a si. Nauhakpawl thukam an elawk tikah nu le pa rak hrawlhawk lo ding tizawngih kan ti hnu sinsin cun anmahte an remaw leh mai theu. A rei hlanah cawkte an puahtlang ih, an lektlang mai theu.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Pakhat ka vun rel bet ke. Thil cang mi an sidan vekih kan pawm mai hi “a sung kan pe” simaw, “kan bei a dawng zo ih, thasawn dingih zuam khal kan paih lo” tinak lam a si lo. “Nun” ti mi cu “tum can, kai can” a nei ringring a sisawn. Asinan, vawi tampi cu relrem le pawm hahdam mai theih lo ding thil tampi an um. Ziangtizawng khalih el theih lole pawmdam theih hrimhrim lo boruak an thleng theu. Cuvek can a thlen sinsin tikah “a si vekih pawm mai” thotho tluktu a um lo. Kanmai fate par rori khalah ziangtihmanih kan ti thei lo can ah “kan vun pawmrem” mai tikah ziangkim a tluang a si mai.

“Hringnun lamtluan” kan ti mi hi “lamzin” vek a si. Lamzin kan feh rero laiah kan hmuh le kan tawn dah lo mi thil dangdang an ra lang rero. Kan nun lamtluan khalah kan zum cia le beisei cia vekih kan um laiah kan zum le beiseinak khalih tel ri ai lo thil tampi an ra thleng, an thleng rero lai ding. Buainak hrekkhat cu ziangtizawng hmanih relfel theih lo, thinbangnak le beidawngnakih hman ding an si nan, vun pawm thlupthli mai ding an si. Tingaihnak theih lo, *coh-ba-rawh* pawm talin pawm sehla, thin a dam phah thotho ding.

Hi thu hin buai laifangih *thindamnak* ding thu lawng a si lo, mai buah ding dik tak kan buah theinak dingih thluak fimternak khal a si. Thinlung ih *buai he-he, helhkam mi nei tengteng, aipuang thei lole, hngirteu ringring* hrangah zianghman thinlung fumfe ih buah a theih lo, thinlung a thianhlim ih, a hahdam hnu lawngah thu thathā suakin, thā le feltei hnatuan a theih. Cu mi dingah a si, *thil thleng pohpoh pawm mai aw* ti ih duhsakzetih ka lo fawrhfial rero!!

**Duhdawtnak
Ṭawngkam
Hmang Tam
Aw**

Na nunlam tluan ah a hnuailam nundanpawl hi na rak nunpi ve dah ṭheu maw ti nangmahte ruataw hnik aw.

- Mi theih lo sungih relsiat (mi relsiat).
- Ṭawng mawi lo le ṭawng khermei hman.
- Hmuhsuamnak ṭawngkam hman le a thimzawngih thil hmuh.
- Mi dang upat hmaizahnak um lo mi ṭawngkam.
- Fihnungza le tenumza ṭawngkam.

Ṭawngkam mawi lo, duhning lo le ṭawng siava lakih pakhatkhat na hman ruangah mi dang parah zianghman a pawl lo ti'n na ruat men thei. Asinan, pawl ti zet cingih kan sim a si ahcun cui ṭawngkampawl na hman ruangah nangmah le na ṭawngsan mi parah thil ṭha lo tampi a thlenter thei.

Cucu ziangvek siatnakpawl an si ke ti'n na ruat? Na ṭawngsan mipawl (mi dang khal, na sungkua an si khalle) cu an ning a zak tengteng ding. An thinglung a na ding ih, a thupten an tuar ding. An tuar thei lo le thinhengzetin an lo el ve ding ih, thukam elawknak a suak ding. Cu mi ih rahsuah cu sualawk, lole, huatawnakpawl an si ih, ralawk lantanak tiang a thleng thei. Mi pakhat in cuvek ṭawngkam ṭha lo le mawi lo hmangih a lo tawh ahcun ziangtlukin na thin a na ding

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ti ruat hman aw. Thatei na ruah ahcun na thin a heng ding ih, thinharnak a suak ding; na bei a dawng ding ih, na thin a na tuk ding. A tawizawngin sim sehla, hivek ṭawngkampawl na hman ruangah nangmah le na ṭawngsia a tuartupawl hrangah thathnemnak a lo pe lamlam lo ding. Cuti na ti ruangah na neh phah lo ding, cuhnakin na sun phah sawn ding.

Keimah khal cuvek ṭawngkam ka rak hman dah ruangah ka nauhak laiah zir ding pakhat ka ngah phah. Culaiah cun kei cu tlangval thiampekte ka si. Ni khat cu mi pakhat hnenah hmaizah upatnak tel ri ai lo ṭawngkam hmangin ka be dah. Ziang ṭawngkam bik ha ka hman ti lawngte ka mang nawn lo. Cui ka ṭawng tuartu cu kei hnaki hupa nunau a si. Kei cu a kum hrek tlukih nauta ka si men ding. A parih ṭawng mawi lo hmangih ka ṭawng tikah anih cun cuvekin i let loin awka nemten hiti'n i ti: “Ka nau, hitiin ṭawng siava thawn thinhengzetih ka parih na ṭawng ruangah na thin a nawm phah maw?” tiin.

Cu veten kei cu zianghman ṭawng ding khal thei nawn loin ka um cuaci men. Ka ning khal a zak. Ka thinlungten “mi-aa” ah ka cang a si lo maw ka ti-aw. Sunglam natnak pakhatkhat tuar vekin le, ka ha khal thlawngsak vekin ka thei-aw. Tui ka tawnteh mi hi ziangtik hmanih ka hngilh dah lo ding, ka hrangah zirawknak pakhat a si ti'n ka ruat. A ṭawng mi cu a dik nasa. A parih ka ṭawng lai ih ka thinlung put mi, luhlulnak le thinlung hakpi cu an zup zuaizo vekin ka thei-aw. Ka ning a zak tuk lawmmam.

Cui ṭum ih si thawkin mi dang parah ṭawngkam ṭha lo, mi hmuahsuamnak le ṭawng siava cu ka hmang nawn

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hrimhrim lo ding tiin thu ka tiamaw. Ka tiamawk vek roriin cui ni ihsin ka hmang nawn hrimhrim lo. Tuini tiangin ka thlun thei vivo in ka thei-aw. Cuvekin ziangruangah ka tuah thei ti a si ahcun mi pakhatkhat parah thinhengnak ÷awngkam le ÷awngkam siava ka hman zik tinten ka rak biak soal mi, nunau nui ÷awng cu ka vun mangsal ih, ka tawp dukdisal theu. Cu nu cu ka nun lamtluan ah lungawithu ka sim ringring.

Ka thinheng laiuh ÷awngkam siava le mi hmuhsuamnak ÷awngkampawl ka hman mipawl cun keimah riangri i vaw lingletin ka thei. Cuvek ka hman tikah a malbik ah ni khat tal cu thinnuam loin ka um, ka lungawinak le thathawhnakpawl an hlo thluhin ka thei. Ni khat sung hmuahhmuah a ÷halozawngin thil ka hmu, zo simaw kaw k ding ka hawl bet ih, ka buai phah sinsin.

Cuvek ÷awngkam ka hman cu keimai diremnak fang men a rak si. Asinan, a rahsuah cu keimah le keimah hremawknak a si tlunah ka ÷awngnak nu/pai hrangih thinnatnak khal a rak si. Culaiah ÷awngkam mawi le duhnung ka hman tinten keimah le keimah ka nuamaw ih, ka kiangnai um mipawl khalin nuam an ti zet. Thinlung sung hngamnak neih kan duh ahcun ÷awng siava, ÷awng hrang le hmuhsuamnak ÷awngkam hi hman hrimhrim lo ding a si.

Hiti'n nangmah le keimah thusuhawknak vekin tlang kan kawm hnik pei. Kei in a cangthei bikin duhdawtnak ÷awngkam ka hmang ding, nang teh cuti'n na ti thei kem? Kan hman thei veve ahcun kan pahnihin kan thin a nuam ding tinak a si. Cui kan thinnawmnak cu mi dang hnen khalah a pungzai vivo ding ih, leitlun pumpi hi

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

duhdawtnak le ṭawngkam mawiin a khat thluh mai ding ti ka zum.

64

Dam Thupi, Dam Thupi

Hi thurawn ka hun
lo pek ding tikah
hrekhat cun

“insang nawmnak” thu thawn ziang pehtlaihawknak a nei? in rak ti men thei. Asinan, kei cun thukzetin an pehtlaiaw ti ka hmuh ruangih ka rel lang mi a sisawn. Ziangtlukin an pehtlai-aw ti kan vun simfiang tum ding.

Na raibur, na awm a na, lole, na dam thei lo ringring tikah na sungtepawl ziangti’n an um ah na zum? Nuam an ti ding maw, nuam lo an ti dingah na zum? An thin a nuam thei lo ding, an lo zangfak ding ih, an nuam thei nawn lamlam lo ding ti a fiang.

Kan damlo tikah inn lam kan simsial paih nawn lo, zianghman tuah kan paih nawn lo; a tuah khal kan tuah thei nawn lo. Fawn a rat khalle kan kai paih lo, hnipuan thleng khal paih nawn hlah, taksa thianfainak rori hman kan tuah paih thei lo. Cuvek dinhmun kan thlen tikah kan thin a tawi ih, ziangkim hi thinsauten kan hmu thei nawn lo. Insang minungpawl khal tiderhdo le awkam ṭha le mawisawn hmang nawn loin kan aw a sang ih, tawhawk kan man cia a si mai.

Tui kan tarlang mi harsatnakpawl hi ziangruangah kan sim ti cu kan thei mai ko ding. “Bulpak harhdamnak le insang nun hi thukzetin an sihcihaw” ti a si. Nangmah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

le na sungkhatpawl nan harhdamtlan a ʔulzia a lang nasa lo maw! Curuangah, dam dingin theihtawp na suah a ʔul lo thei lo; mai taksa thianhlimnak ih si thawkin ei le in lamih ralrin ʔulnak ah ralringten, ti-rawl ʔha ei a ʔul, ihhmuh thaw le khawpteih ih a ʔul, lole, taksa cangvaihnak a mawitawkte tal na tuah a ʔul tiin ti ding tapi na nei ve.

Vawi khat cu mawʔaw ka mawn cak tuk ruangah lamzin kilkhawitu (motor PK) in i kai ih, *lamzin cin le danpawl* zir bet dingin zarh khat tikcu i pe. Hi ka hmuhtawn mi ih sin ka dam sung hrangah thil ʔha ka zir phah. “Cuihnu cun cakpi’n mawʔaw ka mawng nawn lo hrimhrim.” Cuvekin nang khal, na damlo ruangah ziangtlukin na sungtepawl harsatnak na pe ti theiin, na harhdamnak nasazetih na ngaihven a ʔul, na ralrin khal a ʔha.

Khatlam zawngin rel sehla, kan harhdamnak hi kan kut ih um a si lo, na lo dingin kan khamaw thei lo ih, kan hrial thei fawn lo. Asinan, tui kan harhdamnak dinhmun le kan ei-indan ʔhatei kan zohawk le kan ralrin a ʔul nasa ti kan thei-aw mai ding. Curuangah “harhdamten um aw, dam thupi” ka ti mi hi nan sungkaw nun ah thil ʔul ngaingai a si ti hi thinlung takin ka lo simsal duh. Na harhdamnak a ʔhat tikah nan insang cu a nuam ding, helhkam a dem ding ih, nan nuamtlang sinsin ding.

- Van a thian riahriah laiah khawdur a ra um thutthi thei ti hngilh hlah.
- Thimsah mepmep ih na um laiah eng maktak a ra hruak thei ti mang ringring aw.
- Ziangvek nawmnak, lole, harsatnak hnuaiih na um hmanah cupawl cu an liam thluh leh thotho ding.

J. G. Saxe (1816-1887)

65

**Sungkuapawl
ih Duhdan
Thlun Thiam**

Cabu siar nuam le tha ka ti mi lakih pakhat cu Victoria Moran ih ngan mi, *Shelter for the Spirit* cabu a si. Cangantu cun hiti'n a ngan: “Inn lamah tuah ding tampi ka nei; pakan khawlh, hnipuan sawp, inn thianfai, bizu sungih hnipuan tlemthat, hmuan sungih hrampi tan ding le thil dang tete an si. Hipawl lakih a hrekhat cu “tu tengtengah” si cuang loin “khek” lawk theih khal an um, asinan, ka thinlung sungah “khek cu a rem lo ding” ti'n ka ruat.

Cui thu cu hiti'n a ngan bet vivo: “Na tawnteh mi ihsin thil pahnih hril ding na nei. “Tu rori-ih tuah ding” le “khek hrih” ding tiin. (Thih le hloh thu cu thu dang ah ret sehla). “Khek” hrih khal sehla a pawl lo ding nan, ka khek asile ziang a cang leh ding ti'n na ruat?” tiin a ngan. Cangantui sim tum mi cu na duhdawt mi na nupi/pasal le fatepawl ih duhdan thupitter loih nangmai duhdan hlirih na feh ahcun an lung a awi thei lo ding.

Vawi hnihkhat men si loin vawi tampi, lole, tu le tu mai sungkawpawl duhdan ngaihsak loih feh a si ahcun buainak tampi a suak thei ih, sungkaw buainak le kekkuainak khal a thlen thei. Hi thu a fiangsinnak dingah tahthimnak hiti'n run tarlang sehla. Ka nauhaktet laiah kan thilri siatter ka rak hmang zet. Thimnakah,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

phelsadarh seksek thluh ko thlalang ka kuaiter, phar parih ballpen rin seksek tla, mawṭaw *body* sutphe tla, lole, inn sung thilri pakhat khat siatsuah tivekin. Cuvek ka buah can le, ka buahngah belbelin keimahte ka ṭap ciamco. Cutikah ka pa cu ka kiangah a ra ih, “Ka fapate, thinnuam loin um aw hlah, thilri siat cu buahṭhatsal, lole, thleng a theih ko. Asinan, nang cu mi fate thawn thleng na theih lo pi, ṭap nawn hlah aw,” tiin i ra lem theu. Culaiah cun ka pai sim mi cun ziang sullam a nei ti khal ka thei ban lo. A tu, ka pitlin hnu lawngah ka vun theifiangsal. Ka pai sim tum mi cu “keimah, lole, ka khawruahnak cu thilri hnakin a thupideuh” a tinak a rak si hman. Thilri ka siatsuah mi hnakin keimah le ka khawruahnak cu thupi ah a ret deuh ti lehnhu cun ka fiang sinsin. Curuangah, ka pa cu nuamteten ka ngaina deuhdeuh.

Keimahte buah ding mi cazin (*to-do-list*) ka nei ringring. Hivek neih hi a rak ṭha ngaingai. Himi zohin kan buah zo le buah hrih lo mipawl awlaiten kan thei mai. Culaiah hi cazin sungih thupi bikih kan ret ding mi sungah thupitter cuang mi an um a ṭul ti lawngte hngilh lo sehla. Cucu hnaṭuan tengteng ka tinak a si lo, na insang mipawl ih duhdan le ruahdan lam thu a si.

Ṭhimnakah, nauhakpawl in tufang ah na hnenah thu lo sim an duh ahcun thil dang buah hrih loin anmai lamah na hna vun thawng hmaisaw, ngaihsak hmaisaw. Nangmah thawi lektlang dingih an lo sawm asile vun lehpi hai aw. “Hmuan sungih hrampi kan tan sawn ding” tiin el hlah. Ziangatile, nan hmuan sungih hrampi cu thaisun ah, hmai kar sungah, na tan leh mai ding, a buaithlak lo. Nauhakpawl ih duh mi na ṭhawnsak simaw, ni dang ah siseh tiih na kheksak le an phurnak a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

reh ding ih, an lo sawm nawn lo ding. Cu mi sullam cu an thinlung na *hliamnath* ruangah a si. An lo sawm ringring mi khal na si lo, an duhnak na vun thlun ruang khalah ni tin an lo sawm cuang lo ding. Hivekih nauhak thinlung natter, lole, hliamnath hi upa lamin kan theithiam tuk lo, “cuvek menih ngawl ngualngo, na duh le in sawm nawn hlah, ka paih lo ka lo ti si” tivekin kan tisan men. Lole, anmah thawi umtlang le thiltitlang hrimhrim kan duh lo khal a si thei. Na hnenah nauhak pakhat in phur emem in a lo lephi simaw, a lo capo simaw ahcun lungawi ah neih aw. Culaifangah, na kaww simaw, an ninghan ding zawngin na tuah simaw ahcun kum le khua in a lo lephi nawn lamlam lo ding. Nangmah in na tisuah tuk rori, thawidam theih nawn lo mi a si.

Victoria ih cabu ka siar pekte ah cun hi cin le dan hi ka thlun nasa. Ka tuah ding mi tampi lakah ka sungtepawl ih duh le ngainat mipawl cu thupi cuangin ka ret hai. Cutikah, Khrih le kan fanu pahnih thawi kan karlak boruak hi a nuam thei zet. Paisa tampi kan nei lo nan thinlung lam lennak thawn nuamzetin kan um. Keimai duh mi lawng thupitter ringring le ka sungkhat, zo an si khalle, an duh mi ruat nawn lole, ngaihsak loih ka um tinten kan sungkaw boruak a nuam thei lo.

Mi tampi cu kan nupi/pasal ihsi thawkin pakhat le pakhat zahawknak khal um cuang lem lo, zianglam ha a duh/huatzawng ti khal kan ngaihtuah lem lo, ralkap hrekhatpawl vekih thunei tukin (*dictatorship*) kanmai duhduh kan ti hluahhlo mai, mi dang hi kan ngaihsak lo lawlaw, kan duhduhin kan tal bupbo men. Thil suah a si hrih lo kan ti ke, zianghatile, a thatlonak kan thei hrih lo. Tuah cun a thatlonak kan thei thlang, kan hrangah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

khua a tlai hrih lo; tuisin hun ti hnik aw, na sungtepawl an lungawidan ding cu relthiam a har zet ding!

66

Na Tuah mi parah Thindiriamten Um Aw

Hna pakhatkhat kan tuah tikah kan theh hlanah kan bei a dawng ih, kan tha kan thlah theu. Mi malte lawngin beidawng lo le thathlah loin a cem tiang an tuah thei. Asile, ziangruangahsaw, mi tampi hi kan bei a dawng ih, kan tha kan thlahsal theu? A lehnak cu: “cupawl cun anmai hnatuan mi ta rori an thupitter tuk ruangah a si.”

“Thupitter” ti mi sullam teh ziangtinak saw? Tui na tuah laimi hi vawi ziangzat na tuah zo? Vawi ziangzat na tisial zo? Na tuah mi parah na lung a kim maw, na di a riam maw? tivekin mai tuah mi vun dungkhirhsal a theih. Thimnakah, “Tuisun rori ah nauhakpawl vawi li rori ka kaw”, lole, “Kan inn ka thianfainak zarh khat lai a rei thlang,” tivekin.

Hivek thupawl ruat phah cing cun famkim le hlawhtlingtei hna na tuah thei cu ka lo zum lo nasa. Tuihlan ih na hlawsamnak le beidawngnak ruat phahih na tuah ruangah tui na tuah lai le lehnnu hrang tiang a va hnaihnaawk thei. Cumi cu ziang thawn an bangrep tile nan insang ah mi pakhat khat in na dung ihsi lo thlun rero in na tuah mi pohpoh, “A tha lo, na thiam lo, hi tla, hi tla, cuti’n ti awla, a tawk hrih lo” tiin lo sim ringring sehla, cuveki a si ding. Cuvekihi titu na neih tikah na thin

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a pitin, na thin a ra har tengteng ding; na hnaṭuan tha hman a tho nawn lo ding.

Thungaiti ti ahcun tui na ṭuan rero mipawl hi an ṭha zet nan, a ṭha ti'n na ti thei lo. Tui na tuah thei mi hnakiḥ ṭha-ih na tuah thei lawngah na thindi a riam ding ih, na lung a awi ding tinak a si. Cuvekiḥ um lo dingin ziangti'n kan tuah ding? A thawk lamih kan sim zo vekiḥ na tuah mi pariḥ lungawilonak lam cu ruat loin tui na tuah rero mi hi a ṭhabik tiiḥ ruatin, a ṭul asile cuhnakiḥ ṭha dingih zuam sinsin ding a si.

Ṭhimnakah, inn sung a hnawk liailiai ih, remṭhat thluḥ na duḥ. Tikcu remcang na nei ih, na tuah thei dingah cun tuisin tuah thawk mai aw. Inn cu vawi ziangzat na thianfai zo, vawi khat thianfai ah ziangtluk na rei, tui na thianfai khalle thaizing ah a hnawksal thotho ding ti mi ruahnak cu na lung sungah ret duḥ hlah, culawngah na hnaṭuan cu na hlawhtling sinsin ding. Cuitlunah, na bang tuk lo ding ih, thinnuam lo khalin na um nawn lo ding. Cui nan inn na thianfainak cun na lung a lo awiter ding ih, na thindi a riamter ding.

Ka hmuḥdan lo hlawm sehla. Cuvekiḥ tuah cu thazang tam tuk suah an ṭul lo tlunah thinbangnak khal a malter ding. Hi ruahdan cu hnaṭuantupawl hrang lawngah si loin, na falepawl thawi peḥpar-aw khalin na hmang thei. Ṭhimnakah, inn ah nauhakpawl pakhat le pakhat an tawhawk ahcun vawi ziangzat lai na ṭhen zo hai ti mi cu ruat loin nauhakpawl ih tawhawk cu ziangtin remaw dingin ka tuahsak ding ti ruat sawn aw. Cuvekiḥ ruahthiamnak cin le dan cun an nunkhua a lo ṭhater sinsin ding.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Cun, nangmai hnaṭuan mi parih na lung a awi thei lo lawng si loin, mi hnaṭuan parih lungawi thei lo khal an um thei; cuvek cu a bangthlak tuk. Nangmai ṭuan mi par khalah, mi dang ṭuan mi par khalih lungkimnak na neih ahcun thinnawmnak na ngah ding ih, na inn lam hrangih na tuah mi hmuahhmuah par khalah na lung a kim thei ding. Mai can hman lai mi parih thinlung pek le mai ṭuan mi parih diremnak cun thinharnak a malter ih, hnaṭuan theinak thazang thar a lo pe sinsin ding. Cuti si loin, mai hnaṭuan khal, mi hnaṭuan par khalih lungkim thei lo ringring cun hnaṭuan tha a tho thei lo ih, thinlung sungtei thinhengnak a thlen ringring. Curuangah, tui na ṭuan mi kha a ṭha thei bikin ṭuan awla, mi dang hnaṭuan mi khal a ṭhatnak lamih hmuh tum aw, cule nangmah ah diremnak le thinnawmnak a um ding.

Fimthiamnak lam thupitter zet mi Boston ah mithar pakhat hnenah a khawmipawl ih thu an suh duh mi cu, “Ziangvek fimthiamnak, lole, zirthiamnak ha na neih?” an ti.

Sinak sang ngaisang zettu Philadelphia Khua cun, “A pa cu zo a si ta?” tiin an sut ding.

Sumpai lam thupitter zettu New York cun, “Ziangtlukih milian ha a si?” an ti.

Asinan, hitizawngin mi pakhat dinhmun le sinak parah zumnak an rak ṭhum cio hi cu a dik lo zet.

Thudik um mi cu “Amai sungmuril ih a ruahnak le a sinak taktak parih zoh ding a sisawn.

67

**Zohtuuptu na Nei
Ringring**

Ni khat cu a leng
ihsin ka ra tlung ih,
inn sung ka luh

veten mileng khan cu a rak hnawk liailiai. Ka fanu pahnih in an lehnak milem tetepawl an ret thatsal lo ruangah a si. Cu mi ka hmuh veten ka thin a heng ih, ka fale cu ka kaww hai, ka hrang vutvo mai. Mileng khan sungah cun ka lut thul, ka suak thul, ka thin a heng zet.

Cutikah coka ihsin ka nupi Khrih cu a ra suak ih, ka kiangah dingin hiti'n awka nemten i ra sim. "Papi, hi khan sungah mi pakhatkhat in *tui na umdan hi an lo zohtuup ringring* ti'n ruat hnik aw," tiin. A tawng mi ruangah ka mangbangin ka cawl dukdi ih, Khrih cu ka zoh. Kei cun cuvek lamlam cu ka vun ruat ban lo nan, Khrih ih cuti a hun tawng ruangah keimah le keimah hiti'n thu ka sutawsal: "Mi dang pakhatkhat in in zoh rero taktak bang sehla hiti'n mawsi ka um ding?"

Keimahte ka letawsal ih, "Khavekin ka um lamlam lo ding. Thungaiti ti ah cun kan mileng khan hnawk liailiai cu ka duh lo tuk nan, ka falei parih hivek lawmmamih ka thin a heng hi cu a mawi lo a si ti'n ka ruataw. Cui inn sung hnawk liailiai men cu leilungpi siat zik vekih ka um ciamco hi thil tha a si lo ti'n ka ruataw bet.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Khris ih sim mi cu ruahtlak zet a si vekin a cangcang ah cun thluak fimturtu *exercise* pakhat khal a si. Neta ah cun (ziang vek can khalah) na thin a tawi, na thin a heng tikah zohthuptu na nei ih, a rak lo hminsins thluh ti'n ruat aw. Cucu ningzahnak ding vekih na hmuh ahcun na tuah mi cu cawlhsan mai aw. Cule thil fate men kha thil tumpi vekah ruatin na buai ciamco nawn lo ding. Kannih nupa cu in zohthuptupawl duhdan vekin kan nung thei ka tinak cu a si lo. Cuhnakin, kan tuah mi pohpoh hi kan theih lo sungah mi dang pakhat khatin in zohthup ringring ruangah kan tuah rero mi hi thil tul taktak, thinhengnak tlak ngaingai a si maw tiih kan ruahawk theinak dingah a sisawn.

Inn sungih na thinheng sosang vutvo, lole, inn a hnawk tuk tiih na phunzai rero kha hun cawlhsan duak in, tui ka rel mi “zohthuptu na nei ringring” ti mi thinlung hun pu duak hnik aw. Na ning a zak ding maw, na hnih a suak ding? Cuti a siah cun na thinhengnak cu “thinhengnak tlak ngaingai a si maw, maw, thil fate men ha” tiin nangmah le nangmah zohawk nalcang na vun thiam mai ding.

A cancanah cun hi tidan hi hnihsuak vek a bang nan, na hun tuah ngaingai thei ahcun a thathnemzia na thei mai ding. Na tuah dah lo ahcun ziangtik hmanah a thathnemnak na sar dah lo thung ding.

Cathiam sang lo khalin hi thil 5 a neih ahcun a hlawhtling thocho ding

1. Nuncan ziaza dik
2. Pumpekawknak
3. Ralthatnak
4. Hawihhawm/tangdawrnak
5. Tumtahnak felfai

Shiv Khera

Kan Nunpi mi, Thinlung ihsi Suak

Tui ka sim ding mi tidan hi tutiang thlah loin ka hmang ih, i bawm zetin ka thei. Hna tampi ka neih canih ka phar ciamco can le ti-hehe-ih ka buai can vekah ka thinlung lam daihnak le hahdamnak dingih i bawmtu cu hi tidan hi a si tiin ka hmnsin.

Hi thu hin a lenglam thilumdanpawl (kiangkap thu, awnmawi, na nun lamtluan ih daihnak le buainak) cu na thinlung sungih *a thlam um ciapawl*, hmuh theihih ra langsuak an si. Mi tam zet cun hi tidan hi hman an duh tuk lo. Ziangahtile, a cang thei lo ding tiih an ruah ruangah a si. Rinhlelhnak thawi a khat mi an nunnak ih

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

an tawn mi hmuahhmuah cu an thinlung ruangih cangsuak mi a si ti an pawm thei lo.

Ka uar bik mi cabupawl lakih pakhat cu John Kabat-Zinn ih ngan mi, *Wherever You Go, There You Are (Na Fehnak kipah Nangmah Na Um Ding)* ti hi a si. Cui cabu sungah cun hiti'n a ngan. Khuitawkih na um khalle, khuitawkih na feh khalle *cuvekin* a si thotho ding a ti. Hiti'n a ngan peh bet. Ziang tuah ding poh khalih tlai ringring na hmu dah maw? Anih cu ziang a tuah khalle tlaikhaw hnuah a ðeh ðeu. Cuticun hnaṭuan ðeh dingin minit 10 pek bet a si. Cucing khalin a tlai thotho.

A dang minit 20 pek bet a si khalah a tlai thotho. Ziangruangah cuti'n a cang thiam? A san na thei thei mai maw? Amah a tlaitertu cu hnaṭuan a neih tam tuk ruangah a si lo, nahzi a zoh lo ruangah a sisawn. Cucu a thinlung ruangah a si. Ziang a tuah khalle a peicang lawngih a tuah thawk ðeu ruangah a si. Cuvek mi cu a phunphunin na bawm thei. A hnaṭuan ðeh hlohloh dingin a ṭul mi thilpawl retsak cia, a pawhsuah lohli theinak dingah mawṭaw man cia ih retsak tivekin.

Asinan, anih hnaṭuan ðeh ding lamah cun a tlai kelin a tlai thotho ding ih, a tlainak san khal thu dangdang hmangin puhmawh a hawl thei ding. Asinan, a el thei lo mi pakhat cu hnaṭuan a ðeh tlai ringring hi a si. Hivek nun cu mi dangpawl hnen khalah a thleng thei. Hi mi cin le dan cu sunglam thinlung ihsin ra cang mi a si ruangah a lenglam ihsi bawmawk theih khal a si lo.

Cuti asile, cuvek nun ða lo cu nangmah ah um bang sehla, ziangti'n na tuah ding? A awlte! A tuahtatdan awlsam bik cu *na thinlung* a si. Na thinlung khawruahnak dangpawl na cemter ding maw, na thleng

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ding? Cu mi ti thei ding cun can na pek a ʔul men thei, lole, TV na zoh can khal na malter deuh a ʔul ding. ʔhathnemnak a lo pe theitu le thindaihnak na ngah theinak ding cabu tla na siar a ʔul ding. Culole, zan lamah tuandeuh ah na it ding ih, zinglam ah zingten na tho ding. Cule, nangmahte lawng pindan sungah daiten na um ding.

Mi hmuahhmuah in an thinlung thleng cu an duh cio ding nan, an thleng duhdan lawngte an bangaw lo men thei. Zianghatile, mi tin in a bangaw lo mi lungput le ʔulsam mi an neih ciar ruangah a si. Na nun lamtluan ih na tawn rero mi buainakpawl hi na thinlung ruangah a si ti na cohlan thei ahcun na buainak tapi a lo sawng zangkhai thei ding. Netaah cun thinlung sungih rinhlelhnak, beidawngnak, thinlung buainakpawl na tawn a si le a lenglam thilumdanpawl ihsin zingzawi hnik aw. Sungkua, hnaʔuan, rualpipawl, hnaʔuanpipawl zaten, asilole, pakhatkhat cu na thinlung sungten na ngaih tuk lo ti na thei-aw mai ding. Rel thluh ding a si ahcun inn ih uico hman na rem thei lo ding. Hisi cun ziangtlukin sunglam thinlung le thilthlengpawl a pehparaw ti na theithiam thlang ding ti ka zum.

Tui ka sim mipawl cu vun tlangkawm hnik sehla. A lenglam thilcang mipawl cu thinlung sungah hmual a neih zet vekin thinlung umdan khalin lenglam nun pumpi ah hmual a va nei zet ve ti na hmu thei ding. Curuangah, mi tute-ih ka sim vek khan, lenglam thilcang cu *control* a theih lo ruangah *control* theih mi sunglam thinlung thleng kha a ʔhabik miangmo.

- Nangmah na um ruangah na sungtepawl in nuam an ti ahcun a sunglawi zet ding.
- Hnih ngaina awla, duhdawtnak nei thuk sinsin aw.

69

**Suangtuahnak Fatete
Lawngin Nung Hlah**

Minung cu kanmai hnaṭuan thu, kan insang thu, kan fatepawl feh vivodan ding le kan innhnenpawl thu ruatin suangtuahnak a phunphun kan nei ringring. Ziangmaw canah cun zianghman ruat lo vekih kan um can khalah pakhatkhat tal cu kan suangtuah thotho. Mangbangza pakhat cu cutin thu kan ruat ti kan thei-aw dah lem lo.

Sungtuahnak neih cu a ṭha lo tinak cu a si lo. Duhduhah suangtuah theinak zalennak kan nei. Asinan, kan suangtuah mi cun thil ṭha phur thei sehla. Thinhengnak ding lam kan suangtuah le kan thin a heng; ninghannak lam asile kan ning a hang. Thinbangnak lam kan suangtuah le kan thin a bang rero. Hihi na zum ve maw? Na zum lole tisin hnik aw. Thinhengnak ding lam pakhat hman suangtuah riailoin na thinhengter bumbo hnik aw. A theih lo ti na thei mai ding. Suangtuah hmaisak lo cun tawnteh a theih lo. Curuangah, suangtuahnak thluntu cu tawntehnak a si. Tufano in a nu a thlun ringring vek khi a si.

Suangtuahnak hlawmpi ti sullam cu hihi a si. Ṭhimnakah hiti'n thu pakhatkhat na ruat si bang sehla. "Hitawk hi zohman in an thianfai dah lo," tiin na ruat. Asinan, hi suangtuahnak cun hnaihawknak a lo pe lem lo ding. Sikhalsehla, lehnu ah cun fa a nei vivo thei.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Cupawl cu: “Hitawk hi keimah hlin ka thianfai, hi hmun hi ka hua, hitawk thianfaitu dingah in ruat maw si?” tiin suangtuahnak hlawmpi dangdang a ra thleng vivo thei. Cuvek cun thinnawmlonak a thlen, thin a bang ih, tul hnai loih thinhengnak a suahter. Cuticun suangtuahnak nuam lo in mi a cimbuai thuk sinsin thei. Thinlung sungril ah dawnkhamtu a um lenlen ringring ih, ngainatawk ngaingailonak a suak. Thu hun relih, hun biakawk hnuah cun a ziaum khal a si thei, culo ahcun pakhat le pakhat karlakah “relsruak lo dawnkhamtu” a um ringring.

Cuti asile, ziangtinsaw ka ti ding? Tidan thabik cu “suangtuahnak dik lo a rat hiauho vetei rak hlawnhlo lohli ding” khi a si. Culole, a dang, a pehzawm ding thu dangdang na suangtuah vivo pang ding. Cule, suangtuahnak hlawmpipi ra suak man nawn loin a ra suak hmaisasa an hlo cingcing ding. Na hlawn lohli le an hlo lohli ding tinak a si. Thinhengnak le thinheng ruangih a suak mi thil tha lo tampi na hrial thei ding. Hivekin suangtuahnak dik lo tete ihsin a hlawmpi ra suak lo dingih tidan hi keimah lawng si loin hi tidan a hmangtupawl in ziangtlukin an hlawkpi ti cu ka relfiang thluh thei lo; asinan, ziangtlukin a tha ti theih na duh le nangmahte hun tuah hnik aw tiah ka lo fawrh duh.

Hi tidan hi thil awlte vek cu a bang nan, hun tuah ngaingai tikah cun a rak awl lo zet. Ziangahatile, mi tampi hin “ziangvek suangtuahnak ka nei” ti hi kan cekaw duh dah lem lo, kan mizia ah a hnget zo vekin a um. A awl lo kan ti nan tuah theih lo cu a si lamlam lo. “Tu ah hin ziangha ka suangtuah ciamco” ti ruat phahin nuamtetei hmansuahdan kan hawl vivo ahcun tawkfang a rei tikah kan nunpi mai ding.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Kan buainak bik pakhat cu “kanmah le kanmah kan ruataw dah lo” hi a si. Lole, ÷ul tuk hnai loah “kan sa vutvo mai ÷heu” ih, thuhla sau kan ruat man nawn lo. Cucu a dik/lo kan ruatkir nawn lo, dik vekin kan fehpi turto thocho. Ziangmawcan ah cun suangtuahnak dik lo hlawmpi hman thleng hrih loin “thil fate men” ah kan buai hehe ih, thuhla picang ah a cang riangri. A hnuailam ihsin a kaiso vivo. Mi hrekhat thung cu “buainak picang le khirkhan” hman an vun ÷hum thei thung ih, a dai vivo. A tlun ihsin a hnuailam ah a tlaniam vivo thung.

Suangtuahnak le khawhmuhnak vangkau ding cun fiamthiamnak hawl tam a ÷ul

Fimthiamnak phun thum ti mi cu -tlawng ihsi zirsuah (*formal education*), tlawng si lo, a lenglam ihsi zirsuah (*non-formal education*) le mahte zirawk (*informal education*) tla an si.

Hi mi pathum sungah hin mi tamsawn cun tlawng ihsi zirsuah mi fimthiamnak hi kan fehpi tambik. Fimthiamnak thu kan sim tinten tlawng ihsi zirnak hi kan hmuitin bik ih, kan thupitter bik fawn.

Asinan, tlawng ihsi zir remcang lo, mithiam le turu tampi an um ti khal kan hmu thei. Mi dang tampi lakah, America Ram thuanthu danglamtertu, America president 16-nak Abraham Lincoln kha a cazir sung hmuahhmuah kawm sehla thla 12 a kim ke maw ti fang a si. America President lakih ropibik lakih hril a si ringring. Amah vek mi dang rel ding an tampi.

Tlawng ihsi zirnak sang thlen thei a duhum tuk, cu mi kan thlen thei lo khalah mahte zirawknak ihsin nasazetin thilti a theih ti hmingsin ding a si. Beidawng loih kanmahte kan thiam dandanih kan zir ahcun hmantlak mi pakhat kan si thei thocho ding.

70

**Na Hnatuan
Luarkaitukin
Rel Hlah**

Mi tampi, a
hleicein,
insang nupawl
hi cawlh can

hman um lo ding khawpin hnatuan an nei tam. Nauhak kilkhawi ihsin inn lam thianfai le rawlsuan tivekin an man lo thei zet. Culaiah *an t̄uan mi hnakh tamih rel uar an hmang*. Cuvek cu an pasal telin mi tampiin an pawm thei lo. Pawm vekih an umsan men khalle an thinlung sungten a si lozia an hmingsin thotho. “Cuti lawmmawmih uar ciamcotlak a si lo” an ti sak men thei.

Hivek t̄awngkampawl hi insang nupawl hnen ihsin na thei tam theu maw? “Sunvute rori inn lam hna ka t̄uan, inn lam thianfainak ah nahzi 4 sung rori ka rei, inn lam hna cu keimah lawnglawng si t̄uan,” titu teh na thei dah maw? Thungaiti ti ah cun hipawl hi mai t̄uan mi rel uar tuk deuhnak t̄awngkam thotho an si. An t̄uan tikcu hun zohhlih taktak sehla, cuzat lawmmam cu a si lamlam lo ding. Zinglam ah rawlsuan tikcu ah an suang ih, zanlam ah cu thotho; inn thianfai khal nahzi 4 lawmmam a rei lamlam lo, “uar tuk thu” a si.

Hlandeu laiah ka rualpi, nunau pakhat cu ka hna theih ah a falepawl hiti’n a ti cingcing: “Sun nihlawhin nanmai ei-in ding timtuahin ka buai tuk,” tiin. A falepawl a kilkhawi cu sunvu hnakh hmanin a rei ko ding (ziantiklai khalah a si) nan, an hrangih rawl a suan can

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

cu can tawite a si ding. Rawl a suang ih, an khengkho a khawlh; cu hmuahhmuah cu kawm thluh sehla, nahzi malte sung lawng a si ko ding. Cuti a si ahcun “sun nihlawh” a ti mi cu a “uar tuk deuh” ti a fiang. Hivekih luartukih thurel hman hin thinlung lamah thil tha lo a tuh thei zet. Mi dang hnakih t̄uan tam cuang, taima cuang le mi dang t̄uan mi theihsak nawn loin “uarawknak” thinlung a hring duh nasa. Asinan, mekazin pakhat na siar simaw, tohkham parah nahzi khuai sung na to hiahhi men, lole, nahzi pakhat lenglo na tikcu na hmang hun ti sehla, an pawm thei lo lala zik si! Innlam hna na t̄uan maw reideuh ding, na *fawn* tham?

Cupawl cu an hnaṭuan tampi sungah an telh lala tinak a si. Ka sim tum mi cu an hnaṭuan can hi an rel uar thei zet tinak a si. Hiti an ti hi mi in “hna a t̄uan tam” in ti hai seh tinak maw a si, mi dang hnakin ka t̄uan tam” tiih mi dang an nehsawhnak ha a si, theih ban a si lo. Asinan, a lingletin thil a feh ringring. Hivekih mai hnaṭuan rel uar tukpawl hi *mi in an ngainep riangri* ti a si.

Mai insang hrangah cun hivek hin pawinak a nei tuk lo men thei. A neih mi pakhat cu mi dangpawl an hnaṭuan tha a tho nawn lo ding. Asinan, khua a rei tikah cuti um hmangpawl riangri cu thinbangnak an nei tam cuang ti a si. Mah le mah zangfahawknak, mi dang ngainepnak le ziang hmuahhmuah mah lawngih tuah vekih ruahnak thianghlim lo an neih phah thei. Cucun mi dang zawnruehnak le theihpiawknak a tlaniamter vivo ih, duhdawtnak thinlung a hlo vivo thei.

Phun dangin sim sehla, inn ih na um tik khalah nuam hliahlotei um hnakin hnaṭuan thu rori thupitternak a suak. Inn le insang ih um cu malsawmnak hnakin

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hnaṭuan tamtertu vekih hmuh a si thlang ih, insang ah thindi a riam thei nawn lo. Ka simbet hrih ke aw! Insang hnaṭuan hi insang nu hrangah cun a tam ti cu ka el lo, ka theithiam tuk. Ka rel tum mi sawn cu ziang hna kan ṭuanih ziangtluk kan ṭuan tam a si hmanah “uar tuk le a luan tukih rel” cu a ṭha lo tinak a si bik. Cuvek cun zangkhainak hnakin thinlung phur a ritter. Mi dang hrang khalah ngai a nuam lo, hnaṭuan tha khal a tho thei nawn lo. Hna na ṭuan lai khalah cawl duakin, mai duhzawng nawmnak tete tla vun tuah ding a sisawn. “Hi mi ka ṭheh veten a dang “cu mi, kha mi ka tuah lala ding sikhaw” ti thinlung helhkamnak hi vun ṭhum aw.

Tuisi thawkin na hnaṭuan mi a luarkaitukin rel nawn lo hnik hman aw, na thinlung phurrit a zangkhai sutsi ding ih, na kiangih hna dang ṭuanpawl khalin thinnuamten an ṭuan thei ve ding. Na ṭuan leh ding mi khal rel rero hlah.

Mi tampi in an tikcu neih mi zatek 86 cu anmai hrang liauliau ah an ret ih, a tanglai mi zatek 14 lawng hi mi dang hrangah an ret.

Mai hnaṭuan mi lawng thupiih rettupawl cun:

- Ka hnaṭuan mi hi in theihpi lo, in uksak duh lo.
- Hitlukin ka ṭuan tam ih, culaiah zianghman nan rak ti ve lo.
- Hitlukih ka zuam rero hi in ngaihsak duh lo ahcun ka ṭuan paih nawn lo ding.
- “Ka bang tuk” ti phah rero in phunzainak ding an hawl vivo ih, an bang a luar deuhdeuh.

Kyaw Kyaw Hlaing

Nun ih Sunlawizia

Mi dang hnenih ca ka kuat tikah a cemnetnak ih hmin ka thut hlannah himi catlangte hi ka ngan ta theu. Cucu “*Treasure Life*”, a sullam cu “*Nun Sunglawi*” tinak a si. Cule ka cabu leitupawl in an cabu parih ka hmin in thutter can khalah hi catlang te thocho hi ka ngansak theu. Hnatuannak ah hnatuanpipawl hnenih *voice mail* thawn *message* ka kuat tik khalah hi catlangte hi ka telh thocho. Cumi ka tuahnak san cu mipawl hnenah nun ih manhlatzia le sunlawizia, lole, an vanthatzia theihter ka duh ruangah a si.

Kannihpawl hi kan nun lamtluan ah kan zum banlopi’n laksawng danglam tete kan co mipawl kan theithiam lo, a ngaih khal kan ngaihsak lemlo. Curuangah, kan nunnak hi lungkim le diriam thei lo vekin kan um ih, nun diremnak ngaingai nei lo vekin kan um ringring. Mah hnakh sinak sangsawn le thiamsawnpawl thawn tahthimawin mah le mah mivansia, mi bang thei lo, tiin riahsian kan aihram ringring. A thupten kan thin a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nuam lo, ziangvek khi simaw nei sehla, lole, ziangtivek khin simaw vung um thei sehla kan duh. Cuvek dinhmun ah “nun manhlatzia” rel bang sehla, a dik an ti ding maw, dik lo an ti ding ha ke? Kan vun zohkhawm hnik pei.

- Mi zangfahnak le lainatnak ṭawngkampawl na hun hman zik tinten ṭawng thei lole ṭawng thiamlopawl vun mangsal aw.
- Na ei mi ti-rawl cu “a thaw lo, ka duhzawng a si lo” na ti zawngah ei ding hman nei lo, rilrawng, tihal ih umpawl vun mang aw.
- Na nupi/pasal parah na lung a kim thei lo asile, kawppi hman nei hrih lo le nei theilopawl vun mang hai aw.
- Na nun le khawsakdan ah na lung a kim thei lo asile nauhakte ih si rak thizopawl vun mang aw.
- Na falepawl parah na lung a awi thei lo asile fate nei duh zet nan, nei thei lo nu-papawl vun mang aw.
- Na inn cu a fate ih, a cangkan tuk lo ruangah na bei a dawng asile inn nei lo, lamzin sirih it memmenpawl vun mang aw.
- Na hnaṭuan mi parah na lung a kim thei lo a si ahcun hnaṭuan nei mumal lo, vaktawi menmenpawl vun mang aw.

Hi thupawl ṭhatei na ruah ahcun laksawng tapi thawi nun hmang rerotu na si ti na cohlang thei thlang ding ti ka zum. Thungaitei ti ah cun hi kan tarlang mi si loah laksawng tam zet an um lai. Vun ruatbet awla na hmu tam vivo ding. Mi tapi in an nunnak ih an co mi laksawngpawl an theihthiamlonak san cu *anmah hnakih thiam le dinhmun sangsawn lawnglawng* an zoh ih, *an hnakih dinhmun niamsawn* zohnak cang an thiam nawn lo ruangah a si. Mi tapi siar ṭheu mi thuanthu pakhat a

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

um. Mi pakhat in phanat hruh ding tha a neih lo ruangah thinnuam loin a um. Ni khat cu lamzin a feh laiah a hmaiah phanat tet hnianghnite, a kedil zawn pawp veve hruhieh feh rero a hei man. Tawkfang a feh lala ih, khatlam lawng phanat a hruh mi a hei man lala. A thinlung an tham nasa. Hla nawn a feh tikah phanat pakhat hman hruh loih feh a hmu lala. Tawkfangah lamzin sirah ke pahnih nei lo kutdawh a hmu. Culawngah, “Aw, kei cun phanat hruhnak ding ke pahnih ka nei lai si, hruk ding phanat hman ka nei, cuitlunah thleng dualdo ding hman ka nei lai a si lo maw!” a ti ih, a lung a awisal. Pakhatkhat na duh mi na ngah lo ruangah beidawng hlah, nang hnakih tul le tlasam tampi an um ti vun mangsal awla, mivannei na sizia na thei-aw mai ding. Dam thupi, dam thupi!

NUN IH SULLAM

- Nun ti mi cu *nehnak* pek mai ding a si lo, *theihtawp* suahih *zuam* ding a si.
- Nun ti mi cu *lamnak* a si lo, *bangrantei* nun a si.
- Nun ti mi cu *ruahnak lawngih* nun a si lo, a *takih tuansuah* a si.
- Nun ti mi cu *sual puhawknak* a si lo, *duhdawtaw* ding a si.
- Nun ti mi cu *sirih hnawlawk* ding a si lo, *huapkau/vangkau* ding a si.
- Nun ti mi cu *bangaw cekci* ih nun a si lo *zirawktawn* ding a si.
- Nun ti mi cu *uaraw* ding a si lo, mi dang zawn ruat ih, *tangdaw* nun a si.
- Nun ti mi cu *zetnak* a si lo, *lawtnak* a si.
- Nun ti mi cu *mi dang tlunih cungcuannak* a si lo, *nuam hliahhlo*tei *umkhawmnak* a si.

**Tu le Tu Thilsual
Tuah Lo Dingin**

Kum rei nawn liam zo ah khan Australia rammi, leitlun *Tennis Champion*, Ken Rosewall cu *interview* tuah phahin a hlawhtlinnak thuthup ka sut. Anih cun awlalten hiti'n i sim: "Hlawhtling dingih ka zuam laiah ka tisial mi tete an um. Asinan, cui ka tisial mipawl cu ziangtik hmanah ka tisial leh nawn lo," a ti. Hi thu hi ka thinlung ah a cam ringring. Inn ih ka tuar mi thinharnakpawl khal malter vivo thei dingin i bawm nasa.

Minung ti cu tisial mi pakhatkhat kan nei pang ding tiin kan ñih in kan huphurh ringring, cuti ding a si lo. Cuitlunah, tuah sual hrim a ñul can hman a um, ziangah tile, kan tisial mi par ihsin ziraw ih, a dik le a ñhasawn hawlih, ñhanso ding khi a si. Curuangah "thil tisial cu buainak a si lo" ti hi cin ringring ding a si. Asile, buainak cu ziangsaw a si? Hiti'n let sehla a awlbik ding: "Mai tuahsual mi cohlang duh lo ih, tuahñhatsal le remñhatsal duh lo khi a si." Cuti a si lo ahcun kan tisial zo mi ah rimnak cang thiam nawn loin kan tisial bet rero ding. A bese sinsin mi cu *tu le tu kan tisial rero* khi a si.

Keimah rori khalih ka tuahsual phahphah ñheu mi pakhat cu kan inn lamah ziangtluk hnañuan buai ka neih khalah *fawn* a ra awn vetei pawh vukviih, va kaih ka hmang zet. Vawi khat ah kan inn ah hna pahnih, pathum ka ñuan kawp. Ka fanu nautedeuh tlawng ih va thlah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ding can a tlai zik thlang ti ka thei. Curuangah, ka buah lai mi cu theh dingin manhlapzetin ka buah. Culaifang ah kan mileng khan ih fawn a ra awn rengro. Fawn kaitu kan um lo le *answering machine* (fawn sungih tawngpawl rak khumnak) in a rak khum thei. Asinan, kei cun fawn cu va lain, ka kai. Sim zo bangin hnatuan phun hnih-thum lai tuan phah le ka fanu thlah ding thupawl ruangah manhlapzetin ka bia. In run betu khalin ka manhlap nasa ti i theihthiam ruangah “hitluk ih manhlap cun ziangahsaw fawn na kaih duh rero?” tiin thiheng aw in i rak ti.

Hivekin mi dang in fawn sung ih si lungawilozetih in biak hi vawi hnih-khat men lawng hman a si lo, a tam thlang nasa. Hi hnu cun cuvekih fawn ra awn tinte kaih tengteng ding vekih ka ruahnak cu ka bansan vurvo. Cuveten keimah le keimah buaiteraw nawn loin, thinnawmnak nasazet ka ngah. Hi cin le dan ka bansan theinak san bik cu “ka tisual mi cu tu le tu tuahsal rero a tul nawn lo” ti ruahnak ka cohlan taktak ruangah a si. A thu menih cohlan lawng duhtawk loin a takih ka buah taktak ruangah a si.

Cuisi cun hna ka hnatuan buai laifangih *fawn* a ra awn tikah ziangvekin awn khal sehla, ka kai nawn lo, *answering machine* in aw a rak khum mai ih, ka man canah cet sungta cu ka awngsal ih, a tul le ka *fawnsal* mai theu. Hitih ka tidan ka thleng hin thathnemnak tampi a nei. Ziang hna ka tuan a si khal le thindaiten ka buah thei thlang.

Mitute-ih ka ngan zo vek khan, thil tisual cu buainak a si lo. Asinan, tuahsual zo mipawl tu le tu tuahsal rero duhnak hi buainak a sisawn. Tuahsual nawn lo ding khi

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a thupibik cu a si. Cuvek mi na si maw tiin lo sut sehla, “Yes” tiih i leh ding ahcun “a tha tuk” ti’n ka lo sim duh. Cuti ka sim ngamnak san cu “na buah sual mipawl cu thup lole zep loih na cohlan thei” ruangah a si. Cohlan men lawng khalin duhtawk men hrih hlah, tuahsal nawn lo dingin bansan lawlaw aw. Cule na hringnun lamtluan ah thinlung hahdamnak, daihnak le hlawhtlinnak na ngah rori ding.

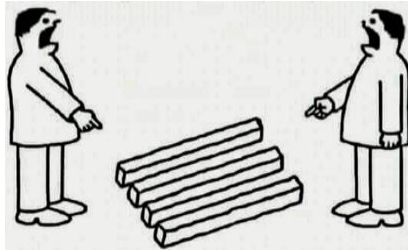
Mihlawhtlingpawl hin a tirta ihsin thil ropi taktak an ti lohli thei ve lo, thil fate zet ihsin a taw an thawh cetco ve.

Ni khat cu nauhak hnaset, kum 4 mi cu an tlawngkainak ih an saza in a nu pek ding caik te pakhat a kenter. Inn a thlen veten a nu a pe ih, “Na fapa hi cazir thei ding minung a si lo, a mawlmang lutuk, a hna le a set si, tlawng ihsin lasuak lohli aw,” ti thu a rak um.

A nu cu a thin a heng tuk ih, tlawng ah zamranten a feh. “Ka fapa hi zirh theih lo dingih mawlmang a si lamlam lo, a thiam thei tuk ko ding; keimah rori in ka zirh ding,” tiin saza cu a va to. Zirnak tlawng ah thla thum sungte lawng ca zirtu, mimawlmang, hnaset tiih hmuhsuam mi cu miropi zet ah a hung cang. Zo ah na zum? Lekthik *bulb* le thil dangdang tuahsuak hmaisabiktu, Amerikami,

Thomas Alva Edison (1847-1931)

kha famteh!

73

**Na Hmuhdan Vekin
an Hmu Thluh Ve
Lo**

Hi ṭawngkam hi na thei dah men ding: “Anih cu thil a hmu thiam thei lo tuk,” tiin. Na thei dah lo a si khal le cui ṭawngkam sullam ka lo sim ding. Mi pakhat khat hnenah thuhla pakhat na sim ih, anih cun na sim mi a thei thei lo, a theithiam lo, a hmuthiam lo tinak a si. Taṭhimnak pakhat thawn ka vun lo simfiang vivo ding.

Vawi khat ah tlawngkai pek ka fanu cu nambat pahnih kawm thiam dingin ka zirh. Tlawng ih an zir hrih lo ruangah inn ah ka rak zirh khawl. Ka fanu cun a kutzungpawl le a kezungpawl hmang in nambat pahnih kawm cu harsazetin a zir rero. Asinan, a rei hlanah mitkherh vekin a hun thiam lohli mai, a lung a awi zet.

Ka fanu ka zirh pekah hitlukih awl vun thiam lohli thei lo, a kawm hman thiam lo tiin ka thin hengin, ka mawhthluk lamlam lo. Ka thin a heng ding a si ahcun a athlak zet ding, mi zangfahnak nei lo khal ka si ding. Ziangahtile, ka fanu cu a nauhak tuk lai ruangah ka sim mi cu a theithiam thei hrih lo. Curuangah, ka theihthiam vekih a theihthiam thei ding tiang can ka pe. Kan sim mi le kan sim duh sanpawl cu a theihthiam lo can tivek a um ṭheu ding. ṭhimnakah na nupi/pasal cu hnawk liailiaiiah a um tika thilripawl remtei ret dingin na fawrhfial, sumpai hman heh tuk lo dingin na sim nan a theithiam loh, na sim vekin a um thei lo khal a si thei.

Nang cun na fale cu awnai loin dai khepkhitei um thiam, thinsau, ngaidamnak nei, ṭawngkam mawi le duhnung

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hmang thiam dingin na sim rero hai nan annih cun an theihthiam lo can a um ding. Thungai ti ah cun annih cun na sim mi an thlun duh lo ruangah simaw, na sim mi an thlun lo kha nangmah thawi remawk lo an duh ruang vekah a si lo. Na sim mipawl an theihthiam lo ruangah a sisawn. Nangmah le annihpawl cu ʔawng bangaw lo hmangin nan be-aw rero tluk a si.

Na sim mipawl an theihthiam theilozia na theihsak thiam ahcun na tuar mi thinharnak, beidawngnak le tuarnatnakpawl cu a malter nasa ding. An parih na hmuhdan khal a thlengaw ding ih, an parah zangfahnak khal na nei ding. Cuitlunah, nangmah cu thinheng le thintawi mi ihsin thinsau le mizawithei dinhmun thleng dingih zirhtu pakhat vekin na theiaw mai ding. An mawhsualnakpawl lak ihsin nuncan ziaza ʔha tetepawl an phawrhsuak thei ding.

Ka nupi Khris thawn vawi khat ah *baby-sitter*² nunau pakhat thawn pehparawin tawnteh mi danglam zet pakhat kan ngah. Hi nunau cu nauhakpawl kilkhawi le rak zoh dingah cun a rinum zet ih, lung a kim zet. Asinan, a ʔatlonak pakhat a um. Cucu kan nupa a leng ihsin kan ra tlun tiki coka kan luh le a hnawk thei tuk hi a si. Khris in coka cu thiangfaiten tuah dingin a simin, a cah ta ringring. A sim tinten, “Ok, a ngah ko” a ti ʔheu. Asinan, inn kan thlen tinten amahkel a si ringring. Khua a reihh, a thlengawc cuang lo tikah a hnaʔuan ihsi suah ding thuhla kan rel ngaingai. Asinan, Khris in hiti’n i sim. Falanute cun “coka thiangfaiten ret aw” ti mi hi a theithiam lo a si ding. Hitivekih hnawk liailiai hi

---

²*Baby-sitter* ti mi cu nau neitu nu le pa a leng an suah tikah nauhakpawl rak kilkhawitu dingih an san mi a si.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thiangfai ah a ruat a si ding a ti. Cuti'n a thaisun ah kan nupa cun falanu cu rawlei khawh tikah pakanpawl khawlhfaih ih, pakan retnakih remtei ret ding, rawleinak cabuai cu buhfang le hmeh ningnawi tete tla tang lo dingin puansia thawn hnul ding, coka ih zialpawl cu hmuaphiah zim ah puansia bun ih hnul ding tipawl a theithiam dingih kan sim lawng si loin, a hmuh khalin kan hmuh. Anmai inn ah cun coka thianhlim cu hnañuan pipa a si lemlo men ding nan kan inn ah cun hnañuan pipa ngaingai a si ti a theithiam thlang.

A tawizawngin kan sim asile, hi thil thleng cu lungawinak thawn a cem ta ti theih a si. Cui ni ihsi thawkin kan nupa ih a leng ihsin kan ra tlun tinten coka cu a fai verver ih, a thianhlim thluh hleiah thilripawl khal remtei ret thlepthli thluh a si thlang. Mit le thinlung hah a dam nasa. Kan nupa in falanute cu a tirtie ihsin “na thiam lo tuk, na ze lo tuk” tivekin vawi khatte hman kan kawc dah lo. Kan tuah mi sawn cu “a thiangfai mi coka cu ziangvek saw a si ti a theihih, a mit rori-ih hmu dingin kan bawm sawn”.

Nang khal hi lamzin hi zawh tum hnik aw. Na thusim mi an lo thlun thei lohli lo ruangah thinheng le beidawngin um mai hlah, an theithiam dingin simin, kiihhuah rero ko aw. Nangmai' nun liam zo tla vun ruatsal awla, thil thiam thei lo le sim har zet tla na rak si men thei sokhaw. Cun, a theithiam hlan sung hmuahhmuah na kawc, na sawisel le mithmai nuamlozetih na zoh ðheu ahcun a thiam thei lo sinsin ding. “A theingah lo, a thiam hrih lo” tiih theithiampinak thawi na kaihhrui ahcun zovek minung khal an fel mai ding, an thiam mai ding ti ruat awla, na hah a dam zet ding.

74

**Na
Sungkuapawl cu
Mi Dangpawl
Tluk hmanin na
parah an Tha Lo
Ding**

Mi tampi in an sungkuapawl thawi an pehtlaihawknak ah an duhthu a sam lo a si hmang, hivekin vuivainak le phunzainak awkam an tawngsuak theu.

- Mi dangpawl ih in zah le in upat vekin ka sungkuapawl cun in zahin, in upat lo nasa.
- Ka sungkuapawl ih in biak tikah hmaizahnak nei riailoin, nehsawhzetin in be ringring.
- Thu ka rel khalle an hnalengder hman a van ban lo, cuhnakin ka tawng lai bawtcatin anmai' duhnak lamah in pialpi ringring.
- Mi dangpawl riangri in keimai dinhmun tawkah mi thupi pakhat vekin in ret nan, ka sungkuapawl cun cuvekin in ret lamlam lo, an mikhual vekin in ruat ringring vekin ka thei-aw.

Nang teh cuvek awkam na tawngsuak dah maw? Na sungtepawl in teh cuvekin an lo zoh dah ve maw? Hivek boruak tawng dah lo na si ahcun na van a tha tuk, kan lo lunglawipi nasa. Cun, na rak tuar ve a si hmanah thil danglam tuk, mi tuar dah lo le tawn dah lo mi a si cuang lo ti lo theihter ka duh. Nan inn ah hahdam le thindaitei um hiahhi na duh le hi mi lawngte na theihthiam a tul ding. Cucu 'kan sungkuapawl in mi dang parih an tidan le kanmai parih in tidan a bangaw lo ti thu hi!' Ziangvekin an bangaw lo kan ti asile, kan sungkuapawl

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

cun kan parah sim duh le rel duh mi an neih tikah zalenzetin an rellang mai. Thinhengnak le lungawilonak an neih khalle hmaisawngawk um loin tlangzetin an rellang mai theu. Asinan, mi dangpawl parah cun cuti'n an ti ve lo, an lungkimlonak le lungawilonak an neih hmanah an rellang lem lo. Cuti a si ahcun mai insang, sungkuapawl le mi dangpawl ih danglamnak cu ziangvekha a si? Hiti'n a si: "Kan sungkuapawl cu kanmah thawi umtlang ringring an si, cutikah annih cun kan tlinnak le tlinlonakpawl a cipciarin an thei thluh. Curuangah, an nel bik mi le an naih bik mi kan si ruangah an thinlung sungih um mi pohpoh thuh le zep nei loin an rel tlang hluahhlo mai.

Na sungkuapawl ih lo tidan cu na thinlung sungte cun na ngaih lo nan, na tuar thei tento. Ziangruangah cuti'n na tuar thei tiah lo sut sehla, na duhdawt hai ruangah a si. An lo tidanpawl ah cun mawhnak a um lo, na thinlung lo natter duhnak khal an nei hrimhrim lo ding ti cu na thei keukeu. Nang khalin an parah an thinlung natnak ding pakhat hman na tuah ve lo ti na thei. Hihi insang nun lamtluan ih a danglamnak te pakhat a si.

Na sungkuapawl in hmaisawngloten fiangfaizetih thu an lo sim ngam cu thil tha a si. Culawngah na tuah soal mi le na tlinlonak na thei-aw thei ding. Cuti si loin na tuah soal mi le na tlinlonak khal lo sim ngam loin um ringring hai sehla, cucu na hrangah thil tha a si lo ding. Curuangah, tuini ihsin na sungkuapawl ih hmaisawng lo le fiangfaizetih thu an lo sim mi kha hua duh hlah, lungawi aipuangzetin cohlang sawn aw.

Khatlamah, sungkaw tampi ah an sungkaw minungpawl biakawkdan le pehtlaihawkdan cu remthat a cakum zet

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ti thu khal ka rel bet lawlaw ke. Sungkua kan nelawk ruangah ti-hluk-hloin le thungai thu khal simaw cuca duh lo vekih um khi thil tul lo zet a si ngai. Naiaw tuk le nelaw tuk kan si ruangih cutiuh biakawk a thathnemnak khal ka thei fawn lo. Kei cun hiti'n ka ruat sawn. Ziangahtile, kan insang hi kan mizia diktak langsuahnak hmun a si ruangah awka nemte thawn, kan thuhla ngaisakawin, tluangtlamtei kan tawngsuahnak ding a si ti'n ka ruat. Thimnakah, khawlung kan suah canah mi dang thawn awka thlum le zangkhai emem in kan kawmaw ih, inn kan thlen veten awka sia, mithmai sia thawn ti-hluk-hlo in inn lam umpawl be sehla cucu nundan mawi a si hrimhrim lo. Cutiuh mi dang kan biak that rero khal kha *lemcang (hansawng)* vekin kan um tinak a si ding.

Tlangkawmnak vekin kan sim asile, na sungkuapawl in na duh vekih an lo ngaihsak lo le awkam ngai nuam lo zetzet ih an lo biak khalle a ngai hna thiam men aw, *mizadan* vekin ruat mai aw. Nangmah cun nan insang ah awkam mawi le duhning hmangin na sungkuapawl ngaihsakin, an tlangnel theinak ding lamzin hawlsak awla, mi pitling na sizia langter sawn aw, cule nang cu thinlung pitling, mipitling ti na hlawh riangri ding.

USA ih um nu le papawl hin zarh khat sungah minit
15 sung hrawng lawng thungaithlakin an
fate an kawm man. Nauhak tampi cun an
ngaisanzawng le an nun hruaitu tamsawn cu anmai
kum rualpipawl le *television* ihsi an lakluh
mi a si an ti cu e!

Journal of the American Family Association

75

**Hramlak ah
Riaksuak
phahphah
Uh**

Hiti ruah men
cun cabu

pakhat, *Insang Thu Tennau Buaipi Hlah* ti mi thawn pehtlaihawknak an nei maw si tiih ruah theih a si. Kei cun, *an nei* ti ka hmuh ruangah hi thulu hi ka ngan mi a si. Hi ruahnak kan pekawk vekih na tuah thei a si ahcun nan insang le insang thilripawl cu man nei zet le sullam neizetin nan hmang thei sinsin thlang ding.

Ka rualpi pakhat cu thal tlawngpih tinten an inn kiangkap ih um mirafah nauhakpawl cu *bag* pakhat ciar a paiter ih, a hlat lemlonak hramlak ah fehih riak dingin a hruai hai. A tumtah mi cu nauhakpawl in an ni tin nunkhua parah man neizetih hmangthiam dingin a si. Ka rualpa cun cuvekih an tuah cu an hlawhtling zet ti'n a rel. Nauhakpawl cun hramlak mawinapawl le ramsa hrekhatpawl an hmu ih, an ai a puang thei zet a ti. (Remcanlonak tete a um tlunah, a bang cu an bang zet nan!)

Nauhakpawl cu inn an ra tlunsal tikah anmah le an inn ciar an ngaiin, inn tlun nuam an ti thei zet tiah ka rualpa cun i sim. Thungaitei ti ahcun cui nauhakpawl nu le pa cu farah zawnzai tete an si ruangah an umnak innpawl cu inn siate lawnglawng an si. Nauhakpawl in anmai inn ciar an lawm zet cu thudik a si. An lawm thiamnak san

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

khal ka thei. Ziangruangahtile kei khalin khavetih hramlak ih va riahsuah can ka rak neih theu ruangah a si. Kan falepawl tlawng an pih tikah kan sungkua (ka nupi, Khris, le kan fanu pahnih) hruaiin ni rei lote hramlak ah kan riaksuak theu. Hramlak kan thlen fel in riahnak ding vek kan hun timtuah cun kan inn lam hman kan ngaihsak lem lo, inn lamih kan tuah lem lo mi khal kan hun tuahkhawm thlang. Rawlsuannak ding tappi kan hun tuah, zanthing kan hun khawm ih, zan ihnak dingah rul le sihte umlonak ding hmun kan hawl, hrampi ro kan hun phah; tiva luang herho ah kan bualaw ih, kan bualawk thehin rawlsuannak dingah tidai kan hun khai phah; cuvial hmanah kan sungkua kan nuam tuk zo.

Meisa kan hun muah ih, rawl kan hun suang; hmeh a phunphun kan hun tuah cu ei a cakum cuang nasa. Nitlak lai hman kan rak thei man lo. Khua a rung sim deuh cun cucik kharbawk le vate riak ding an ai celcel ih, thinlung an nuamter sinsin. Tawkfang cun thlapi a hung suak tunto ih, a nuam sinsin a si bik. Inn ah cun lekthik hmangin awlaitei ziangkim tuah a si ih, a nuam zet. Inn ah cun kawfi in ding tisa hun soh duak mai a theih. Hramlak ah cun zanthing ih meisa muah a si ih, nung thei dingin luzing ko semphut ih sem ciamco a tul. A cancan ahcun a bangthlak tuk ih, kawfi in duhnak thinlung hman a hlo zikzik lam.

A dang pakhat cu dailennak a si. Hramlak ahcun dailen inn a um lo ruangah dailen ding le hlapi feh a tul. Mai dailennak ding mahtei laih a tul. Ka fanu pahnih khal cu kawngsang in an keu, an khawihaw rero. An zoh paih zet mi TV khal a um nawn lo. An duh mi cabu hmuahhmuah keng thei loin a hrekkhat cu inn ah an tanta. Curuangah, cui an cabu ken thei lo mipawl cu an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

vun ngai ve. Annih cun “*there is no place like home*” (*hmun dang khui hmanah insang vek a um thei lo*) ti sullam khal an vun theihthiam phah. Hitiih hramlak ih kan riahshuah hin inn kan thlensal veten ziang kan tuah ding ti kan thei phah. Hramlak ih tuahngah lo mipawl kan tuah mai. Cupawl cu inn thlen veten tihlumte thawi reipi bualawk, ihkhun nuam zet parih ih; cuitlunah, inn sungah kawngsang le hnahfa an rak um lo cun lungawinak cang in thiamter sinsin. Curuangah, nangmah, lole, na sungkuapawl cun an umnak inn cu a tha lo, inn ih um a nuam lo tivekih an ti le tuvekin hramlak ah riahvakpi dingin sawm awla, cui an aihramnak le phunzainakpawl cu awlaiten an hlo thluh mai ding ti ka sim ngam.

Putar le Mei-inn

Khua pakhat ah khaw hmu thei nawn lo putar pakhat a um. Khua a hmuh thei lo ruangah simzan ih a suahvak tinten mei-inn a khai liailo ringring.

Zan khat cu cutiuh mei-inn te thawi khawlak a feh rero laiah tlangval pakhat in a hmu ih, a va pan.

“Ka pu, nangmah le khua na hmu thei fawn lo, na suahvah tinten mei-inn le na khai ringring, ziangtinak saw?” tiin hni harho phahin a sut.

Putar cun, “Valte, a si ngai, nangmah vekin khua ka hmu thei lo. Mei-inn ka khai tikah in hmuh phah a si lo maw? Hi ka mei-inn hi keng loin vaksuak bang ningna, nanmah tla ka lo pah thei; nang khalin i pah thei. Zohman kan pahawklonak dingah hiti’n mei-inn ka ken vivonak a si,” tiin a sim. Cutikah tlangval cun putar cu ngaidam dil in, a fehsan.

76

**Thih Tikah
Zianghman
Ken a Theih Lo**

Minung cu a thih tikah a neih mi inn, mawṭaw, sui, ngun le hlawnthil dang hmuahhmuah keng vivo thei nawn loin a tanta thluh ding. *Thih hnuah cun thimte pakhat hman ken tel a theih lo* ti cu mi hmuahhmuah theih thluh a si ko ding. Asinan, mi tamsawn cun an theih cia vekin an nung thei lo. Ziangruangah hiti'n ka sim thei ti asile kannihpawl cun tikcucan tampi le thazang tampi pein, thilri ngainatnak kan neih ruangah a si.

Thilripawl kan thianfai, ṭhaten kan ret, a tharthar kan lei bet, siat lo dingin kan kilkhawi, mileng kan neih le an hmuh dingin kan thilripawl kan langter ṭheu. Cupawl cu thih hnu khalih ken vivo theih dingah kan ruat ṭheu vek a bang.

Thih tikah zianghman ken a theih lo ti thu hi mah le mah theiherawk cingcing a ṭha ngaingai. Cuti kan ti tikah nunkhaw nawmlonak le mai tuah duh mi tuahlo phahnak ih hman ding tinak cu a si lo. Cuti si loin thilripawl cu ṭhatei kilkhawiin, hiti'n nangmahte thu sutaw aw: “Minung nun lamtluan ih a thupibik cu ziang a si?” Thusuhnak dang: “Nan inn sung le a kiangkap thianfai ding cu tu rorih tuah ṭul a si maw? Tuah lo sehla sungkua mithmai hmuhawk lo phahnak ih hman ding a si maw?” ti tla sutaw aw. Inn sung thianfai a ṭul

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

lo tiih ka rel duhnak a si lo, khui mi ha a thupisawn (*inn le a kiangkap fai maw, sungkaw nawmnak*) ti hmu thiam dingih ka relnak a sisawn. Inn thianfai lo ruangih sungkua mithmai hmuhawk lo cu thil pawl zet a si. Na nun lamtluan netabik can ah thil liam zo mipawl vun ruahsal tikah thilri ziangzat na rak nei, ziangvek hlawhtlinnakpawl na ngah ti hnakin na duhdawt mipawl parah ziangtluk in duhdawtnak na nei, anmah thawn ziangtlukin nan can nan rak hmangtlang ti mi le na umnak na kiang le kap hrangah ziangvekin na thazang na rak suah tipawl cu an thupi sawn ti na pawm ka zum. Tui ka sim mipawl a dik tiih na pawm ahcun na nun lamtluan ah ziangvekpawl ha thupi-ih na ret ding ti cu na theifiang thlang ding. Cuti a si ahcun na nunkhua cu a zangkhain, nunkhua ih thupitnak le nawmnak lamah na thinlung na pe thei sinsin ding.

Inn cu minung nun lamtluan ih a thupi zet mi pakhat a si. Na inn ah na um, cutawk ah na can tampi na hmang liam. Inn ah rawl na ei, na sungkuapawl thawn nan umtlang, rualpipawl thawn nan nuamaw khawm ih, na cawl hahdam. Cu hmuahhmuah lakih a thupibik cu insang mi pakhat le pakhat nan duhdawtawk ding khi a si ti hngilh hlah. Thungaite cun inn sungih nan neih mi thilripawl cu cutlukin an thupi lem lo.

Nan thilri neih mi pakhat khat a siat a si khal le thupitukin ret hlah, ziang hmuahhmuah siat thluh vek khalin ruat hlah. Nan thilripawl an hnawk liailiai khal le a cang thei bikin tuahfel men aw, phunzainak tlak khal a si lo. Asinan, inn le thilripawl cu thaten hmuh thiam an tul. Inn le thilripawl (*mawtaw, TV le thilri dangpawl*) cu nawmnak an si vekin na nunkhua a lo zangkhaiterin, a lo nuamter ko ding. Asinan, cu mipawl thawn na

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nunkhua liamter hlah. Cu mipawl in na thinlung lo luahkhat tuk hlah seh. Duhdawtnak thawn khatter sawn aw. Cupawl cu na thih tikah na keng thei nawn lo ding. Tlangkawmna ih sim ahcun kan thih tikah zianghman kan keng thei lo ti theihawknak hin kan nunkhua ih thupi mipawl cu thupi ah kan ret thiam ding. Cuti a si ahcun na hlimin, milungawi na si vivo ding.

Alexander the Great Kha!

Grikmi, ram hruaitu ropi **Alexander Ropi** (356 – 323 BCE) kha khawsiksikpi in a besia ih, a thi ding ti a zumawk veten a saduhthah pathum hiti'n a cahta.

- 1) A thih tikah a ruang cu amah tuamhlawmtu sibawipawl in thlanmual tiang an zawn ding. Sibawipawl thiamnak khalin thihnak ihsin in runsuak thei lo ti langter a duh.
- 2) Thlanmual fehnak zintlwan ah a neih mi sui, ngun le lungmankhungpawl thehdarh ciamco ding. Minung ih kan haheuh zet mi, hitluk thil mankhungpawl hi kan thih tikah kan keng thei nawn lo ding ti langter a duh. Kan tanta thluh ding lawnglawng an si.
- 3) A ruak kuang ah a kut khatlam veve suahnak ding awng an tuah ih, cutawk ihsin a kut an suah. Hi leilung ih kan

**Mi Dang thawi Nun Hlawmawk Hmangpawl
thawi Naiawtei' Um Zuam Aw**

Pakhat le pakhat duhsakawknak le nun hlawmawknak cun insang mipawl naihawih, nelaw sinsin dingin a sihkawm; pakhat le pakhat duhdaw-awzetin a umter. A si ngaingai pei maw? tiin thu na sut men thei. A si taktak ti'n ka lo letsal. Cu mi cu thudik a si thu a hnuai ah simfiang kan tum ding.

Keimah cu *Virginia Peng, Richmond Khua* ih *Children Inc.*, ti mi nu le pa nei lo nauhakpawl kilkhawinak ah sumpai ka bawm phahphah theu. Sumpai ka kuat ih, ka bawm zik tinten ka sungkuapawl thawn lungrualnak ka tuah ta. Tui tum ah cun cui nauhakpawl lak ihsin zo saw bawm sehla ti'n ka fanu pahnih ka sut hai. (Cui hmun ih um nauhakpawl cu anmai bulpak hminin bawm a theih). An sim mi nauhak hmin in bawmnak cu kan pe. Cuvekih kan tuahnak cu a san a um. Ka fanule cun sumpai ih kan bawm thehin kan bawm mi nauhak thawn ca in an pehtlai-aw bet vivo, zukpawl, zukuai mipawl an kuataw. Anmah le anmah rualpi tharpawl thawn an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

be-aw khawm. Ka fanule cun cutiuh tuah cu an lung a kim zet. Kei cun pawlkawm pakhat khat ih sumpai bawmnak ka kuatnak ah cun ka fanu pahnih cu telter ka duh. Ziangti'n ka tuah ti asile sumpai bawmnak kan pek ding mi pawlkawm thuhlapawl cu cahnahte ih ngan mi ka siarsak. Cule zosaw kan bawm ding, kan bawmnak ding sanpawl ka sut hai. Annih khalin phurzetin in sim. Vawi khat cu keimah in cui pawlkawm ih hnatuan cu lawm pahin ka sim hai. Netabik ah cun khuitawk pawlkawm saw bawm ding ti cu phurzetih kan theih thluh tikah kan sumpai kuat ding mi *cheque* cu an hmuh dingin ka ngan. Cule ka ngan theh zo mi *cheque* cu an umnak hmun (*address*) ngan mi cadip sungah sanin, kaw thawn ka erh ih, carek ih thlak cu anmah ka titer. Annih khalin lungawi zet le phurzetin an tuah.

Cule annih cu a dang pawlkawm bawmnak pek duh mi nan nei lai maw ti'n ka sut hai. Cuican ah cun keimah in bawmnak pek ding mipawl cu nule pa nei lopawl lawng si lo in mifarahpawl, kilkhawitu nei lo kum upapawl, inn nei lopawl, rilrawngpawl khal an um thu ka sim hai. Culawng si loin *cancer* nat tuarpawl, mitcawpawl, kut ke kim lo le zengpawl khal bawm a theih thu ka sim hai.

Lamzin parih cawmtu nei lo uico le zawhtepawl siseh, an umnak ding le kiangkap thansonak ding hrangah innsak le lamzin tuahnakpawl khalah sumpai bawm a theih thu ka sim bet hai. Cuticun bawmnak cu kiangkap ihsin thawkin leitlun pumpi tiang bawm a tulnak hmunpawl ih bawmnak pek a theih thu ka sim fiang vivo hai. Ka fanulepawl cun a hlanih an theih dah lo mi thuhlapawl an theih ruangah an lungawiin, theih bet an duh sinsin. Tu lawngah mi dang bawmnak in ziangti'n sungkua ah lungrualnak le nawmnak a thlenter ti cu an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

theithiamin an pawm thlang. Cule ka fanulepawl cu hiti'n ka sim bet. Sumpai ih bawmnak pek thei lo a si khalah lamzin dang in bawm a theih. Biakinn asilole, miharsa umnak asilole, tar kilkhawinak innpawl remsak, thilri thiarsak tivekin bawm a theih thupawl ka sim. Kan inn kiangih biakinn cu Zarhpi zing tinten umnak neilopawl le mifarahpawl cu a lakin rawl an zem theu. Kan sungkua (keimah, ka nupi Khris le ka fanu pahnih) khalin Zarhpini tinten cui biakinn ah fehin rawl zemnak ah kan va bawm theu. Cuvekih kan tuah cu kan bang ko nan kan lung a awiin, kan di khal a riam zet.

Nang khal, nan sungte bawm tulpawl cu sumpai in simaw, thazang in simaw, bawmnak nei ve dingin fawrhfial sin hai aw. Cuvek ah sungkuapawl nan telih nan bawm thei ahcun nan lung a awiin nan nuam ding. Pakhat le pakhat khal naiaw zet le duhdaw-aw zetin nan um ding ti cu rel bet tul nawn loih fiang cia a si.

Mi lakih daitei um theipawl khi mifim an si theh lo thu Coleride in hiti'n a sim: “Vawi khat cu zanriah eikhawmnak ah ka tel ve. Kan cabuai ih to ve pakhat cu rawlei sung hmuahhmuah kam khat hman tawngsuak loin, mi thurel mi thaten a rak ngai ih, a lu a rak su hmuthmo. Kei cun, “hipa hi mifim le cathiam pakhat a si ko ding,” ti'n ka ruat.

Zanriah eikhawh tawkfangan thingthei ei ding a phunphun an run ret. Cuveten, “Ka *apple* duhzawng an run ret, a va tizia ve,” tiih tawng rero pahin a duhzawng thingthei cu a la ciammam. Cutikah kei cun, “Aw, ka ruahdan thawn a va bangaw lo lawmmam ve, tawng lemlo hmuahhmuah mifim an rak si lo a si hi maw!” tiah ka hmingsin.

78

**Na Umnak Inn
Neitu, lole, nan
Inn
Manager parah
Thinsau aw**

Nang cu innpi (*building*) pakhat ih pindan pakhatkhat na sang khal a si thei, lole, inn tumpi (*condo* khal a si thei) pakhatkhat ih na um tikah na inn neitu le cui inn kilkhawitu (*manager*)-pawl parah lungkimlonak le thinsau theilonak na tawn can a um men thei. Cupawl ruangah thinnawmlonak na neih phah khal a si thei. Cuihleiah a lo bawm theitu dingih na ruah mi na umnak inn neitu, lole, *manager* cu na lamih an ÷an lo ruangah thil tampi na sun phah khal a si thei.

A liam zo mi kum rei nawn ah khan ka rualpa pakhat thawn *condo* pakhat ih pindan pakhat sangin kan umtlang. Ka rualpa cun *condo* kilkhawinak lamih ÷uanvo neitu *manager* hnenah thil tampi a dil a si hmang. Ka hmuhdan ah cun *manager* pa a ngaih lo ruangah kan luahnak ih thil fate tiang khal in remsak dingin a dil a si thei men. A dil mipawl khal cu dil ding mawi an si ti'n a hmu. Culaiah *manager* khalin cui a dil mipawl cu rak ngaihsak loin, zianghman a rak tuahsak ve lo lala. Curuangah *manager* thawn awkam cang nawnin an be-aw ÷heu.

Cuvekih a tuah ruangih a ngah mi cu a ÷alam a um hrimhrim lo. An dik veve maw, dik lo veve maw, an si hmanah *manager* thawn an ral-aw cu a si ta mai. Tawkfang a rei cun kannih khal cui *condo* ih um peh

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ding cu a remcang thei nawn loin kan thei ih, hmun dangih thawn kan tum. Asinan, kan thawn thei tariai lo. Ziangah tile hi khua ah hin *university* le *college* a tam ruangah inn luah ding hmuahhmuah deuhthaw tlawngta le saza/ma-pawl in an sang thluh ih, inn lawnglak a um nawn lo. Kei le ka rualpa khal buainak nasazet kan tawng ve ta. Thungaiti ti ah cun kanmai tuhrah kan seng a si bik. Ka rualpa in *manager* a hmuhdan a dik lo ruangah hivekin buainak kan tawn phahnak a si.

Kan um rei deuhdeuh, kan buainak a bese deuhdeuh. A tir lamah cun thil kan dil asile zamrangten in tuahsak theu nan, tuah cun a muangcang deuhdeuh. *Pipe* a siat ruangah pakan khawlnakih tidai daw k rero mi in tuahsak dingih *manager* kan sim khalle reipi hnu lawngah a hnaquantupawl a run thlah nuahno. *Refrigerator* a dai thei nawn lo ti kan thei ter khalle kar hnih thum hnu lawngah in ra tuahsak. Kan mawtaw retnak (*parking*) ah mawtaw dang an ret ruangih buainak khal kanmahte kan buai pi. *Manager* cun hivek thuhla ah tel duh nawn loin daiten in umsan men. Hi hmuahhmuah hi amai thuthu ih tuahfel mai ding a si nan, ka rualpi thawi an tithiamaw k lo ruangah ziangkim a khawlo thluh a si bik.

Ka rualpa ih a theihthiam lo mi cu tuihlan ah *manager* in a theitaw k in le a tha thei bik dingih a rak tuah rero mi kha a si. Kan umnak *condo* cu a tumin, a hlun thlang ruangah rem rero tul a tam tuk ruangah *manager* khal hna a ngah tuk a si ding ti ka zum. Curuangah, anih khalin inn tuah tul kan sim mipawl hmakhatte ah in tuahsak thluh thei lohli lo. Anih khalin inn tuah tul sim hmaisaksak mi cazin felfaiti a neih a tul ve ding a bang. Tuah tul fingfing ah a tul dan ihzirin a thensin vivo a tul

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ding. Thuthimnakah, *tu rori* buah t̄ul, *nuamtedeuh* le *lehhnu lam* khalih buah theih tivekin. Ka rualpa ih dilnakpawl cu buah t̄ul dang thawi a zohkhawm tikah a t̄ul tuk hrih lo khal a si thei, lole, *manager* thawi an tithiamawk lo ruangah ngaihsak tlakah ruat loin a netabik lamah a ret khal a si thei.

Ziangmaw canah cun mi dang t̄ul mi le tuahter kan duh mi hnakin manhlap hehe in kanmai duh mi rori tisak dingih kan dil can khal a um ko ding. Thimnakah, *pipe* a pawp ih, tibualnak ihsin mileng khan tiang tidai a luan can le pindan sung hmuahhmuah meisa a siat can tivekah cun *tu rori* buah ding a si. Kangmei cakkhai le thihhloh thu a si lo ahcun *manager* thawi hmuaw thiam lo ding khawp cun thintawi ih, manhlap ciamco a t̄ul lem lo. *Manager*-pawl khal anmah le tawkten hnaṭuan ding an nei ih, an buai thei zet ve ti ruahsak ding a si.

A tlangpithuin kan thin a sau theilonak san cu kan hamṭam tuk, mi dang zawn ruat nawn loin kanmai duhnak lawng pitlinter kan duh ih, mi (thimnakah, *manager*) parah a sezawngin thil kan hmuh thei tuk ruangah a si. *Mi hamṭam tuk thinsau an um thei lo*. Inn neitu, lole, *manager*-pawl khalin anmah le tawkah buainak an nei thei ve ti theihpi an t̄ul.

Insang buainak, *boss* thawi remawklonak tete, le an hnaṭuantupawl tilhfial an theih lo tivek thu ka sim tikah anmai lam ka ṭan ṭekṭek tinak a si lo. Cuitlunah, keimah khal inn neitu, lole, *manager* khal ka si cuang fawn lo. Ka sim duh mi bik cu an dinhmun ah va um ve thiam ih, theihthiamsak ding ti hi a si. Anmah cu thinsaute le upatnak thawi kawm ding an si. Cuti na ti thei ahcun nan dilnakpawl khal an lo ngaihsak ding ih, an buah mai

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ding. Cuticun nang khal na um a nuam zet ding. Inn neitu, lole, *manager* thawi nan pehtlaihawknak ah *thil fate parah thinhar hlah* ti mi tawngkam cu mang ringring aw. Thil fatepawl cu thil thupi tuk vekin la ciamco hlah. Anmah (inn neitu/*manager*)-pawl parah theihthiamnak, zahngainak le zangfahnak thinlung neiih na kawm hai tikah nan buainakpawl cu an kiang mai ding. Nan karlak boruak khal a tha fawn ding. Curuangah tuihnu ah cun nan luah mi inn (*taih khan*) ah tuah tul pakhat khat a umih bawmnak dil na duh le hi lamzin hi zawh hnik aw, ziang a bang pei!

A hna a tam zet ti na theih thu, cuticingih a lo tuahsak ahcun na lung a awi zet ding thuhlapawl sim aw. Na sim tikah thaten sim aw. Na thinsau cia awla, pakhat khat a lo sim tikah thinsauten ngaisak aw. Cuvekih tuah cu na duh mi lawng ngah dingih lemcan men a si lo, thungaithlakih lak ding a si. Cule ziang a ra cang ti zoh aw. Inn neitu/*manager* cun na dilnak cu a rang theibik le a thabikin a lo tuahsak tengteng ding. Cutikah na thinharnak le helkamnak hmuahhmuah a dem thluh ding ih, na um a nuam sutsi ding. Mi dang dinhmun theihthiampinak thawi thinsautei thilti hin mi dang hrang lawng si loin kanmai hrang khalah thinnawmnak le hahdamnak in thlen theu.

Hmialam khua na thlir dan ih zirin hiti'n na tuah thei.

- Kum *khat* hrang na ruahman le *pangpar* cing aw.
- Kum *10* hrang asile *thingfa phun* aw.
- Kum *100* hrang asile *mi dang nun zirh* aw.

Confucius

**Taksa Cangvaihnaak
Tuah theu Aw**

Ka theih mi lakih a hrek zik hrawng cu taksa cangvaihnaak (*exercise* tiin kan ngan vivo mai ding) tuah lemlo an si; ziangmaw cangcang lawngah an tuah. Ziangah an tuah lo tiih an suh tikah hiti'n an let: “Hnatuan tam tuk ruangah,” “can kan nei lo,” “pelhlotei *exercise* tuah cu a awl ual lo, lole, “tuah paihnaak thintlung kan nei lo,” tiin.

Kei cu sii lam thiam ka si lo ruangah *exercise* tuahih thathnemnakpawl cu *tikpan* lam (*scientific*) takin ka simfiang thei lo. Asinan, *exercise* tuah cu ka paih lawlaw. Ka ruahdan ah cun *exercise* diktei tuah lo dingpawl cu taksa kimlonak ruangah, lole, natnak pakhat khat ruangih tha mal, asilole, taksa ih a tlin lopawl lawng hi si hai sehla ka ti. Asinan, *exercise* na tuah thei cing ko nan na tuah lo a si ahcun nangmah le nangmah harsatnak na thlenaw rero tinak tluk a si.

Ziangruangah hiti'n ka sim tile, nangmah cu lungawi sinsin duh mi, thintawi le thinhengnak malterin, thindaihnaak thawi nun hmang duh na si ahcun *exercise* tuah cu cupawl ngah theinak lamzin thathik a si. Cuitlunah, *exercise* na tuah lo ahcun zunthlum, thisen thlum le thisen sang natnakpawl na ko rero tluk khal a si thei, cupawl cun an lo naih rero ding ti a fiang.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Kei cu *exercise* buah loin ka um thei lo tluk a si. Ka buah lole, ka harhdamnak a tlaniam ding ih, cakvak thei loin ka um ding; cuitlunah, thinlung nawmnak khal ka ngah lo phah pang ding ti ka phang. Sii lam zawngih sim ding a si ahcun *exercise* kan buah tikah taksa sung ihsin *endorphins*-pawl an ra suak. Cupawl cun taksa le thluak thahripawl an daiter. Curuangah *exercise* buah theh tinten na thinharnak hrekkhat le beidawngnakpawl an mal phah tengteng ding. Buainak na neih mipawl khal thindaiten na tifel thei mai ding. Taksa cangvaihnak zianghman buah loih na um ahcun na taksa khing a rit ding, na thinlung a zangkhai thei lo ding ih, zohmanih theih loin na sunglam nun a buai ringring ding.

Exercise buah cu tikcu a cem lakmen tiah an sim theu. A dik khal a si men thei; asinan, *exercise* buahnak dingah tikcu tam tuk lak a tul lo. Kei tla cu ni khat ah minit 30, 45 sungte lawng ka hmang ih, kar khat ah ni 5, 6 lawng ka buah; ni tinte pelhlotei buah tengteng khal a tul cuang lo. *Exercise* buahnak ah tikcu tawite ka pe nan, ka ngah mi thathnemnakpawl cu a tam nasa. Taksa thawn pehparawin taksa a zangkhai, thinlung a hlim ih, natnak tuktak deuh cu a dam phah. Thinlung le taksa an zangkhai ruangah ka tuan ding mipawl khal thaten ka tuan phah thei. Thinlung lam umdan ih kan sim asile, thinlung a thiangfai a si bik.

Inn lam thawi pehparin thil fate parih thinhengnak le lungkimlonakpawl an um hmanah *exercise* buah le buah lo cu a thlauaw ngaingai. *Exercise* na buah dah lo ahcun na theiaw mai ding, ziangmaw thil fate men khalah na thinheng a awl zet ding. *Exercise* buah ruangih thil tha zet ka hmuh mi pakhat cu taksa thansonak a si. *Exercise* buah ringring le buah dahlopawl ih taksa le thazang

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

khaikhin sehla, a theihtheih mai. A tuah ringringtu cu an titsa a khohkhah ih, an langdan hrimhrim an mawi cuang. Netabik ih sim ka duh mi cu *exercise* tuah ðeupawl cu an zan ihmuhka a thaw thei zet. Thindaite le ihmuh kathawzetih ihthat thei cu ziangtlukin a ða ti cu kan thei cio ko. Thil pakhat cu *exercise* tuah zik boruak khi a si. A taw vun thawh ding khi a har zik ðheu. Paih lo ruangah puhmawh ding tete hawl a awl zet. Tuah khal le ðathnemnak um ngaingai lo vekin an ruat ðheu.

Kei cu a liam zo mi kum hnih ah khan mi danglam zet mi pahnih thawn kan tawngaw dah. Pakhat cu a taksa hnuailam a zen ruangah leng tohkham (*wheel chair*) thawi khawsa a si. A dang pakhat cu taksa kim lo a si. An pahnih in anmah le an hna cu ðaten an ðuan rero. Sungkaw nuam zet an din veve. Taksa lamah mi bang lo, mi kim lo an si vek nan an nun a hlim thei ringring. An kimlonak le cahlonak hman an hngilh zik ðheu. Vawi khat cu an pahnihin cuvek ih an um theinak thuthup ka sut hai. In lehnak veve cu thil dang a si lo, *exercise* dikten an tuah ruangah a si tiah in sim.

Exercise tuah paihlopawl hnenah thusuhnak pakhat ka nei duh. Cumi cu *exercise* tuahnak in ziangsaw a lo sunter mi um? ti hi a si. *Exercise* tuah ruangah sumpai, thilri le rualpi pakhat hman sun mi a um lo. Sumpai cemplonak *exercise* tuahdan tampi a um. *Lamlan menmen* khal hi a ða tuk. Nuamtetei tlan (*jogging*), fehnak cet parih feh, *erovit* lehnak, tlangpar kai, thirleng to le hmun dang feh loih mai inn sungih tlan vutvo khal a theih. A ða le man pek ðul lo bik cu zing ah a leng ah suakvakin, thli thiang hip pahin mai tlintawktei feh, tlan pah le kutke cangvai pahih tuah hi a si.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Nangmai duh mi *exercise* pakhat khat buah thlang aw tiin ka lo fawrh. *Exercise* na buah veten nan inn lam thil fate vek men ruangih na thinharnak le na hngirteunakpawl cu na theih lo sungah an rak hlo vuarvi ding. Cuitlunah, nan sungkaw zatei nan tuahtlang thei ahcun a thahnem sinsin ding. Thaizing ihsin thawkin *exercise* diktei buah dingin na thinlung thencat hnik aw. Na thuthencat vekih na buah thei ahcun na nun sungih na thuthencat mi lakih thabik le na taksa le na thinlung damnak ding thu na thencat tluk a si ding.

Amah vek lei minung an um nawn ke maw ti ding tlak mi pakhat cu **Thomas Parr (1483-1635)** a si. Lei minung lakih dam rei bik tiih rak hmnsin a si. Kum 1483 ah a suak ih, amai kum 88 a ti ah nupi a nei ih, insang a din. Amai kum 120 a ti ah nupi pahnihnak a nei.

Kum 146 a ti tiangah tlanzuamawknak ah a tel thei lai ti a si. Cuitlunah sangvut rial hna le cuhnakih hna khunghar khal a tuan thei lai. A rawlei zat khal a mahkel ringring a si an ti.

A thuanthu an ngan mi ah hiti'n an ngan. "A thihnak san tumbik cu a ei-in le a tlanlennak boruak thlengawk tuk ruangah a si. Amah cu London ih milian zet inn ah a cer ih, cutawk a thlen veten ei-in thawthaw le zu a phunphun a ei/in. Cutikah a sungrilpawl hnatuandan a dik thei nawn lo ih, nuamteten a harhdamnak a tlaniam vivo," tiin. Cuticun amai kum, 152 a ti kum, 1635 ah a thi.

^^^^^

**Ṭhansonak cu
Nuamte
Thil ti Thei Aw**

Hi ṭawngkamte cu na nun lamtluan ih na cin ringring ding mi ruahnak ṭha pakhat a si. Ṭhansonak a um nawn lo, ṭhansonak ding ka nei nawn lo, ziangkim ah a kawtawp ka thleng zo ti thinlung na put ringring ruangah thinharnak le nun direm theilonak na nei ringring. Na hrangah zianghman thil thar le zir ding ṭha tete a um thei nawn lo, na nundan kel ringring a si thlang ih, na thinlung putdan khal a tharhlam thei nawn lo. Cucu damter dingih ṭan na lak taktak a ṭul. Hi ruahnak, *ṭhansonak cu nuamte thil ti* hi ziangvek thil khalah hman a theih. Insungsang khalah ṭangkaizetih hman theih a si ih, hman ding khal a si.

Thungaitei ti ahcun nun lamtluan ih thil um hi an thlengaw rero ti cu thudik a si. Asinan, cucu mi tampi in an hngilh ṭheu. Kan hngilhna san pahnih a um. A pakhatnak cu thlengawknak ti mi cu *vuk le vek* si loin nuamtetei thlengaw a si ruangah. A pahnihnak cu a thlengaw rero mi thawi kan naihawk tuk ruangah kan theithiam lem lo.

A fiang theinak dingah hiti'n taṭhimnak sim sehla. Kei cu nauhakupawl thawn ni tin naite ih umtlang ringring ka si ruangah an thlengawk danglamnak ka rak theithiam lo. Kan inn ra leng dah lo sungkhat te cu kan inn ah an ra leng. Kan inn an ra luh tikah kan mileng pindan ih rak lek rero kan falepawl cu, "Aiha, an va ṭhang lawmmam ve!" tiin. Culaitak cu kan falepawl parih ka hmuh lo, ka

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

rak hlah lo mi zawnte a si. Ziangvekin an thlengaw ti ka rak hmungah lo. Ni tinte kan pafa thum ih kan umtlang ringring ruangah an kel ah ka neih ringring men. Curuangah nuamtetei an than rero (an thlengawk rero) cu ka rak theithiam lo.

Mi hmuahhmuah in zamrangzetih thlengawk thutthiih, buainak um lo nun neih lohli kan duh cio. Asinan, cuvek nun neih ding cu thil cang thei a si lo. Ziangruangahtile, nun timi cu amah le a zawnah harsatnak a um ringring. Zawi insungsang khalah buainak le harsatnak tete a um ringring. Nauhakpawl thawn ziangsi lote ah thukam elawknak, hnipuan retnak bizu hnawk, fawnsal ding fawnsal man hrih lo ruangih thinnawmlonak tivekpawl an si. Asinan, buainak tete ngaihsak loin buainak tumsawn pakhat a um; cucu buainakpawl tifel tum loin, sawisel ding um nawn lo, mifamkim dinhmun thleng ding kan zuam ciamco, thil cang thei lo mi a si si!

Thungai ti ah ah cun cui buainakpawl hmuahhmuah kan tuahfel thluh hnu lawngih lungawinak kan ngah ding a si ahcun ziangtik hmanah kan ngah dah lo ding. Inn ih nauhakpawl thawi thukam elawknak, thumhnaw retnak bizu hnawk liailiai, fawnsal ding mipawl kan tifel thluh khalle an ra um leh rero totho ding. Sim duh mi cu buainak um lo nun cu ziangtik hmanah na ngah dah lo ding. Cu ti a si ahcun ziangti'n kan tuah ding?

A lehnak cu hihi a si: “A famkim mi nun neih ding zuam ciamco mai loin nuamtetei a thleng rero mi buainak cu mal deuhdeuh dingih rehter tumih ngaihsaksawn ding a si. Cu khal cu hmakhatte ih neh ding si loin, nuamtetei neh vivo ding a si. Tahthimnakah, nan insungsang ah thukam elawknak a um theu, mai pasal/nupi thaw khalin

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a si thei, lole, falepawl thaw khalin a si thei. Asinan, tuihlan ih nan elawk le awkam sang nan rak hman kungko ngaihtuahin tu cu elawk sung a rei nawn lo, nan awkam hman khal a nemdeuh ti na thei mai ding. Cukhal cu thansonak phun khat a si ti'n kan rel thei. Cun, bizu sungih hnipuan hnawk liailiai ih na rak ret kha naumteten na hun rem ih, neta ah cun a fel thlepthli ih, a hlan hnak cun zoh khal a mawi cuang ti na hmu mai ding. Hi khal hi thansonak a si ve. Tuini ih *fawnsal* ding mipawl lak ihsin a hrekkhat cu na *fawnsal* ngah riari. An zatei na biak thluh thei lo hmanah a hrekkhat na biak thei ruangah thansonak a si tiin kan rel thei thotho.

Nuamtetei thansonak kan ti mipawl hi thinlung takih kan ngaihsak thei ahcun harsatnak picang lak ihsin a lo luatter tengteng ding. Thil fate ngaihsak loin thil picang lawnglawng simaw, vawi-le-khatih thlengawk hlukhli simaw khi tum ciamco hlah. A cang thei a si hmanah a tam lo ding, nundan kelte ih na feh asile, nuamteten a thlengaw vivo ding. Thungaithlakih na ngaihven duh ahcun hivek hi nan insang le na umnak kiangkap nun ah na hmu vivo mai ding.

Thlengawknak dingah *manhlap tuk duh hlah, culaiah a tha lamih thlengaw vivo dingin tan la ringring aw*. A rah ei tha thingkung kan phun tikah hmakhatte ah a rah kan ei lohli kel lo, an hramthlak a hnget deuhdeuh, nuamteten an thang ih, par an suah hnu lawngah rah a suah thei; cuhmanah ei an theih lohli lo, an hmin hnu lawngah kan ei theu a si lo maw? Cuvekih nuamtetei thlengawknakpawl cun a thuptei na tuar theu mi thinharnak le beidawngnak a malter vivo ding ih, thinnuam le hahdamtei um thei dingin a lo bawm ti na hmu vivo ding. Cuti a si ahcun tuisin tuah hnik aw.

**Na Falepawl
Duh mi
Ziangbik
saw?**

Tui ka sim
ding mi cu na
cohang mai

ko ding ti ka zum. Cucu ziang a si ti le nangmah cu vanzam mawngtu na si maw, asilole, rawlsuan thiam, lole, *computer* thiam, a si lo talle, rawldawr ih rawl petu (*waiter*) pakhat ha na si ti cu na falepawl in an ngaihsak lem lo ding. Cule nangmah cu cangan thiam hminlar pakhat, asilole, leitlun huap hminthang *scientist* na si khal an lo ngaihsak lo ding.

Cumi cu ziangah cuti'n ka sim thei ti asile keimah cu cangan thiam hminthang pakhat ka si nan ka falepawl in in ngaihsak lo ti ka theih ruangah a si. Keimah cu hnaṭuan taima ka si ih, an ṭhatnak dingin theihtawp suahih hnaṭuan roiroin ka thei-aw nan anni hrangah cun thil thupi tuk a rak si lem lo, a theih cu in theihsak khal a si thei. An hrangih thupibik le ka hnen ihsi ngah an duh bik mi cu *duhdawtnak* a si.

Kan falepawl hnenah, “Nannah cu ka nunnak ih a thupibik nan si,” tiih kan sim ahcun “a dik a si hi” an ti theinak dingih kan langter a ṭul. Hihi thil awlte vek a bang nan, hun ti taktak ding khi a awl lo zet ti cu ka thei ko. Ziangruangahtile, a cancan ah cun cuvek hun tuah theilonak boruak pakhat khat a um thei. Cutikah, kan fale cun kan simfiangnak le kan lemnakpawl cu an rak

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

lung duh lo theu. An duh sawn mi cu kan langter mi duhdawtnak thotho a si. Kan falepawl hrangih can kan pek tam thei lo ruangah kan thiamaw lo, mawhnak nei vekin kan ruataw. Hivek hin insang ah thil a cang phahphah theu. Zingpit ah ka tho ih, vanzam hmun ih ka feh tikah a itthat lai mi ka falepawl cu ka *mangtha* ta hai lo, asilole, fale thawi kan leh laiah fawn a ra awn ih, lehipi man nawn loin mi dang thawn reipi kan biakawk tikah ka thin a nuam lo theu. Tui ka sim ding thu ih tumtah mi cu cuvekih thil a thlen tikah mawhnak nei vekih ruatawin, mah le mah thiamloawknak neih ding a si lo. Duhdawtnak pek ding a sisawn.

Rualpi pakhat in i sim dah mi pakhat a um. Nauhakpawl kilkhawi cu hnaturan tam zet le buaithlak zet a si nan kumkhuain a si lo ding a ti. A dik zet. Nauhakpawl thawn an nauhak lai lawngah duhdawawzetin kan um thei ding. Ziangruangahtile, an hung upatdeuh cun anmahte todelhaw dingin a hlatnak ah an feh mai ding.

Ka sim bet hrih ding. Nauhakpawl duh mi ngaingai cu kan paisa, asilole, kan hlawhtlinnak a si lo, lole, ziangtluk taimain hna kan tuan ti thu sim rero khal a si lo. An duh ngaingai mi sawn cu kanmah hi kan si, kan duat le duhdawtnak a si. Tuvekih ka sim ruangah sumpai hrangah hnaturan a tul lo ka tinak a si lo, asilole, hlawhtlinnak cu a thupi lo tinak khal a si lo. Asinan, nauhakpawl hrangah cun an thupibik lo ti ka lo theihter duh a si. Mi pakhat khat in a thih zawngah hnaturan hrangah, asilole, a sunmang hlawhtlinternak ding hrangih can tampi a pek man lo ruangah a sirawk ding ka zum lo. Asinan, a fale thawn duhdawtaw le nuamzetih an umnak ding can an pek man lo ruangih

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

siraw cu an tampi. Tu ah cun ziang kan buah a tul ti kan theithiam thlang ding ka zum.

Kan falepawl ih duh mi ngaingai cu *duhdawtnak* a si ti ka sim zo. Cui duhdawtnak cu ziangtin kan langter ding? Thil khunghar ciamco a si lo. Thimnakah, ni tin an tlawngkainak maw, an hnatuan thu pakhat khat ngaiter in duh. An lo sim rero canah thu dangdang ah na thinlung fehter hlah. Hnatuan san khal an duh lo, an thusim mi ngai lo vekin um cuaci khal an ngaih lo, thinlung taktei rak ngaisak an duh. An nauhak laiih cuvekih thuhla tlannak an neih lo ahcun an upatdeuh cun ziang thu hman an relsuak nawn lo ding. Insang ah cuvekih nauhak an um tikah, an senlai ih nu le pai an thu an ngaihsaklozia a lang tinak a si.

Thil pakhat khat an buah, lole, an leh tikah an lehnak hmun ih va zohih va hmuhpi ve tla an duh. Bawhlung an sit khalle zoh an duh. Nauhak lehnakpawl hmangih an leh khalah hmuhpi an duh. Nu le pa tampi in nauhak thinlung thei loin an ngaihsak lo, an rak um ua-o men. Thuanthu cabu tla siarsakih rak ngai an duh. An ihthat hlanlo an kiangih um an duh. Nu le pa, lole, nauhak kilkhawitu cu nauhakpawl hrangah leilungpi ih a laili bik an si.

Tuizing ah khan ka rualpa thawi kan biakawk laiah a falepawl an than cakzia in sim phah. Cui thu i sim cu nauhakpawl sunlawizia le a ngaihsakzia ka thinlung ah a nung cuangin ka thei. Cuisi cun ka falepawl ih duh mi ngaingai, *duhdawtnak* cu a cang thei bikih tuahsak le langter dingin thuthennak ka buah phah rori. Nang khal cuvek thuthennak buah ve dingin ka lo duhsak. Cun, na duhdawtnak hi an nauhak lai lawngah na pe thei ti khal hmnsin cih dingin ka lo duhsak fawn.

**Theifiang Hmaisai Loin
Thuṭhennak
Tuah Lohli Hlah**

Hivek hi insang ih thleng ṭheu mi buainak pakhat a si. Na nel zet mi, mi pakhat cun ziang thu a ruatih, ziang a tuah rero ti cu na suangtuah thiam men ding, a dik can khal a um thei men. Na suangtuah lo vek khalin a rak um men thei; asinan, cucu a sualnak a um hrimhrim lo. Thil ṭha lo zet pakhat cu theifiang hmaisai loin na zumhmangin thuṭhennak na tuahih na ṭawngsuak simaw, lole, mi pakhat parah na thuṭhendan vekih na nunpi khi a si. A hleicein mai sungkuapawl parah theifiang hnai loih thuṭhennak tuah hi a pawl thei zet. A tuartui hrangah thinnatnak a si ih, cuti umtui hrangah ningzahnak a si leh thei.

Keimah rori khal in theifiang hnai loin mi dang parih thuṭhennak tuah/rel lawk mai ka hmang phahphah. Tlaitluan cun kan si ringring ve ce lo, a cancan te ah a si. Mizan zing hmanah ka fanu upadeuh cu tlawng feh a cut khalah feh hrih loin mileng khan ah thil hawl mi nei vekin a nawpaw rero. A phanat a hawl ah ka neih men, ziangatile, tuihlan khalah a leng kan suah zik tinten a phanat a hawl hmu lohli ṭheu lo. Cutikah ka fanu cu thuhla sut hmaisai loin, thintawi awkam thawn, “Na phanat cu hawl hlohloh awla, tlawng feh a cu duahto zo hi!” ti’n ka hei auh. Ka fanu cun mangbangzetin i run zoh ih, hiti’n i run let: “Ka pa, ka phanat cu innleng

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

sangka kiangah ka ret cia si. Inn sungih phanat hruh lo ding tiin nangmah in tu le tu in sim theu si lo sawm?" tiin. Innleng sangka lam cu ka hei zoh tikah a phanat cu a rak um ngaingai. Inn sungah phanat hruh lo dingin ka rak a sim mi cu a dik. Cutikah kei khal ka thin a nuam lo, a san cu ka fanu in cutiuh in lehsal ruangah a si lo. Ka fanu ih buaipi mi cu ziang a si ti theifiang hmaisai loin keimai ruahnak menih ka rak tawng ruangah a si; keimah le keimah ka nuamaw lo nasa. Hi thil a can hnu cun theifiang hnai loh thuthen ka hman le, ka rak tawng man duak theu cu hrial dingin ka tiamkamaw thlang.

Theifiang loh thuthennak hman hi ralrin lo ahcun mi tampi in an theih lo sungten an rak tuah man duak theu. Thimnakah, ka rualpi pakhat in a fapa cu tlawng ihsin inn ih a ra tlun rero lai a hmu. Zumlopi'n a kawr liangih thisen kai a rak hmu lohli ngelcel. Ka rualpa cun a fapa cu tlawng ah an sualaw ti roriin a la ih, a hnen a thlen hlan ihsin a kaww thawk zo. "A si lo ka pa," tiuh a sim khalle a lung duh cuang lo. A ngaingai ah cun a fapa cu tlawng ihsi a ra tlunnak lamzin ah a bah ih, a liang a sawh pem a rak si.³ Cuvekin, theifiang hnai loh thuthennak tuah hi ziangmaw cante lawngih tuah a si ahcun sungkaw hrangah buainak pipa a si tuk lem lo men thei. Asinan, dan vekah cangin, tu le tu tuah a si ahcun buainak a suak lo thei lo. Hivek tuah hmangpawl

---

³Roman Catholic in Baibal si dingih an pawm netat (*Deutero-canonical*) ti mi, *Apokrifa* cabupawl lakih *Tobit*, bung 2 sungah hivek thu hi a rak um ve. Tobit nupi Ann cu mi hna tuanin a hlawhaw theu ih, a hlawh man tlunah laksawng ah *me te* an rak then. Cucu a pasal Tobit cun theifiang loin a ruk mi ah a neih ih, a neitui' hnenih pe kirsal dingin a nawr ciamco. An nupa cu nasazetin an tawhawk phah (Tobit 2: 11-14).

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

hi an zawngsang duh zet. An nehsawhdeuh mi parah an hmang tam cuang. Minung thinlung cu thuthenak buah dingin a manhlap thei zet ih, a kaa khalin a tawngsuak lohli theu. Hivek nundan hin sungkaw lakah buainak a suahter theu ruangah ralrin a tul zet.

Cuti asile, theifiang hmaisai loih thuthenak buah nawn lo dingin ziangti'n kan kham ding? A lehnak cu thil awlta a si. Buah taktak cu a hardeuh men thei nan, zuam ah cun a theih tuk thotho. Cucu ziangtin a si thei tile, mi dang pakhat khat ih khawruahnak le tumtah mi cu na theifiang lamlam lo ding. Nangmah khalin na thinlung sungtei tumtah na neih mi le buah na tum mi zohman ih an lo theihsak theh lo vekin na theihsak theh lamlam lo ding. "Ka theihsak theh lo," tiin tangdawrten nangmahte cohlangaw mai aw. Cui ruahnak cu thil pakhatkhat parah theifiang loih thuthen duhnak thinlung na neih tinten ruatsal theu aw, cule nuamteten cuvek ruahnak na neih mi cu a ra mal vivo ding.

Cun, hi thil pakhat khal hi na thluak sungah hmingsin aw. Mi pakhat khat parah theifiang hmaisai loin thuthenak buah na hman theu mi hin mi ngainep na hlawh phah ding, ngaisan lam hnakin zohniam na sisawn ding. Ziang na ruatih, ziang buah na tum tiin mi pakhat khat in an lo hmuhdan ra lo sim bang sehla, na hua zet ding. A sullam cu: "Nang cu mi thuhla theifiang hmaisai loih thurel na hmang tuk," ti tlain lo ti bang sehla, na hua nasa ding. Theifiang hmaisai loin mi parih thu na then mi cu mi dang in an rak theih tikah na diklozia an lo thei leh thotho ding ih, an lo zumngam nawn lo ding.

Curuangah, hi nun hi a zamrang theitawp in bansan lohli dingin ka lo fawrh. Thil thupi tuk lo vek a bang nan, thil

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

fate ruangih sungkaw buainak, lole, mi thinhengnak suaktertu a si. Cuitlunah, cuvek mizia na neih ruangih na thinhengnak khal a mal vivo ding ih, na thin a dai vivo ding. Cuitlunah, na sungkuapawl thaw khalin nan lung a awitlang thlang ding. Cucun nangmah le na sungkuapawl thawi nan pehtlaihawknak ah thansonak le nelawknak a lo pe tengteng ding. “Theifiang hmaisai loih thuthennak tuah” cu bansan lohli ding a si cu!

Pathian Umpinak Phun Dangzetin

Scottish Pathian thuthiam hminthang **William Barclay** (1907-1978) in a fanu Barbara, kum 21 ih thih tum ih Pathian umpinak a codan a rel mi cu thinlung ah a lut zet. A fanu cu tipithuanthum parah lawng a to laiah thlipi a ra hrang ciamco ih, a lawng to mi cu a let ih, tipi sungah a pil that.

Mipipawl in, “Thla na cam lo a si pei maw, lole, na Pathian thu fehpidan a dik lo a sisawn pei maw, na fanu a thih; lole, na biak mi na Pathian hi thli le ruah daiter thei lo Pathian a rak si pei maw?” tiin Barclay cu a phunphun in hnem an tum.

Anih cun, “Pathian in tipi parih a hrang mi thlise hrang cu a daiter ko nan, a daiter lo; asinan, ka thinlung sungih thlipi, ka fanu ka ngainak, amai ruangih ka mitthlitalaknak le ka mangbang vansannak cu a daiter sokhaw. Nun ti mi cu hivek hi a si ko, in sim mipawl khal ka lo theithiampi zet,” tiah a let. Kan duh vekih thil a can thei lo (lenglam thilumdan) hmanah kan thinlung lamah Pathian umpinak kan co theu a rak sisawn.

**Dimte le Nemten
Ṭawng Aw**

Mi tin hi kan ṭawngdan le an awphawidan an bangaw cio lo. A tlangpiin phun hnih a um ti'n rel a theih. Cupawl cu - ṭawng tikah ring nawn le cang nawn ih ṭawng le dimte le hahdamtei ṭawng an si. Kan ṭawng cu a cang fofo maw, a dim ti mi hin kan kiangkap mipawl (ahleice in sungkua) parah ziangvek a thlenter ti hi kan ruat dah lem lo a bang, hitawk ah kan zohtlang ding. “Keimah ka dan lo ziang” kan ti men ṭheu.

Cang zet le ringzetih kan ṭawng tikah kan kiangkap mipawl, lole, kan sungkuapawl hnenah nangmah cu thinlung manhlap le thintawi mi na sizia na langter rero thawn a bangaw. Nang cun cuvek si dingin na tumtah cia lo ding nan, na kiangkap mipawl cu na hnawt phah hai vekin an rak theiaw ih, an thin a nuamloter. Cutikah annih khalin an theih lo sungte ah, an tumtah lopiin an thin a rak heng phah thei. Cun, cang tuk le ringtukih ṭawng hin kiangkappawl parah “huham nei bik ka si” ti thuchah na pe hai thawn a bangaw. Cu mi ih rahsuah cu na sungkuapawl ih duhdawtnak le upatnak na co mal deuhdeuh ding a si mai.

Asinan, dimte le hahdamtei na ṭawng ahcun “ti-hel-hel” vekih na thinlung na ret mi le ṭul tuk hnai loih na ti-hliaphliapnak thinlung cu na ṭhum thei mai ding. Na taksa khal a zangkhai phah ding. Manhlap ṭeṭṭep loin thindaiten na um hiahhi thei ding. Cuvekthothoin na sungkuapawl khalin an lo nel phah ding ih, *mihahdam*

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

le tlaitluang tiin an lo hmu mai ding. Hi thu hi ka rak theihfiang hlanah cun kan inn ih nauhakpawl thawmvang a rindeuh cun thawmvang nei lo dingin ka aw neih hmuah suahin ka auh ciamco hai theu. Cuti ka auh hnu cun an thawm a vung reh duak theu. Cucu *ka thu an ngai* ruangah si loin *in tih ruangah* a rak sisawn. An thlung sungih an thlun duh ruangah a si lo ti an mithmai ah a lang mai. Tikcu a hung reideuh cun keimah duhdawt le nel lam hnakin a tihin in tih thlang. Ka kiang khalah an um ngam mumal nawn lo.

Cuvek thilumdan ka dungkhirhsal tikah “ka tawngdan hi a tha lo, ka thleng a tul ding” tiin “cang fofo le ringpipi” ih tawng nawn loin hahdamte le dimtei tawng ka zir thlang. A hlan vekin ka au, ka kiau nawn lo. Hna ka tuan laiuh cuti thawmvang an neih khalle ka hnañuan in hnaihnawk lo dingin hni siamsote le dimten ka sim thlang. Cuveten mitkherh vekin in hmuhdan le in neldan a dang vukvi. An mithmai ihsin an thin a heng lo, in nel pah ti ka hmu mai. Keimah cu pa pakhat ka sinak in theihsak ih, in upat tlunah in duhdawin, in nel sawt zet. Ka rak tisual tuk ti keimahte ka thei-aw.

Hiti ka sim tikah hahdam hiahhihin, dimte le nemtei tawng a thathnemzia na theithiam thlang ko ding. Dimte le nemtei tawng thiam ding hi anmahte an ra mai lo, a ziri zirawk deuh a tul. “Na tawngdan thleng thluh aw” ka lo ti duhnak a si lo. Cuhnakin, na tawngdan cu mi in ngai hahdam an rak ti maw, an cohlan a rak nuam ke maw tiin ruataw aw. Na hun tawng tiki ngaihlotu na neih mai ahcun “cang fofo tuk le ring tukin” na rak tawng khal a si men thei sokhaw. Culo ah cun na tawng menmen cu zohman in an ngaimawh lem lo ding. Na awphawidan a dik deuh lo a si ko ding, zohaw kirsal aw.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Cang fofo le ringzetih ṭawng hmang na rak si pang ahcun hi ca na siar ṭheh veten bang lohli awla, dimte le nemtei ṭawng zir lohli aw. Cuveten na sungkuapawl cun na ṭawng mi cu ngainuam an ti ding, na rel duh mi khal an ngaihsak cuang ding; cuitlunah, nangmah lala khalin upatnak na co phah ding. Cuvek boruak thar na hun tawn ngaingai ahcun na mang a bang lamlam ding.

Cuval hmanin a tawk hrih lo, nan insang cu lungawinak, nawmna le nelawknak in a khat mai ding. “Awphawidan” hi a rak thupi tuk. “Cang fofo, hriam fualfo” ih ṭawng hnak cun “hahdamten, dimte le nemtei” ṭawng cu hmual a nei deuh ngaingai; cucu duhdawtnak, upatawknak le nelawknak thlentukhal a si. Cu` rori cu ziangahsaw hmang loh kan um thiam!

Ralringen Ṭawng Aw

Ralring loin mai duhduh ṭawngsuak hlukhlotu cun a netnak ah a duhlozawng awkam a dawng ve leh tengteng ding. Curuangah, ralring aw. Kan ṭawngkam hman ding kan ruah ciamciam hnuah ziangvekin mi thinlung sungah hna a ṭuan ding ti ruat hmaisak hi a ṭha tuk. Kan ṭawngkam hman mipawl hin thil an tithei nasa, thinlung an thamdan a bangaw lo. Ṭawngkam hrekkhat cun thinlung a kiakter ih, pehtlaihawknak tiangin a siatsuah thei. Culaiah, ṭawngkam hrekkhat thung cun thinlung a thoter ih, cahnak thazang ṭha mi a neihter. Mifim le mi-aa thlauawknak khal thil dang a si lo, an thurel duhzawng bangawklonak zawnte khi a si bik.

**Lehpiawk le
Terhawk
Thiam**

Kan sungkua pakhat le pakhat pawlngaihaw le hlimtlang dingih

in tuahtupawl hi ziangha an si tiin ka ruatsal ih, ka hmuhsuah mi pakhat cu pakhat le pakhat kan lehpiawk le kan terhawk theu khi a si ti ka thei. Hi cabu ngan dingih thuhla ka hliakhlainak ih ka hmuhsuah mi khal cu thotho a si. Pakhat le pakhat be-aw celci, lehpi-aw ih, ter-aw theu sungkua cu an duhdaw-awin, an ngaina-aw cuang ti ka hmufiang. Be-aw mumal lo, titinuam khal rel dah lo, hnihsuah khal sai dah lo, lekaw dah lo le teraw dah lo sungkua cu a roin an ro reprep in ka hmu. Nelawknak le lungawinak a mal tuk lawmmam.

Terhawk hi a lakih terhawk men a si lo, nangmah le na sungkaw minungpawl an ai a puangter ih, hnihnak a thlenter. Boruak a nuam ih, thinnawmlonak le harsatnakpawl a kiangter. Cuitlunah, sungkua ah thil pakhat khat a thlen tikah zo simaw mawhpup a si theu ih, cuvek boruak tha lo hman a rehter. Kan terhawk ruangah sungkaw lakih thuthup le zep mi um nawn loin langtlangzetin kan biakawk thei phah.

Sungkaw lakah lehnak le terhawknak vek tuah dah lo ka hmuh tinten ka riah a sia. Ziangruangahtile, cuvek sungkua cun thil fate men khal an duh lo mi cu thupi tuk ah an ret, an phun an hrang, an khir an cai ih, *ti-hel-hel*

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

vekin an um ciammam. Thil pakhat khat buah ding a um khalle *mansahlilap* vekin an um ciamco. An mithmai zoh a nuam lo, zo simaw ngaihlonak mithmai an pu ringring; nelawk lam hnakin hmaisawngawkw a na duh zet. Cuvekih lehawk, terhawk le hnihsuahsai cu thil tul lo, ninum vekin an ruat. An kiangih cuti um cu an kaww an lik. A pawt zet mi pakhat cu lehawk le terhawk thiamlopawl cu ziangtiklai khalah thil fate par khalah an thin a buaiin, an lung a awi thei dah lo, a thupten an hngir a teu deuh ringring.

Lehawk le terhawk thu kan rel mi hi hnihsuakza hliir an si ding tinak a si lo. Nauhakpawl thawn zial parah ril phahih leh, asilole, nupi/pasal thawn nauhak lehnak vek pakhat khat, lole, kirik zatawkpawl khal a si thei. Cuvek buah thei dingih dan buah mi a um cuang lo, a tul khal a tul lo. Duhdawtnak ihsin nelawknak a suak ih, nelawknak ihsin lehpiaww le terhawk duhnak a suak. Kan lung a awitlang ding khi a thupibik.

Teraw pah reropawl khi zoh hnik hman! Kumkhua an teraw rero tinak a si lo, an terhawk lo can khalah an hlim hmel na hmu mai ding. Mi dang relsiat le thik hnakin nelawzetih terhawk cu a thain, a man a khung zet. Zohman a siatsuah lo lawng si loin thinlung khal a fimvarterin, a thianghlimter fawn. Thinharnak le nguainakpawl a rehter theitu tidan tha zet pakhat khal a si. Pakhat le pakhat lehpiaww le ter-aw reropawl khi thatei na zoh asile ziangtlukin an ai a puangtlang ti na hmu mai ding. Lehtlang le terhawk na duh ruangah na nundan dang neih cia mipawl thleng rero a tul lo, na umdan kelten um ko aw. Na tikcu neih mi zohin na sungkuapawl na lehpiih nan terhawk phahpah thei ahcun a taww ko, cucu na sungkuapawl khalin an

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

theithiam ve ding. Annih khalin nangmah thawn naihniamaw le nelawzetin an um ding. Pakhat le pakhat nan ngainatawknak ihsi nan lehtlang le nan terhawk thei ahcun nan sungkua cu ni khat hnu ni khat nan nuam zutzo a si mai. Tihmerhmer vekih to ringring, be-aw cuca lo, lektlang lo le teraw dah lo sungkua cu an inn sung vung luh veten a theih theih mai, an sungkaw boruak cu a *hil* men lawng si loin, a roin a *ro* reprep, an nelaw lo nasa. Ziangvek sungkua si ha na duh? Nelawih ter-aw phahphah maw, cangkang tuk vekih um khepkhep, hnih le kheknak khal um lo sungkua si ha na duh? Nangmai thuthu a si ko. Na hril mimi kha nan sungkaw umdan ding a si mai!

HLAWHTLINNAK THUTHUP

Socrates

Grik mithiam (*philosopher*) Socrates cu tlangval pakhat in *hlawhtlinnak thuthup cu ziangvek a si?* tiin a sut. Socrates cun thaizing ah tiva kapah kan hmuaw pei cu a ti ih, an hmuaw ngaingai. Socrates cun tidai sungah thlun dingih a fial vekin a thlun. An hnawng tiang tidai a thlen tikah hmakhatteah Socrates cun tlangval cu a nampil thutthi. Tlangval cu a tal rero nan Socrates cu a cak tuk ih, a nambet ringring; a talsuak thei lo. Ti sungah cun a thaw a thaw burhbo rero, ka thi ding hmang a ti.

Tawkfingin a thlah ih, tlangval cu a hung ding; napi'n a thaw a thaw hlunhlo. Cutikah Socrates cun, “Ti sungih na um laiah khan ziangha na duh bik?” tiah a sut. Tlangval khalin, “thli/thaw” tiah a sawn lohli. Socrates cun, “Cutak cu a si hlawhtlinnak thuthup cu! Ti sung na um laiih boruak na duh vek roriih hlawhtlin na duh ahcun na hlawhtling tengteng ding tiah a ti.

85

**Thil Diklo na Tuah
Mipawl
Vun Ruat Kirsal Theu
Aw**

Na hman liam zo mi ni khatkhat hril awla, cui ni ah ziang na tuah, a hleicein thil diklo na tuah mipawl ruatin dungkhirhsal hnik aw. Cupawl cu hivek hi an si maw?

- Tawh retnak thei nawn loin hmun dangah na ret.
- Na fate tlawng thlah na tlai pang.
- Dawr ah *cake* cah mi lak na hngilh.
- Na fanu ih bawhlung puai ah bawhlungsit thawh hnu minit 10 lawngah na thleng.
- A thupi mi hrangih *fawn* biak na hngilh.
- Tidai in phahah kkuat na thlakkuai pang.
- Awkam hrang nawnin na nupi/pasal na auh.

Tu ah cun diklo lam si loin ni khat sungih na tuah that mipawl hmainsin hnik aw, hivek hi an si men thei.

- Tuini cu inn lamah nupi ih hnatuan na bawm.
- Nauhakpawl an ih zikzawng ah thuanthu na sim.
- Inn tlun lam le a kiangkap na thianfai.

Mi tamsawn tidan vekin nang khalin a dik hnakin a dik lo na tuah tamsawn ti na hmu mai ding. A sullam cu ni tinte rori thil dik lo kan tuah mi hi hmainsin sehla a rak tam nasa. Minung ti mi cu thil diklo le mawhnak thawh kan thenaw thei lo. Curuangah, hi kan tuah soal mipawl hi a pawl lem sawm na ti men thei. A dik titheinak zawn a um ko, mi hmuahhmuah nundan a si ve.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Asinan, ka sim duh mi cu minungpawl hin thil diklo an tuah mi parah an thinlung an ret tuk deuh ti hi a si. Cucun buainak a suahter; cupawl cu thinnawmlonak, puhrunawknak le mah le mah thiamawklonakpawl an si. Cuitlunah zianghman tuah sual mi nei lo dingih ralrin tuknak lamah thin a bang lala. Curuangah cuvekih um lo dingin thil diklo nan tuah pang mi a um khalle *si men seh* tiin umsan men aw, ngai pawimawh tuk duh hlah. *“Tisual cu minung dan, ngaidam cu Pathian dan”* (to err is human and to forgive is Divine -cabu lettui bet) tisan men aw. Ziangmaw can ah cun thil kan tuahsual pang le kan tumtah kan thelh can tla khi kan nun tihlimtu tla ah an cang riangri theu. Mawhnak zianghman nei lo, thilsual zianghman tuah dah lo vekih nun cu a ninum lam men ding.

Tisual mi parih thinlung a nat rei tuk ahcun thil fate vek men khal thupi, hlapa ngaimawh hlehle hmangah a lo canter ding. Tisual pang mi theih ringringnak in mah le mah thiamawklonak a thlenter ih, beidawngnak lamah mi a hruai. Thinnuam lo ringringin mi a umter thei ih, a buaithlak zet. Culaiah kan tuah dik mipawl kan ruahsal tikah mah le mah a thazawngih hmuhawk thiamnak a ra um. Thiamnak nei mi pakhat vekih hmuhawk a si. Cutikah thil diklo kan tuah pang hmanah thinlung lam a hnaihawh nawn lo ih, thinsau mi ah a canter. Tisual mi lamah thinlung ret nawn loin, a thabikih tuah duhnak thinlung mi a neihter riangri.

Tui ka rel mi hnakih thasawn cu thil dik tuah mipawl parih thinlung ret cun nun a hlimter ih, nun cu diremnak in a khat ding; beidawngnak a malter fawn. Casiartupawl ka fawrhfial duh mi cu na nun lamtluan ah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a thabik dingih tuah zuam aw. Asinan, na tuah mi parih thil ra cang mipawl cu pawimawh tuk ah ruat loin a si dandan vekin pawm mai aw, thil thahnem lo dingih na ruah mipawl tla cu hngilh men aw. Ziangruangah hiti'n ka lo sim tile, ziangtlukih tha dingin na zuam hmanah tisual mi na nei thocho ding. Curuangah na hmaiih a ra thleng mi pohpoh parah na/thuk tukin na thinlung ah pai duh hlah. Cuti na um thei ahcun na thinlung a zangkhai ding ih, hahdamzetin na um thei ding. Nun hahdamnak hi amahte ra thleng mai a si lo, mai lam ihsi khalih tan lak a tul ve.

Kum 1914 ah Thomas Alva Edison, kum 67 a si hnuah ni khat cu a thil tuahnak (*laboratory room*) a kang hluahhlo. Kum lamih upa tuk zo, Edison cun a dam sungih a hnaṭuan hlawhtlin mi meikhu ih a hung cang cu a zoh cuahco. "Siatnak sung khalah thil sunglawi tampi a rak phumaw a si hi," a ti men cu e. *Cui hnu a zarh thumnak ah* phonograph (record player/gramophone) a tuahsuak tariai.

- **Henry Ford** chu kum 40 a kim hnuah zatlaknak nasazet a tawng. Asinan, mawṭaw kampani neitu, mihminthang ah a cang.
- **Beethoven** cu a nauhak laiah awnmawi lamah talent a nei lo rori an ti mi a si nan, lehnu ah cun leitlun ih awnmawi tum thiambik tiih rel ngam a si.

**Lungawinak
Tluangtlam Hawl
Hrim Aw**

Mi hmuahhmuah deuhthaw in an nun lamtluan ah lungawinak ngah dingin sumpai tampi cemin an hawl. Nawmnak (*party*) an tuah, rualpipawl thawn rawldawr ah rawl an eikhawm, rit theih sii an hmang, lole, nunau/mipa thawn nawmnak an cen. Asinan, cuvek ihsi ngah mi lungawinak le nawmnakpawl cu sumpai a cem tamtam thawn rei a daih lo. Hivek si loin sumpai cem tul loin, asilole, sumpai malte lawng cemin, reipi daih lungawinak tluangtlam a um ti mi tampi in an hngilh theu. Cui lungawinak cu khawrei daih lungawinak le hngamnak thlenter theinak, mangbangza lamzin pakhat a si.

Ka nupi Khris in hivek lungawinak tluangtlam a neihdan ka lo sim ding. Anih cu kum tin inn dunglam ih hmun lawngnak ah a thang cak zet mi *Nicia* pangparpawl a tlerin a cing. Pangpar le thingnungpawl a ngaina thei zet. Anih tlukih pangpar le thingnung ngaina ka hmu hrih lo. Khris cun rei lotete ih a tuah theu mi inn lam hnañuan hrekkhat cu cawl duakin, nicia pangpar hmuah ah a feh. *Nicia* pangparpawl cu a zoh cuahco theu. Cule zanlam tinten tidai a tawih, hrampi a phawt ih, a vur hai theu; cucun a nun a hlimter zet. A khawp thei lo, ni tinte rori a tuah. *Nicia* pangparpawl an ra tumdeuh ih, phun an cut tikah mileng khan, pangpar retnak ah a ret hai. In ra lengtupawl hnenah cun phur zet

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

si, urhsun zet siin a pangparpawl a rak hmuh theu. A cancan le kan rual le pipawl le sungkhatpawl hnenah cui pangpar fa le nicia ih buah mi thil dangdang laksawng ah a rak then theu. Khriis cu a pangpar tawlrinak ihsin lungawinak le diremnak a ngah. Zianghman cem tul lo, lungawinak tluangtlamte a si. Khriis in cui a pangpar tuamhlawmnak ihsi lungawinak a hmuh mi cun kan insang a nuamter ih, kan hmuan le inn kiangkap tiangin a mawiter. Nicia pangpar kilkhawidan le pangpar thuhla a rel cun a tha a tho thei ringring. Curuangah a si ding, a mithmai cu a hlimin a ai a puang thei ringring. Cui a lungawinak cu kan sungkua ih a ra luh ve tikah insang zaten kan lung a awi thluh. Insang nuam pakhat ah kan ra cang.

Thungaithlakih na ruah duh ahcun cuvek lungawinak tluangtlam cu a malbik pakhat tal na hawl hmu thei ko ding. Keimai hrangah cun cabu dawr pakhat ah fehin, cabupawl va kauih, siar, kawfi dawr ah mahte toin cabu siar cu ka lungawinak a rak si lala. Culo, lungawinak tluangtlam dangdang khal ka nei lai ko. Casiar, fanu pahni thawi lehhawhawk le kan inn *compound* sungih nuamtetei tlanlenpawl an si. Hipawl hi ka hrangih lungawinak thuk zet in thlentu an si. Zumnak pakhat ka nei. Cuvekpawl ka buah le ka zangkhaiin, ka harhvangzetin ka theiaw. Buainak tete ka tawn can khalah thindaiten ka tifel thei mai. Thil fate vek menah ka thin a bang nawn lo. Nang khal thil pakhat khat hmangin lungawinak tluangtlam pakhat tal nei dingin thaten ruataw aw. Thawmvang umlonak ih casiar, thiamnak thar pakhat khat ngah dingah zirnak pakhat khat neih, lengsuahih vah, asilole, umhar phen ih, mawtaw khawlh tivek maw, na lunglutzawng pakhat khat ngaihtuah hnik aw. Mi dang buah mi vek cekci buah

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a tul lo. Pakhatkhat tuah sin awla, lungawinak na hmuh phah ahcun cucu na hrangih remcang bik a si men thei. Cu mi na tuahnak ihsin neta lamah cun tuah lo theih loin na zawngsang mai ding. Tui kan sim mi, lungawinak tluangtlam na tuah ruangah sunnak le zatlaknak ding pakhat hman a um lo, thathnemnak le malsawmnak in a lo hliahkhuh sawn ding. Mi in hmuan an tuah maw, ca an siar maw, pakhat khat an tuah tikah a partlan ding le a rah ei ding tengteng an ruat lo, anmah ah lungawinak le thinnawmnak in an khat theu.

Zianghman tuah fumfe mi nei cuca lo, mi tuah mi parih rak phunzai ringring na si ahcun ziangtikhmanah lungawinak na nei thei dah lo ding. Sumpai hmangin hnipuan maw, thil pakhat khat na lei, na ei lawngih na lung a awi ahcun rei a lo daih cuang lo ding. Hivek lungawinak tluangtlam, khawrei daih neih na duh ngaingai le, tu rori ah na hazawhzawng vun ruat awla, tuah tum hnik aw; ziangtlukin a tha ti na hmu mai ding.

Kei cu ruahpi sur lakih lamlen ka ngaina zet, ziangahtile,
zohmanin ka mitthli tlak lai in
hmu thei lo ding. **Mr. Bean**

Passanger khat tiaiiaiiin bus a feh ngeuhngo laiah mawtaw sungih hnatuantu pakhat in, “A rei hlanah lungto laknak khamhrap kan thleng ding, *nan tonak remin, ralringten rak um cio uh maw,*” tiah thu a than.
Passanger-pawl cu an thin a nuam lo zet, cutawk thlen ding an huphurh zet. Cucu thei in, hnatuantu dang pakhat in thu a thansal: “Kan hmaite ih lungto laknak khamhrap kan thlen le *mawtaw cu nuamteten a feh ding, khua le ram cawnnak a remcang zet, rak cuan ciamco uh law,*” tiin a hung au. *Passanger*-pawl cu cutawk thlen ding an hngakhlap zet. Thil bangaw khal a reldan hi a thupi nasa.

**Reltlak Loih na
Ruah Mipawl kha
na Ngai Bik mi ah
an Cang Leh Ding**

A liam zo mi, tikcu rei tuk lo ah khan ka cabu thar pahnihnak cu mipi hnenih theihternak nei dingin ram sungah khual ka tlawng vivo. TV le *radio* thuthantupawl khalin *interview* in tuah pahphah. Cuitlunah mipi hnen khalah thusimnak ka nei. Culaiah cabu suahtu le calai khawvel ih ka rualpipawl khalin rawlei in sawm hnuaihni. Ka cabu hmaisabik, *Don't Sweat the Small Stuff (Thil Fate Men Buaipi Hlah)* cu America Ram sungih cabu zuar khawng bik, a pakhatnak a si; ka di a riam zet.

Cutiuh ka tikcu ka hman laiah thil pakhatte cu ka mang ringring. Cucu thil dang si loin ka sungkuapawl thawi ni tin kan umtlang can te a si. Ka tlawng vivo ih, Chicago ka thleng; vanzam tumnak hmun ihsin inn ka hei fawn. Kan fanu pahnih cun *fawn* ihsin hla in run saksak ih, in duhdawt le in ngainak thupawl in run sim. Kei khalin inn thlen ding le anmah hmuh ding ka hngahhlap zet thu ka sim ve hai. Cule a rei hlanih ra thleng ding mi *Halloween* (muthla puai) ah hlamhmai hmaikawr ih an tuah thupawl le ka hrangah a tumbik hmaikawr in tuahsak thupawl tla in rak sim.

Fawn ka thlak cun ka mitthli a tla. Ka mitthli tlaknak san cu ka fanule ih tawng mi cun ka thinlung i khawih tuk ruangah a si. Ka thinlung cangvaihnak cu ka supaw (*control*) thei nawn lo. Cui can ih ka theih mi pakhat cu

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nun lamtluan ah hin ziangvek lungawinak le hlawhtlinnak tawng khal sehla, mitu vekih reltkak lo ka ti mipawl kha a thupibik an rak si riangri ti ka theisuak. Cui zan cu *Connecticut Ram* ih *Hartford* Khua ah thu va sim dingin vanzam in ka feh. Vanzam parah ka nun lamtluan ih ka tawnteh mi nawmnak le hmainsintlakpawl ka ruatsal rero. Hlawhtlinnak ka rak tawn mipawl lakih ka thinlung in tham theitupawl cu fiangfaizetin an ra lang. Vawi khat cu ka hnaʔuannak ih buainak tete ka neih ruangah ka thinharin mileng khan sufa parah ka to. Cucu ka fanu nauta, Kenna in a theithiam ih, i ra pan ih, i ra pawm; hit'n dimten thu i sim: "Papa, ziangkim a ʔha thluh mai ding," tiin.

Culai ah cun amah cu kum 4 mite lawng a si lai sokhaw. Cui thil cang mi cu kum hnih hman a rei hrih lo. Asinan, ka fanu in i pawm ih, thazang i pek mi ʔawngkam te cu ka thinlung sungah a nung ringring lai. Vawi khat khalah ka fanu upasawn, Jetzi le keimah cu khawsik natin besezetin kan natlang. Pindan sung ihkhun pakhat veve parah ihpheiin kan be-aw ʔheu. Zan khat ah Jetzi cu a hni siamsi ih, aw dimten hiti'n a ʔawng: "Papa, hitivek ih khawsik nat ka tuar hi ziangtik hmanah ka hngilh dah lo ding. Nangmah thawn nat kan tuartlang ih, hiti kan umtlang hi nuam ka ti; ka lung a awi tuk." Ka fanu in ziangtik hmanih a hngilh nawn lo ding vekin kei khalin ka hngilh dah ve lo ding. Ka fanui awkam ka theih cun khawsik ih ka rak nat khal ka lung a awi riangri.

Mi tampi cun sinak sang, nawmnak a phunphun, khaulawnnak le hahioza thil phunphun lawng an beisei ih, ngah dingin an zuam ciamco. Cucu thilsual khal a si lo. Asinan, luarkaitukih ruah a si ahcun thil tampi sunral

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a awlte. Thuthimnakah, nauhakpawl ih duhnunnak, an hni siamsi hmel, an hnih kerko aw, sungkua pakhat le pakhat duhdawt le ngaihsakawknak, hnisuah capoh tuah, kiangkap thingkungpawl zohih, an thlengawktanpawl zohtlang le titinuam relnakpawl an hlo theh thei. Cupawl cu a ngaingai ah cun kan nun lamtluan ih thil thupi tuk, hminsintlak le kan nun hlimnakpawl an si.

Cuvek thil thleng tetepawl cu thupi ah retin, hminsin tum sehla, thazang tampi kan ngah sinsin thei ding. Thil cang menmen vekih kan ruah mipawl cu thil danglam le hminsintlak an si ti kan theithiam ding. Kan nun lamtluan ih thil thupi kan ti mipawl hi vun ruatsal sehla, rel tham lo, thupi tuk lo vek an bang nan, kan nunhlimnak le aipuannak in thlen theitu an si ti na pawm ve ko ding ti ka zum.

“Thil fate men” tiih ngainep cu a dik lo. A fatet ruangah le thupi tuk loih na ruah ruangah daithlan men hlah, amah le a mawitawkte talin thupitter aw. Cangan thiam pakhat Charles Dicken cu vawi khat ah hitin thu an sut: “Thiamnak nei tha ti mi hi zovek ha an si?” tiin. Anih cun, “Thil fate cu a fate, a thupi lo tiih ruat loin, thupizetih ruattupawl khi an si,” tiah a let lohli.

^^^

**Remdaihnak Thu
ah Zohthimtlak Si
Tum Aw**

Ṭawngfim pakhat,
“Ka tuahdan vekin

tuah hlah, ka simdan vekin tuah aw,” ti mi cu insang dinhmun hrangah cun a ṭahnem tuk lem lo. Asinan, hi ṭawngfim hi a linglet in hiti’ n kan sim asile, “Ka simdan vekin tuah hlah, ka tuahdan vekin tuah aw,” ti a si ding; cucu hmual a nei sawn. Nangmahte simaw, mi dang thawn, asilole, mi tampi thawi umtlang na si ruangah remaw derhdo le thindaitei um na duh asile, nangmah kha zohthimtlak si dingin zuam aw.

Na insang minungpawl thinlung cu nangmai thinlung putdan le na mithmai parah a ṭhumaw. Na thin a bang, na ṭih, na manhlap ciamco, na bei a dawng ih, ziang thil hman na tuah duh lo. Cuvek dinhmun na thlen ding cu na insangpawl saduhthah a si lo. Annih cun nangmah an lo zangfah ruangah na thin har lo dingin an ralring zet ding. A ṭhalozawng ih na ṭawng mi le na tuah mipawl cu na insang parah (nangmai par khalah) a thleng leh ding. Thil fiang zet pakhat cu nangmah bik thindaitei na um thei lo ahcun nan insang ah remdaihnak a um theinak ding zatek a mal nasa.

Asinan, nangmah cu buai loin na um, na thin a sau ih, duhdawtnak thinlung na neih ahcun na sungkuapawl in an theithiam mai ding, remdaihnak hrangah zohthimtlak na si an ti ding. Cucu mi dang parih thinsau, ziangkim duhdawtnak thawn cohlan thiam ding le mi biak thiam

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

dingih sangka awnsak vek a si. Umnak kiang le kap hrangih remdaihnak ding cu insang ih si thawh a si. Nan insang ih remdaihnak a um ahcun buainak le harsatnak tete nan tawn mipawl cu a tuldan vekin na tifel lohli thei ding. Remdaihnak lamih zohthimtlak si dingin a hmaisabik ih buah ding mi cu nangmai parah maw, na insang parah maw, thil pakhat khat a ra thlen tikah a sidan vekih rak cohlan mai khi a si. A hleicein thil tha lam hnakin thil tha lo lam a thlen tikah mi dang puhmawh a awlte. Pakhat le pakhat puhawknak hmun ah remdaihnak a thleng thei dah lo ding. A sidan vekin, thindaite le hahdamtei na cohlan thei ahcun ziangvek harsatnak khal a relremdan a um mai ding. Na sungtepawl khalin cutiuh thindaitei na um thei ahcun an lo theithiam ding ih, an dai ve mai ding. Cutikah cun nan zate lungrualin buainak cu thindaiten nan tifel thei ding tinak a si.

A khatlamzawng in kan sim asile, remcanlonak le harsatnak tete a thlen tikah a sidan vekin cohlang mai loh buahpi ciamco a awlte. Thil tha hun buah zik khalih *hrang phah celcel, phunzai vivo, thinlung ah zo simaw umterih, a buaizawngih cangvaih a theih*. Cuvek cun remdaihnak hnakin a tul hnai loah buainak a suahter bet sinsin. Thuthimnakah, hmun a balh asile phiah mai, hnipuan ruah in a tawih asile luh mai, inn kiangkap hnawmhne a um asile sar mai, tivekin zohman hnaihawwk lole phunzai loh buah a theih mai. Remdaihnak lamih zohthimtlak ih na um thei ahcun tuizan rori ihsin nan insang ah remdaihnak a thleng tengteng ding. Nan insang cu remdaitei umter maw na duh, tul hnai loh kawkaw, to-aw le phunnawi celcel ringring ih umter ha na duh, nangmai kut sungah a um thluh.

Grace Villa Family, Dagon-Ygn

89

**Nan Umnak Inn
parah Lungawithu
Sim Aw**

Hi cabu sungih ka ngan mi fawrhfialnakpawl hmuahhmuah lakah himi hi a awlbik a si ko ding. Cutiuh a awl ruangah tuisin tuah

thawk mai awla a tha ding. Tui nan umnak nan inn thuhla ruat hnik aw. Nanmai neih mi a si men thei, nan san mi khal a si men thei; ziang a si khal le nan sungkua ih nan umnak a si ko. Hi inn hi um lo sehla khui ah na um ding? Khuitawk ah na cawl hahdam ding? Khuitawk ah zanmang na man ding?

Umnak hmun, cawlhahdamnak inn pakhat khat neih cu ziangtlukin a tha, ziangtluk mivannei so nan si ti thaten vun ruat hnik aw. Cule inn sakdanpawl khal ruat bet aw. Sangkapi, sangkate, pindan le zialpawl tla thaten zoh aw. Nan pindanpawl cu a netabik ah na mitthlam in vun zoh kual vivo hnik aw. Cule nangmahte hit'n thu sutaw aw. Cuvek inn nan neih ruangah lungawithu na sim dah maw? Na sim netabik teh ziangtik saw? Vawi khat hman mai umnak inn parah lungawithu sim dah lo mi tampi ka hmu. Cu mipawl lakah nang khal na tel ve men thei. Tu-ah khan na thaw napi'n vawi khat vun thaw hnik awla, duh a nung mi nan inn hnenah lungawithu sim aw. Nan inn cu sawisel ding a tam lai, a famkim hrih lo ih, a ropi lo a si hmanah, nan inn a si thotho. Inn cun lenglam ih si rung lut thawsa le thawdai lak ihsin a lo

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

kilhim. Ramsa le rukrupawl lak ihsi khalin a lo kilkhawi ih, nuamzetin a lo umter. Asinan, kannihpawl cun kan umnak inn cu cutluk thupi ah kan ret lem lo. Ziangmaw can ah cun kan inn cu thlacamnak le lungawithu simnak ah kan hmang phah khal a si thei. Asinan, ka fawrhfialawk duh mi cu cu mi thawn an bangaw lo. Ni tinte minit malte sung tal cuvek inn umnak na neih ruangih lungawithu sim ding khi a si. Inn rem le kilkhawi cu na thiam ding nan, cu ngelcel (lungawithusim) cu na ruat dah lem lo men ding.

Tui ka sim mi vekih na tuah le ziangvek rah a suah dingah na zum? Nangmah le nangmah mivanṭha ka si ti na theiaw ding. Mi tampi cun kan vanṭhatnak lam hnakin kan duhthusam, lole, kan neih hrih lo mi in buainak in thlen ṭheu. Cuitlunah, mi dang zawn ruah thiamnak na neih phah ding. Inn nei lo, nisa le ruahsur khalih beunak neilopawl dinhmun tla na vun theih sak ding. Culaiah, cutluk inn nuam le ṭha ih na rak khawsa thei cu na thin a nawm phah ding. Cupawl cun nan umnak inn parah lungawithusim a ṭulzia a lo theiher ding. Lungawithusim ti mi hi a rak dawngtui hrang lawngah a si lo, a simtui hrang khalah thinlung lam thazang caktertu a si ve. Lungawi hna thiamlopawl khi an ai a puang thei dah lo ding, ṭhathnemnak a um lo mi, a vuivai nain an can a cem lak men ding.

Ka ti vekih na tuah thei ahcun ziangtlukin a ṭha, ziang ṭhathnemnak a um ti cu mangbang rori ko a lo tuah thei ding. A hlanah ziangahsaw ka rak tuah dah lo ti'n na ruataw lam ding. Ziang a si khal le tuisin tuah mai aw, a tlai hrih lo. Mai innte, lole, umnak ding remcang inn pakhat khat na neih mi parah lungawithu sim aw, na thinlung a nuamin, na hna a ngam sinsin ding.

**Phunzainak parah
Phunzai Bet Hlah**

Pa pakhat ka sinak
ihsin nauhak thawi
pehparaw mi thuhla
tam nawn ka thei.

Thei bet ding khalin ka ziraw rero. Ka theih mipawl lak
ihsi langsar zet pakhat cu *nauhak le phunzainak hi an
umtlang* ti hi a si. Nauhakpawl cu an suahtlak ihsin an
ngaih lo mi cu tah le aukionak in an langter. Falat
tlangval an hun thiam tikah an thil neih mi cu an
rualpipawl ih neih mi hnakih a that lo tinten an phunzai
lala. Inn ih nauhak an um hnuhnu cun ni khatte hman
phunzai loin an um thei lo ti na hmu mai ding.

Phunzai hi a paih hrimhrim an um, ziangmaw thil fate
men khalah an phunzai nuahno paih. Hna malte an tuan
le phunzai phahih tuan an hmang. Hnatuan cu
hremawknak ah maw an neih, lole, paih lo cingin an
tuan khal a si thei. Cun mi ngaih lo mi an neih le an
phunzai a luar cuang. Thil tul hnai lo khal an cawih paih
ih, an sawisel, an phunzai; hmaitawn ih an kawc lo
hmanah an theih ding tawkin an phunzai hnuhno
ringring.

Rualpi pakhat in hit'n i sim dah: “Na falepawl an
phunzai cu an lo duhdawt ruangah a si,” tiin. Kei khalin
cui thu cu thaten ka ruat ih, an phunzai ringring hnak
cun in duhdaw lo mai hai seh ti hmanih thlacam ka duh
lam. Ziangruangahtile, ni tinte rori an phunzainak
awkam theih ringring cu ka ning tuk, har ka ti tuk.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Phunzainak thu thawi pehparawin ka hmuhsuah mi thil pahnih ka lo hlawm ding, na hrangah a ɽangkai ding ti ka zum. A pakhatnak cu mi dangpawl phunzainak theih ringring ruangah mah khalah phunzainak a ra um ve ti a si. Tahthimnak pakhat ka lo sim ding. Ni khat cu nikhua a sat tuk ruangah inn sung khal a sa nawn. Curuangah umngaihnak ka thei lo, ka um a nuam thei lo. Cuilaiah ka fanu pakhat in, “A va sa lawmmam ve, tidai ka hal; hivek thawsa tete,” tiin phunzai phahin tibing lam a pan. Cui a ɽawng mi ruangah kei khal ka um a nuam lemlo. Ka fanu cun cumi lawnglawng a phunzai peh vivo. Phunzai rero cu ɽulin ka thei lo ih, ka thinlung sungte cun phunzai nawn lo sehla ka duh.

Asinan nauhak tifam cu a khawhlum tuk tuar lo cu a phunzai peh rero thotho. Rei nawn a phunzai hnu cun ka tuar thei nawn lo ih, ka nupi ka sim. “Nauhakpawl hi an phunzai ringring ko ti!” tiin. Thungai ah cun kei khal cun phunzai phahin a si ka nupi cu ka sim ve! Curuangah mi dangpawl phunzainak ngai rero cun mah khalah phunzainak thinlung a ra suak duh ti a fiang. Nu le pa phunzai hmang kan si ahcun kan fatepawl in in cawng vivo ding tla a bang. Ziangahtile, phunzai tamnak insang ih pitling an si ruangah kan thlahsawngaw vivo khal a si thei.

A pahnihnak cu phunzai lo dingih khamawk hi alak men a si. Phunzai hmang mi pakhat khat cu “Phunzai ringring hlah” ti’n sim hnik aw, a ngah lamlam lo ding. Thungaite cun cutiuh kham cun a beseter sinsin ding ih, a lo to thei. Na kham ruangah na thinlung a buai pah sinsin men thei. A liam zo mi thla rei hrih loah khan hi thu thawi pehparin tidan ɽha, lamzin pakhat ka sarngah. Zumngamnak in tuah sehla a awlte ding a bang. Cucu

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

ziang a si tile mi pakhat khat an phunzai asile zianghman ɬawng loih rak ngai men ding a si. Na ngai paih lo hmanah ngaihsak loin umsan men aw. Cuti na ngai men thei ahcun a phunzainak cu a mal vivo ding. Kei cun ka falepawl an phunzai ruri tikah ka kham hai lemlo ih, reipi an phunzai paih lo, an bang mai ɬeu. Hihi tuah sin ve hnik aw. Hlawhtling ding khalin thla ka lo camp. A hlawhtlin lo pang khalle phunzai rero hlah.

Phunzai hi thil thupi tuk lo vek a bang nan insang a nuam loter thei zet. Thinlung sungtei doawknak le mitkemawknak suaktertu a si. Cuitlunah, zawi hnaɬuan hman laktlak lo le santlak lo vekih ruahawk a si ruangah hnaɬuantlangnak khal a hnaihnaawk. Thinnuam le hahdamtei hnaɬuan a theih lo. *Phunzainak a hawl leh thotho ding* ti thinlung thawi hnaɬuan a si ih, tha a tho thei lo. ɬihawknak le hmaisawngawknak thawi umtlang a si ih, kan rel mi insang nuam thlen theinak dingih dawnkhamtu pakhat a si.

Phunzai ringring mi nupi cu catbang loih sur
ruahpi vek a si.

Phunzai ringring mi nupi thawi innpi sungih
umtlang hnakin inn luanglu kelkawmte ih mahte
um a ɬhasawn.

Cat loih a *phunzai* nupi cu nikhawcen ih ruahti
fawr rero thawn an bangaw.
(Thuf. 19. 13; 21. 9; 27. 15)

^ ^ ^ ^ ^

91

**Thlengawknak
Cohlan Thiam
Zuam Aw**

Thlengawknak

kan ti mi hi cohlan thiam a thupi ngaingai. A hleicein insungsang hrangah a thupi sinsin. Zianghman kumhlun ding an um lo, an thlengaw thluh. Kan taksa piancuan ihsi thawkin inn sakdanpawl khal an thlengaw rero. Nikum ih na zuk le tuikum ih na zuk hman zohtlang awla, a danglam zet ti na hmu ding. Nauhakpawl khal an taksa a ðan rero vekin an thinlung khal a ðang vivo, an thinlung an thleng rero. Kum 20 hrawng kan si laiuh kan ruahdanpawl cu kum 50, 60, 80 kan si tikah cun an bangaw nawn lo nasa ding.

Na fapa duhnungza kum 4 mi cu kum 10 a luan tikah a hmel, a taksa le a thinlung cutlukin a thlengaw lo a si hmanah, kum 18 a kim tikah cun nasazetin a thlengaw ti na hmu mai ding. Leitlun ih um thil ziangkim hi an thlengaw rero ti cu na cohlang thei ko ding ti ka zum.

Cutiuh ziangkim a thlengawk rero tikah rak dawnsawndan ding phun hnih a um thei. Doletsalin, thlengaw lo dingin kan kham ding maw, lole, a sidan vekin kan cohlang mai ding ti a si. Mi tampi cun thlengawknak hrimhrim an duh lo ruangah, an thazang neih hmuah suahin an kham ðeu. Cu mi ruang khalah a si men thei, an kum upa ih, tar lo dingin anmah le anmah no dingin an zuam ciamco. Nonak ding sii a phunphun an hmang. *Make-up* mankhung khung an hnihaw. Asinan, thil thlengaw do cu neh theih lo mi ralpi do

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thawn a bangaw. Hlawhsamnak cu zatek 100 a si cia ti a fiang. Kan sim zo bangin thlengawknak cu hringnun lamtluan ih thleng rero ding pakhat a si. Ziangtizawng khalin hrial a theih lo ruangah hrial theih lo mi parih buai rero cun thinharnak, riahsiatnak le thinhengnakpawl a thlenter ih, nun lungawinak a hloter.

Tahtimnak ah kum 40, lole, 60 kim suahcam ni a thlen ding rak ñih zettu mi tampi ka hmu. Ziangah an ñih ti asile, an kum a upa vivo ih, an dam sung can a tawi vivo ti an ruah ruangah a si. Hitawkah riahsiatza kan hmuh thei mi cu an kum upat ding cu ziangtizawng khalin an kham thei lo. Mi hrekkhat thung cun an falepawl an pitling vivo ding ih, hnañuan an neih thlang ding ruangah sungkaw thar din dingin nu le pa an suahsan ding ti an phang lala. An falepawl cu pitling loin, nauhak siter ringring an duh. Hi khal hi hrial theih a si cuang lo, kaihtang theih khal a si fawn lo.

Mi hrekkhat lala thung cun sungkua ih thlun ñheu mi cin le danpawl thleng an duh lo. Thil thar le tidan thar tete hawl an paih lo, an tidan kelte rorih feh an duh. Insang hrangah thilri dangdang hun lei sehla, a siat a ñhat theihfiang hlanah an duh thei lo. Asinan, an hun hman taktak tikah cun an duh zet leh ñheu. Thlengawknak cohlang thei lopawl ih lungput a si.

Hi thu ka ngan ruangah le na kum a rak upatdeuh ruangah beidawng ding ka tinak a si lo. Asilole, nan sungkaw hman mi cin le danpawl hlawn thluh tengteng ding ka tinak khal a si fawn lo. Fawrhñialawk ka tum mi sawn cu *na nun lamtluan ah ziangtizawng khalih thleng a theih lo mipawl ruangah thinhar, riahsia le beidawngin um duh hlah ti hi a si. Cuhnakin thil*

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

danglam thleng rero na hmuh mipawl hi a pawmdan rak thiam mai aw. Culaiah, a thleng hrih lo mipawl parah helhkam le khawruahharin um duh hlah. A liam zo mi hrang khalah thinharin um rero nawn hlah, a sawt nawn lo. Kum tinte, na suahcam a kim tinten na tikcu netabik vekin ruat aw, lole, suahcam thar na thlen thei lala ruangah lungawi lamah ruat sawn aw.

Thlengawknak cohlan thiam cu thindamnak a si ih, nunkhaw nawmna lamzin fehnak ding sangka awn thawn a bangrep. Hringnun cu mai siter duhdan vekih feh a si lo ruangah na tawn vivo mi (*level tin*) ah lungawi hna thiam sawnin, a sidan vekin cohlang mai aw. Cuti na ti thei ahcun mangbangza, thil danglamzetih a khat mi khualtlawnnak lamzin cu lungawizetin na zawh rero tinak a si.

Na Hreitlung kha tathriam cingcing aw

John an ti mi cu kampani pakhat ah zanthing hauin kum 5 sung a hlawhaw nan, a hlawhman a kai thei lo. Culaiah cui kampani thotho ih ÷uan Bill ih hlawhman lawngte a ÷hang rero. John cu a lung a awi lo ih kampani hotupai hnenah thu a thlen. Anih cun, “Nang cu kum 5 sungih na thing hau thei zat hi a tam thei cuang lo, a kel ringring a si. A tidan ÷ha theih na duh le Bill va sut aw,” a ti. Bill a va suh tikah cun, “Thingkung pakhat ka hau ÷heh veten ka hreitlung hi ka tat cingcing ih, minit hnih sung ka cawl duak ÷heu. Na hreitlung tathriam netabik kha ziangtikah saw?” tiin a rak sut. Cuisicun, *hreitlung hi tahriam cingcing a ÷ul* ti a theisuak famteh.

**Thu hnaihnaawk
cu Hrial Tęto
Tum Aw**

Hi lamzin hi awlte
ding vek a bang
nan tuah ngaingai
a awl lo thu na
hmu mai ding.

Curuangah, thungaithlakih zuam tęto a tul. Keimah rori khalin taimak suahih ka tuah hmanah inn lam thu hnaihnaawk hmuahhmuah ih zatek 90 hrawng lawng ka tifel thei. Ziang a si khal le a zatei ka tifel thluh thei lo hmanah, taimak suahih ka zuamnak cun keimah ah zangkhainak ka neih phah thocho, i bawmtu tha zetah a cang.

Ni tin deuhthaw, thil le ri, a tum a te ti loin kan inn an ra lut ringring ti sehla a sual lo ding. Thilri lut hmaisasa kan remfel lo ahcun netaah kan inn sung cu thilri penkhawm mi vek a bang ding. Ziangah tile, kan duh khalle, duh lo khalle, kan inn sungah anmah le tikcute ah thilri kan lakluh rero ruangah a si.

Kan tuahfel cawk lo tiin umsan men sehla kan inn ih thilri penkhawm mi cu a vun liailiai ding ih, neta ah cun kan tuahfel paih nawn lo ding. Mi tamsawn cun anmah le anmah hiti'n thu an simaw ih, an bumaw theu: "Tawkfang le ka tuahfel thluh mai ding," asilole, "Rem rero a tul lo, ni khat khat ah cun kan hai mi a um ding ih, kan hawlsal a har pang ding," tiin. Ni tam a hun liam hnuaah cun annih cu zumnak dik lo fatepawl ah an cang.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Ziangmaw cante ih thil hai mi an neih tikah mawṭaw retnak lamah maw, caku hnuai tivekih an hmuh ruangah cuvekih hai mi nei ringring ding vekin an ruahawk ruangah a si. Thil ṭul hnai lo, inn sung hnawktertu cu ziangvekpawl an si? Cupawl cun inn a hnawhter tlunah thinlung lam tiangin an hnaihawakter thei. Thil hrekkhat cu hmanlonak rei tuk zo an si. Ṭhimmakah, siar zo ih, khirh zo mi cakuatpawl, cahnah tetepawl, thuthang ca hlunpawl, fawn cabu hlunpawl, mekazin hlunpawl, hnipuan hlunpawl, ziangti tuah ding ti hman theih lo mi laksawng le cawimawinakpawl, hman nawn lo mi bungbelpawl, pek zo mi *bill* cahnahpawl, hman nawn lo mi tawhfunpawl, nauhakpawl hman paih nawn lo mi milempawl, siar nawn lo mi le ziangtik hmanih siarsal nawn lo ding cabupawl, zuk hlunpawl, zianghmanih ṭhahnem nawn lo, ngainat ruangih hlawn sian lo menmen mi thilpawl, hman ṭul lo mi thilri belcawngpawl, pakan le bungbel hleipawl, hman ṭul nawn lo mi coka thilri vek pawl an si. Ngan ding a si ahcun tam zet a tang lai.

Hi thu a dik le dik lo theih na duh asile mi inn na va len tikah zohhhiah sin aw. An ṭul mi taktak hnakin hmun lawng silkhahnak ding menih ret mi thil an tamsawn ti na hmu mai ding. Ka thlen dahnak rualpi pakhat tei mileng khan ih an bizu cu thilri a khatin an ret. Asinan, cui an ret mipawl cu pakhat hman an hman hmel lo. Anmah ka sut sin. “Hi nan thilripawl cu ziangahsaw bizu sungih nan ret?” tiin. Hiti’n in let: “Kan thei ve lo hokhaw, a hlan ih si rak umcia a si ruangah hiti’n a um men ringring,” tiin. Mi tamsawn cun an ṭul hnai lo mi thilri tampi thawn hnaw liailiai ih an umnak san cu inn sung lawng rialritei um a nawmzia le a thawventhlakzia an teh dah lo ruangah a si. Nu le pa tampi in an ṭul tuk

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

lo mi, mi hawidawtdawn le a thua a thipih neih an duh ruangah an inn a hnawh liailiannak a si. Hliakhlainak ih si ka hmuhsuah mi pakhat cu hnipuan tla hi kan hman ngaingai mi cu a malte, hmang mumal loih kan ret mi a tamsawn, zatek 70 cu kan hman lemlo mi an si.

Inn sung hnawh liailiai loih umpawl cu an bizu awn tikah hmun lawng tam zet a um lai, thilri dang retnak a tang lai, thilri pakhat khat hawl duh can khalah hawl hmuh lohli a theih, bizu cu thli lut le suak a tha ih, thilripawl tlem thlerhthliten an um. Cun hnaṭuannak zung khalah *file* le cahnahpawl thawn hnawh liailiai ih na um lo ruangah na ṭul mi pohpoh awlalten na hmu mai ding. Coka sungih thilri retnak bizu sangka awn tik khalah na ṭul mi thil (*khuat, pakan kum, pakan dau*)-pawl khal buaipei ciamco loin na hmu lohli mai ding. A hnawh liailiai mi coka sungih thilri hawl cu hrambu lakah fehnak thei loih vak ro ro vek na bang ding; cuvek cu a bangthlak zet ti insang nu tamsawn cun an thei lo.

Cuti a si ahcun thil hnawh liailiaipawl cu ziangti'n kan tifel ding? Na tum taktak ahcun a awlte. Na hman duh nawn lo le na ṭul nawn lo mipawl cu a rak duhtu an um le then mai awla, zuar theih mipawl zuar aw. Culaiah nan inn thiangfai seh ti duh ruangah thilri siava tivek cu mi pe hlah. Cun, a tharthar na duh ruangah na thil neih mipawl mi peksuahnak ding ta rori ngaihtuah hlah. Hivek hi nu tampi tidan a si ih, a tha lo zet. An ṭul mi ngaingai si loin thil thar an dawt vivo ruangih lei cingcing an si ih, sumpai heunak men a si.

Cun, na siar nawn lo mi thuthang ca hlun, mekazin le cabupawl cu cuvek leitupawl hnenah zuar aw. Na zuar sian lo mipawl lawngte caku bawm, lole, thingkuang

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

sungah ret tha aw. Cupawl khal khua a rei tikah na hlawn leh thotho an tul ding. Nan hai nawn lo mi thilripawl cu hnawmbawm ah ui nawn riain loin hlawn mai aw. Rel bet duh pakhat a um lai, cucu hnipuan hruhdan thawi pehparaw mi a si. Bizu sungih na hnipuanpawl kha zoh hnik aw. Na hnipuan tamsawn cu na hruh dah mi an si lo. A hrek tla cu thla 6 ah vawi khat hman na hruh lo. Curuangah, hnipuan nei lo, miharsa le zawnzai pawl hnenah pe mai awla, lei rero lam khal supaw aw. Cutikah, na bizu sung khal a lawng rialri mai ding. Kum 2 sungih vawi khat hman nan hruh lo mi hnipuan sinsin tla cu ui nawn loin pesuak mai aw. Hi mi tuah thei ding hin nangmah na thupibik.

Tui kan rel mi vekih thlun theitupawl cun a thatnak an theingah ih, an mang a bang zet. Mi tampi cun an zangkhai phah ih, tluangtlamten an nun phah. A hlan vekin lenglam ihsin ra tlun tinteinn lam hnawk cepcep le thinsung bicilh vekin an um nawn lo, an zangkhai huahhi mai. Hiti na ti thei ahcun na neih mi thilpawl na ngaina cuang ding ih, manneizetin na hmang hai ding.

Kan thungan mi a thawk lamah khan hi lamzin hi thilawlte vek a bang nan, a takih tuah cu a har zet tiin kan ngan zo. Cucu ziangruangah a si ti le mipawl cun an thilri (*khengkho le hnipuan*) ngainatnak thinsung an neih tuk ruangah a si. Thilri pakhat khat hun thianfai (hlawn, mi then, lole, zuar) zik bang sehla, cu mi um loih khawsa thei lo ding vekin an ruataw ciamco. Hun um lo taktak sehla, a theih hman an thei nawn lo. Hi lamzin na hman thei ahcun enghawlnak, lungawinak le diremnak in na khat ding ti cu ka lo sim ngam.

**Mi Dang
Zawnruah
ruangih
Tuarnak
(Defer
Gratification)**

Hi catlang hun zoh men cun sungkaw hrang hnakin zung lam hnaṭuannak le sumpai lam thawn a pehpar sawn ding vek a bang. Asinan, ṭhaten zohsal sehla, thil pehparaw thluh a si ti kan hmu mai ding. Insang hrang khalah kan hman thiam ahcun kan ṭhathnempi thocho ding.

Defer Gratification ti mi cu ṭhathnemnak ngah leh ding mi hrangah tui can ih tuah duh mipawl tuah loih um tinak a si. Tahṭhimnak hiti'n rel sehla. Kum 2 mi nauhakte cu a ih a hmut ruangah a phunzai. Asinan, zanlam nahzi 5 lawng a si lai; tui a ihthat ahcun zan nahzi 9 lamah a ṭhang ih, a buaithlak ding. Curuangah nauhak cu a ihthatlonak ding hawlin a phunphun in na tuah, na lawm rero. Zan ah ṭhatei a ihthat theinak ding ruatin tu ah na buaipi ciamco. Hivek hi *defer gratification* a si.

Ni khat cu ka rualpi pakhat in a fate hruaiin lam a lenpi. Vurhlawm (*ice-cream*) zuarnak dawr kiang an thlen tikah naute cun *ice-cream* lei a ngen ih, a ṭap. Nauhak cu a thau tuk zo ruangah thil thlum tam tuk tel mi ei/in pe lo dingin sibawi in a rak sim zo. Cutikah nauhak cu *ice-cream* leisak loin a um ding maw, a pawl zik lo tiin a leih ding ha? A pa cun a fate cu a duatin, a zangfak tuk

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

nan, a harhdamnak lam a ngaihtuah ruangah a leih lo. A thatnak ding ruatih a duhdawtnak a langter lo khal hi *defer gratification* thotho a si. Cu mi cun can tawite sungih ngah ding mi lungawinak cu can rei hnuieh ngah ding mi lungawinak hrangah a thawn tinak a si.

Tlai khat cu zanriah khawh veten ka duh zet mi TV *program* pakhat cu nuamzetih zoh dingin TV hmaiieh *sofa* parah ka to. Ka nupi, Khris khal ka kiangah ra toin, biak duak i duh thu i sim. Kei khalin ziangti ti ding ha ti khal ka thei nawn lo. TV ka zoh ding maw, Khris ih tawng mi ka ngai ding ha? Ka zoh tum mi *program* a cem cun a suak nawn lo ding ti ka theih ruangah a zoh ka cak zet, zoh loin ka liamter siang lo. Sikhalsehla, Khris cu thupi ah ret sawnin, ka TV cu ka phit ih, i sim mipawl thaten ka ngaisak.

Cuti a tawng mipawl thatei ka ngaisak ruangah Khris cu a lung a awi zet. I hnihsan pahin, *ka lung a awi* a ti zawngah vawi khat i *kiss* duak. Kei khalin ka zoh duh zet mi *program* cu zoh loin (keimai duhnak cu sup tento in) ka nupi lungawinak ding ka tuahsak. Hi khal hi insang nawmnak ding hrangih *defer gratification* a si.

Netabik ah pakhat ka sim hrih ke. Khaw dang ih um ka rualpi pakhat a damlo ih, zanlam ah kan nupa in kan va veh. Inn kan ra thlensal tikah cun a rak sim zet, khua khal a thim bembem zo. Kei khal rei tuk mawtaw ka mawn ruangah ka bang ih, Khris khal mawtaw a to rei tuk ruangah a rak bang ve nasa. Inn sung kan luh veten kan pahnih in kan ih a hmu zet. Kan ih hlante ah tidai in dingin coka ah kan lut. Khawlh hrih lo mi pakan le bungbelpawl cu a rak hnawk liailiai. Ka bangnak le ka ihhmut tuk cu tuar tentoin cupawl cu ka khawlh ve.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Coka khal ka thianfai ta lawlaw. Khri lawngte a bang tuk ih, a rak it mai. Zing kan hung tho ih, coka lam kan pan tikah thiangfai te le rem thlephlthitei ret mi kan bungbel le pakanpawl a hun hmuh tikah Khri cu a lung a awi tuk. Ka hnenah lungawithu i sim rero. Zing thawh ihsin coka hnawk liailiai hmuh cu insang nupawl hrangah ziangtluk thin beidawngnak a si? Cu mi ka theih ruangah taimak suahih ka thianfainak a si. Ka ihmu tuk tuar t̄nt̄oin, Khri a lung a awi ding ti ka ruah ruangih ka tuah mi cu *defer gratification* a si.

Hi tah̄thimnak ihsin *defer gratification* cu ziang a si, ziangvek th̄athnemnak a suahpi ti cu rel bet t̄ul nawn loin a fiang ding tiah ka ruat. Nang khal, na sungkuapawl hrangah *defer gratification* hi a cangthei tawkih na tuah ahcun nangmah le na sungkuapawl cu nan thin a nuamin, nan lung a awitlang rori ding.

Bogoke Aung San le a rualpipawl an kahthat hnuah khan **Daw Khin Kyi** (Bogoke nupi) cu mithah hmang Galon U Saw ih nupi **Daw Than Khin** cu tazacuai dingin mi t̄ampi in thurawn an pe. Cutikah Daw Khin Kyi cun hiti'n a sawn.

“Daw Than Khin cu mi zovek hmai khalah a mithmai a nuam dah lo ding, mithmai *zum* ringring nuhmei a si ding ih, kei lawngte Bogoke ruangah zovek hmai khalah mithmai th̄a ngah ih, hmai hngal ringring nuhmei ka si ve thung ding. Curuangah, Daw Than Khin hnen ihsin zangnadawmnak pakhat hman lak ka duh lo.”

^^^

**Hipawl Khal hi an
Liam Thluh Thotho
Ding**

(This Too Shall Pass)

A uar khal ka uar zet ih, a
ṭhat khal a ṭha zet ka ti mi
ṭawngkam pakhat cu -
This too shall pass
(hipawl khal hi a liam
thluh thotho ding) ti hi a
si. Hi ṭawngkam hi mi

hrekhat cun Jewpawl hnen ih si ra a si an ti ih, mi
hrekhat thung cun Persian-pawl (Iranpawl) hnen ih si
ra a si an ti. Zawi hnen ihsin ra a si khalle hi ṭawngkam
hi a tawi zet nan a ṭha zet, san a nei mi ṭawngkam a si.
A sullam kan simfiang hmaisai ding.

Leitlun thil hmuahhmuah hi kumkhua hmun ding
pakhat hman an um lo, rei lote sung hrang lawng an si.
An ra um ih, an siat, an hloralsal. A fiang theinak
dingah taṭṭhimnak pakhat hiti'n ngan sehla.
Minungpawl hi khualtlawng in, kan vaksuak, hna kan
ṭuan, kan naa, kan damsai, hriamhma pakhat khat kan
tuar, a rei hlanah kan damsai; puai pakhat khat thlen
ding kan hngakhlap zet, reilote sungah kan hmang ṭheh
lala, puainak ih lehzuamawknak ihsin laksawng pakhat,
nahzi kan ngah ih, kan lung a awi. Asinan, a rei hlanah
a siat lohli. Kan riah a se zet, tawkfang ah nahzi tharte
kan nei lala. Sim duh mi cu ziangtinkim, nunnak nei le
nei lo, a sia a ṭha, an zaten a rei hlanah an cemral ṭheh
mai ding. A thar an hung suak, an liam leh thotho. Cumi

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

cu a si, *this too shall pass* tiih an kawh theu. A san kan thei zo ih, tu ah cun cucu khuitawkih hman ding a si ti theih bet ding a um lai, ka lo sim ke aw. Nangmah cu buainak a phunphun na tawng rero. Cui buainak relfeldan ding thei loin na thin a har zet. Asinan, cui buainakpawl cu kumkhuain an um ringring lo. Can khat khatah, a rei hlanah maw, reideuh hnuah simaw, an liam hlo thluh leh ding, na pahtlang leh thotho ding. *This too shall pass* an si thotho ding tiih na ruah thei ahcun na thin a nuamdeuh ding. Na thluak sungih buainakpawl an ra fiangfai mai ding ih, na buainakpawl khal thindaiten na tuahfel thei mai ding. Ziangkim an liam thluh mai ding. Cucu *This Too Shall Pass* ti tawngkam ih thiltitheinak a si.

Asinan, thil pakhat hmingsin ding a um. Ziangmaw cancan ah cun keimah khal telin, mi tampi in buainak kan tawn tikah, a hleicein khat le khat karlakih thu hnaihnaawk a um tikah, *nang maw kei deuh* tiin kan do-aw in, kan zuamaw theu. Cukhal cu rei lote sung hrang lawng an si, *this too shall pass* ah an tel thotho. Buainak kan tawn mi cu kumkhua ih cam ringring ding vekin kan ruat. Thimnakah thla khat mi naute cu zan ah thaten a itthat thei lo ding ti a fiang. Ihhmuhka thawt laiah naute cun a zun a thlau ih, a tap, a rak; a hnipuan thlengsak tengteng a tul. A ril a rawng ih, hnawi tuahsak a tul. A pum nat khal le ziangruangah ti a rel thei lo nan, a tap rero; hung thoih awih tengteng a tul.

Cutikah nang cun, “Nau kan neih hnu cun zan ah thaten ka itthat thei nawn lo, ihhmuh ka khawp dah lo,” tiin na phunnawi khal a si thei. Cutiuh ihthat thei lo cu kumkhua ih um ringring ding vekin na ruat ih, na bei a dawng. Asinan, naute cu a hung upat vivo tikah cui buainakpawl

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

cu na sian lo khalle an hlo thluh thotho ding, na thinphang duh hlah. Cuvek cekci lo khal, nauhak dinhmun thawi pehparaw mi buainak dangdang an suak rero lai ding. Cui buainakpawl lakih an rel tambik mi cu “*terrible twos*” A sullam cu nauhak dinhmun hliakhlaitupawl ih hliakhlainak ihsin nauhak cu kum 2 a kim tikah nu le pa, le insang ah buainak a thlen tambik ti a si. A dik maw, dik lo theih na duh le nauhak nei na si ahcun na thei ko ding. Vawi khat ah Khriis thawn nasazetin kan to-aw. Cui tum ah cun ka ngaidam thei nawn lo ding tiin thu ka then. Asinan, *this too shall pass* ti mi cu a rung thleng ngaingai. Ka thuthennak tuah mi cu reilote sung hrang lawgah a cang. A rei hlanah ka ngaidam lawng si loin, a hlan hnakin kan duhdaw-aw sinsin.

Vawi khat lehah ka zung lam hnatuan a tam tuk ruangah hnatuan ih si suah duhnak thinlung ka nei. Kan hnapawl cu ziangtikahsaw kan tum theh thei ding tiin ka helh a kam, ka thin a bang zet. Asinan, vanthat ah *this too shall pass* ti mi tumkam te ka vun mangsal. Cutikah, tui ka hnatuan tam tuk khal hi reilote sung hrang lawng an si, kan hnatuandan ding le kan paisa hmandan ding (*budget*) kan tuah ngah hnu cun a mal suatsi ding ti ka vun ruat ih, ka thin a dai sualso. Cungaingaiin *budget* hun khar cun tum ding pipa a um tuk nawn lo, um a har zik lamlam.

Kan hringnun hi thaten ruatsal sehla, ziangtinkim hi an ra thlen tawkfang cun an kirsal, asilole, an ra cang duak ih, an hlosal tiih hmuh a theih. Thal can a cemin, furpi, furpi a cemin thlatang an thlengawk rero vek khi a si. Cuvekin lungawinak le riahsiatnak, lawmawknak le nautatawknak, buainak le hlawhtlinnak, aipuannak le

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thinarnak, dam le natnak, malsawmnak le zatlaknakpawl khal hi an ra duak ih, a hlosal leh mai. Zianghman hi kumkhuan an hmun thei lo. Hi thilumdan na theihthiam ahcun na buainak, thinarnak le ninghannakpawl cu an ziaum vivo mai ding. A rei hlanih liamhlo mai ding an si ðeh. *This too shall pass* ti mi theihfiangnak ruangah na thinlung a zangkhai phah tengteng ding.

Minung nun lamtluan hi a tawi zet. Nauhakpawl cu tu ah cun an no lai nan, a rei hlanah an ra pitling mai ding. An taksa le thinlung ðan rero laihi na rak buai pi mi, an hnapdawp, an tuahmawhawk, an rawlei muangcang, hnañuan an thiam hlan, an taksa a balh lai le hnipuan sawh hman an thiam lo laipawl hmuahhmuah kha an liam thluh mai ding. Nangmah lo bawm theitu le na thiam lo mi lo tuahsaktu ah an cangleh riangri ding.

Nang khal tu ah cun na no lai vek nan, a rei hlanah na tar ding. Na nauhak laihi zianghman na thiam lo kha na pitling ih, ziangkim deuhthaw na thiam; asinan, cupawl cu an liam hlo thluh leh ding. Thil tampi na pahliam zo ih, kan pahliam zo mipawl parah lungawihna thiam ding khi a thupibik. Lungawitei um theinak lamzin ðabik cu, “Tui na tawn rero mi buainakpawl cu reilote sung hrang lawng an si, a rei hlanah an liamhlo thluh mai ding,” ti thinlung put a si. Ziangtiklai khalah *This too shall pass* ðawngkam cu cingmang ringring aw, na phurrit lo sawngtu ða zet a si ding.

A netnak ah cun kan zaten *Thuanthu* kan si
thluh leh ding.

Margaret Atwood

95

**Tlunlam
Lawnglawng
Zoh Hlah**

Minung
tamsawm
thinlung hi a
um menmen

thei dah lo, a cangvai rero. A san cu kan sinak ih si
thanso le hmailam pan kan duh ruangah a si. Tui kan
dinhmun duhtawk loin cuhnakih tha le cangkang si kan
duh. Hihi thil tha zet, kan ti tengteng ding mi a si. Cuvek
thinlung nei lo cu mimumal lo, mizetam le mai hmailam
hrang khal khawkhaw thiamlopawl umdan a si.

Culaiah theihtawpsuah ih kan zuam hmanah kan duh
vekin kan hlawhtling thei lo, kan hlawhsam can a tam
zet. Kan saduhthah vek cekci thleng ding cun harsatnak
tampi kan tawn tikah kan bei a dawngsal theu. Mi
hrekktah phei cun beidawngin, dung kan sipsan lawlaw.
Hivek hi kan ti lo ding mi, kan zuam tonto ding mi a si.
Cuti kan ti tikah thinlung ih um pakhat cu “Ziangtinsaw
tan kan laksal ding?” ti hi a si.

Ka nel zet mi rualpi pakhat a um. Amah cu milian zet
pakhat a si nan, amah hnakih lian le hlawhtlingpawl
dinhmun thleng ve dingin a zuam rero. Anmah vekin
compound kaupi thawn inn tumpipi neih ve a duh,
anmah vekin mawtaw cangkang le tha sinsin neih ve a
duh, sumpai khal tawr le sengih neih ve a duh. A
thinlung hi a cawl hahdam thei lo. Curuangah ka nel zet
mi rualpi a si ruangah ngamtlakzetin hiti'n thu ka sim:

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Ka rual, ziangtiklai khalah na thinlung a rethei tuk a si hi! Hitlukih na thin a nawm theilonak san na thei maw? Nangmah cu mirethei le zawnzai na si lo, kei hnak hmanin na neinung ngaingai. Asinan, nang cu ziangtiklai khalah tlunlam lawnglawng na zoh. Nangmah hnakih milianpawl lawnglawng na zoh. A can thei ahcun na zawn, lole, na hnuailam tla zoh phah thiam awla ka lo duhsak. Cutikah na dinhmun tluk mi tampi na hmu ding, cui dinhmun vek thleng ban lo mi tampi na hmu ding; cuitlunah, rawlei ding hman nei lo, miharsa le rethei tampi na hmu thei ding. Na zawn, lole, na hnuailam zohnak cang thiam lo ih, tlunlam lawnglawng na zoh sungah cun na thin a nuam dah lo ding.

Kan hringnun ah hin ziangtikhman ih thawn theih lo ding lungput “tuvekih um ding ka si hrimhrim lo” ti thinlung kan put sungah cun kan nuam dah lo ding. Cuhnakhing thangso le pitling sinsin dingin theihtawp suahin kan zuam ding, asinan, kan thlentawk le kan cotawkih lungawi kan thiam lawngah thindaiten kan um thei ding. Culo ahcun, kan thin a nawm lo lawng si loin thinlung lam natnak hman kan tuar phah tengteng ding.

Na neih zo mipawl kha vun ruatsal awla, ziangtlukin malsawm na dawng zo! Khawpi sungah inn mawitawkte nan nei, lo kilkhawitu ding fate nan nei, ei le in dingah tlaksamnak nei loin nan um, rualpi tha le duhsaktu nan nei, sinfen khal ken cawk loin nan nei ti sehla a soal lo ding. Ziangruangah saw na phunzai ringring ih, “Cu mi, kha mi nei sehla,” ti ih saduh na thah ringring? Na hmuansak, hmuanthlang, lole, khawpi daifem ih retheipawl umnak (*slum area*) tla ah va lengvak hnik aw. Ruahpi a sur le a sur vekih tuar na, lole, tipuante thawi khuhaw na, *air-con* le pangka hman hmang thei lo, thlanzapnak te thawi zapaw rero le

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

khiangthawng zar hniaphni sungkua tampi na hmu ding. Cupawl talin teh na vanneihzia an lo theiher dah maw, maw, na hmuhsuam lam ding ha? Minung hi kan neih mi parih direm lam hnakin kan neih lo mi buaipei kan hmang ih, cucun thindiremlonak le saduhthah cem thei loah in hruai. Nun diremnak neih thei lo hin thil dangdang ah hlet a suah vivo. Phunzainak, thintawinak, mi thil dawtnak ihsin zo simaw mawhthlunak le tirhfaknakpawl khal hi mai neih mi nawmpi thei lo, duh mi nei bet vivopawl umdan a si.

Nangmahte thinnuam le diriam nun neih na duh le tuisi cun *thunlam lawnglawng zoh loin, na zawn, lole, na hnuailam* zoh thlang aw tiin duhsaknak ka lo hlan a si. Na tuah veten a nawmzia le a danglamzia na thei mai ding. Ziangtluk mivannei so ka rak si ti na thei-aw ding.

Paisa in ziangziang a lei thei/lo?

- *Hnihnak* a lei thei nan, *nun hlimnak* a tel lo
- *Ikhun nuam zet* a lei thei nan, *ihmuh kathawtnak* a tel lo
- *Cabu* a lei thei nan, *fimnak* a tel lo
- *Nahzi* a lei thei nan, *tikcu* a lei thei lo
- *Lungrualpi ding* a lei thei nan, *rualpi tha* a tel lo
- *Thil mawi* a lei thei nan, *mawinak* a tel lo
- *Rawl* a lei thei nan *kathawtnak* a tel lo
- *Inn* a lei thei nan *insang nuam* a tel lo
- *Sii* a lei thei nan, *darnak* a tel lo
- *Zunghruk* a lei thei nan, *neihawknak* a tel lo

Arne Garbog

^^^

**Kan Ṭawngkam Hman
mi:
“Ka” le “Kan”, “Na” le
“Nan”**

“Ṭawng” ti mi hi kan thiam tir ihsi a ṭhanso vivodan thukdeuhin ngaihtuah sehla, a sangsangtei feh vivo a si thu kan hmu thei. A tlangpithuin kan nautet laiih kan sal thiam hmaisakbik mi awfang pakhat (*word*) cu “pa” ti hi a si hmang ding. Cuisin “papa” ah tiin a kaiso ih, awfang dangdang kan hun thiam bet vivo. Cui awfangpawl cu sullam neiih hun remkhawm cu ṭawngtluan (*sentence*) ah a cang ih, cucu biakawknak le kan duh mi relnak ah kan hmang. Duh le ngaina dingin, hua dingin, ṭap dingin, mi thinlung neh ding le dungtawlhther dingih ralthuam ṭhabik cu *awkam* hi a si. A tam maw, a mal simaw, a bangaw lo ding nan kan hnen ihsi suak tambik le kan peksuah tambik cu kan *ṭawng* hi a si.

Cui awfang tampi kan theih mi hun remkhawmih, ṭawngtluan ih hun tuah simaw, biakawknak ih hun hman tikah simaw, a thiam le thiam lo cu a rak thlauaw thei nasa. Mirang ṭawngfang khal hi tampi kan thei nan a hun remkhawmdan tak khi kan harsatnak zawn a si ṭheu. Ṭawngfang theih zat bangaw veve ah a remkhawmdan thiam le thiam lo parah Mirang ca thiam le thiam lo an tah ṭheu. Cun, ṭawngtluan bangaw cekci khal a ṭawngtui ṭawngdan, lole, a awphawi ihsin a ngaitui’ hna ah danglamzetin a thleng thei. Mi hrekhat awsuak cu ngai

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a nuam lo, a cang fulfo, a hriam tohto; culaiah mi hrekkhat aw cu a dam ziahzo, ngai a nuam, a hahdam ih, pai a nuam tuk. Hivek hi pianpi awphawi, nu le pa, lole, thlahtui' hnen ihsi sawmso vivo khal a si thei. Cuitlunah, zirawcawp khalin a cang thei. Zirawcawp tum loin, ka nu/pa, lole, cu mi, kha mi ka zawn si ti vivo ah cun ziangtik hmanah ngainuam awkam cu kan khaksuak thei dah lo ding, kan tesinfapawl khalin awka ngai nuam lo a hmang lan vivo ding ti a fiang. Awkam tha le nem cu ngai a rak nuam tuk ngai, thin a dam duahdo.

Curuangah, kan pipupawl tawngfim ah, "Tawngkam tha in sepi a man," an rak ti. Tui kan sim tum mi cu insang le kan kiangkap kan tlanlennak ih kan hman theu mi tawngfang "Ka" le "Kan", "Na" le "Nan" ti thu hi a si. Hihi thil tenau vek a bang nan, a ngaitui' hna ah danglamzetih thil um thei a si ruangah zirawknak dingah kan zoh ding.

A tlangpithuin a tha lam kan tuah tikah mi dang tel lo, mai tuah vekih rel tum in "ka" kan hmang tam cuang. Thu hun rel ihpiang ih "ka, ka, ka" hman tam tuk tla cu ngai a nawm lo tlunah, lungrualnak le tunkhawmnak boruak a siatter thei. Thil tha lo lam le duhum lo lam asile mi dang cem in "kan" kan hmang tam thung. Mi dang cemih thil pakhat khat kan tuah tik khalah "kan" kan hmang.

Thuthimnakah, zapi aiawhin thla kan cam tikah "kan" ti hman hi a rem zet. Mi hrekkhat in Pathian cu mai tabul vekah maw ruatin, lole, nelaw cuang in ti seh ti ruangah simaw, "Ka Pa, ka pa" ti reroin, a cemnak lam khalah "ka lo dil, ka lo ngen" an ti theu. Sungkua le hnatuan khawmnak ah cun "kan" hi hmang tam thei sehla, mi

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

dang hrangah ngai a rak nuam theu. Kan tithat lam khalah, tlaksiat le vanduai kan tawn lam khalah “kan zate” huap a si ruangah “ka” hnakin “kan” hman hin lungtualnak le pumkhatawknak a thlen sawn ruangah zir tēto ding a si. “Na” le “Nan” khal hi cuvek thotho an si nan, an luandan lawngte a dang deuh maw aw! “Na” kan hman ahcun “sawhbul mi” kan nei ih, sawh duh mi nei cing khalin zahzel ah “nan” ti khal kan hmang thotho. Lawmawk le fakawk lam hnakin mawthlukawk le sawiselawk lamih kan hman tam ruangah “kan” thotho hi hmang thei sehla, a hahdam bik.

Ṭhimnakah, kan sungkua zaten kan um thluh nan, thil fel lo pakhat khat a um. Tidai liam thluahtlo, lekṭhik mit loih van ta, kawtkhar tawh hren hngilh, thil pho mipawl luh man lo, tivekin thil a um tikah, “kan” hmang loin “na”, maw, “nan” hun hman lohli a awlte. “Tidai liam thluahtlo awn *nan* thei lo maw, kawtkhar *nan* hren lo maw, thil zar mipawl ruah *nan* ciahter, lole, zianghsaw lekṭhik *nan* mih ta lo tivekih mawthlukawk kan hmang zet. A ngaingai ah cun kan sungkua zaten kan umtlang ṭheh, zianghman kan tuah lo, kan man herher thluh ko. Cuvek can khalah zosimaw puh bul mi nei vekih ṭawng a si ruangah sungkaw boruak a nuamloter ṭheu.

Cun, rel bet lawlaw ṭha ka ti mi a um lai. Kan hun ṭawngsuah vetei a damzawng si lo, a nautat deuhzawng (Kawlpawl in *khaneh* tivek deuh), a tluangzawng si lo, a khermeizawng le mi thinlung khirzawngih ṭawng hi ngai a nuam lo zet. Thuṭhimnakah, *rawl nan ei zo maw?* ti ding aiah *rawl nan ei hrih lo mawsi?* tivek, *nan man zik maw?* ti aiah *nan man hrih lo sawm?*” “Tisa a so

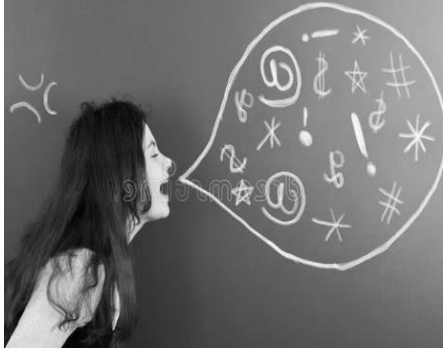
Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

deuh hrih lo” ti aiah, “*Tisa a so hrih lopi.*” “*Na thei hrih lo maw!* aiah, “*Tuletiang na rak thei hrih lo sawm....?*” “*Sii na ei hrih maw?*” ti aiah, “*Na sii cu na ei na ei maw, ei lo saw?*” tivekin rel bet vivo ding a um.

Cun, kannih Laimi cu Mirang le hnam dang vek kan si lo, kan hminin kan ko-aw tuk lem lo. Pi/Pu, Nu/Pa, Ni/Rang, U/Nau tiin anmahle an zawn ciarah kawkawhnak țawngfang kan nei. Nupi-pasal kan neih hnuih hminsesawngtu kan neih hnuah cun “Cu mi Pa/Nu” tiin kan ko-aw. Sungkaw tampi cu hivekih kawhawk an zirhaw lo a si hmang, anmai sung khal “ka u, ka nau” ti derhdo loin an duhduh in an ko-aw mai. Insang ih hivek lam țhatei kan zirhawk lo ahcun thlahsin vivo khalin mai kawhnak ding cuangih mikawh khal an thiam lo, an duhduh an “Pu/Pi” mai. Kawhawknak ding zawn hi theih men lawngin a tawk lo, atakih hman ding phun a si. Hnam dang dan cawngin kan hminin in ko sehla kan duh lo nasa zik si!

Curuangah, hivek tete hi thinlung nawmlonak le ngainatawklonak thlen theitu an si. Kan cithlahtupawl hnen ihsin ziangmawzat cu kan nunpi ko ding nan, kanmai thlah ihsi talin țawngkam mawi, hawihhawm le mi dang hrangih ngainuam ding hmang thiam sehla a țha zet ding; cule kan fale khalin in cawng vivo ding.

Nangmahte na um le **ziangha na ngaihtuah**
ti ruat awla, mi dang thawi
nan umtlang le **ziang na țawng ding**
ti ruat aw.

**Thu Uar Tuk
Awkam**

Hi thu hi a tlunih thu thawi zuluhaw deuh a si. A sullam cu “uar” tukih thurel, “uar” tukih thusim le “uar” tukih thu

lak hmang ti khalin kan sim thei. A se lam khalah, a tha lam khalah “uar” tukih rel a sawh thei veve. Mirang tawngah *exaggerate* ti a si ih, 2021 September 16 ih in thihsantu Pu Van Kyi cun *uak, peh, a sinak hnakih rel, pehbet, kawh tlawi* tiin a let. Phun dangin sim sehla, a sinak hnakih *luarkai tuk, lole, pawrh luan tukih thurel* kan ti thei.

Leitlun ah hin minung phun hnih kan um an ti theu, *thu uar hmang tuk* le *a sinak vekih rel mai* an si. Thu kan uar le uar lo hin kan mizia le nunphung tawkfang zet a langter. Chin umkhawmnak (*society*) lawng si loin leitlun huapin kan sim asile, mipapawl hin *uar* tukin thu an rel tuk lo, thu *uar* hmang hi cu nunau an si deuh ti a si. Mipa tampi cun thu *uar* tuk hi nunau le nauhakpawl ti ding fangah an ruat men. Mipa, lole, pacangtha pakhat khatin “a va na lawmmam ve” a ti hnuhnu cun a bese nasa, thihngam in a na, lole, a thih phah rori thei.

Nunau hrekkhat le nauhak cun natnak fate an neih tikah, *uar* tukin a natnak hnakih *na-in* an rel thei, an rel theu. *A va na ve, a na pam si* ti dingah *thihpi ding tlakih na in* an rel mai. An tuar lai mi hnakih a nat tikah cu mi relnak tawngfang hman an thei nawn lo. Curuangah, hivekih

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thurel hmang *mipa* cu “*a Pa lo lutuk*” ti an hlawhphah. Kan theih theu mi tawngkam tampi, thimnakah, *a ngah lo lawlaw*, *a cangthei lo lawlaw*, *thluh*, *verver*, *tawpkhawk* tivek tla hi an si. Hi tawngkampawl hi baksam um nawn loih tawpkhawk thleng zo relnak an si ruangah thu menmen rel tikah cun hman a rem lo zet. Cun, thu uar hin kan duhnak lam in *uarter* tuk vekin kan duhlonak lam *uar lo (nep tuk)* in in relter thei lala.

Thu kan uar tuk tikah uar tukin kan tawng mai theu. Thu thimnakah, tuhrawng thilman kaidan cu a *raphlak lawlaw si* tiin rel bang sehla, cui hnu thla khat ah cuhnakih tamin a kai sinsin; cuteh ziangtinha kan rel leh ding? Kan tawng neih mi in a daih nawn lo ding si lo sawm? Cuhnakin, *kan rambuai hnuah hin thilman a kai cak nasa* ti sehla a tawk mai, cuhnakih a kai khalle reldan ding a um lai thotho ding.

Ta thimnak dang, ni tin kan tawnteh mi ihsin hun rel lala bang sehla. Fur lai a si ruangah rinloparal ah ruah a rung tla hruakhri ih, kan thil zar mipawl a tawih man. Inntek nui hnipuan a rak tel ngelcel ih, au phah lungloin, *kan thil zarmipawl an cin thluh sisi maw!* tiin a va luh. Thaten vun zoh sehla, **thluh** ti hmanna tlakin an rak cin thluh lo, an rak *hnawng* man fangfang a rak si thei. *Kan buh a cak thluh*, *kan hmeh a ut thluh*, *kan fang a cem thluh* tiin **thluh** kan hman mi hi thu *uar tuk tawngkam* an rak si deuh theu. Curuangah, thu kan rel tikah a sinak thawi milawtawkten rel mai sehla a him bik ding. Natnak thu ah vung kir sehla, a natdan hi a sangsangten a um thei ding; *a na lo*, *a na*, *a na pam*, *a na tuk*, *tuar theih loin a na*, *a besia*, tivekin. A nat vetei bese tuk le na tuk vekih kan rel ahcun thu *uar* hmang kan si ding. Thil pakhat khat kan rel tikah, *malte*, *a hrek hnakih mal*,

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

a hrek, a hrek hnakih tam, lole, a zaten tiin a sangsangtei rel a theih. Kan duhzawng asile, kan uar ih kan duh lozawng deuh asile, nep tukin kan rel lala.

Thu *uar* tuk hi kan mizia langnak pakhat a si kan ti zo. Thleidanawknak thinlung ruangih *uar* cuang mi neih le *ngainep* mi neih a um thei. A si lolo tiangih relbet a si ruangah thinlung lam a dik nawn lo ti a lang, thuphanper bet deuh khal a si ruangah! Cuitlunah, nat thu ah cun uar tukih rel hmang cu a tlangpithuin *mihlurh, nathlurh, lole, mizuau* ti an si deuh. A *ṭha* lo zet mi pakhat cu kan thurel mi pohpoh in theitupawl in kan thurel mi ringhlelin, “*ani thurel cu thungai teh a si lawmmam ke maw, a uar thei tuk i*” in tisan men ding. Kan sinak le in rinsannak a tlakniam phah thei. Thil *ṭha* lam hnakin thil se lam a suahti *ṭheu* ruangah thu hi *uar tuk* loin, a sidan vekih rel mai hi a him bik.

Insang khalah *uar luar* tukih *ṭawngkam* hman lo a *ṭha* zet. Duhnak parih *uar tuk*, duh lonak parih *a rel hman rel ṭha duh lo* tivek sinsin cun sungkaw boruak a nuam loter thei. Tulai thang*ṭharpawl* hin kan uar luar sinsin tla a bang ih, ralrin thiam a *ṭha* zet. Bet lo, sup si loih an sinak tawktei kan rel ahcun kan thurel mi khal mi lung ah a lut cuang ding ih, kanmah khal mize hnget nei kan sizia a langter ding.

Tidai bung zo hnu ruhsal a theih nawn lo vekin *ṭawngsuak* zo mi khal lak kirsal a theih nawn lo. Theih ban loin sungril nun lamah nget a um vivo thei. Fate parih nu le papawl *ṭawngdan* khalin an hmailam nun ah sullam a neihter zet.

98

**Mi Tin hi
Zirhtu (Saza)
Vekin Ruat
Aw**

**TTS (TTC) ih lut hmaisabik tlawngta le
sazapawl: 1979 March 12**

Hiti ruah cun thil thupi tuk lo vek a bang. Asinan, a takih tuah thei ahcun a rahsuah cu a ðha lawlaw. A tuah khal a har lo nasa. Tuah

ding mi cu tluangtlamte a si. Na thinlungten mi hmuahhmuah hi nangmah lo zirhtu (saza/ma) vekin ruat thluh hai aw ti a si. Ziangruangahtile, mi zokhal in kan theih lo mi le thiam lo mi, kan zirzawn tlak thiamthil an nei ðeh. A si lo bik ah pahnih khat tal cu an hnen ihsin zir ding na nei tengteng ding. Cucu ziangvek ha an si ke?

Passanger-pawl ziang siarlotu *bus* mawng pakhat ruangah simaw, nangmah lo ngaisanglotu mi pakhat ruangah simaw, na thin a tawi mai ðheu. Asinan, an parah zianghman ti loin na vun supawk ðento thei. Lamzin sirah ðingðang tumih aukio rero mino pakhat khal nautatnak thinlung thawn na zoh men thei, mihlothlau vekin na ruat men ding. Asinan, mihlothlau a si le si lo cutimai cun na theifiang lem lo ding. Curuangah, mi pakhat khat kan hmuh vetei an parih thuthennak tuah mai ding a silozia na theih pah. Tui ka

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

sim mipawl hin kan hrangah zir ding tha in pe rero tinak a si. Ni tinte na tawn le na hmuh mi, minungpawl in ziangvek ha an lo zirh, lole, an hnen ihsin ziangvek thu tha zir ding ka nei tiin zoh vivo hai aw. Culo talle, an cahnak zawn le cahlonak zawn na hmuh mi ihsin na hrangah ziangvek zir ding a um? Hivek ruahnak thawi ni tin na tikcu na hman thiam ahcun na tumtah vekih na um thei lo ruangih na thinnaunak, na beidawngnak le na thintawinakpawl cu an tum hrethro tengteng ding. Vawi tampi cu mi dang dinhmun kan thei lo tuk ruangah *kanmah lawngih tawn sihmang* tiin kan um theu.

Tubaite ih thil thleng pakhat tarlang sehla. Ni khat cu ka rualpi ih thil kuat mi tlen dingin carek zung ah ka feh. Cutawkih hnatuan, kum upa lam thlang zet cun phur hnai loin cui thil fate cu a hawl, caku bawm dangdang a zoh vivo, kei khalin ka hngak cuahco ko. Tuihlan vek si ningna *nuamteten a hawl hrim, hawl hmu lohli dingin paisa tla a beisei a si ding* tiin ka ruat men thei. Cuitlunah thiheng mithmai thawn awhro se nawn khalin ka bia khal a si men ding. Tu-ah cun mi hmuahhmuah hin kan hrangah zir ding pakhat khat in pe ringring ti ka hmuhngah zo ruangah a parah thihengnak fate hman ka nei lo. A thil hawl rero laiah hiti'n thu ka rak ruat suak.

Hi hnatuantu hin ziangha i zirh rero? Phur hnai loin nuamtetei thil a hawl rero hin thinsaunak le ngaidamtheinak i zirh rero a si lo maw? A cabuai hmaiah rei nawn dingih ka hngah cuahco khal hin thinsau le mi zawitheinak i zirh a si lo maw? Cuitlunah, a kum a upat deuh thlang ruangah *vuk le vek* si loin, nuamtetei hna a tuan ka hmuh tikah amah zangfah lainatnak thinlung ka neih phah; ka zang lamlam a vung fak sinsin. Hi putar hin can tawite sungah thil tampi i zirh a si lo maw?

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Curuangah, thungaitlak le thinlung awngaw ih kan ruah duh ahcun kan tawn le kan hmuh mi, lole, kan t̄anpipawl hin zir ding t̄aṭṭha in pe ringring ti kan thei mai ding. *Mai thuthu te sawh* ti ringring loin, mi dang hnen ihsi zir rero ding khalin kan thinlung sangka kan awn a t̄ul. Hihi thil harsa a si lo t̄unah a hlawkthlak zet mi cin le dan t̄ha a si. Zirawk bet duhnak thinlung neih a thupi tuk; culawngah kan khawhmuhnak vang a kau thei ding ih, kanmai pawmdan tengteng si loin mi dang pawmdan le ruahnak khal kan hmuh thiampi thei ding. “Ziangruangahsaw hitivek ih thil an tuah?” timi lungput ihsin “Hi thil thleng mi ihsin ziangha kan zir ding t̄ha?” ti thinlung kan put phah ding.

Tuini ihsi thawkin na tawn le na hmuh mipawl cu na hrangih zirhtu t̄ha, saza/ma an si tiih na cohlan thei ahcun huatnak thinlung a hlo ding ih, nelawknak a suak sawn ding. Mi dang thawi nan pawlkawmawknak khal a nawm phah sinsin ding. Mi dang hnen ihsi zir vivoin, ni tinin fimnak na khawl rero men ding. Hi tidan hnakih t̄ha, sumpai tel loih fimthiamnak ngah theinak lamzin dang a um ka zum lo.

Rawngbawltu in a rawngbawlnak thawi pehtlaiaw
mi ca a siar duh lo ahcun a rawngbawlnak
ihsi cawlhter ding a si.

John Wesley

Ni thum sung ca kan siar lo ahcun thu kan
sim tik khalah fimnak pakhat hman a pai lo.

Chinese Thufim

A thupibik cu zirbet vivo duhnak thinlung kan
neih ding khi a si.

**Milian (Lennak) ti
mi cu Ziangvek A
Si?**

Milian zet pakhat cun ni khat cu a fapa kum 10 mite hruaiin an inn ih si hla zet, khawte pakhat ah a fehpi. Cuti a hruainak san cu khawte ih um miretheipawl a hmuh tikah a fapa in retheih a ÷ih ding ih, a upat tikah rethei lo dingin tuisin ca a zuam ciamco ding ti a ruah ruangah a si. Cui khawte ah cun zarh khat an um ih, cuisin an inn nuamzet ah an tlungsal.

Milianpa cun a fapa cu hiti'n thu a sut ih, an be-aw vivo.

“Ka fapa, kan khaulawlawn cu nuam na ti maw?”

“Nuam e, Papa”

“Khawte ih um miretheipawl umdan cu na thei nasa thlang ke cu ti?”

“Si e, ka thei thlang”

“Asile, khawte ih um, miretheipawl umdan na hmuhdan in sim hnik aw”

A fapa cun hiti'n a sim:

“Kannih cu inn pakhatte lawng kan nei. Annih cun mit hmanih ten lo tiangin inn, leileh lo le hramlak kaupi an nei. Kan inn ah cun ticawm pakhat lawng kan nei; asinan, annih cun tidai ih khat, liam thluahthlo tivante le tivapi an nei. Kannih cun kan hmuan sungah meisa vannak meisa ÷uam pakhat lawng kan nei, annih cun

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

zan ah zanvar tleu/eng petu ding thlapi le arsipawl vanlaizawl ah an um ringring. Kannih cun kan inn kilvengtu uico pakhat lawng kan nei, annih thung cun uico lawng a si lo, zawhte, ar, rampai, caw, sia, naa le a dangdang an nei. Cuitlunah lehnak dingah kan inn sehvel ah hmun lawng fate kan nei, annih cun an duhduh ih leh theinak hmun kau demdempi an nei. Kannih cun kan tul mi in tuansaktu ding siahlawh malte lawng kan nei, annih cun cuvek tuansaktu an tul lo, a zo poh khalin a tulul an tuah ih, an bawmaw vialvo.

A tawk hrih lo, ka mangbang zet mi an um lai. Kannih cun leicawpin rawl kan ei, kan lei lole ei lo a si mai; asinan, annih cu lei a tul lo, an hman le an lo ah ei caw lo thil tinkim an um. An duh tiktik ah an la men, an lei dah lo. Kannih cu rawl kan lei hmanah *ci alter tuk hlah, chuhmuk thlah hlah, thakter tuk hlah, thak serso fangten, a dai cu kan duh lo, a sa durdo lawng kan duh* tivekin kan duhthusam kan sim ciamco theu. Annih cu cuvek a tul lo, anmah an duhduh, an duhzawngin an suang mai, anmai cin mi, dawm siava rawi lo, thianghlim perpите (*organic*) rori an ei ringring.

Kannih cu misual le rukru, damiah tihah kan inn kulhnak hauhruang parah hling le so kan ret ciamco: annih cuvek a um lo, an lengaw dualdo ih, rualpi tha vek hli an si; an duh tiktik ah an umkhawm men, rawl tla an eitlang huahho, an nuam tuk. Kannih cu hnipuan mankhung khung kan hruk, a thar a suah tinten kan lei rero; kan di a riam thei cuang lo. Annih cu hnipuan tha tla an hruh lo, hnipuan an buai pi lo lawlawin ka hmu, an hnatuannakte thawn an um ih, zan khalah ihhmuh kathawzetin an itthat hluahhlo.

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

Ka mangbang zet mi pakhat cu inn nuam zet sungah, thilri zianghman tlaksam mi nei loin kan um, ei le in ding kan duhduh, kan duh tikah kan lei hluahhlo mai nan, kan sungkua titinuam relin, kan be-aw dah mumal lo. Kan fawn kan tham ciar ih, zohman be-aw loin khua a sim duahto theu. Annih cu a si lo, zanriah an ei khawh khalah kut ih tham ding hnaṭuan tete an nei ciar ih, cu mi tham le ṭuan phahin titinuam an rel, an hni zawk rero. Khua a sim mannak hman an thei lo. Sun ah hna bangzetin an ṭuan ih, an ihhmuh a thaw thei zet. Zarh khat sung an umdan ka zoh rero tikah an nun cu dawt an um tuk ka ti, nuam ka ti ih, kan tlung mai kha cu ka ui nasa; an hnenih um hrih hman ka duh nan si ...!”

A fapa ih thurel mipawl ruangah milianpa cun zianghman rel ding a thei nawn lo. A mangbangin a fapa hnenah, “Ka fapa, cuzat na rel cun a tawk zo. Ziangtlukin mipawl an rethei ti lo hmuhter ka tum mi a si, ka lung a awi,” tiin a ṭawng a tawpter.

A ngaingai ah cun *farah*, *rethei*, *lole*, *milian*, *lennak* kan ti mipawl hi neih le siah, sumpai, thilri parah a ṭhumaw lo, a rak cohlangtui thinlung ih ṭhumaw an rak sisawn.

Lennak kan ti mi cu a phunphun ih tah le sim a theih.
Hmuhtawn tapi neih khal khi *lennak* phun khat,
fimthiamnak neih khal *lennak*, harhdamnak a ṭhat
khal *lennak* thotho, thinlung put dik khal *lennak*,
thil le ri kan neih tam khal *lennak*, sakhaw zirhnak
thlun ih kan um thei khal hi *lennak* thotho a si. Sum
le pai, thil le ri neih tam lawng hi *lennak* kan ti thei
ṭheh lo

Aung Aung (IR)

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

100

**Na
Sungkuapawl cu
nan hmuhawk
Netabik Vekin
Thlah Hai Aw**

Cabu ka ngan tinten ka ngan ðeh zikzawng ah harsatnak ka nei deuh ringring. A hlan ih ka cabu, *Don't Sweat the Small Stuff (Thil Tennau Buaipi Hlah)* sungah “tuini cu na hrangih can netabik vekin ruat aw” ti mi catlang thawn ka tawpter. Hi ka cabu khalah cui ruahnak thotho cu lain, ka tawpter ding. Asinan, hi cabu sungah cun insungsang thawi pehparaw mi thu a si. Na sungkuapawl (lole, na duhdawt mipawl) na thlah hai tikah cui can cu nan tawnawk netabik vekin ruat aw.

Nang cu a leng na suah zikah na sungkuapawl thlah ta hai loin, na suah hlante ah buainak suakter thei mi ðawngkam wawi khatte tal na ðawngsuak dah pang maw? Mi tampi cun reilote sung lawng ðhenaw ding vek dinhmun ah cun cutlukin kan ngai thupi tuk lem lo. Reipi ðhenaw ding simaw, hmuaw nawn lo ding vekih kan ruahawk can lawngah kan thinlung thukin thlahawknak thu kan simaw ðheu. Cuvek lungput ihsin lungputdan ðha kan zohtlang hnik ding.

A liam zo mi kum rei nawn ah khan ka pi, Emily in in liamsan. Ka pi cu ka nauhak lai ihsi i kilkhawitu a si vekin ka ngaina zet. Sizung a um lai khalah ni tin ka va veh. Ka veh tinten ka pi cu duhdawtnak ðawngkam

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

thawn ka be theu. Hla ka saksak, bezaipawl ka siarsak. Ka pi thawi um cu ka ngaina zet. Sizung ihsi ka tlun zik tinten ka pi cu lungawithu simin, pawmaw (*hug*) ta ciamciamin kan thlahaw theu. Ka pi biang, vun kawr sialsi ah cun a mitthli an luang theu. Asinan, ka pi ih mithli cu lungawinak ruangih tla a si ti ka thei mai. Kei khalin duhdawtnak thu sim le biazaipawl siarsakin, hla tla ka raksak ve. Thil dang ruangah a si lo, ka pi thawn netabik kan tawnawknak a si ih, tuihnu ah kan hmuaw nawn lo ding ti ka ruah ruangah a si. Curuang khalah a si ding, ka pi ih in liamsan ngaingai tikah ka riah a se zet nan, sirawknak ka nei hrimhrim lo.

Kan ni tin nun khawsaknak ah cuvekih kan um ding khi ka duh nasa. Um thei ding khalin kan tuah thei. A leng na suah zikih na sungkuapawl thawi nan thlahawk tikah anmah thawi hmu-aw nawn lo ding vekin ruataw aw. Cutiuh na ruah hnu ah cun nan thlahawk tikah a hlan vek cun a awlai nawn lo ding. Tui hlanah thinheng nawnin, na lungkimlonakpawl tawng phahih na suah vek kha cu a si nawn lamlam lo ding.

Na hun hman taktak ahcun na tidan kel cu thlun duh nawn loin hi tidan thar vekin na tuah ringring ding ti ka lo zum. Ziangah tile, hmuaw nawn lo ding vekih na ruahawk tikah na thinlung a vung danglam ding ih, cucun na awkam hman mi khal a danglamter ding. Duhdawtnak le seherhna thinlung thawn na pawmin, na thlah hai tengteng ding. Mi tampi in hmu-aw leuhleuh ding kan si tiin kan thlahawk tik khalah thupi hlapa tukin kan la lem lo. Thil fiang zet pakhat cu a hlan vekin manhlapzetin na tlansuak nawn lo ding ih, nan thenawk zikah siangaw lo zet vekin nan um ding. Na mithmai a hlim ding ih, na thlah mi cu ziangtlukin na

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah

duhdaw ti thu na sim ding. Hi ruahnak ka lo pek mi hi ka thungan netabik a si ruangih lo ti ka si lo. Cun, na sungkuapawl thawn hmuaw nawn lo ding vekih nan um ruangah nan thin har seh ka lo tinak khal a si fawn lo. Na sungkuapawl cu na hrangah ziangtlukin an thupi, anmah an um nawn lo cun ziangtlukin na um a har ding ti lo theihter ka duhnak a sisawn. Kei khal hi lamzin ka hman thawk ihsin ka nun lamtluan ah ka sungkuapawl an thupitzia ka mang ringring.

Hmuhawknak netabik vekih sungkuapawl thawi thlahawk danglamzia ka theithiam, ka lung a awi. Tuihlan hnakin pakhat le pakhat kan duhdaw-aw deuhdeuh. Nang khal kanmah vek siter ka lo duh ruangah hi lamzin hi hmang ve sin aw ti lo fawrhfial pahin ka cangan mi ka cemter ding.

Duhdawtnak Awkam Phun Nga

- **Cohlanawknak awkam:** “A thazawng ih thil na hmuh thei ringring hi uar na um tuk” tivek.
- **Laksawng pekawk:** Pekawk thei mi laksawng a phunphun hmangih duhdawtnak thu simawk
- **Bawmawknak in:** Rawlsuan, bungbel khawlhipi tvp. hmangih duhawknak thu simawk.
- **Tikcu pek:** Duhdawt mi hrangih tikcu pek khi a sunglawi zet.
- **Daiawk:** Taksa pakhat khat daiawk khi duhawknak thu thukzetin a rel.

^^^

Insang Thu Tennau Buaipi Hlah